

ILKA
VAŠTETOVA
UPOR

ILKA VAŠTETOVA

UPOR

Zgodovinski roman

skz

1950

Slovenski knjižni razod-
ba Ljubljana

ILKA VAŠTETOVA

UPOR

Zgodovinski roman

1950

Slovenski knjižni zavod
v Ljubljani

Vse pravice pridržane

ILKA VAŠTETOVA

UPOR

zgodovinski roman

D2017/983

1970

Slovenski knjižni zavod
v Ljubljani

PRVO POGLAVJE

Knjigo posvečam spominu svoje dobre matere Franje Burger-Rormanove

Pisateljica

PRVO POGlavJE

Dne 4. aprila leta 1797.

Iz šmihelskih grap je preko grmskega hriba pihala pomladna jutranja sapa in prinašala s seboj vonj po sveže zorani zemlji. Po strmem klancu od Grma navzdol sta prihajala dva kmečka fanta, oba okrog dvajsetih let: Andrej Šetina, mlad kmet iz Gotne vasi, in Jurij Oblak, sin podložnika poganške graščine. Prvi visok in močan, rdečih, od sonca ožganih lic, drugi šibak in bledoličen. Kiti cvetja na širokih kmečkih klobukih sta oznanjali, da gresta fanta na nabor.

»Tebe ne bodo potrdili v vojake. Ti si že gospodar na kmetiji, jaz pa sem kočarjev sin in mizarski pomočnik. Pomočnike vse poberejo,« je dejal Oblak.

Mladi kmet si je popravil platneno torbo, ki mu je visela vrh dolge rjave suknje, in resno zaskrbljeno odkimal:

»Gospodarstvo mi bo malo pomagalo, ker moja kmetija niti pol grunta nima. Prav skrbi me, kako bodo mati sami kmetovali. Prestari so že za težko delo in preveč bolehní. Saj veš: S prvim možem niso imeli otrok. Ko so se drugič poročili in sem prišel jaz na svet, so šteli že štirideset let. Od tistega časa pa vedno bolehalo, posebno še od lanskega leta, ko so moj oče umrli.«

»Mhm. Tudi moja mati so že stari. Pri nas je bilo enajst otrok, jaz sem zadnji in edini, ki sem se v naši revščini dokopal do življenja. Drugi so vsi že zgodaj pomrli, po večini — lahko rečem — od lakote.«

Šetina je molče prikimal. Poznal je revščino Oblakove družine. Stari Oblak, izgaran možiček, je kot mizar večkrat prihajal na delo v Gotno vas. Šetina mu je včasih zapeljal na dom voz pridelkov, ki jih je mizar dobil za plačilo pri kmetih: krompir, zelje, repo ali mernik ovsa za trd kmečki kruh — siromaku je vsega primanjkovalo.

»Tvoj oče mi je pravil, da je njegove žene ded imel svoje čase veliko kmetijo. Kako, da ste vse izgubili?«

V bledem obrazu Oblakovega Jurija sta se poglobili potezi ob obeh straneh tankih ust.

»Saj veš, kako se godi tlačanu, ki ga stiska lakomen graščak. In še celo v tistih letih, ko so graščaki imeli tudi krvavo sodstvo v rokah! Zaradi malenkosti, ki je bila največkrat s trte zvita, so te pograbili graščinski hlapci in te vrgli v grajsko ječo; odkupnina pa je bila — zemlja.«

Šetina je zopet pokimal: »Saj —!« Potem se je ozrl. Za njima je po klancu navzdol priškipala velika, z oguljenim črnim usnjem prevlečena kočija.

»Gospôda s Starega grada,« je presodil Oblak. »Na Pogancah so bili na obisku.«

»Gospôdi je vsak dan nedelja,« je trpko pripomnil Šetina.

Že je privozila mimo odprta kočija. Iznad visoko zložene usnjene strehe se je videlo dvojce črnih gosposkih triogelnikov. V ozadju kočije je sedela drobna postavica Franca Antona Pleška pl. Breckerfelda, graščaka s Starega grada. Poleg njega je sedel mož zajetne postave in dokaj mlajši od Pleška — Franc Langer, graščak na Pogancah. Pred njima sta se iztezali dve drobni otroški glavici preko roba kočije. Spredaj je na visokem kozlu natezal vajeti hlapec Jernej.

Jurij Oblak se je ustavil na robu ceste in pozdravil. Šetina pa je korakal dalje. »Prekleta sodrga gosposka!« je godrnjal sam predse in njegov pogled je sovražno oplazil gosposko vozilo.

Izmed gospodov v kočiji je mlademu tlačanu Oblaku odzdravil samo Pleško; Langer se na oba pešca niti ozrl ni. Pogledal je starejšega tovariša in dejal:

»Bojim se, da še nimam dovolj izkušenj in da ne bom mogel v dveh ali treh dneh presoditi vzroke vaših gospodarskih težkoč, gospod plemeniti Breckerfeld.«

Pleško je zamahnil z blede ozko roko, da so bele čipke zaplahutale okrog nje, in se ozrl na mlajšega soseda.

»Vem, da vkljub svoji mladosti slovite kot najboljši gospodar Dolenjske. Vaša gospodarska izurjenost prav gotovo znatno presega mojo. Nikoli nisem sam prijel za delo. Le z znanstvenega stališča, teoretsko sem se včasih poglobil v to ali ono panogo gospodarstva.«

Langer se je nasmehnil. Njegov veliki podbradek je zlezel v dve gubi in orlovski nos se je še bolj povetil nad precej široka usta.

»Čul sem, da vedno tičite v knjigah. To seveda vašemu gospodarstvu ne more biti v prid.«

Pleško je prikimal, potem pa dvignil ozka ramena:

»To slabost sem podedoval od očeta. Študij je edino, kar me veseli v življenju — poleg moje male Ize,« je pristavil in se s prisrčnim nasmehom ozrl na lepo enajstletno dekletce, ki je sedelo pred njim poleg triletnega Langerjevega dečka.

Tudi Langer je pogledal na prijateljstvo hčerko. Kdo bi ne verjel, da je bil ta krasni otrok svojemu očetu v veselje!

Izpod preproste svilene bele šute — avbi podobnega, pod brado zavezanega klobučka — so valovili vranje črni kodri. Čudovito modre, velike oči so resno zrle v svet. Plemenito začrtan majhen nosek vrh majhnih ustec, prekrasen oval obraza, snežno-bela polt, ličeca zardela od jutranjega hlada — noben umetnik bi ne mogel ustvariti lepših oblik in lepše ubranih barv, kakor jih je tu ustvarila narava.

Dekletce je čutilo Langerjev pogled in se mirno in resno ozrlo na očetovega prijatelja, od tega pa na njegovega zlatolasega sinčka. In tedaj je krasni resni obrazek zažarel v iskrenem nasmehu, ki je takoj povzročil topel odsev na dečkovem obrazu. Mali Franci je zgrabil Izino ozko ročico in živahno pokazal na polje:

»Glej jih!«

Jata golobov se je dvignila z grmskih njiv in zaprhutala navzgor proti graščini.

Langer je utrgal pogled od otroka in se ozrl predse proti obzorju. Tam onkraj novomeškega gričevja se je dvigala proti nebu Trška gora z belo cerkvico na vrhu in s prijaznimi zidanicami po pobočju. Njej na levo, konec gorskega hrbta se je dvigalo sivo zidovje gradu Hmeljnika, na desno pod goro pa v zatišju — cilj današnje voznje: Pleškov dom Stari grad.

Pomilovalno se je Langer ozrl na starega moža poleg sebe... Pravzaprav — ali je bil Pleško star? Šestinpetdeset let mu je komaj bilo, a sivi čop nepudranih las, ki mu je zadaj s pentljo povezan gledal izpod triogelnika, naguban obraz, utrujeni pogled, zgrbljena postava — vse je kazalo starca. Seveda — skrb in žalost in nezdravo čepenje med štirimi stenami! Ženina bolezen in smrt, dve jetični starejši hčerki, edini sin Adolf — bebast, go-

spodarstvo v neredu in vrhu vsega še sedanji nemirni časi — grad vedno poln vojaštva — kako bi se mož ne postaral!

Medtem je Pleško z zamišljeno zastrtimi očmi molče zrl v čudovito lepo pokrajino, ki se je odpirala vsenaokrog. Spodaj v globoki strugi temnozelená Krka z ostro se bleščečimi sončnimi odsevi. Odstran nje nad visokimi pečinami, z zelenim grmičevjem poraslimi, so čepele novomeške hišice, druga tesno ob drugi. Iznad njih se je belila z vrha mestnega griča kapiteljska cerkev, na desni, oklenjeno od ostrega ovinka temne Krke, pa belo zidovje frančiškanskega samostana in drugih mestnih hiš in hišic. Med njimi na mnogih krajih mlado pomladno zelenje novomeških vrtov.

»Vedno lepše je Novo mesto. Vedno več zelenja se kaže med njegovim zidovjem.«

Langer, ki se mu je pogled tudi ustavil na mestecu, je prikimal in stvarno dodal:

»Ker mesto vedno bolj propada.«

»Propada?« ga je presenečeno pogledal Pleško.

»Da, propada. Slabo gospodarstvo mestnih očetov, nemirni vojni časi, propadanje trgovine, nekaj požarov, nekaj kužnih bolezni in glejte: kolikor vrtov je zadnja leta zrastlo med zidovjem, toliko pogorišč in toliko zapuščenih porušenih hiš, toliko izumrlih ali izseljenih rodbin kaže mesto.«

»Hm. Vi gledate tudi na lepoto s hladnim razumom dobrega gospodarja.«

»Morda,« se je nasmehnil Langer in mala Iza je opazila, da se mu je veliki podbradek razdelil v dve zaokroženi blazini in mu je dolgi orlovski nos skoraj pokril široka usta. Glavo je dvignil v tilnik, da mu je zadaj odstopil šop pudranih las, povezanih s črno pentljo.

»Sicer pa je res, kar pravite glede propadanja našega lepega mesta,« je zamišljeno dejal Pleško. »Še pred desetimi leti je mesto ce cvetelo, da se je kosalo z Ljubljano. Ko pa so ustanovili onkraj Gorjancev Karlovec, je sreča obrnila Novemu mestu hrbet. Iz mesta se je preselilo vojaštvo, z njim vred skladišča in kup vojaških in civilnih uradnikov. Potem pa še strahovit požar, ki je uničil vse mesto! Od tistih dob si Novo mesto kar ne more opomoči. Pa spet požari in Karlovec, ki je prevzel vso trgovino! Novomeško blagostanje je hiralo in hiralo.«

»In hira še dandaneš,« je dodal Langer.

Voz je zavozil s klanca čez cesto na most in se onstran mostu mimo mitnice in kovačnice zazibal na desno po ozki ulici »Pri mesnicah« navzgor proti trgu. Na ovinku je iz Kalčičeve mesnice zaudarjal ostri duh po svežem mesu in prekajenih klobasah, ki so visele na vrvi preko prodajalnega okna.

»Oče! Kuharica Urša je naročila, da ne smemo pozabiti mesa,« se je spomnila Iza.

»Kupimo ga na gornjem koncu mesta pri Rormanu,« je odgovoril Pleško.

Kočija je zavila na trg, ki se je proti gornjemu koncu močno razširjal. Skoraj vse hiše na trgu so imele na pročelju oboke, nekatere z lepimi kamenitimi stebri. Pod oboki so trgovci prodajali svoje blago, razstavljeno na stojnicah.

A tega dne je vladalo na trgu izredno živahno vrvenje. Živilski trg — kmečke žene z jerbasi raznih živil — so potisnili na drugo stran trga, magistratu nasproti, pred magistratnim poslopjem pa se je zbirala velika množica mož, po večini mladih fantov, nekateri v spremstvu svojih zaskrbljenih očetov... Nabor!

Pleško se je vzravnal v kočiji... Zopet nabor! Ali niso pobrali že vse vojaščini zavezane mladine in jo na pol izurjeno poslali v krvavi metež na Laško?

»Zopet nabor?« se je glasno začudil.

»Seveda,« se je razvnel Langer. »Saj je potreben. Glejte koliko zdravih fantov se še skriva za materinim krilom!« Pokazal je na množico pred magistratom. »In koliko jih je pobegnilo v hribe! Vsi gozdovi so polni teh zelencev.«

Pleško je od strani pogledal vnetega patriota in mirno ugotovil:

»Vsak mladenič se ne more navduševati za krvavi ples tam doli na Laškem.«

Langerju je planila rdečica v obraz.

»Ampak dolžnost vsakega zdravega mladega moža je, da brani domovino! Ali naj mirno čakamo, kdaj nam skočijo Francozi s svojim prekletim Napoleonom za vrat?«

Pleško se je nasmehnil.

»Tega nam ne bo treba čakati, ker jih že imamo na vratu.«

»Že imamo?«

»Nu, da. Moj bratranec, glavar Coppini, mi je včeraj povedal, da se po poročilih, ki jih je dobil, Francozi bližajo Ljubljani.«

Na Langerjevem mesnatem visokem čelu se je pokazala globoka guba. Od strani je pogledal soseda... Kakšen človek je pravza-

prav ta Pleško? Med graščaki ima po vsem okraju sorodnike in prijatelje. Kljub svojim učenjaškim muham in precej čudaškim nazorom uživa med plemiči ugled in zaupanje. Domač je povsod in znane so mu vse zadeve, tudi politične, ki jih okrajnemu glavarju prinašajo brzi sli iz Ljubljane in pridejo do Langerjevih ušes le slučajno in po ovinkih ali pa tako pozno, da jih čivkajo že vrabci po novomeških strehah.

Seveda — Langer ni plemič, ni človek iz teh krogov. On, bivši oskrbnik velike križke graščine, se je kot poganški graščak vrinil med to gospodo, ki je zviška gledala nanj. Mogoče se stari Pleško skrivaj norčuje iz njega?

Langer je še bolj nagubal čelo, dvignil glavo in dejal odločno:

»To pač ni mogoče!«

Pleško je skomignil z rameni.

»Tudi jaz bi ne verjel, če mi Coppini ne bi bil pokazal razglasa na Kranjce iz glavnega stana francoskega generala Bernadottea v Logatcu, objavljenega 29. marca.«

»In danes imamo dan 4. aprila! Kaj se je moglo v teh dneh že zgoditi!«

»Seveda! Poštar je poslal v Ljubljano sla, ki se je vrnil, češ da so Francozi Ljubljano že zasedli.«

Langer se je z izbuljenimi očmi ozrl na soseda.

»To se pravi, da morejo priti vsak trenutek tudi v Novo mesto?«

»Eh, po kaj naj bi prišli! Odkar je odšel Esterhazyjev polk, tega je že teden dni, ne premore naš okraj nobenega avstrijskega vojaka več. Kaj naj bi torej Francozi tu počeli?«

»Hm!« je Langer prikimal in z zamišljenim pogledom preletel množico pred magistratom. »Kar ne morem verjeti, da tukaj magistratni gospodje v naborni komisiji izbirajo fante za avstrijsko vojaško službo — nekaj ur od nas pa že gospodarijo Francozi.«

»Vojna!« se je nasmehnil Pleško in glasno velel kočijažu: »Jernej! Ustavi pred lekarno!« In obrnjen k Langerju je pojasnil: »Žagar mi je skuhal novo zdravilo za sina. Morda bo pomagalo. Dobil sem recept iz Ljubljane.«

Poganški je le nemo prikimal in pogledal na desno stran, kjer je v drugi hiši od magistrata navzdol stala hiša lekarnarja Antona Žagarja, Pleškovega pa tudi Langerjevega prijatelja. Zdravilo za sina? ... Da, Pleškov sin edinec Adolf, dve leti starejši od lepe hčerke Ize, je bil bolan. A njegova bolezen — to je Langer vedel — ni bila ozdravljiva, kajti dedič Starega gradu je bil — bebast.

Seveda je to tudi Žagar dobro vedel, a bržkone ni imel žalostnega poguma, da bi ubogemu očetu vzel vsako upanje na uspešno zdravljenje sina edinca.

Pleškova kočija si je počasi utirala pot po trgu navzgor in se ustavila pred zbrano množico blizu magistrata. Pleško je izstopil in njegova drobna postavica je kmalu izginila pod oboki Žagarjeve lekarne. Mala Iza in Langerjev sinček sta se z velikimi plašnimi očmi ozirala po zbranih mladeničih, s kitami cvetja in pisanimi trakovi okrašenih, pojočih in razgrajajočih. Iz Kutjarove gostilne na spodnjem koncu trga se je privalila gruča vriskajočih fantov s piskachi in trobentarjem na čelu. Pleškovi vranci so strigli z ušesi in se plašili, ko so fantje prihrumeli pred magistrat.

Mali Franci je zdrsnil s sedeža in se plašno stisnil očetu med kolena, ko so konji potegnili kočijo nekaj korakov dalje. Iza Pleškova se je s smešno materinskim nasmehom ozrla na fantička in ga pomirila:

»Nič se ne boj, Franci! Naš Jernej je močan. Konji mu ne uidejo.«

Ves v zadregi ji je malček od strani vrnil nasmeh. Langer ga je nežno pogladil po kodrasti glavi in skrivaj pomežiknil mali, pogumni gospodični:

»Saj se Franci nič ne boji. Hrabro dečko je.«

Zdajci se je oglasil izpred magistrata boben. Droban možiček, z mestnim grbom na klobuku, je tolkel nanj, dokler se ni množica zgrnila okrog njega. Skoraj iz sleherne hiše je pritekel kdo, da sliši novi razglas.

»Le dobro se napihni, Boštjanček, da te vsi slišimo!« je zakričal mestnemu klicarju jezični usnjar France Papež, ki je stopil izpod obokov kirurga Jakoba Čineja. Bil je majhen, šibak človek petdesetih let, širokega čela in šiljaste, že nekoliko osivele brade. Majhne rjave oči je zasmehljivo priprl.

»Kar bliže stopi, da mi pomagaš! Oba skupaj bova že zaleгла za celega moža,« se je odrezal Boštjanček.

Gromovit krohot je zabučal po trgu, kajti Papeževa postavica je bila zares skoraj istega obsega kakor bobnarjeva.

Boštjanček je dvignil polo papirja predse in vse je utihnulo. Mali klicar je začel z visokim glasom in važnim obrazom brati proklamacijo generala Bernadottea, najprej v nemškem jeziku, ki je bil dotlej po vseh avstrijskih deželah uradni jezik. Ljudje na-

okrog so ga potrpežljivo poslušali, dasi ga — posebno izmed zbrane mladine — skoraj nihče ni razumel.

Kar stopi izpod obokov strojar Matija Lužar — sam se je podpisoval za Luserja — mož širokega obraza, rdečega debelega nosu in obilnega trebuha, in se zadere:

»Kaj boš tisto čvekal! Po domače povej, da te bomo vsi razumeli!«

»Glej ga, dobrega Kranjca! Sam se pa po nemško spakuje za Lus-s-serja, čeprav vsi vemo, da nosi ime po domači kranjski luži,« se je oglasil Papež.

»Hohohoho!« je zopet zagrmelo naokrog.

»Ti se ne bi mogel spakovati, sicer bi bil ,pa-pes'!«

Z veselo škodoželjnostjo dobrih someščanov so ljudje spremljali prepir obeh mojstrov, usnjarja in strojarja, ki sta si bila ob vsaki priliki v laseh! Klicar je medtem bral nemški proglas z vedno bolj piskajočim glasom. Izpod klobuka so se mu pocedile potne srage na oči. Obrisal si je čelo z roko, pogledal obupano po krohotajoči se množici in pogumno preskočil na slovensko besedilo.

Takoj je vse utihnilo, le pogledi so govorili. Vedno večji strah jim je gledal iz oči. Francozi so zasedli Kranjsko! Francoski general jim je govoril kot zapovednik! Obljubljal jim je red in varstvo in spoštovanje njihovih običajev in zakonov.

Francozi!

Ali ni šel nadnje najspretnejši avstrijski vojskovodja nadvojvoda Karel?

Komaj je Boštjanček prenehal, že so se ljudje razbežali z novico na vse strani. Nekaj fantov nabornikov je še oklevalo, pa je z Ljubljanske ceste prišel sluga okrožnega glavarja z uradno knjigo v rokah in nameril korake proti magistratu. Nekaj mladeničev ga je obstopilo.

»Kar domov, fantje! Nesem pismo nabornemu komisarju. Nabor je ustavljen.«

»Juh-hu-hu-hu!« je zavriskal mladi kmet Šetina sredi trga. A nihče mu ni odgovoril. Z razburjenim govoričenjem so se fantje porazgubili. Le skupina, ki se je bila napila pri Kutjari, je odrihnila z glušočim piskanjem in trobentanjem.

»Poženi!« je zapovedal Pleško, ki se je vrnil iz lekarne in tlačil stekleničico z zdravilom v žep svojega potnega plašča.

»Na svidenje!« je pozdravljal izpod svojih obokov lekarnar Žagar. »Oglasita se domov grede pri meni!« je pozval Langerja.

»Se bova! Pomahaj botrčku!« je Langer pozval sinčka.

Kočija je oddrdrala preko izpraznjenega trga in po Ljubljanski cesti navzgor. Ustavili so se pred hišo mesarja in gostilničarja Rormanana. Prodajalno okno Rormanove mesnice je bilo zaprto.

»Ali še vedno ne seka mesa?« je vprašal Langer.

»Še vedno ne. Brani se, ker mu ne dovolijo zvišati cene. Črtali so ga zato iz seznama meščanov, a uklonili ga niso.«

»Uskoška kri njegovega deda! Rormanana mestni očetje ne uže-nejo v kozji rog.«

»Ne. Glavar Coppini pravi, da bi prej premaknili Trško goro kakor tega trmastega Srba — kakor ga on imenuje. Poglejte! Zaprl je mesnico, a skozi njegovo kuhinjo gre zdaj dvakrat toliko mesa, kakor ga je prodal prej iz mesnice!«

Pleško je pokazal na vrsto žensk, ki so prihajale iz gostilniške veže z zavitki in košarami. Jernej je ustavil kočijo pred Rormanovo hišo, privezal vajeti na naslonilo pri kozlu, skočil dol in odšel v gostilno. Kmalu se je vrnil s precejšnjim zavitkom mesa, skočil na kozla in položil zavitek sebi k nogam.

Tedaj je stopil na gostilniški prag izredno velik in močan človek, v kmetijskih irhancih in prepasan s širokim rdečim pasom. Vrh srajce iz domačega platna je imel bel, nekoliko okrvavljen mesarski predpasnik. Dolga črna brada mu je padala po prsih, iz temno zagorelega obraza so gledale črne oči. Črni dolgi kodrasti lasje so mu viseli na široka ramena: Miha Rorman.

»Dober dan želim gospôdi! Prosim, da počakate, plemeniti gospod. Za malo gospodično imam nekaj, kar sem ji obljubil prinesiti z Ogrskega.«

Mali Izi so se zasvetile velike modre oči.

»Prašička!« je vzkliknila.

»Da, ogrskega prašička zelo lepe, velike pasme,« je potrdil velikan na vratih.

Za njim je stopil iz veže mesarski pomočnik, gospodarju po obrazu podoben, a zelo majhne rasti: Rormanov mlajši brat Jakob. Podal je gospodarju košaro, povezano z mrežo. Rorman je stopil z njo po stopnicah navzdol in jo dvignil v voz.

»Hvala!« je zažarela Iza.

»Koliko pa sem vam dolžan za tole, mojster Rorman?« je vprašal Pleško in izvlekel svilen mošnjiček.

Mesar je zamahnil z roko.

»Prav nič, plemeniti gospod. Hotel sem le mali gospodični napraviti veselje. Veliko sreče pri rejil!«

»Krasna plemenska živalca!« je strokovnjaško pohvalil Langer.

Pleško, ki se na svinjerejo ni spoznal, se je Rormanu zahvalil in velel pognati.

V tistem trenutku se je od podrtih Ljubljanskih vrat navzdol zakadila četa tujih konjenikov. Nekaj se jih je ločilo od drugih. Zdrveli so v Ulico sv. Katarine in izginili za ruševinami in pogorišči proti Uskoški ulici. Ostali so v diru prijahali po Ljubljanski ulici in se ustavili nekaj korakov pred Pleškovo kočijo. Za njimi so se po vseh hišah odpirala okna in zvedavo iztegovale glave. Na vseh hišnih vratih so se gnetli radovedneži. Vodja čete je zajahal h kočiji in vprašal nekaj v jeziku, ki ga Langer ni razumel. Razumel pa ga je Pleško.

»S'il vous plaît, monsieur, où est l'hôtel de ville?« (Prosim, gospod, kje je rotož?)

»Au bout de la rue vous trouverez la place avec la municipalité« (konec ulice je trg z občinsko hišo), je Pleško gladko odvrnil.

Francozi!

»Francozi so tu!« je šlo z grozničavim trepetom od ust do ust. Kakor bi trenil, so izginile glave z oken in hišna vrata so se naglo zapirala. Tu in tam je še švignil kdo v stransko ulico, da po ovinkih, ne da bi nosil sovražniku svojo kožo na prodaj, čim hitreje obvesti in posvari sorodnike in prijatelje.

»Jernej! Zdaj pa kar brž domov!« je velel Pleško in nadaljeval proti Langerju: »To je bila predstraža. Bojim se, da se nam ne usuje s Kapiteljskega hriba vsa vojska naproti. Rad bi, da prej zavijemo v stran. Upam, da na Stari grad ne pridejo za nami, preveč jim bo od rok.«

Langer je le nemo prikimal. Skrbelo ga je lastno posestvo. Kaj, če v njegovi odsotnosti prihrumi oddelek sovražne vojske na Pogance? Vendar se je sramoval, priznati svoj strah, in pogumno je vztrajal pri potovanju k znancu, ki je od njega pričakoval dobrih nasvetov, kako naj si pomaga iz zagate.

Sicer o kakšni večji sovražnikovi vojski ni bilo ne duha ne sluha. Ko se je cesta odcepila in so zavili ob Krki navzdol, so se plašno ozirali na Kapiteljski hrib, a njihov strah je bil nepotreben. Noben Francoz se ni več prikazal.

Pleško se je prvi otresel strahu. Pravil je Langerju o svojih znanstvenih načrtih in dejal:

»Potrebno je, da se nekdo resno loti pisanja domače zgodovine od Valvasorja dalje. Pomislite — dobrih sto let nazaj! To je že dosti novih dogodkov, pa tudi mnogo folklornih izprememb.«

»Zdi se mi, da bi bili vi, gospod pl. Breckerfeld, najbolj pripraven človek za to delo.«

»Ne rečem, da bi ne imel veselja za to. Ampak za izdajanje takšnih del je treba veliko, veliko denarja in — trdnega zdravja. Obojega nimam. Zadovoljiti se bom moral z opisovanjem najbližjih krajev in ljudi, čeprav bi rad sestavil opis vse kranjske dežele.«

»Ali vam vaše gospodarstvo daje dovolj časa za takšno delo?«

»Saj imam vendar oskrbnika!«

»Hm!« je prikimal Langer. Ni hotel predčasno soditi, a zdelo se mu je že, kje tiči glavni vzrok Pleškovega gospodarskega poloma.

»Jernej! Ustavi!« je nenadoma velel Pleško. »Oprostite, mladi prijatelj, takoj pridem!«

Odprl je vratca in skoči iz voza. Odkraj ceste so tesarji pokladali na novo zidano hišo ostrešje. Že se je drobni Pleško vzpenjal na zidarski oder in od tod na podstrešje. Langer ga je videl, kako je hodil sem in tja, govoril s tesarji, kazal na ostrešje in si nekaj zapisoval na listek, ki ga je držal vrh listnice.

Ko se je vrnil, je žarel v lica. Z nasmehom je sedel v voz in velel pognati. Položil si je listnico z listkom na kolena in s svinčnikom nekaj pripisoval.

»Zanimivi, zelo zanimivi izrazi! Sleme, brun, lemež, špirovec...« je pojasnjeval Langerju in slovenskim besedam, ki jih je nabral med delavci, pripisoval nemška ali francoska imena, da ne pozabi njihovega pomena.

Langer se je čudil. On se je še vedno oziral, kadar koli se je za njimi odprl razgled po dolini: ali ne prihajajo Francozi čez kapiteljski hrib? Pleško pa je že pozabil na nevarnost in ves je gorel v jezikoslovni strasti.

»Francozov pa ni videti,« je rekel Langer, ko se je zopet ozrl.

»Mogoče so poslali samo patroljo v Novo mesto,« je ugalbal Pleško.

»Zelo verjetno,« je pritrdil Langer. »Glavna vojska teh Jakobincev pojde skoraj gotovo čez Ljubljano na Štajersko in proti Dunaju. Sodim, da se jih Novomeščanom ni treba več bati...«

In vendar so se jih bali. Strašno bali! Koliko groznega so bili zadnja leta pripovedovali Dolenjcem o njih po vseh cerkvah in

ob vsaki priliki. Jakobinci — revolucionarji — giljotina — kri! Hu! ... Kakor bi jih pomedel, so izginili meščani in okoliški naborniki s trga, ko je iz ene izmed stranskih ulic, ki se stekajo na trg, nekdo kriknil:

»Francozi so tu!«

Ko je del francoske čete pridirjal na trg, so se že zapirala vsa hišna vrata. Na oknih ni bilo žive duše, le tu in tam se je zastor rahlo zazibal. Na magistratu, kjer je še malo prej zasedala naborna komisija in sta bila poleg nje zbrana skoraj ves notranji in vnanji mestni svet z upraviteljem mestnega sodišča Mohorčičem na čelu, je bilo vse prazno, vrata zapahnjena. Patrulja se je ustavila pred poslopjem z lesenim stolpom. Eden izmed vojakov je skočil s konja in udaril s puškinim kopitom po njih. Tresoč se kakor trepetlika jim je odprl mestni vratar, sluga in bobnar Boštjanček.

»Où est le maire?« se je Francoz zadril nanj.

»...?«

Boštjanček se je tresel, odpiral usta, a glasu ni bilo iz njih. Kako, če niti malo ni razumel jezika, v katerem se je drl ta jakobinec? Pa ga strašni mož, ki je gotovo pripeljal s seboj oni grozni morilni stroj, ki so mu francoski podivjanci rekli giljotina, v drugič niti vprašal ni. Pahnil ga je od vrat, da je ubogi Boštjanček nemilo priletel ob zid, in zdirjal do prvih vrat, jih odprl in zopet zaloputnil, ko se je prepričal, da ni v sobi nikogar. Potem je šinil po lesenih stopnicah navzgor, odpiral vrata in loputal z njimi ter se naposled zakadil po stopnicah navzdol mimo Boštjančka, ki se je — bled kakor zid — stiskal v kot za vrata.

Vojak se je na cesti strumno postavil pred vodjo čete in mu nekaj javil, nakar je mladi oficir skomignil z rameni in z roko zamahnil preko mesta. Četa se je razdelila v dve skupini, od katerih se je prva zadrževala po trgu navzdol in poskakala s konj pred Kutjarovo gostilno, druga skupina pa je krenila čez trg nazaj na Ljubljansko cesto in vdrla v Rormanovo vežo in kuhinjo.

Ampak tu niso našli nikogar razen dekle Mice Gričarice, stare, velike, močne ženske, ki je pri kuhinjskem oknu mirno trebila solato in jo metala v velik, z vodo napolnjen škaaf. Na velikem kuhinjskem ognjišču je pod kotlom vode gorel ogenj. Prijetno je dišalo po pečenem mesu. Eden izmed Francozov je planil k ognjišču, toda raženj je bil prazen. Odšli so v gostilniško sobo, kjer jih je sprejel Rorman sam. Vsi hkrati so se zagnali proti njemu, kričali in mlatili z rokami, da jih je bilo smešno videti. Seveda jih gostilničar ni

razumel, a uganil je, kaj bi radi. Molče je natočil dva bokala vina in jim ga postavil na mizo. Nato je stopil ven, odšel na odprt hodnik in zaklical staremu šepavemu hlapcu Gašperju na dvorišče:

»Vrzi nekaj sena francoskim mrham pred hišo!«

Vrnil se je v sobo, vzel z mize prazno krušno košarico, šel v shrambo na hodniku in izbral hleb črnega kruha. Svoji bolehnii ženi, katere blede obraz je pokukal skozi vrata spalnice, je rekel:

»Bolje, da jim sam postrežem s kruhom, kakor da bi vdrli v shrambo in mi pobrali meso.«

Z zvijačnim posmehom je pomežiknil ženi, pogledal še enkrat zadovoljno po polnih policah in po mizi, kjer se je na velikem pladnju še kadila v naglici spravljena pečenka. Poleg nje je stal lonec z duhtečimi klobasami, še drugi s kislim zeljem in krompirjem, v veliki kozici preslaninjeno goveje srce, pravkar polito s kislo smetano... »Joj, ali bi vam dišalo, prekleti capini jakobinski!«

Prav nobenega človeškega sočutja z ukanjenimi tujci ni bilo v srcu tega velikana. Kar se je v njem bohotno ščeperilo, je bila edinole privzgojena samozavest avstrijskega patriota in sebična gra-bežljivost gostilničarja.

Skrbno je zaklenil shrambo in nesel nezaželenim gostom suh kruh. Popili so zraven še nekaj bokalov vina in se pogovarjali v svoji čudni, nosljajoči govorici. Razgovor jim ni bil posebno živahen. Bili so vidno utrujeni od dolge ježe. Kmalu je njihov vodja vstal in potrkal po mizi. Gostilničarju, ki je mogočno razkoračen stal pred šibkim mladim oficirjem, je le-ta z roko, na katero je položil glavo, pokazal, naj jim pripravi ležišče.

Rorman sicer prenočišča ni imel pripravljenega — edini hotel v Novem mestu je imel Kutjara — a bil je vesel, da spravi nevarne goste iz hiše. Sredi dvorišča, za vodnjakom, je stala kašča — prazna seveda. Kdo bi v tistih časih shranjeval žito v kašči! Hranili so ga v skrinjah, potaknjenih po najbolj skritih hišnih kotéh. V prazno kaščo je Rorman zapovedal nanositi slame in medtem, ko so Francozi spravljali svoje konje na dvorišče in jih privezovali pod oboke širokega hodnika, je bil »jakobinski hotel« pripravljen — kakor je Rorman dve uri pozneje smeje se pravil svojim stalnim gostom, ki so previdno prilezli od vseh strani, brž ko so zvedeli, da so utrujeni Francozi po mestu zaspali in se ni bati, da bi jih prišlo še več.

»Ti se lahko smeješ!« je zavrnil gostilničarja velikana njegov majhni prijatelj, usnjar Papež. »Škode ti niso napravili niti za

goldinar. Jaz pa sem oškodovan najmanj za osemtrideset goldinarjev.«

»Beži no!«

»Kako da ne! Trije so pridrli v našo ulico in prav pred mojo hišo so skočili s konj. Eden je planil z golo sabljo nadme in zahteval od mene denar. Ker nisem tako neumen, da bi mu ga bil dal, mi je potegnil uro iz žepa — srebrna je bila, s tremi pokrovi — drugi pa se je zakadil proti moji materi in ji strgal turško ruto z vratu. Tretji bi bil gotovo tudi kaj odnesel, da niso sosedi zagnali vrišča, češ da so razbojniki tu. Ustrašili so se in vsi trije pobegnili.«

»Hm. Posebno korajžni menda niso. Stavim, da se Rormana ne bi upali lotiti, kakor so se tebe,« se je oglasil železninar Grm, ki ni nikoli zinil, ne da bi koga pičil.

Ampak jezični mali Papež mu ni ostal dolžan. Resno je pri kimal in dejal:

»Rad verjamem. Ampak tudi tebi bi noben Francoz ne segel za telovnik, ker bi se vsak bal, da namesto srebrne ure privleče tvoj zeleni žolč na dan.«

Družba se je zakrohotala, le žolčno blede Grm se je kislo namrgodil. Njegov debeli trgovski konkurent železninar Govekar pa je vzdihnil:

»Samo bog ve, kaj še pride nad nas. To je šele začetek.«

Nu, strahopetni Govekar se je po nepotrebnem bal za svoje zakopane zlatnike. Drugo jutro se je francoska patrulja zbrala pred hišo pivovarnarja Jagra, popila nekaj bokalov vina in piva, pojedla in še pokradla nekaj hlebov kruha, vzela za nameček s seboj prazen bokal in odbrzela, da se je še dolgo kadilo za njo.

Strah pa je vendarle ostal vsem Novomeščanom v kosteh. Poslej so tudi podnevi zaklepali hišna vrata. Celo potem, ko jim je tri dni pozneje poseben kurir prinesel veselo vest o premirju, sklenjenem v Ljubnem na Štajerskem med francoskim generalom Napoleonom Bonapartom in zastopnikom avstrijskega cesarja.

Vest je s poganškim kočijažem, ki se je pripeljal po Langerja in njegovega sinčka, prišla tudi na Stari grad.

»Nu, vidite, po nepotrebnem smo se tresli pred Francozi,« je ves vesel ugotovil Pleško. »Rešili smo se jih še nekako poceni, ali ne, dragi prijatelj?«

Široki, rdeči Langerjev obraz je izražal jasen dvom.

»Ne vem, kaj naj si mislim ob nenadno sklenjenem miru. Napoleonov smoter vendar ni bil Ljubno na Štajerskem! In — da bi

ta, kakor pravijo, nepremagljivi general zavojeval naše lepe kraje le zato, da jih položi svojemu sovražniku k nogam? Ne. V tem tiči nekaj drugega. Nekaj, kar je temu pofrancozenemu Lahu važneje kakor Dunaj, kamor je bil namenjen. Ko bo tisto opravil, se vrne. Verjemite, da jakobinska sodrga ni bila poslednjikrat pri nas!«

»Hm. Naposled so ljudje kakor mi. Če so se v Parizu uprli pretiranemu izmozgavanju ljudstva — jih ne morem zaradi tega obsojati. Kar pa se tiče vedenja teh ljudi, moram reči, da še daleč niso tako oholi in razbrzdani, kakor so naši domači polki. Meni samemu je naša podivjana soldateska že marsikaterikrat prav temeljito zagodla. Povem vam, da so mi neprestane nastanitve našega razuzdanega vojaštva že močno zagrenile bivanje na tem mojem posestvu. One so največ zakrivile moj gospodarski polom.«

»Torej boste vrgli puško v koruzo?«

»Ali mi niste namignili, da bi bilo to najbolje, kar morem storiti?«

»Da. Zahtevali ste, da vam odkrito kakor brat bratu povem, kaj mislim. Tole: Vi, gospod plemeniti Breckerfeld, že po svoji razneženi učenjaški naravi ne morete urediti razmer na svojem posestvu. Pustiti bi morali vse svoje knjige in pisateljevanje, vse razglabljanje. Od zore do pozne noči bi morali priganjati in preganjati svoje nastavljenke, ki vas goljufajo — z edino častno izjemo Manice — prav vsi, od smrkavega svinjskega pastirja, ki si je napravil — kakor sem dognal — na domu svoje matere že celo farmo prašičev, do gospoda oskrbnika, ki je prišel k vam z vsem svojim takratnim premoženjem — kovčkom v roki — pa ima danes, kakor sem zvedel, že lepo hišo v Ljubljani. Zdaj pa še kmetje tlačani, ki vam — zaradi vašega premilega ravnanja z njimi — odrekajo že skoraj sleherno dajatev, tlako pa opravljajo, kadar se jim zljubi. In naposled še vojaške nastanitve zadnjih let, ki jim nikakor niste kos... Ne! Oprostite mi tako odločno besedo: To ne more več dolgo trajati, potem — preide posestvo v druge roke.«

Pleško je vidno prebledel, sklonil sivo glavo in dolgo molčal. Potem je vstal, stopil s trdnimi koraki po svetlozlikanih parketih tja do konca dvorane, kjer sta se na stopnici pod oknom igrala Iza in Franci, ju zamišljeno nekaj časa gledal, se okrenil in šel zopet nazaj ter se ustavil tik pred mladim prijateljem,

»In kaj mi svetujete?«

»Da daste Stari grad v najem.«

Pleško je zopet sklonil glavo in se zazrl v srebrne zaponke na svojih čevljih. Nato je prikimal:

»Da. Ampak z otroki se preselim v Ljubljano. Tega bi ob vsej svoji pohlevnosti vendarle ne prenesel, da bi vpričo mene kdo drug tukaj ukazoval,« je dodal z žalostno hudomušnim nasmeškom.

Langerju se je v srce zasmilil. Vstal je z udobnega naslanjača, kjer je sedel, in stopil k enemu izmed oken v dvorani. Čudovito lep razgled se je odprl pred njim... Da, da, razumel je gospodarjevo bolečino! Vsa prostrana polja pod gradom in gozdovi za njimi in krasen vinograd ob strani gradu — vse to je bilo pač težko pustiti in oditi med pusto mestno zidovje...

Langerjev pogled se je ustavil na stolpu kapiteljske cerkve, ki se je videl v daljavi iznad valovja zelenih gričev in cvetočih vasic.

»Morda bi se rajši preselili v Novo mesto? Bliže bi bili Staremu gradu. In življenje je v Novem mestu cenejše kakor v Ljubljani.«

Pleško je odločno stresel z glavo:

»Ne. Prav zato, ker mi je Novo mesto preblizu, pojdem v Ljubljano. Vse ali nič. Polovičarstva se moram vsaj tukaj ostresti. Vedno sem čutil, da sem polovičarski človek. Polovičarski gospodar — pravzaprav le teoretik, v praksi sem jo pošteno zavozil — polovičarski znanstvenik — saj med vsemi mojimi študijami in čečkarijami, zgodovinskimi in jezikoslovnimi, ni niti enega dela, o katerem bi mogel reči, da me bo proslavilo. Moji predniki so bili ljudje drugačnega kova, prave korenine iz ljudstva. Vsak izmed njih je bil cel mož.«

Z bridkostjo v obrazu je preletel galerijo portretov, visečih po stenah v dvorani. Tudi Langer se je ozrl nanje. Poznal je po imenih resne obraze, ki so gledali s slik: Prvi tam je bil praded sedanjega gospodarja Starega gradu Adam Konrad Pleško, ki se je sredi prejšnjega stoletja, torej pred približno sto petdesetimi leti, uspešno udeleževal kot zdravnik v Zagrebu. Drugi, ki je gledal tam s stene, je bil njegov sin Volk Konrad, tudi zdravnik. Še živi v Novem mestu, kjer se je naselil kot mestni fizik, spomin na njegovo delovanje, na jedki humor, s katerim je razvedril najresnejšega bolnika, in na lisičjo prevejanost, s katero je vodil za nos vse namišljene bolnike — in si z njihovimi novci kupil graščino Impolje,

ki jo je potem zamenjal za Stari grad. Tu se je rodil njegov sin Janez Žiga Pleško, oče sedanjega gospodarja Starega gradu.

»Moj oče je bil utelešenje vsestranske delavnosti in nadarjenosti. Bil je učenjak pravoslovec, izvrsten gospodar, matematik, prav dober slikar, umetnik na klavirju, sestavljal je posrečene epigrame in se zanimal za lepo književnost. Obvladal je latinski, italijanski, francoski, nemški in slovenski jezik. Izkazal se je tudi kot dober državnik, ko je nadomestoval deželnega glavarja grofa Saurau in mu uredil deželne finance in policijo; kot pomožni okrožni glavar v Novem mestu je bil vsestransko uporabljen uradnik. Zapustil mi je lepo premoženje in krasno urejeno posestvo. In jaz?«

Zamahnil je z roko in še enkrat trdo stopil do konca dvorane. Pri zadnjem oknu se je presenečeno ustavil.

»Kaj pa je s teboj, Iza? Zakaj jočeš?«

Enajstletno dekletce je sedelo na stopnici pod oknom, tiščalo glavo v naročje in bridko ihtelo. Pleško jo je prijel za roke in jo potegnil kvišku.

»Kaj ti je? Povej vendar!«

Drobna postavica se je stisnila k njemu in zaihtela:

»Očka! Ostanimo tukaj!«

Pleško je vzel iz žepa s čipkami obrobljen robček in obrisal hčerki zali obrazek. Njemu samemu so silile solze v oči. Najrajši bi bil sedel k otroku in se zjokal. A potlačil je vase, kar ga je tiščalo v grlu, pogladil hčerki lase s čela in jo resno vprašal:

»Ali ni Iza moj jasni sonček, ki mi nikoli ne dela težkega srca?«

Tedaj je dvignila Iza solzni pogled k očetovim žalostnim očem in se prvikrat zavedela, kako zelo je potrebna svojemu osamljenemu očetu. Odkar je umrla mati, ni imel nikogar, ki bi prav s srcem skrbel zanj. Starejši sestre sta bili bolehnii in razneženi. Polegali sta v svoji sobi na zofah, posedali z vezenjem v rokah na vrtu, kašljali in tožili o glavobolu. Za gospodinjstvo se nista zanimali. Z očetom sta se srečevali večinoma le pri obedih.

»Ubogi moj očka!«

Pritisnila je glavico ob njegove prsi, se mu izvila iz rok in zbežala iz dvorane, da pogleda, če je strežaj Jakob že pripravil predjužnik v obednici in če je nekdanja pestunja Manica dala svojemu varovancu, bebastemu Dolfiju, svežo obleko, ker je prejšnjo ponesnažil.

Ko se je Iza zavrtela med vrati, se je njen pogled srečal z dobrohotnim pogledom očetovega gosta. Široki obraz z dvojnimi podbradkom in dolgim orlovskim nosom se ji ni zdel več grd. Zdaj je verjela, da ji ta človek želi le dobro, čeprav je očetu nasvetoval, česar njeno srce ni odobraval.

Hrabro je potlačila solze in se mu nasmehnila. In stric Langer — kakor ga je klicala — ji je s prisrčnim nasmehom pokimal.

S tesnim občutkom je mala Iza zaprla vrata.

Ni se zavedala, da so se ob tej uri zaprla vrata njene prve, brezskrbne mladosti.

DRUGO POGLAVJE

Deset let pozneje je Langer okrog poldneva pozvonil na vratih Pleškovega stanovanja v Ljubljani. Odprla mu je služkinja Manica, majhna, okrogla in rdečelična ženska, navadno dobre volje, tistega dne pa izredno resna.

»Oh, gospod Langer! Kako željno smo jih pričakovali, pa jih ni bilo! In zdaj je prepozno!« je zaihtela s pritajenim glasom.

Langerju se je stisnilo srce.

»Prepozno? Kaj pa se je zgodilo?«

»Gospodična Ina...«

»Ali je umrla?« je vprašal šepetaje.

Zvesta ženica je pokimala in si z velikim modrim predpasnikom udušila ihtenje.

»No, no, Manica!« jo je Langer potrepljal po ramenu in vprašal še vedno šepetaje: »In kdaj je umrla?«

»Pred tremi tedni smo jo pokopali... U... u... u... In danes smo prodali pohištvo iz dveh sob, da so gospodična Iza plačali pogreb. Najemnik s Starega gradu nam že od novega leta dolguje najemnino. Oh, še sreča, da nam gospod doktor Jevnikar niso nič računali, čeprav so bili vsak dan tukaj. Njegova gospa so nam še pošiljali za bolno gospodično vsak dan kak priboljšek. U... u... in gospodična Iza so tako žalostni, da še jokati ne morejo... u... u... in ves dan si ne dajo miru in še ponoči ne morejo počivati, ker so mladi gospod še slabši in so nocoj tako razgrajali, da so jim gospod doktor morali zjutraj dati zdravilo, da so se pomirili in zaspali Oh, oh! Ne vem, kaj bo z našo gospodično! Če pojde tako naprej, bodo še oni zboleli, so rekli danes gospod doktor Jevnikar.«

»Javite me gospodični, Manica!« je Langer prekinil stokanje stare, zveste služkinje. Vendar ga je v dno srca pretreslo, kar je slišal. Torej je uboga Iza ostala sama z norim bratom. Najprej je

že pred dvema letoma umrla ena sestra, potem je pred letom dni stari Pleško zatisnil oči in zdaj še druga njegova hči...

Iza, bleda in čudovito lepa, je prišla očetovemu prijatelju do vrat naproti. Prijel jo je za obe roki.

»Kako hudo mi je, da sem šele zdaj zvedel, kaj vas je zadelo! Iza! Ali mi niste včasih rekli 'stric'? Ali vam nisem skušal biti vedno dober očetovski prijatelj? Zakaj me niste poklicali, da bi vam pomagal?«

Izi so se zatresle ustnice. Skoraj bi se bila zrušila pod njegovim pomilovanjem. A premagala se je in mu odtegnila roki, rekoč:

»Kako naj bi vas nadlegovala, ko sem slišala, da ste sami komaj pred mesecem dni pretrpeli hud udarec.«

Langerjevo visoko čelo se je stemnilo, dve ostri zarezi sta se prikazali med njegovimi obrvmi nad močnim orlovskim nosom. Trdo je dejal:

»Mislite smrt moje žene? Ona je zame umrla že takrat, ko je zapustila svoje otroke in mene in se vrnila k materi v Ljubljano. Prosim vas, ne govoriva nikoli več o tem.«

Iza je sklonila glavo in s prozorno, bledo roko odkazala gostu prostor v naslonjaču. Sama je sedla njemu nasproti na blazinjak. Z očmi je ujela njegov pogled, ki je skozi odprta vrata ošvignil prazno sosedno sobo. Rdečica ji je planila v blede, lepi obrazek in brž je zopet vstala, da zapre vrata.

Langer pa je iztegnil roko in rekel preprosto in odkrito kakor vedno:

»Ne trudite se, Iza. Vem, da je soba prazna in zakaj. Nikoli si ne odpustim, da je minilo skoraj pol leta, odkar sem se zadnji-krat osebno prepričal, kako se godi otrokom mojega pokojnega prijatelja. Ampak to hočem zdaj popraviti, kolikor se bo dalo. Ali mi dovolite, da —« S strahovitim treskom je nekaj priletelo ob nasprotna zaprta vrata. Langer in Iza sta skočila kvišku. Iza je stekla tja, toda Langer jo je prehitel in odprl vrata. Pred njim na tleh je ležal razbit stol. Sredi sobe pa je stal mladenič zalega obraza, ampak — oči! Iz bledega obraza, vsega podobnega Izi-nemu, so buljile bodeče oči, v katerih ni bilo zavesti — oči norca.

»Ha — ha — ha!«

Kakor krakanje je bil divji krohot iz norčevega grla. In že je prijel za drugi stol.

Langer je skočil k njemu, ga trdo prijel za obe roki in mu jih stisnil na hrbtu navzkriž. Zaman se je zvijal mladenič pod njego-

vimi močnimi rokami. Naposled je blaznežev odpor popustil in fant se je sesedel na tla. Langer ga je izpustil in se vzravnal.

»Iza! In to ste doslej sami prenašali!«

Izin lepi obraz je spreletel drget. Šele zdaj je Langer opazil na njenem bledem, visokem čelu temno podplutbo. Ozrl se je na mrmrajočega bolnika in dejal odločno:

»Niti ure več vas ne pustim same s tem nevarnim norcem. Še danes ga odpeljem na Stari grad, če mu le dobim primernega strežnika. Prosim, pošljite Manico po zdravnika, da mu dá uspalno sredstvo! Spečega najlaže prepeljemo.«

Stopil je v kot k umivalniku, zmočil brisačo in jo položil ubogemu Dolfiju na glavo. Kako nežno je to storil! Kakor dobra mati svojemu sinu.

Iza je čutila, kako se je v njej nekaj prelomilo. Vsa napetost zadnjih dni, vsa notranja sila, s katero je doslej krotila bolečine, je popustila in splahnela. Ihtenje se je izvilo iz njenega zadržanega grla. Pokrila je blede obraz z rokami in zbežala iz sobe.

V kuhinji, pri njeni nekdanji varuški Manici, je planil iz nje glasen jok. Manica je pristopila in ji položila svojo rdečo, žilavo roko na glavo.

»Iza, Iza! Le jokaj, le jokaj, dušica, da ti srce ne okameni!« jo je tolažila kakor nekdanj, ko je bila Iza še majhna.

Polagoma se je pomirila in poslala Manico po doktorja Jevnikarja. Potem si je umila objokani obraz in se vrnila v sobo.

»Zdravnik bo takoj tukaj,« je rekla še dokaj mirno.

Langer se je delal, kakor da ne vidi sledov solz na njenem lepem obrazu. Stvarno je pripomnil:

»Dobro bi bilo, če zberete nekaj Dolfijevega perila in obleke v kakšen kovček, Iza.«

»Da.« Povsem v redu se ji je zdelo, da se pokori njegovim volji. Šla je zopet ven in se vrnila z usnjenim kovčkom, ki ga je odprla na stolu. Pokorno je stopila k starinski omari z zavitim stebrovjem ob strani in lepo rezljanimi vrati, vzela iz nje zelenkast frak in nekaj parov hlač ter potegnila iz predalnika nekoliko kosov perila in dodala še nekaj toaletnih drobnarij. Potem je pričela vse skrbno zlagati v kovček. Langer je stal ob strani in molče s pogledom sledil njenim skladnim gibom. V dolgi, moderni empirski obleki, visoko prepasani, z dolgo vlečko po tleh je bila videti še bolj sloka, kakor je bila v resnici. Iz globokega izreza, zakritega z volnenim, tankim šalom, se je dvigal njen beli vrat z nekoliko vise-

čimi ramen, ki so jih pa zakrivali dolgi črni kodri. Njeno obličje je bilo še vedno tako lepo zaokroženo kakor takrat, ko je bila še otrok, polt bela, ustne majhne in rdeče, nos pravilno in fino rezljan, oči pa velike in svetlomodre in njih pogled še prav tako resen kakor nekdanj. Vendar je Langer bral v teh krasnih očeh še nekaj drugega, žalostno vprašujočega, kakor bi hotela z njimi reči: Strašno je to življenje. Prestrašno za moja šibka ramena. Ali zame ni sreče na svetu?

In kakor da ji odgovarja, se je Langer oglasil:

»Pojdite še vi z menoj, Iza! Dolfija spraviva na Stari grad, vas pa vzamem s seboj na Pogance, da dobite zopet rdeča lica. Kako rada bi vas imela moja dva otroka Franci in Cili! Francitu je zdaj trinajst let, Cili je stara enajst. To bi bila vesela družina!«

V istem trenutku pa mu je bilo žal izgovorjenih besed. Kako ji je mogel v tolikšni žalosti obetati veselo družino! Poleg tega je bilo to že iz družabnih ozirov nemogoče. Saj je bil — vdovec!

Pogledala ga je nemo, s solznimi očmi. Čutila je, kako je dober, in da je neroden le iz dobrote svojega sočutnega srca.

Pristopil je in jo prijel za drobno roko:

»Iza! Oprostite! Neroda sem. Pozabil sem, da bi vas zdaj veselje bolelo. Bolje bo, da ostanete še nekaj mesecev tu, v oskrbi zveste Manice, in ne skrbite za nič drugega kakor za to, da se odpočijete od vseh teh naporov.«

Stisnil ji je roko in jo izpustil. Ozrl se je na blazneža, ki je še vedno sedel na tleh, z rokami objemal kolena, topo strmел predse in nekaj polglasno godrnjal.

»Ali poznate morda koga, ki bi bil Dolfiju dober strežnik?«

Iza je prikimala, premagala ganotje, ki jo je dušilo in odgovorila:

»Da. Tu blizu živi pri svojem bratu mizarju nekdanjih očetov sluga Jakob. Že večkrat smo ga klicali k Dolfiju, kadar si same nismo mogle pomagati. Je zelo močan in zna ravnati z mojim ubogim bratom. Ampak v nedeljo se bo oženil z neko mlado branjevko, otroka ima z njo, ne vem, če bo hotel službo sprejeti.«

»Kako da ne? Še vesel bo, če mu jo ponudimo. Njegovo ženo nastavimo kot kuharico in ključarico, da bo kuhala Dolfiju in včasih pospravila tisti del gradu, ki ste si ga pridržali. Ali ne? Da, tako napravimo.«

Potrkalo je na vrata. Že je vstopil srednje velik, čokat mož s pudrano baroko in s triogelnikom pod pazduho. Bele nogavice iz

domače volne so pokrivalo izredno mišičaste noge. Frak, telovnik in dokolenske hlače niso bili po najnovjšem kroju, vendar je bil mož izmed tistih ljudi, ki so že na prvi pogled vsakomur prikupni. Globoko se je priklonil Izi, ki mu je prijazno podala roko in predstavila oba gospoda: »Gospod doktor Jevnikar — gospod Langer.«

»Nu, plemenita gospodična, kako je z našim bolnikom?«

»Hudo, gospod doktor.« In razložila mu je, zakaj so ga klicali.

»Zopet uspavalni prašek?« je zdravnik zmajal z glavo, pristopil k blaznežu, mu dvignil glavo in mu pogledal v oči. »Nemogoče. Jutri zjutraj, to je čez štiriindvajset ur, prej ne,« je odločil.

»Hm!« Langer je zamišljeno stopil po sobi. Nato se je ustavil pred Izo:

»Pravzaprav je tako še bolj prav. Zadeva z vašim Jakobom bi se tako ne dala prej urediti. Iti moram, da ga še danes oženim.«

Naglo odločen — kakor vedno — je pograbil klobuk in se poslovil: »Saj dovolite, gospodična Iza, da me vaša Manica spremi k onemu Jakobu?«

»Prosim!«

»Vsekakor vas še pred večerom obvestim o uspehu svojih pogajanj. Ali bi se hoteli okrog šeste ure še enkrat potruditi sem, gospod doktor, da se dogovorimo zaradi vaše pomoči jutri zjutraj?«

»Seveda pridem!«

Izin zamišljeni pogled je obvisel na vratih, ko jih je zaprl za seboj.

»Dečko in pol — tale vaš Langer!« je z zadovoljnim nasmehom rekel doktor Jevnikar.

»Da. Najboljši človek, kar jih poznam,« je odkrito priznala Iza. Čutila se je pomirjeno in varno.

»Neverjetno, kako ta mož kratko in odločno zasuče zadevo. Še včeraj se mi je zdelo, da visi nad vašo usodo teman, grozeč oblak. Kot zdravnik si nisem mogel tajiti, da se vaš ubogi brat vedno bolj pogreza v blaznost, da ste vi, draga gospodična, v stalni nevarnosti poleg njega. Ampak — kam z njim?... Nu, zdaj je vse urejeno. In tako bo najbolje. Vaš brat bo imel na Starem gradu na razpolago sobe z zavarovanimi okni, svež zrak na grajskem vrtu in kopeli v domačih toplicah, ki jih je uredil še vaš praded in menda niso predaleč od gradu, kakor mi je pravil vaš pokojni gospod oče.«

»Niso,« je pritrdila Iza. »Lep izprehod skozi gozdove drži do njih.« Zasanjano se je zazrla proti oknu.

O, kako se ji je tožilo po domu! Kako nerada je bivala tu med pustimi zidovi! Zdelo se ji je, da ji nezdravi, prašni mestni zrak težko pritiska na prsi. Kako svobodno dihaš tam v grajskih gozdovih in vrtovih, v vinogradih in na prostranih travnikih in poljih! Ali ji ni Langer ponudil, da jo vzame s seboj? Zakaj se je potem pravzaprav skesal? Ali se mu zdi samota v na pol izpraznjenem in zapuščenem mestnem stanovanju res potrebna človeku, ki žaluje?

»Zdi se mi, da bi tudi vam, gospodična, ne škodovala izprememba zraka,« se je oglasil zdravnik, kakor da je bral njene misli. Na tistem je sklenil, da zvečer sproži to misel Langerju. »Glejte, kako lepo sije sonce tam zunaj. Ali ne bi hoteli iti za urico ali dve na izprehod?«

»Saj ne morem!« je pokazala na nesrečneža na tleh.

»Hm!« Doktor Jevnikar je potegnil iz žepa novomodno uro in odprl poklopec. »Zdajle je ura ena. Ob štirih imam ordinacijo, eno uro potrebujem še za obiske pri bolnikih, torej imam polni dve uri časa, da vas tu nadomeščam. Kar pojdite, zdravniku se ne smete upirati!«

»Ne, gospod doktor! Vem, da sta počitek in izprehod tudi vam potrebna. Nikakor —«

»Ta — ta — tata! Ne vmešavajte se v moj poklic, plemenita gospodična! Zavijte svojo lepo glavico v šal! Vtaknite svojo — oprostite — že mršavo postavico v plašč in — hajdi! Toplih čevljev ne pozabite, zunaj je sneg.«

Galantno ji je ponudil ob tem grobem ropotanju komolec, odprl vrata in zaklical v predsobo, kamor se je bila Manica pravkar vrnila:

»Manica! Pomagajte gospodični, da se toplo obleče in jo porinite skozi vrata! Prej kakor čez dve uri ji ne smete odkleniti!«

Izpustil je Izino roko, se vrnil v sobo in se vrgel v naslonjač, da je peresje pod njegovo obilno težo nemilo zastokalo.

Slišal je zunaj Maničino prigovarjanje, potem lahne korake, odpiranje in zapiranje vrat, pa čez nekaj minut zopet korake in cviljenje vhodnih vrat.

»Daj mi še košarico, Manica!« je slišal Izin glas. »In na mizi sem pozabila knjigo baronice Zoisove.«

Nu, seveda! Dragoceni čas izprehoda bo porabila tudi za nakupovanje v zatohlih kramarskih obokih in kletah! In potem še obisk pri Zoisovih... Eh, ženske!»

Ampak ugajalo mu je, da se mlada plemkinja očitno ni sramovala hoditi z nakupovalno košarico po ulicah.

Iza je medtem hitela po Glavnem trgu, zavila Pod trančo čez Čevljarski most in preko Zlate luknje in po spodnjem koncu Novega trga na Breg, kjer je stala velika dvonadstropna meščanska hiša, last barona Žige Zoisa. V prvem nadstropju je pozvonila in vprašala slugo:

»Ali je baronesa Cecilija doma?»

Da, nečakinja barona Žige Zoisa je bila doma. Sluga Friderik, bivši baronov lovec, se je priklonil z vso visokostno uglajenostjo starega, dobro šolanega gosposkega služabnika in pomagal gospodični, da je odložila velik muf, kakršni so bili tedaj v modi, zimsko, s kožuvinno obloženo jopico in klobuček v obliki šute. Iz nakupovalne košarice, ki jo je bila — nekoliko v zadregi pred začudenimi očmi sluga — postavila poleg obešalnika v predsobi na tla, je vzela knjigo in odšla za Friderikom, ki jo je vodil v baronovo knjižnico in javil:

»Gospodična pl. Breckerfeld!»

Čeprav je bilo ob Izinem vstopu v veliki sobi precej ljudi, je Izo vendarle sprejela popolna tišina. Nekaj gospodov je sedelo, zatopljenih v svoje branje, po naslonjačih okoli velike ovalne mize. Baronov tajnik Jernej Kopitar, pohabljen, rdečelas človek, je čepel na lestvi pred eno izmed velikih knjižnih polic, ki so stale ob vseh stenah. Na pol se je okrenil, ošinil mlado krasotico z bežnim pogledom iz zelenomodrih oči in nadaljeval svoje brskanje po polici. Od okna, kjer je sedel v svojem bolniškem vozičku, se je okrenil gospodar, baron Žiga Zois, odložil gosje pero na deščico pred seboj in prijazno pokimal novodošli gostinji.

»Gospodična Iza! Dolgo vas nismo videli! Nu?» Pridržal je njeno ročico v svoji ozki, dolgi, bolešno blede in njegove velike, lepe, rjave oči so iz bledega starčevskega obraza s skrbjo in sočutjem zrle v dekletov izmučeni, lepi obrazek. »Nu? Kako je z vami, draga Izica? Zdi se mi, da vas bo moral striček Zois okregati. Danes ste še bolj blede in še bolj zaskrbljeni, kakor ste bili pred štirinajstimi dnevi. To pomeni, da me niste ubogali, niste hodili na izprehod in še vedno vse dneve tičite med štirimi stenami. Mar ni res?»

»Res je,« se je Iza prostodušno nasmehnila prijatelju pokojnega očeta. »Toda obljubljam vam, da se v najkrajšem času poboljšam, gospod baron. Mojega nesrečnega brata prepeljemo na Stari grad, potem bom vse dneve prosta.«

»Krasno!« je veselo plosnila baronova nečakinja baronesa Cecilija in pristopila, da pozdravi svojo dokaj mlajšo prijateljico. »Potem prideš vsak dan k nam!«

»To bi bilo pa kar preveč nadlege. Prehitro bi se me naveličali,« se je branila Iza.

»Tebe? Menda se niti ne zavedaš, da smo vsi vate zaljubljeni! Ali ni res?« se je baronesa s porednim smehom ozrla po gospodih, ki so odložili vsak svoje delo in pristopili, da pozdravijo ljubko znanko.

»Kar se mene tiče, upam, da ne dvomite o tem, gospodična Pleškova!« je z roko na srcu in s šegavim smehom v jasnih modrih očeh pristopil rdečeličen duhovnik blizu petdesetih let — pesnik Valentin Vodnik. Prijateljsko je stisnil mladi lepotici roko.

Vsi prisotni so se veselo zasmejali, le baronov tajnik je zategnil blede obraz v zaničljive gube in pogled, s katerim je z visoke lestve navzdol oplazil prostodušno veselega Vodnika, je bil skoraj sovražen.

Za Vodnikom je grof Hohenwart, mož z zgodnjo plešo nad širokim čelom, dolgim nosom nad kratko zgornjo ustnico in živo modrih oči, segel lepotici v roko in jo po svoji kavalirsko robati, prisrčni navadi tovariško stisnil.

»Kar se ljubezni tiče, sem jo jaz naši lepi Izi razkladal, ko je ležala še v plenica,« je resno zatrdil.

»Potem ti gre vsekakor prednost pred menoj,« se je norčeval njegov svak baron Erberg, graščak z Dolskega. »Jaz sem bil gospodični Izi za petami takoj, ko je slekla otroške čevljuje. Pa me je nagnala.«

Iza je zardela in mu brž odtegnila roko, ki jo je spoštljivo poljubil. Podala jo je Karlu Zoisu, sinu gospodarjevega brata Jožefa, bodočemu majoratnemu gospodarju, in naposled mlademu, komaj leto od nje starejšemu Francu Bonazzo, sinu baronove sestre Johane. Živa rdečica, ki je fantu planila pri tem v obraz, je jasno pričala, kako mučen je bil mlademu zaljubljencu ves razgovor. Vrnil se je takoj k prejšnjemu opraviilu in podajal Kopitarju, svojemu nekdanjemu domačemu učitelju, knjige, ki jih je ta razvrščal po polici.

»Hvala za lepo knjigo,« se je Iza naposled okrenila zopet k baronesi. Vzela je iz knjige listek in ga podala Vodniku.

»Tu, gospod profesor, je prepis one očetove sklanjatve, o kateri sem vam zadnjič pravila.«

»O, hvala lepa!« je Vodnik z zanimanjem segel po lističu in ga prečital:

Shena

1. Kedu? — ta Shena

4. Koga? — to Sheno

2. Zhegav? — te Shene

5. Kej, kje? — v ti Sheni

3. Komu? — ti Sheni

6. S kom? — s to Sheno

Prikimal je in spravil listek v listnico.

»Da, popolnoma pravilno. Ali je v zapuščini vašega gospoda očeta mnogo snovi iz slovenske slovnice?«

»Kolikor se spominjam še nekaj listov.«

»Rad bi jih pregledal, če mi o priliki dovolite?«

»Oh, žal mi je, gospod profesor. Ali vso rokopisno zapuščino sem prepustila gospodu baronu Erbergu, on vam gotovo —«

»Seveda, to se razume samo po sebi!« jo je prekinil Erberg.

»Rokopisi so vam v mojem arhivu na Dolu vselej na razpolago, gospod profesor.«

»Nemara da se res kdaj oglasim pri vas.«

»Prosim! Ali bo vaša slovnica kmalu v tisku, gospod profesor?«

Vodnik je v zadregi pogledal najprej proti Zoisu, potem na Kopitarja, ki je prenehal brskati po polici in je pozorno sledil razgovoru. Obotavlja se je pesnik priznal:

»N — ne še tako kmalu. Leto dni bo pač še trajalo, dokler ne izide. Zdaj pišem zgodovino kranjske dežele. Tudi s slovarjem imam mnogo dela.«

Baron Zois se je ozrl in resno opomnil:

»Odlášali boste s slovnico, dokler vas kdo ne prehití.«

Zdajci se je okrenil Kopitar na lestvi, z zlobnim pogledom ošinil Vodnika in s posmehom izjavil:

»Saj sem že rekel, da mu poberem slovnico izpred nosa, če bo tako odlášal z njo.«

Vodniku se je rdečica v zdravem obrazu še potemnila. Z naglo kretnjo se je okrenil in zabrusil Kopitarju:

»Zato sem vam moral posoditi svoj rokopis! Bržkone ga prepisujete, da mi ga toliko časa ne vrnete?«

Bledo obličje rdečelasega pohabljenca je še bolj posinelo. Preden je razklenil tanke ustnice, pa se je oglasil baron:

»Vajina tekma bi utegnila naši stvari le koristiti. Kdor sestavi boljšo slovnico, ta naj jo da v tisk.«

Kopitarjeve zelenkastomodre oči so zažarele v samozavestnem zmagoslavju. Vodnik pa je užaljeno umolknil in stopil k oknu. Njun prepir je bil vsem mučen. Hohenwart in Karl Zois sta se okrenila k mineralni zbirki, ki je polnila velik del sobe. Baronesa Cecilija je prišla Izo pod pazduho in jo potegnila na blazinjak, ki je stal blizu enega izmed oken.

»Sedite še vi k nama, gospod profesor,« je povabila Vodnika. »In povejte nam kaj lepega!«

Okrenil se je in že mu je nasmeh izpreletel dobrodušni obraz. Sedel je v naslanjač blizu Zoisovega bolniškega stola in dejal:

»Saj ne vem, kaj bi vas zanimalo.«

»Rekli ste, da pišete zgodovino naše dežele. Kakšno poglavje obdelujete zdaj?« se je zanimala Iza, da pomaga dolgoletnemu očetu temu prijatelju iz zadrege.

»Prihod Slovencev v naše kraje.«

»Kdaj je to bilo?«

»V drugi polovici 6. stoletja.«

»Torej Slovenci niso bili vedno tu?« je vprašala baronesa Cecilija.

»Ne,« se je zdajci vmešal Zois v njih razgovor. »To je v svoji zgodovini dognal že Linhart.« In baron je podprl glavo z roko in se zatopil v spomine na najljubšega mu prijatelja in preporodnega sodelavca, pokojnega Linharta.

»Naši predniki so si zemljo osvojili z mečem v rokah,« je priklimal Vodnik.

»Ampak so jo potem kmalu izgubili, ko so jih Nemci podjarmili,« je pritaknila baronesa.

»Izgubili? Ne. Izgubili so samo oblast, zemlje pa nikoli. Dokler ljudstvo živi na njej, je zemlja njegova last. Ljudstvo jo obdeluje in preoblikuje. In zemlja mu vrača ljubezen za ljubezen. Iz nje vre v ljudstvo neizčrpno bogastvo. V ljudstvo, ne v njegove zaje-dalce! Ti prihajajo in odhajajo, ljudstvo in zemlja pa ostaneta.«

»Da, profesor, prav imate,« mu je v nerazumevanju pritrdil Zois. »Ali nismo imeli zadnja leta že dvakrat Francozov tu? Vedli so se, kakor da nikoli več ne nameravajo izpustiti naše zemlje iz krempljev — pa so le odrinili z dolgim nosom. Upajmo, da za večne čase!«

»Hm. Ne vem, če je zadeva s Francozi že končana. Dokler rogovili Napoleon po Evropi...«

»Za sedaj smo varni pred njim. Preveč ima opravka s Prusi in z Rusi. Na severu čakata dve ruski armadi na odločilni spopad.«

»Da, zatišje pred nevihto. Ali pa veste, kako in kje se ta nevihta konča?«

»Seveda ne. Prerok res nisem,« se je nasmehnil baron in si popravil odejo, ki mu je na pol zdrknila z bolnih nog.

Sluga je odprl vrata in javil:

»Gospod baron Karl Zois!«

Že je stal gospodarjev brat na pragu. Prihajal je v jahalni obleki z visokimi škornji naravnost z Brda pri Kranju, graščine, ki jo je oskrboval namesto svojega bolehnega brata Žige, majoratega gospodarja Zoisove rodbine.

Priklonil se je vsem zbranim, stopil do gospodarjevega bolniškega stola in podal bratu roko.

»Kako se počutiš, Žiga?«

»Hvala! Zdaj sem že tako daleč, da moram biti zadovoljen, če mi ta vražji pogrom dovoli sedeti v bolniškem stolu in mi ni treba ležati v postelji... Kaj je novega na Brdu? Nekako slabe volje si videti?«

Karl Zois je zamahnil z roko.

»Kako bi ne bil! Davi sem imel že cel upor na graščini.«

»Upor? Kdo se je upiral?«

»Kdo! Tlačani, kmetje.«

»Zdaj, sredi zime? Čemu si jih pa klical na tlako? Zdaj vendar ni v gospodarstvu nobenega takšnega dela!«

»Saj prav zato! Zdajle imajo čas, ko ni dela na polju. Treba je popraviti vse orodje, napraviti nekaj novega, temeljito počistiti po vseh gospodarskih poslopijih, pripraviti les za nov kozolec — vse to se najlaže opravi zdajle. Pa misliš, da so prišli, ko sem jih klical? Kaj še! Izmed dvajsetih tlačanov so prišli trije. Vsi drugi so sporočili, da ne pridejo, ker — nimajo obleke in jih zebe. Takšna predrznost!«

»Očitna anarhija!« je pritrdil majoratni gospod.

»Mogoče pa res nimajo toplih oblek. Tlačani so siromašni,« je plaho pripomnila Iza.

»Saj tudi doma ne hodijo goli — oprostite! — in se ne morejo vedno tiščati peči.«

»In kaj si storil potem?«

»Nu, poslal sem hlapce po dva, o katerih sem zvedel, da sta ščuvala druge, in sem jima velel naložiti poštene batine. Ostali so — razen štirih — sami prilezli.«

»Prav si storil. Upor je treba vedno v pravem času zatreti, sicer ti zrastejo kmetje čez glavo. Vidite, draga Iza, v takšnem primeru je dobrota — sirota.«

V Izin bledi obrazek je počasi lezla rožna rdečica. Vendar je pogumno dvignila pogled svojih velikih modrih oči k Zoisu in izjavila:

»Profesor Vodnik je pravkar rekel, da je zemlja ljudska last. Ne morem razumeti, da bi imeli graščaki pravico, siliti ljudstvo k suženjskemu delu na njegovi lastni zemlji. Moj pokojni oče ni kmetov nikoli z batinami silil na tlako. Če niso prišli, kadar so imeli sami nujno delo, je vedno rekel: Prav imajo, jaz bi tudi ne šel drugam na delo, če bi ga imel na lastnih njivah dovolj.«

Gospodje so se spogledali s široko razprtimi očmi. Vodnik je zatrl smehljaj. Hohenwart in mlajši Karl Zois sta pristopila bliže.

Gospodarju je zaigral v bolešno bledem, rahitično oblikovanem obrazu posmeh:

»Le stopi bliže, Karl. Gospodična Iza ti bo dala — kot bodočemu majoratnemu gospodu — koristen pouk.«

»Haha!« se je gospodarjev nečak široko zasmejal. »Iza! Če bi ne bili sami graščakinja, bi mislil, da govori zakrknjeni fevdalni gospodi — vneti jakobinka. Haha!«

»Hahaha!« je zadonel vesel smeh po prostrani knjižnici.

Smejal se je tudi Vodnik, ker je bil njegovi veseli naravi smeh nalezljiv, dasi je kot kmečki sin z vsem srcem soglašal z mlado revolucionarko.

Najbolj se je smejal Kopitar. Pohabljenčev hripavi »hihihihi!« je demonsko odmeval pod visokim stropom. Ni še pozabil, da je sin tlačana, toda bil je že trdno odločen, da ga bo povsod in vselej vodila pamet, nikoli in nikjer pa srce.

Seveda se je smejala tudi Iza v spoznanju, da govori gluhim ušesom. Njen jasni duh je takoj spoznal, da med navzočimi ni nikogar, ki bi mogel svoje razmerje do tlačanov premotriti s stališča človečanske pravičnosti. Kako daleč so vsi ti ljudje od tistih, ki so vodili francosko revolucijo! Kako tuje bi se med njimi glasilo geslo pariških revolucionarjev: Egalité, fraternité et liberté! ...

Pol ure pozneje se je Iza vračala domov. Spotoma je nakupila nekaj živil. Že blizu stolnice pa se je spomnila, da mora poravnati

dolg pri šivilji in vrnila se je preko Špitalske ulice in Špitalskega mostu ter mimo frančiškanov zavila proti Blatni vasi, kje je v podstrešju pritlične hišice stanovala vdova Ana Lipovškova. Ko je Iza po kratkem trkanju vstopila, je izza mize pri majhnem podstrešnem oknu vstala bleda, suhljata žena srednjih let, odložila šivanje in prišla Izi naproti. Vsa njena pojava in njeno vedenje je kazalo ženo dobre vzgoje, siromašna soba, ki je bila obenem za kuhinjo, pa je kazala, da živi vdova v zelo slabih razmerah. Vendar bi tega nihče ne trdil, če bi pogledal najprej njene tri cvetoče otroke: štirinajstletno Metko in njeno štiri leta mlajšo sestro in deset let mlajšega bratca. Vsi so bili čedno oblečeni in lica mlajših dveh so bila zdravo rdeča in okrogla.

»Kako močne, zdrave otroke imate!« je po prvem pozdravu opazila Iza.

Mati je pogledala najprej svojega najmlajšega, ki se je igral na tleh, potem mlajšo hčerko, ki je mešala po loncu, stoječem na železni pečici, in odgovorila z žalostnim nasmehom:

»Tadva sta pač bolj trdne narave, Metka pa bi morala priti več na zrak in na sonce. Kar zbledela je to zimo. Sem že mislila, da bi bilo dobro, če bi jo poslala k stari teti, ki živi pri Novem mestu — pa dekle noče nič slišati o tem.«

Od drugega okna, kjer je na likalnem stojalu likala perilo, se je ozrla Metka, vitko dekletce zlatih las in prav takšnih oči. Živoredeča sočna usteca so poživiljala rahlorožnat obrazek. V zadregi se je nasmehnila gostinji, potem pa z vnemo likala dalje.

»Če bi vaša hčerka vedela, kako lepo je tam doli pri nas na Dolenjskem, bi se gotovo ne branila zamenjati ljubljansko zimsko meglo z dolenjskim toplim soncem,« je odvrnila Iza.

»Oh, preveč sem jo raznežila. Še nikoli ni bila od doma, zato se tako boji tujih ljudi. Ni dobro, če se otrok vedno drži za materino krilo — saj vem. Ampak ne morem biti preveč trda z njimi. Otroci so vse, kar imam na svetu.«

Iza je sočutno pogledala ženo. Potem pa jo je prešinila misel: In kaj imam jaz? Razen blaznega brata — nikogar! A brž se je otesla težke misli, se spomnila, da pri bratu čaka na njen povratek dobri doktor Jevnikar, plačala svoj račun in odhitela domov.

Zvečer, točno ob šestih, je Langer zopet potegnil za zvonec na Pleškovihi vratih.

»Gospod doktor so tudi že prišli,« mu je javila Manica že na vratih.

Slekel je popotni kožuh in stopil mimo starke, ki ga je javila, v sobo.

»Gospôda, vse je v redu,« je oznanil že po prvih pozdravnih besedah, »Jakoba sem oženil — bil sem mu celo za pričo poleg njegovega brata. Najel sem njega in njegovo ženo v službo. Oba sta zadovoljna in mislim, da bosta svojo dolžnost opravljala vsaj tako pošteno in vsaj ne bolj nepošteno kakor običajno ljudje takšnega kova. Zdaj pa je tu še nekaj, gospodična Iza. Zdi se mi, da bo treba na Starem gradu proti vašemu imenitnemu najemniku prav odločno nastopiti. Ker je kršil pogodbo in vam najemnine ni pravočasno izročil, mi bo to dobrodošlo orožje proti njemu, v primeru, da bi se upiral, pogodbo toliko izpremeniti, da odstopi nekaj najetega sveta vašemu bratu in njegovi služinčadi. Da morem to urediti, pa mi napišite, prosim, pooblastilo kot vašemu zastopniku, gospodična Iza!«

Medtem ko je odšla Iza v bivšo očetovo sobo, da spiše pooblastilo, je doktor Jevnikar porabil priliko in dejal Langerju:

»Kot dolgoletni hišni zdravnik pri Pleškovih vas prosim, gospod Langer, uredite še eno zadevo: Poskrbite, da pride gospodična Pleškova iz zatohlih mestnih zidov! Ali bi je ne mogli vzeti s seboj?«

V svoje začudenje je zdravnik opazil na Langerjevem obrazu mučno zadrego, vendar je graščak po svoji navadi takoj odkrito odgovoril:

»Ne, tega ne morem. Na Starem gradu je ne morem pustiti. Tam se že štiri leta vrstijo vojaške nastanitve. Zdaj na primer je tam najmanj pol stotnije konjenikov. Zasedli so vsa gospodarska poslopja skoraj docela. Nekaj častnikov stanuje v gradu. Kako bi mogla med njimi bivati enaindvajsetletna gospodična?«

»Seveda, o tem ni govora. Ampak — morda bi jo povabili k sebi?«

Langer je umaknil pogled in počasi mu je lezla rdečica v široki obraz.

»Tudi to je nemogoče. Mesec dni je tega, odkar sem vdovec,« je preprosto odgovoril Langer. »Gospodične ne morem spravljati ljudem v zobe. Tudi se mi zdita moj sin in moja hčerka preživahna in nadležna družba za človeka, ki žaluje.«

»Hm, hm. Kar se tiče vašega drugega razloga, bi rekel, da ne drži. Gospodična Iza je rastla pred mojimi očmi in vem, da ji je vedno manjkal vesel otroški smeh. Po mojem mnenju bi med otroki najhitreje pozabila na tegobe, ki so jo zadele. Vaš prvi raz-

log, seveda —« je pristavil s hudomušnim posmehom, »— ta bo držal. Hm... Veste, najbolje bi bilo, če našo lepo Izo čimprej poročimo z dobrim in poštenim človekom.«

Ob zadnjih besedah je doktor medicine Anton Jevnikar zopet doživel presenečenje: Langerjevo široko obličje je tako zažarelo v vročem navalu krvi, da so možu stopile na čelo znojne kaplje, dasi soba ni bila preveč kurjena... Pa ne da bi bila dvainštiridesetletnega vdovca Izina morebitna možnost zbolela? Hm, hm...

Vendar je Langer odgovoril dokaj ravnodušno:

»Da, to bi bila zanje morda najboljša rešitev.« In potegnil je svilen žepno rutico iz fraka in si obrisal potno čelo.

»Ali morda vi, gospod doktor, ki ste vsak dan zahajali v to hišo, veste za koga, ki — ki bi bil srcu gospodične Pleškove posebno blizu?« Predirljiv pogled je iz Langerjevih oči motril zdravnika.

S težavo je prebrisani stari doktor zatrl nasmeh in resno odvrnil:

»Ne. Kolikor vem, ni v hišo zahajal doslej noben mlad mož, ki bi mogel biti srcu lepe Ize nevaren. Kot hišna prijatelja sta zahajala k rodbini grof Hohenwart, ki je poročen z baronico Erbergovo, in profesor Vodnik, ki je duhovnik. Oba sta bila prijatelja pokojnega gospoda Pleška. Poleg teh dveh je prihajal na obisk baron Erberg, ki je že zaročen.«

Jevnikarju se je zdelo, da je Langerjeve široke prsi dvignil globok vzdih olajšanja. Ali se je motil?

Ne. Ni se motil.

Drugo jutro je ubogi Dolfi — ves v odeje zavit — že sedel na Langerjevih saneh, od uspavalnega praška na pol omoten, njemu nasproti sluga Jakob in njegova žena z otrokom v naročju. Prostor zraven Dolfija je čakal na Langerja, ki se je zgoraj poleg doktorja Jevnikarja še poslavljal od Ize.

Ko se je zdravnik že obrnil k vratom, je Langer iztegnil roko in zaprosil:

»Še trenutek, prosim, gospod doktor!«

In ko se je oni zopet okrenil, je Langer z nekoliko tesnim glasom, vendar odločno povzel: »Iza! Doslej ste gledali v meni dobrotnega očetovega prijatelja, 'stric' ste mi rekli. Povejte, ali čutite toliko zaupanja do mene, da bi hoteli živeti pri meni na Pogancih?«

»Oh, kako rada!« je živahno vzkliknila Iza. »Že včeraj mi je bilo hudo, ko ste prekalili svoje povabilo, stric Langer.«

Na Langerjevem obrazu se je pokazala globoka zadrega. Vendar jo je s silo potlačil in nadaljeval z nekoliko negotovim glasom:

»Iza! Zdi se mi, da me niste prav razumeli. Čez štirinajst dni se vrnem in prosim vas, da dotlej premislite in mi odgovorite: Ali hočete priti k meni kot — kot mati mojih otrok in moja — žena?«

Za trenutek so ga velike modre oči preplašeno pogledale, potem je Iza povedila pogled in — molčala.

Langer je resno dodal:

»Mladosti in lepote vam ne morem nuditi — tega se morate zavedati. Če se pa zadovoljite s poštenim, zvestim srcem in mirnim domom — premislite in odgovorite mi, ko se vrnem.«

Globoko se ji je priklonil in brž odšel iz sobe. Doktor Jevnikar za njim — nemalo presenečen ob tej nagli snubitvi.

Spodaj, ko je Langer že sedel, v velik kožuh zavil na saneh, se je sklonil k pristopivšemu zdravniku, mu trdno stisnil roko in dejal:

»Prosim, pogledjte včasih, kako je z njo!«

»Prav rad!«

»Na svidenje, gospod doktor!«

»Na svidenje!«

Stresaje z glavo je Jevnikar odkreval po vegastem tlaku v gosto jutranjo ljubljansko meglo.

Iza je stala zgoraj v sobi še vedno na istem mestu kakor pribita. Pogled ji je blodil po rožastem vzorcu velike preproge in misli so se ji trgale: Ona — žena »strica« Langerja?... Vsega drugačnega je videla moža svojih dekliških sanj! ... Ampak — ali je v resnici kje na svetu takšen mož: lep, pa vendar možat, pаметen in zvest — oh, najbrž ga ni. Saj je videla že nekaj lepih mladih mož, pa ni bilo med njimi nobenega, ki bi si ga želela za tovariša v življenju. Ta se ji je zdel bedasto domišljav, drugi zopet žensko nečimern in tretji ženskar. Ali res lepota kvari mož?... Langer seveda ni lep. Njegov nos je prevelik, kopitast. In dvojni podbradek! Pa široki obraz! Oči? Nu, kakšne so pravzaprav? Človek rad gleda vanje, ker sevata iz njih dobrota in razum. Resnično lepo je le njegovo široko čelo. Ampak — lasje? Pudrano baroko nosi s čopom na vratu. Ali ne skriva pod njo — plešo? Seveda, dvainštirideset let mu je. Točno še enkrat toliko kakor njej...

Stresla se je in se vrgla v naslonjač. Pogled se ji je ustavil na oknu, na šipah, pokritih z ledenimi rožami. Kako so lepe! Toda opoldne, ko posije nanje sonce preko strehe nasprotne hiše — takrat bo konec njihove lepote. Rože izginejo in voda se pocedi po šipah... »Oblika je minljiva, le snov je večna,« je dejal nekoč njen pokojni oče.

Kaj pa bi oče rekel k snubitvi, če bi še živel? Zelo rad je imel Langerja in zelo ga je cenil, dasi je bil Langer petindvajset let mlajši od očeta. »To je mož dejanja!« je rekel o njem. »In srca,« je pristavil. »Škoda, da se je poročil z žensko, ki pozna le sebe in nima srca ne zanj ne za otroke.«

Zdajci je Iza planila kvišku... Da, tako bi sodil oče in to bi zahteval od nje: srce zanj in za otroke.

Dobra žena in dobra mati — ali ji bo mogoče izpolnjevati dvojno dolžnost? Čuvati zvesto in trdno, da se ubogi, v prvem zakonu razočarani mož ne bo še drugič čutil prevaranega za življenje... Ali ni premlada in preneumna zanj? Kako bi mogla prevzeti skrb za tako veliko gospodinjstvo! Sicer je gospodinjala že od svojega dvanajstega leta — saj sta starejši sestri bili vedno bolni. Ampak njihovo majhno meščansko gospodinjstvo je pravzaprav vodila zvesta služkinja Manica. Kaj pa na Pogancih? Oh, strah jo je bilo vseh tistih kuharic in sobaric in takšnih in drugačnih dekel in hlapcev, domačih učiteljev, oskrbnikov, gozdarjev, lovcev, vrtnarjev, pastirjev itd. Kako bi jim zapovedovala, ko vsak izmed njih svoj posel gotovo bolje pozna kakor ona, ki bi prišla k njim kakor tujka!

Drugega dne proti večeru je doktor Jevnikar zopet sedel v Pleškovi sprejemnici. Udobno in po domače zleknjen v naslonjač je gledal v lepi, toda izredno blede Izin obraz, razsvetljen od luči, ki jo je bila Manica postavila na ovalno mizo pred njim.

»Hm, hm! Nekoliko preveč blede smo danes, ali ne, plemenita gospodična? Morda smo slabo spali po — he! — po včerašnji snubitvi — he?«

Bledi obrazek pred njim se je brž pokril z živo rdečico. Velike oči pa so starega hišnega zdravnika in prijatelja pogledale resno in očitajoče.

»Ni prav, da se norčujete iz mene, gospod doktor!«

»Norčujem? Bog obvaruj! Prav resno me skrbí, da je omenjena zadeva pregnala še zadnjo rdečico z lepih ličec naše Ize.

Toda nikakor ne razumem, zakaj. Če vam snubitev ne prija, drago dete, je pač ne sprejmete in konec. Če vam pa mož ugaja — priznati moram, da sem se jaz nekoliko zaljubil vanj — nu, potem je odločitev spet v vaših rokah. Ali ne?»

Iza je povesila pogled.

»Da. Ampak —«

»Nu, ampak?»

»Prav tega ne vem —«

»Če vam gospod Langer ugaja ali ne?»

»Ugaja mi že. Vedno sem ga rada imela, že ko sem bila majhna. Ampak to ni — to ni — ni —«

»M-hm! Ljubezen mislite, ali ne, plemenita devica? Hm. Star sem in meni bržkone ne bi verjeli, če bi slabo govoril o prelepi gospe Veneri. Nu, pa vam vendarle takole povem: Kot zdravnik sem med zakonci srečaval omenjeno spoštovano gospo prav pogosto. Pri sklepanju zakonov pa je bila dostikrat odsotna. Oglasila se je v hiši šele tedaj, ko je bilo za njen sprejem vse lepo pripravljeno: harmonija v delu in vsem hotenju, srčna dobrotà, pošteni značaji in kar je še drugih takšnih lepih, v srečnem zakonu potrebnih reči, ki so trajnejše kakor tisti strastni plamenček, ki sfrli in — ga ni.«

Tistega večera Iza zopet ni mogla zaspati. Še dolgo so ji zvezele zdravnikove besede v ušesih... Torej ljubezen ni potrebna za zakonsko srečo? Oh, ne, to pač ne more biti res! Kako naj bi živela z možem, do katerega je čutila zgolj spoštovanje, ne pa tistega toplega čustva, o katerem je sanjala, da jo bo prešinilo, kadar stopi pred njo »on« — edini, pravi, njej namenjeni, za katerega je doslej ljubosumno hranila vse svoje bitje... Langer — nu, on ji je bil pač izmed vseh očetovih znancev najsimpatičnejši. In hvaležna mu je bila za vse nesebične prijateljske usluge, ki jih je storil še pokojnemu očetu in potem njej, siroti. Če je pomislila nanj, jo je prešinilo toplo zaupanje in nekakšen občutek varnosti kakor pri nobenem drugem človeku na svetu. Ampak — to vendar ni bila ljubezen! Ljubezen — tisti strastni plamenček, »ki sfrli in — ga ni«, kakor je rekel nekoliko robati doktor Jevnikar.

Toda Jevnikar je bil iskren in odkrit človek. Poznal je ljudi. Malokdaj se je zmotil v oceni njihovih značajev. Kljub temu ni Izi z nobeno besedo prigovarjal.

Pač pa jo je čez nekaj dni podražil:

»Nu, čestita devica, kdaj pričakujemo gospoda ženina?»

In v njegovo in — svoje začudenje je Iza mirno odgovorila:
»Prihodnji teden.«

Pa se je svojega odgovora skoraj ustrašila... Ali se je res odločila, da postane Langerjeva žena? Ne, ni se še odločila.

In vprašujočim očem starega hišnega prijatelja je glasno odgovorila:

»Včasih se mi zdi ta možitev popolnoma nemogoča. Sama sebi se zdim preotročja za resnega moža, kakršen je gospod Langer. Ampak potem pride zopet ura, ko čutim, da je to moja usoda in se zaman borim proti njej. Nočem več razmišljati o tem. Kadar pride Langer, mu bom odgovorila — kaj, tega ne vem. Mogoče: da, mogoče: ne.«

Zdravnik je od strani ostro premeril blede, lepi obrazek, pokimal in dejal:

»Hm. Da. Skoraj bi bil pozabil: Moja žena vas vabi, da se udeležite z nama vožnje na saneh. Peljemo se na Posavje, kjer moram obiskati bolnika. Ne bo vam škodilo, če se nadihate nekoliko svežega zraka!«

Hvaležno ga je pogledala in hitro vstala.

»Tako se odpravim, dobri stric doktor.«

Drveči konji — sani — sonce preko zasneženega polja — svež zrak — duh po zemlji!

Ali je živel med ljubljanskim zidovjem človek, ki si je toliko želel vseh teh krasot kakor ona?

Včasih se ji je zdelo, da bo morala umreti zaradi hrepenenja po lepotah, ki jih je uživala v svobodi svojih prvih otroških let, ko je z velikim domačim psom tekala po prostranem grajskem vrtu, hodila z očetom po temnih senčnih gozdovih in z varuško Manico preko zorečega polja in dehtečih travnikov... Pozimi pa se je z očetom vozila na saneh ure daleč do sosednjih gradov na obisk k sorodnikom in znancem.

Vse to se je v mestu zanjo strašno izpremenilo. Namesto prostranega gradu in vrta in gozdov in travnikov in njiv — le tesno mestno stanovanje, nekaj mračnih sob. Ali nista njeni sestri umrli, ker sta zaman hrepeneli po toplem soncu in čistem zraku?

Ko je čez teden dni stal Langer pred njo, z obličjem, ki sta ga ožgala toplo dolenjsko sonce in ostra burja z domačih poljan — tedaj se ji je srce stisnilo v domotožju.

»Iza?«

»Da, z vami pojdem,« je skoraj neslišno zašepetala.

Langerju so zažarele oči, da je Iza brž povescila pogled. Srce ji je divje utripalo od strahu.

Toda Langer, energični, robati Langer, je samo dvignil njeno belo ročico k svojim ustom in jo rahlo poljubil.

»Bog mi daj moč, da vas v vašem zaupanju ne bom nikoli razočaral!« je rekel preprosto in stvarno dostavil: »Če vam je prav, se poročiiva čez tri mesece s tiho svatbo zaradi vašega žalovanja.«

Izina bleda lica so živo zažarela. Nemo je prikimala.

Da ji pomaga preko zadrege, je preskočil na gospodarske zadeve:

»Na Starem gradu sem vse uredil, kolikor se je dalo. Najemnika sem ugnal v kozji rog. Privolil je v vse izpremembe in mi izplačal polovico dolžne najemnine, polovico plača prihodnji mesec. Mislim, da sem ravnal v vašem smislu, če ga nisem preveč pritisnil. Z denarjem je v teh časih res težava pri takšnem človeku, kakor je vaš Galinger. Res so mu Francozi lansko leto rekvirirali skoraj vso živino, domalega vse žito, razen dveh vse konje — ampak mnogo je s svojo nerodnostjo in počasnostjo sam zakrivil. Drugi smo živino pravočasno odgnali v gozdove, prav tako konje, žito pa poskrili. Res pa je, da ima zdaj zopet poln grad domačega vojaštva, o katerem pravi, da je glede rekvizicij še mnogo hujše od Francozov. Ta trditev kaže — po mojem mnenju — slabega Avstrijca.«

Tako govoreč je izlekel Langer iz usnjenega kovčka mošnjo, segel v frak še po listnico ter začel vestno naštevati denar na mizo. Dodal je šop bankovcev in pojasnil:

»To pa je denar za les, ki sem ga prodal dvema kmetoma iz vašega gozda. Mislim, da sem prav storil; razredčitev je bila gozdu na tistem kraju potrebna.«

Pogledal jo je, kakor da išče njenega soglasja. Ona pa, ki v svojem razburjenju niti ni pazila na njegove besede, si je že toliko opomogla, da se mu je sproščeno nasmehnila in odgovorila:

»Gotovo je vse prav in najbolje tako, kakor vi odločite. Jaz se na te reči prav nič ne razumem. Prav lepa vam hvala!«

»Ne zahvaljujte se mi, Iza! Preveč me je sram, da vaših zadev nisem že prej uredil. Nu, nekoliko me bo opravičilo v vaših očeh dejstvo, da sem moral biti v preteklem letu v svojem domu gospodar in gospodinja in svojima otrokoma oče in mati. Pa so mi tudi ti prekleti — oprostite! — Francozi dali toliko opravka in skrbi,

da sem se zelo težko odtrgal od doma še dolgo potem, ko so nas zapustili. Tudi s kmeti sem imel težave. Ne vem, kaj jih je obsedlo. Prijemlje se jih menda jakobinski duh, ki so ga Francozi prinesli k nam.«

»O, niso Francozi vsega krivi. Razmere same so tako žalostne, da ponekod ljudje obupavajo in se upirajo vsem dajtvam in dolžnostim!«

Presenečeno jo je pogledal. Zdelo se mu je, da sliši njenega pokojnega očeta. Bila je pač njegova ljubljenska. Mnogo svojega znanja in mišljenja je stari polučenjaka in človekoljub prelil vanjo.

»Vi zagovarjate upornike, Iza?«

»Ne zagovarjam jih, le razumem jih in zdi se mi, da bi storila isto, če bi bila na njihovem mestu. Samo to pomislite, koliko vojaštva, domačega in francoskega, je šlo v teh letih skozi naše kraje. In vsi so plenili pri kmetih, karkoli so dosegli. Povrh pa še vojna kontribucija in graščinska tlaka in sinovi: eni polovljeni v vojake, drugi pa se skrivajo po gozdovih. Ali se vam ne zdi, da živi naš kmet dandanes res v hudih stiskah?«

Velike modre oči so se ji svetile in lica so ji gorela.

»Nu, da. Priznati moram, da doslej o tem nisem dosti razmišljal. Ampak, kakor vidim, dobe moji kmetje v svoji novi gospodarici prav toplo zagovornico,« jo je podražil.

V zadregi se mu je nasmehnila, potem pa se ji je lepi obrazek zresnil.

»Pomagala jim bom, kolikor bom mogla,« je resno izjavila. In bila je kaj mična v zavesti svojega novega ženskega dostojanstva. Langer pa se je le s težavo premagal, da je ni potegnil k sebi.

Čez tri mesece — zadnji dan aprila — je Langerjeva široka popotna kočija zavila s ceste ob Težki vodi proti gradu Pogance. V kočiji sta sedela novoporočenca Langer in Iza, njima nasproti pa zvesta Manica, zakopana med kovčki in škatlami.

»Ali si videl, kako potuhnjeno so nas gledali iz vseh hiš na vasi? Zakaj?« je vprašala Iza.

»Otroci in kmetje so do novih znancev vedno nezaupljivi,« je v šali odgovoril Langer. Ni hotel mlade žene oplášiti z opisom svojih podložnikov.

Iz visokega drevja se je pred Izinim radovednim pogledom nenadoma izluščilo preprosto grajsko poslopje.

»Da, grad je takšen, kakršnega imam v spominu iz otroških let,« je rekla Iza z zasanjanim nasmehom. Spomnila se je svojega in očetovega poslednjega obiska na Langerjevem posestvu. Takrat si pač ni mislila, da se kdaj vrne semkaj kot gospodarica ...

»Hoj! Je že tu! Je že tu!« je zdajci odmeval krik z visoke lipe pred gradom. Visoko zgoraj se je motalo nekaj belega med vejevjem in se z vratolomno naglico spuščalo ob deblu od veje do veje navzdol.

»Cili,« je pokazal Langer s hudomušnim posmehom na drevo.

S klopi pod lipo je vstal vitek trinajstleten deček, odložil knjigo in priskočil na pomoč približno dve leti mlajši belo oblečeni deklici, ki je kriče zabingljala z nogami nad njegovo glavo in odskočila tik pred njim z lipe. Z vihrajočimi lasmi je zdirjala vozu naproti; počasi je prihajal deček za njo.

»Franci! Kako je že velik!« je vzkliknila Iza, ko ga je zagledala.

Kočijaž je moral ustaviti voz, ko je Cili privihrala do njega. Skočila je na stopalico in pogledala v odprto kočijo. Njene oči — velike in modre — so bile res lepe. Ves značaj tega živahnega otroka se je zrcalil v njih. Prevladovala so s svojim iskrenim izrazom in svojo lepoto ves obraz, da človek ni niti opazil prevelikega nosu in zajčjih ustnic pod njim. Z odkritosrčnim občudovanjem je vzkliknila, ko je zagledala Izo, svojo mlado mačeho:

»Ampak, očka, saj je veliko lepša, kakor si mi jo opisal!«

Iza je zardela, Langer pa se je glasno zasmeljal in se branil:

»Ali ti nisem rekel, da je najlepša med vsemi gospemi in gospodičnami, kar jih poznaš?«

Cili pa ni odnehala. Zaničljivo je zavlekla ustne:

»Uh! To bi ne bilo mnogo, ko so vse bolj ali manj grde.«

»Cili!« je posvaril razposajenko. »Ne govori predrzno! Ali ne boš pozdravila svoje mamice?«

Cili je široko razprla oči. »Ježeš!« je vzkliknila. »Pozabila sem šopek na lipi!« In že je odskočila s stopalice in zdirjala proti lipi. Vzpela se je na klop in že izginila med vejevjem.

Medtem je od druge strani pristopil njen bratec Franci in vljudno pozdravil. Dečko ni bil svoji sestri prav nič podoben. Imel je nežen, lep obrazek, iz katerega so gledale oči z zastrtim, mirnim pogledom.

Oče je odprl pred njim vrata kočije, da je mogel fant pozdraviti mačeho. S poklonom ji je poljubil roko kakor odrasel kavalir in zamrmral:

»Dobrodošli!«

»Hvala, Francil!« mu je Iza prijazno stisnila roko, preden je izpustila njegovo. Njegova roka je hladno ležala v njeni in s hladnim pogledom je dečko odstopil. Kočijaž je pognal konje okrog poslopja pred grajska vrata.

Izi je ob hladnem pastorkovem pozdravu tesnoba stisnila srce. Ko je pa ob močevi roki prestopila z venci in trakovi okrašeni hišni prag, ji je srce za trenutek zastalo: Tik vrat je na čelu zbrane služinčadi, ki je polnila vso široko vežo, stala drobna, starikava ženska s špičasto bradico in prav tako šiljastim nosom in z bodeče hudobnim pogledom nepremično buljila v novodošlo gospodinjjo z okamenelim nasmehom okrog stisnjenih usten. Nehote se je Iza ustavila pred njo, v pričakovanju, da ženska razklene drobne, stisnjene ustne in izpregovori nekaj pozdravnih besed. Tudi služinčad je menda nekaj podobnega pričakovala, kajti za nekaj trenutkov so vsi utihnili in nastala je skoraj mučna tišina, v kateri se je ženska pri vratih priklonila in molče pomolela Izi na srebrnem pladnju sveženj gospodinjskih ključev.

»Naša ključarica in dosedanja gospodinja, gospodična Klotilda Klassenauova,« je predstavil Langer. Čutil je, kako je Izina roka na njegovi zadrhtela, preden jo je iztegnila, prijela ključe in si jih obesila za pas. Molče je podala ključarici roko, ki jo je ta z mrzlim dotikom sprejela.

Langerju je bilo žal, da ni Ize že prej pripravil na to srečanje. Ključarica je bila sorodnica njegove prve žene. Poslal jo je Langerju svak že takrat, ko je prva Langerjeva žena iz »dolgočasne samote« ušla k materi v Ljubljano. Zdaj je Langer čutil, da bi bilo bolje, če bi bil Klotildo že prej odpravil domov. Ali ni bilo netaktno, da je Izi na pragu novega doma stopila naproti zastopnica in sorodnica njegove prve žene? Sklenil je, da jo o prvi priliki pošlje domov. Seveda se je zavedal, da nikoli ne bo mogče zabrisati neprijetnega prvega vtisa, ki ga je Iza dobila v novem domu. Ob tej priliki je njegovo rdeče obličje zagorelo v jezi in blisk, ki je iz njegovih oči zadel zoprno ženšče, so razumeli vsi, ki so ga opazili.

»Dobrodošli, gospodarica!« se je poleg ključarice priklonila debela kuharica. Pogled njenih okroglih rvavih oči se je z nezaupljivo bojaznijo srečal z Izinim pogledom, a zjasnil se je zadovoljno ob tolikšni milini nove gospodinje. Še enkrat se je debela Ančka globoko priklonila.

Po njenem zgledu je klecnila ostala služinčad in zamrmrala svoj »Dobrodošli«. A zdelo se je, da je vsa veža pod morečim vtiskom sovražnega molka, s katerim je ključarica sprejela novo grajsko gospo.

Nekoliko potrta je opazila Iza plaho nezaupljive pozdrave služinčadi. Langer je videl njeno potrtnost in toplo stisnil njen komolec k sebi.

Zdajci je zaslišala Iza za seboj topot lesenih pet in pred njo je vsa zasopla skočila Cili in zmagovito dvignila svoj šopek z nekoliko pomečkanimi čipkami:

»Veliko sreče in — in — oh, saj sem vse pozabila! Poljubček mi daj!« Viharno je objela lepo mačeho okrog vratu in jo glasno cmokaje poljubila na obe lici, ne da bi se pri tem ozrla na domačega učitelja, teologa Janeza Jereba, ki je ves okamenel stal ob strani in žalostno gledal na prizor, ki ga je bil s svojo gojenko tako skrbno in vse drugače pripravil.

Izi pa se je zjasnil pogled. Čutila je: Tu ji je brez pridržka prihajalo naproti vse srce. In sklenila je: Tudi ono drugo hladno dečkovo srce si pridobim s potrpljenjem in ljubeznijo. In tisti potuhnjeni in sovražni pogledi tam izza raztrganih bajt v dolini morajo postati drugačni: jasni in prijazni. In nezaupljiva klečeplazna bojazen služinčadi se mora umakniti spoštljivemu zaupanju in dobrovoljni ustrežljivosti.

Mladi ženi se je zdelo, da mora s preobrazbo svoje okolice začeti takoj. Ko je podala oskrbniku Belingarju, ki je stal z logarjem Gačnikom v ozadju veže, roko v poljub, se je okrenila pod slavalokom ob vznožju širokih lesenih stopnic, se nasmehnila soprogu in izpregovorila razločno, da so jo vsi čuli:

»Hvala vam za lepi sprejem! Upam, da postanemo dobri tovariši pri delu za ta dom. Mlada sem še in morali mi boste dostikrat pomagati in svetovati, da bo v našem domu vse tako, kakor je prav. Kolikor bom mogla, bom skrbela, da nikomur izmed vas ne bo hudega pod to streho.«

S prisrčnim nasmehom jim je pokimala in položila eno roko zopet v moževo, z drugo pa, v kateri je držala Cilin šopek, objela malo pastorko okrog ramen in vsi trije so odšli navzgor po stopnicah, okrašenih s kitami cvetja, pokritih z debelo preprogo in posutih s cvetjem.

Služinčad spodaj se je spogledovala s svetlimi očmi. Nekateri so se smehljaje razšli, drugi so še stali šepetaje po veži.

»Čudovito je lepa!« je rekel stari sluga Andrej.

»Ampak strašno nežna. Kdo ve, če je zdrava,« je podvomila debela kuharica Ančka.

»Vsa drugačna je, kakor je bila prva gospodova žena,« je ugotovil strežaj Miha, pa takoj umolknil, ko ga je zadel hud pogled iz Klotildinih oči.

»Vsa drugačna. Ta prav gotovo ne bo ves dan kričala nad nami in nas preganjala,« je menila kuhinjska dekla Lenčka, ki ni strežaju nikoli ugovarjala, a tudi Špela in Katra, obe kravji dekli, sta živahno prikimali.

In stari vrtnar Jože, ki je stal z velikim hlapcem Anžetom in obema malima hlapcema blizu vrat, je zadovoljno kimal z glavo in kratko in jedrnato presodil:

»Ta pa, ta!«

Vsi pa so zdaj razumeli, zakaj se je gospod — kljub hudim izkušnjam v prvem zakonu — tako hitro zopet oženil. S prijaznimi očmi so sprejeli Manico, ki se je, s škatlami in kovčki obložena, vendarle že izkobacala iz kočije in se postavila na vrata z besedami:

»No, tako. Zdaj smo pa tu. Dober dan vsem skupaj! Jaz sem Manica. Pomagajte mi, ljudje božji, da zanesemo gospejine stvari gor!«

Vsi hkrati so planili k njej in ji trgali stvari iz rok. Andrej in Miha sta skočila mimo nje k vozu, da odvežeta oba velika usnjena kovčka zadaj z voza. Šepavi pastir Jozelj je pomagal kočijažu spraviti tretji kovček z visokega kozla.

»Kam pa ste dali stvari, ki smo jih včeraj poslali?« je vprašala Manica ključarico, ki je še vedno stala tik vrat.

Preden je le-tá zganila stisnjene ustne, se je ponudilo brhko dekle s čipkasto belo avbico na glavi:

»Pridite z menoj, vam jaz pokažem. Zgoraj v prvem nadstropju smo vse spravili v sobo poleg kapele.«

»Mhm! Kdo pa si ti? je vprašala Manica mladenko.

»Lina me kličejo. Hišna sem.«

»Mhm.«

Odšli sta po stopnicah za gospodo, za njima sluge s kovčki in ostalo prtljago.

Občutki, s katerimi je stara, zvesta varuška poizkušala urediti kopico novih vtisov, so bili onim njene mlade gospodinje precej podobni. Takole je sodila sama pri sebi:

»Mladega pastorka bo naša Iza že ovila okrog prsta. Tistega se nič ne bojim, če se prav na vse načine napihuje in krotoviči. Gotovo ga je kdo naščuval zoper mačeho. Morda ona stara sova s potuhnjenim pogledom in stisnjenimi usti?«

Ključarica Manici odločno ni bila všeč.

V prvem nadstropju, na širokem in dolgem mostovžu, okrog katerega so se vrstile sprejemne sobe, je služinčad razpostavila prtljago. Langer pa je odšel z ženo in hčerko v drugo nadstropje, da razkaže Izi sobe, ki jih je dal pripraviti zanjo.

Odprl je najprej veliko vogalno sobo. Svetlo se je zableščalo Izi nasproti.

»Tvoja spalnica,« je rekel Langer.

Iza je vstopila.

»O, kako lepo!« je vzkliknila. Svetla oprava v novem empirskem slogu s pozlačenimi vložki, postelja, stoli in blazinjaki, prevlečeni z nežnobarvno rožasto svilo.

»In kako prijazno svetlo!«

Stopila je k enemu izmed štirih oken.

»Kako lepo!« je zopet vzkliknila. Razgled je bil za Izo, ki je prihajala iz puščobe mestnega zidovja, zares čudovito lep. Spodaj pod oknom so se zibali vrhovi osvežujoče duhtečih smrek iz grajskega parka, ki se je začel na pobočju tik grajskega poslopja in segal spodaj do ceste in potoka Težka voda. Pod parkom se je videla streha grajskega mlina, onstran potoka pa travniki, polja in gozdovi — vse v svežem pomladnem zelenju in cvetju.

»Prosim, Iza!« jo je poklical Langer in odprl visoka vrata v sosedno sobo: prijeten budoar s pozlačeno opravo v rokoko slogu, z modrorožastimi prevlekami na stolah in blazinjaku in z istobarvnimi zastori. Nad lično pisalno mizo je v novem rokoko okviru visela oljnata slika Izinega očeta in tvorila z opravo harmonično celoto.

Hvaležno je Iza pogledala svojega moža.

»Kako si dober!« mu je prišepnila vsa zardela od presenečenja.

»Mamica Iza, poglej!« je klicala Cili s praga tretje sobe.

Prijetna, udobna domačnost je bil vtis, ki ga je na Izo napravila tretja soba. Tu je zavzemala na levi skoraj vso steno knjižna omara iz rdečkastorjavega svetlo likanega lesa, ob robovih okrašena s svetlejšimi intarzijami, v spodnjem delu pa razdeljena v predale, na katerih so se bleščali okrogli reliefni okraski z medenastimi obroči. Ob drugi steni je stal širok predalnik istega iz-

delka, na njem pa lepa ura s slonokoščenimi reliefi, ebenovinastimi stebriči in z vložki iz bisernice v podstavku. Poleg ure je stala na predalniku vaza, polna rožnobarvnih svežih mandeljnovih cvetov, vzgojenih v grajskem cvetličnjaku.

Sredo sobe je zavzemala velika okrogla miza z vloženim robom. Na njej je v široki nizki vazi duhtel velik šopek vijolic, okrog mize pa so na mehki preprogi stali štirje udobni naslanjači. Ob steni je poleg okna stal visok pisalnik z neštetimi predalčki, na drugi strani poleg vrat, ki so se odpirala na balkon, je Izo pozdravila lična šivalna mizica, pred njo pa visok naslanjač, na katerem je slonela blazinica z vezanim šopkom rdečih rož.

»Cili ni mogla dočakati, da ti predstavi svoje lastnoročno izdelano darilo,« je Langer z nasmehom pokazal na blazinico.

»Ali res? To si meni naredila?«

In ko je Cili z žarečimi očmi prikimala, je Iza prijela njeno glavico z obema rokama in jo poljubila na čelo.

»Hvala, ljuba Cili! Medve si bova najboljši prijateljici, ali ne?«

»Da, mamica Iza. Že dolgo sem si želela imeti prijateljico,« je Cili vsa srečna objela Izo okrog pasu in je ni izpustila niti, ko so nadaljevali ogled ostalega nadstropja, kjer so bile gospodarjeve sobe, sobe obeh otrok in soba domačega učitelja. Naposled je moral Langer hčerko kar nagnati, da se je mogla Iza preobleči in pred večerjo odpočiti od dolge vožnje. Vendar je otrokova prisrčnost — dasi res že utrudljiva — zabrisala v Izi tesnobji občutek, ki jo je obšel, ko je vpričo sovražnega pogleda starikave ključarice prvič stopila čez prag svojega novega doma.

Tesnoba slutnja glede ključarice mlade poganške gospodarice ni varala. Skoraj sleherni dan se je ključarica pritožila zaradi tega ali onega izmed služinčadi, ki je imel zdaj to, zdaj drugo napako: Kuharica Ančka in kuhinjska dekla Lenčka sta bili baje sladkosnede, ki sta kradli slaščice, vkuhano sadje, pečenko in druge dobre reči kar na debelo. Stari sluga Andrej, ki je z gospodarjem vred prišel na posestvo in bil doslej vedno pošten, je baje gospodu kradel turški tobak, ki ga je ta potreboval za pipo. Kravji dekli sta kradli maslo. Hišno Lino je videla ključarica že dvakrat švigniti iz Izine spalnice in se pri tem previdno ozirati — gotovo je ukradla oni ducat čipkastih robčkov, ki je Izi izginil iz omare. Lina je bila sploh ničvrednica. Strežaj Miha se je že pritožil, da se mu vedno

vsiljuje in nima nikjer miru pred njo, dasi je z lovцем Koširjem zaročena.

»Človek se ne more na nikogar več zanesti,« je hitela praviti ključarica. »Pomisli, stari vrtnar Jože vozi vsak dan zelenjavo v mesto, pa niti enkrat še ni prišel na obračun v grad. In tvoja Manica — kar pazi nanjo! Davi sem jo videla, kako se je s polno košarico sveže natrganih češenj splazila iz gradu — kdo ve, kam jih je nesla...«

»To ti pa lahko povem,« je mirno rekla Iza. »Nesla je češnje, ki mi jih je nabrala Cili, stari Oblakovki, materi našega mizarja. Starka je sočnega okrepčila gotovo bolj potrebna kot jaz.«

»Hm! Če bomo tlačansko drhal krmili s češnjami, potem jih vsekakor sami ne bomo jedli,« je jedko pripomnila Klotilda in rožljaje s ključi odšla iz Izine sobe.

Iza je globoko vzdihnila in zmajala z glavo. Po sodbi ključarice je torej kradla vsa služinčad, kar vsi vprek! Kako je to mogoče? Oskrbnik Belingar je vendar poštenjak in vesten služabnik. Gotovo bi bil kaj opazil... Sklenila je, da svojega vedenja proti služinčadi niti malo ne izpremeni, pač pa se bo bolj zanimala zanje.

In opazila je nekaj, kar jo je presenetilo. Ali si je le sama domisljala, ali je bilo res, da so jo nekateri služabniki gledali bolj in bolj nezaupljivo, skoraj že sovražno? Zakaj?

Le slučajno so se ji nekoč odprle oči. Prišla je po stopnicah navzdol in slišala v poselski sobi krik in vik. Spoznala je Klotildin glas, ki je hreščeče prekričal glas kuharice Ančke:

»Tako boste kuhali, kakor gospa želijo, pa nič drugače! Za služinčad med tednom nobenega mesa več! Gospa so rekli, da je to potrata.«

»Pritožili se bomo gospodu! Da veste!« je kričala kuharica. Tedaj je Iza odprla vrata.

»Zakaj se boste pritožili, Ančka?« je vprašala Iza.

Za trenutek sta obe onemeli: kuharica in ključarica. Potem se je Ančki odprla zatvornica in ploha očitkov se je zlila na presenečeno Izo: Razen ob nedeljah služinčad že tri tedne ni dobivala nobenega koščka mesa in nobenega vina. Kuharica Ančka je morala svojo sobo odstopiti za razširjenje shrambe, čeprav je v stari shrambi dovolj prostora. In stari sluga Andrej spi zdaj v temni gospodovi predsobi, njegovo lepo sobo nasproti gospodove pa je dobil strežaj Miha, ker je gospa tako želela.

»Jaz?« se je začudila Iza. »Kdo pa vam je to rekel?«

»Gospodična Klotilda so rekli. Vse so po vaših željah tako uredili.«

Izi se je posvetilo ... Tako torej!

Ne da bi spregovorila eno samo besedico, je Iza premerila podlo bitje od dolgih ozkih nog do šiljastega dolgega nosu. Potem se je obrnila k Ančki, ki se ji je spričo ponosnega gospodaričinega pogleda tudi že začelo nekaj svitati.

»Ančka! Povejte vsem: Moja prva in edina želja na tem gradu je, da si življenje v našem skupnem domu uredite tako, kakor ste ga bili vajeni pred mojim prihodom. Če pa si kdo želi kaj izboljšati, naj se oglasi osebno pri meni.«

Odšla je s prijaznim nasmehom za Ančko. Za ključarico ni imela nobenega pogleda več.

Zvečer — tako je v poselski sobi povedala hišna Lina — je gospod poklical gospodično Klotildo v svojo sobo in imel z njo vpricho oskrbnika Belingarja prav kratek razgovor, od katerega se je pa starikava gospodična vrnila objokanega obraza.

Zjutraj se je pred gradom ustavil poseben poštni voz, po katerega je šel strežaj Miha. Na vozu se je nekaj minut pozneje odpeljala sorodnica prve Langerjeve žene, ne da bi se bila od koga poslovila.

Čudno, pa vendarle vsem razumljivo, se je zdelo, da se je z njo vred odpeljal tudi — strežaj Miha. Po njunem odhodu so prišli drug za drugim njuni grehi na dan. Izkazalo se je, da je starikava gospodična slaščice in druge dobre jedi, ki jih je odnašala »za gospo« — sama jedla, da je strežaj Miha denar, ki ga je dobival za meso, sam pridržal, vino, namenjeno služinčadi, pa — izpil v družbi gospodične. Prav tako je Miha kadil turški tobak svojega gospoda. Pogrešani ducat zlikanih čipkastih robčkov pa se je našel v likalnici med perilom, pripravljenim za likanje. Seveda jih je nekdo »pomotoma« tja položil.

Tako bi bilo tistega dne po odhodu starikave gospodične na Pogancih vse v redu, če bi Langer ne bil prinesel slabih novic iz mesta. Pri Izinem starem stricu Coppiniju je zvedel, da so prihajale s severa vznemirljive vesti o novih Napoleonovih zmagah in je bila po mnenju vseh zopet Avstrija na vrsti kot tarča Napoleonovih topov. Na Dunaju baje že razmišljajo o tem, da bi ustanovili domače brambovske bataljone po vseh deželah, da razbremene redno vojsko in jo temeljito podpro.

»Vse kaže, da se spet zbira nevihta nad nami,« je Langer končal svoje poročilo ženi.

Isto uro je mladi Jurij Oblak stal pred svojo materjo, ki je sedela poleg ognjišča in predla na kolovratu.

»Mati!«

Začudeno je starka dvignila glavo. Sinov glas je bil drugačen kakor po navadi.

»Mati — oženil se bom.«

Resk — se je pretrgala nit. Starka je povabila roko in drobno stisnjenih oči strmelala v sina. Potem je pobrala vreteno, oslinila palec in staknila konca pretrgane niti. Odprla je brezzoba usta in dejala na vitez mirno:

»Menda se ti meša. S čim boš pa družino redil? Ali ti ni najine revščine dovolj?«

Sin je potegnil nekoliko dračja iz butare, ga razlomil in položil na žerjavico pod kotel. Na pol se je ozrl in odgovoril:

»I, nu, tudi moj oče se ni na bogastvo oženil. In če bo dvoja delovnih rok več pri hiši, bo vsaj njiva o pravem času obdelana in vi boste imeli postrežbo, kadar ste bolni, jaz pa pojdem laže za delom.«

Mati je pognala kolovrat in nekaj zagodrnjala predse.

»V nedeljo vam jo pripeljem — pri Šetini služi.«

Čemerna starka ni nič več rekla. Enakomerno ropotanje kolovrata je bilo vse, kar je odgovarjalo sinu. Trenutek je še gledal v prasketajoči ogenj, potem pa pobral sekiro, ki jo je bil položil poleg butare, in odšel iz koče. Pod podbojem vrat ga je oplazil dim, ki se je valil iz koče. Ustavil se je na pragu... Ni še povedal materi, da ima njegova izvoljenka že tri mesece starega otroka z njim... Ampak za to je do nedelje še časa dovolj!

Zadel je sekiro na ramo in odšel proti delavnici, da iz desk, ki si jih je prislužil s popravili na grajski žagi, napravi za ženo in zase preprost pograd.

»Več ne potrebujeva,« je modroval. »Mogoče mi pri novem golobnjaku, ki ga bom delal na gradu, ostane toliko desk, da napravim še zibelj za otroka.«

Zapičil je sekiro v tla in stopil v delavnico.

TRETJE POGLAVJE

Bilo je v začetku oktobra 1808. Po cesti, ki je vodila z gradu Pogance skozi grajski park proti Novemu mestu, je počasi stopala Iza. Šla je svojemu možu naproti. Že zgodaj zjutraj je odjahal Langer v mesto na brambovske vaje. Odkar je prevzel poveljstvo nad dolenjskimi brambovci, je vsako nedeljo in praznik vadil z njimi... Le zakaj se toliko žene? Ali je res prepričan, da bodo slabo oborožene brambovske čete pridobile očetnjavi, kar je izgubila z modernim orožjem opremljena redna vojska? S kosami, sekirami in starimi mušketami nad Napoleonove kanone?...

Zamišljeno je Iza pogrezala noge v pestrobarno jesensko listje, ki je pokrivalo cesto. Kratka vlečka njene volnene, od visokega pasu navzdol rahlo nagubane obleke je šumela po suhem listju. Iza jo je dvignila in onstran grajskega parka pospešila korak. Sredi trate, v senci nizkih starih sliv, so ležale ruševine, prerasle z mahom in grmičjem. Nekoliko v stran pomaknjena je stala ob ruševinah revna kmečka koča mizarja Oblaka, iztesana iz debelih, od starosti osivelih hlodov. K njej se je na eni strani naslanjal ilovnat prizidek z mizarsko delavnico in skladanico desk, na drugi lesen hlev z vegasto streho. Skozi okajena vrata je prihajal iz koč gost dim in se izgubljal pod slamnatim pristreškom. Na klopi pred hišo je sedela starka z umazanim, polnagim otrokom v naročju.

Iza je stopila po stezi do koč.

»Dober dan!« je pozdravila.

»Bog daj!« se ji je odzvala starka še vedno z istim sovražnim in nezaupljivim pogledom, s kakršnim je pred letom dni premerila mlado graščakinjo ob njenem prvem prihodu. Ostro so starkine oči izpod čela prebadale došlo gosposko bitje, kakor da bi vpraševale: Kaj le iščeš v naši revni bajti? Kaj se skriva za tvojimi pogostimi obiski? Nikoli ni prišlo nič dobrega od grajskih ljudi. Starka

se je stisnjenih usten ozrla na razvaline, ki so z grmovjem zarasle onkraj sadovnjaka štrlele iz tal... Ona, ki je živela tu že pod tremi gospodarji, je že vedela, kako je z gospodo. Kmet jim sploh ni človek. Kakor živino ga izrabljajo in pritiskajo z dajatvami, ki jim človek vsem niti imena ne ve. Vsak trenutek stoji oskrbnik s hlapci na vratih: Daj to davščino, daj ono! Kaj tebi ostane — za to se doslej nihče grajskih ni zmenil. Le tale nova grajska gospa že leto dni dvakrat toliko prinaša v hišo, kolikor grajski hlapci odneso. Tu nekaj ni v redu. Brez vzroka ne hodi v hišo... Pa ne da bi bila čarovnica? Čudo lepe črne lase ima in oči modre in velike. Hm... Pravijo, da ga ni človeka, ki bi ji kaj odrekel, če ga ona prosi...

Takšne misli so se pletle za nagubanim starkinim čelom, medtem ko je Iza stopila čez prag nizke koč. V koči je bil en sam prostor, ki je bil obenem soba in kuhinja. V enem kotu je stalo ognjišče, nad katerim je visel črn kotel, v drugem kotu je bil na tleh s cunjami in slamo opremljen pograd in poleg njega stara skrinja, v tretjem postelja za starko, v četrtem pa miza s klopjo. Pred oknom je stal kolovrat. Nekaj polic na stenah s posodo in drobnarijami napolnjenih, je dopolnjevalo siromašno opravo.

Na slamnatem ležišču je, naslonjena ob blazino, došla mlada ženska v umazane cunje zavitega novorojenčka.

»Dober dan, Oblakovka. Tu sem vam prinesla nekaj plenice za otroka in pecivo za vas.« Iza je položila na slamo zavitek. »Dokler ležite, vam bom pošiljala kosilo, da se hitreje okrepite.«

Ženska se je na pol dvignila.

»Vstala bom že jutri,« je rekla. »Kmečke ženske nismo razvajene.«

»Ne, ne! Le počivajte še nekaj dni! Vaš mož naj pride na grad. Delal bo nov pod v poselskih sobah. Vso hrano dobi pri nas. Torej vam ne bo treba prav nič skrbeti zanj. Ostalo delo pa menda že njegova mati sama opravi. Le ubogajte, Oblakovka! Otroci in bolniki morajo ubogati, pravijo.«

Z ljubeznivim nasmehom se je Iza poslovila. Tudi ženska se ji je nasmehnila. Toda Iza je čutila, da je bil nasmeh prisiljen in še vedno poln nezaupanja. Bil je tisti vprašujoče dvomeči pogled, ki ga je tolikokrat srečavala pri siromakih, kadar jim je delila dobrote: Kaj hočeš pravzaprav od mene? Ali si res dobra, kakor se kažeš? Ali te žene k meni usmiljeno srce in čut človeške pravičnosti, ali le slučajno dobro razpoloženje bogate graščakinje,

vsega dobrega site, brezčutne za trpljenje onih, ki jih komaj prišteva ljudem? Gospe, ki deli miloščino, ker je to običaj imenitnih ljudi...?

Potrlost in malodušje sta Izi stisnili srce. Ali ne bo mogla nikoli prodreti do teh zagrenjenih src?

Vsa zamišljena je stopila čez hišni prag.

»Zbogom, mati!« je rekla starki in čutila strupeni pogled, ki jo je spremljal izpred kočee. Starka je nekaj zagodrnjala in skrivaj pljunila za »čarovnico«, da bi jim ne urekla otrok.

Ko je Iza stopila na cesto in pogledala po njej proti mestu, je na ovinku opazila svojega moža, ki je prav v tistem trenutku pridiral po cesti za dvema pešcema in skočil poleg njiju s konja. Eden izmed tujcev je bil srednje velik čokat mož, v dolgi suknji, v škornjih in s popotno palico v roki. Drugi je bil vitek mladenič. Pozdravili so se in skupno nadaljevali pot.

Iza jim je šla počasi naproti in napenjala oči. Starejši tujec se ji je zdel znan. Duhovnik je bil, je spoznala. Ko so se ji možje približali na dvajset korakov, pa je glasno vzkliknila:

»Profesor Vodnik!«

In pospešila je korake in vsa nasmejana podala pesniku roko.

»Izabela Aurora — vaš pokojni oče vam ni mogel izbrati prikladnejšega imena! Pesnik vam sme to povedati — še celo, ko imam vašega gospoda soproga za pričo. Klanjam se vam, lepa gospa Langerica! Tu vam predstavljam mladega prijatelja, nekdanjega svojega učenca, ki so mi ga v Novem mestu očetje frančiškani dali za kažipot: France Metelko, zdaj študent novomeške gimnazije, velik sovražnik vseh jakobincev in velik prijatelj vseh pravovernih Kranjcev. Za kranjščino mu gori srce.«

Mladi študent je povešenih oči napravil pred lepo gospo neroden poklon. Pri tem je ves zardel, usta pa je stiskal v skoraj sovražno strogem izrazu.

»Kako lepo, da ste nas obiskali, gospod profesor!« je Iza pohvalila Vodnika, ko je vstric njega stopala proti graščini.

Vodniku je bilo nerodno in nerodno se je izmotal iz zadrege:

»Hm. Pravzaprav nisem imel — e-hm — tega namena. Svoje potovanje bi rad izrabil za študij. Ogledati si moram nekaj zgodovinskih spomenikov po Dolenjskem. V Novem mestu sem obiskal kraje, kjer sem se potikal kot desetleten fantič v letu, ko me je moj pokojni stric, pater Marcellin, pripravljaj za sprejem v prvi

gramatikalni razred. Le mimogrede sem se hotel oglasiti pri vas in za pol urice posedeti. Nocoj bi rad prenočeval v Metliki.»

»Dovolite, gospod profesor! Iz tega ne bo nič, ali ne Iza?»

»Če se nam gospod profesor noče hudo zameriti, ostane vsaj nocoj pri nas,« je Iza tako ljubeznivo pogledala Vodnika, da se je vdala.

»Torej iz najinega izleta k razvalinam Mehovega ne bo nič, mladi prijatelj,« se je Vodnik obrnil k študentu. Ta je nekaj zamomljal sam vase, česar nihče ni razumel, in se brž poslovil z nemim nerodnim poklonom, ne meneč se za prijazno povabilo grajske gospe, naj pri kosilu še ostane pri njih.

Medtem ko je Langer izročil konja hlapcu, sta se Iza in Vodnik ozrla za odhajajočim fantom in se spogledala.

»Hudo je boječ,« je rekla Iza.

»Čemerem je, sam vase zaprt in neroden. Nu, kar se nerodnosti tiče, tudi jaz v njegovih letih nisem bil mnogo boljši. Vsi kmečki fantje smo štorasti, kadar zaidemo v družbo lepe gospe. Hohoho! Sicer pa je tale fant dober Kranjec. Izredno se zanima za naš materin jezik. Morda bo še kaj prida iz njega.»

Mož pa ni slutil, da ga bo prav ta »dobri Kranjec« devet let pozneje pod zaščito zagrizenih janzenistov in zlobnega dunajskega referenta Kopitarja izpodrinil na ljubljanskem liceju s stolice slovenskega jezika, ki bi jo morali po vsej pravici dati Vodniku kot starejšemu in zmožnejšemu prosilcu.

Pred gradom je sedela na klopi varuška Manica, poleg nje pa je ležalo v lično opremljeni košarici nekaj zlatokodrastega, modrookega, komaj tri mesece starega —

»Najina hčerka Florica,« je predstavil Langer.

Vodnik se je ustavil in se sklonil nad košarico.

»Florica? Cvetka, bi rekli po naše. Včasih sem že videl kaj takšnega naslikanega, pa sem mislil, da je le izrodek umetnikove domišljije. Zdaj prvikrat vidim, da je največja umetnica vendarle narava. Prekrasen cvet utegne postati iz tele Cvetke.« Ko se je vzravnal, je videl na žarečem obrazu mlade matere toliko čiste sreče, da se je na tistem kar zavzel in si mislil: Nu, pa je le prav storila, čeprav je vzela toliko starejšega moža. Zmotili so se njeni znanci, posebno ženske v Zoisovi rodbini, ki so ji prerokovali nesrečen zakon.

Langer je odvedel dragega gosta v prvo nadstropje in mu odkazal sobo, v kateri je pesnik odložil svojo ponižno prtljago —

zapršen nahrbtnik in palico — in se s pomočjo starega sluge Andreja otesel popotnega prahu.

Nato so se sešli v prostorni jedilnici, ki je ležala v istem nadstropju, Velika, belo pogrnjena miza s srebrnim priborom je prijazno poživiljala temno sobno opravo. Na stenah so visele lepe oljnate slike. Ko je Vodnik vstopil, je bila zbrana že vsa družina z oskrbnikom in domačim učiteljem vred. Pri kosilu je Vodnik uspešno tekmoval z gospodarjevim zdravim tekom. Govorili so med jedjo bolj malo. Po kosilu pa sta Langer in njegova žena odvedla gosta navzgor v svojo prijetno delovno sobo. Tu je Vodnik sporočil gospodinjki pozdrave Zoisove rodbine, Hohenwarta in Erberga.

»Baron Zois mi je pravil, da bo grof Hohenwart najbrže imenovan za okrožnega glavarja v Novo mesto.«

»O!« je vzkliknila Iza. »To bi bilo krasno! Franc, tebi bi Hohenwart gotovo zelo ugajal.«

»Slišal sem že o njem,« je Langer odvrnil z dvomom v glasu.

»Hm,« je podvomil Vodnik. »Grof je meni osebno zelo drag človek, vsakdo pa se ne vname zanj. Ima svoje muhe.«

»Čul sem o njem že zelo ostro sodbo,« je pritrdil Langer.

»O, gotovo je bila krivična!« se je Iza vneto potegnila za prijatelja. »Saj vem: Pravijo, da je zarobljenec, brez olike. Očitajo mu, da je njegova govorica surova. Zato ga ponekod ne marajo. Res njegovi izrazi niso vedno salonski, kolne kakor drvar. Nu, in sploh... Ha! Ha! Njegovo vedenje ni kavalirsko. Pa mu tudi prav nič ni do tega, da bi ga imeli za kavalirja. Sploh mu ni do tega, kar drugi o njem govorijo.«

»Zelo malo prijateljev ima: Zois, Erberg, mogoče še turnski Turjačan — pa smo pri kraju.«

»Da, to je res. Iskren prijatelj mu je bil pa tudi moj pokojni oče, čeprav je bil veliko starejši od njega. Mnogo je občeval z njim. Bila sem priča, ko ga je oče nekoč pri Zoisu takole ocenil: Raskava lupina, ampak dobro jedro.«

»Hm! Vladarju je zelo vdan. Navdušen Avstrijec, da je malo takih. Zois prerokuje, da je naši Dolenjski v bližnji prihodnosti določena prav znatna vloga in potrebujejo tu glavarja, ki je zanesljiv patriot. Zato so izbrali Hohenwarta.«

»Mhm! To se pravi, da bomo tisto znatno vlogo na Dolenjskem igrali mi brambovci,« je ugotovil Langer. »Ampak povem vam, gospod profesor, da je z našim ljudstvom velik križ. Nič kaj navdušeni niso za to, da bi prijeli za orožje in se pomerili s Fran-

cozi, če bo treba. Niti k nedeljskim vajam ne prihajajo redno, dosti jih je celo pobegnilo v hribe, namesto da bi se javili k deželni brambi. Siromašen kmečki dninar, ki spada pod mojo graščino, mi je celo sporočil, da ni tako neumen, da bi svojo kožo nosil naprodaj za sosede, ki so tako srečni, da imajo več zemlje kakor on. In izginil je.»

»Hm...« se je Vodnik zamislil. »Saj je obveznost deželne brambe res nekoliko čudna. Zadene le siromake, ki imajo manj kakor pol grunta, hlapce, vajence in pomočnike, ki nimajo nič, in dijake. Vsi drugi so oproščeni: večji posestnik, javni uradniki, trgovci, obrtniki, rokodelci, duhovniki, meščani, plemstvo in umetniki. Siromaki naj bi torej s svojim življenjem skrbeli za varnost premožnejših slojev... Ali se vam zdi to pravično?«

»Gospod profesor ima prav!« je Iza vneto pritrdila. Enaka vojaška dolžnost bi morala biti za vse, ki hočejo v naši državi živeti.«

Langer se je posmehtil in skomignil z rameni:

»Doslej res še nisem razmišljal o tem. To stvar so uganili na Dunaju in po cesarskem odloku se nabira deželna bramba po vseh avstrijskih deželah enako. Deželna bramba sama na sebi se mi zdi zelo posrečena ustanova. Poglejte Španijo! Vso so že imeli Francozi v rokah. Pa se je dvignilo ljudstvo k splošni vstaji in v neprestanih majhnih bojih so izgrizli tujce iz dežele.«

Vodnik je prikimal:

»S pomočjo Angležev, ki so jim prišli čez Portugalsko na pomoč.«

»Nu, da. Ampak glavno zaslugo za zmago ima navdušeno oboroženo ljudstvo, ki pozna vsako ped svojih domačih tal in se v majhnih gibčnih četah zaganja v neokretni, krajevnim zasedam nevesči kolos redne sovražnikove armade.«

»Vendarle se mi zdi, da Napoleon v Španiji še ni izrekel zadnje besede,« je zmajal Vodnik z glavo.

»Morda,« je Langer brezbrizno zamahnil z roko. »Za nas pa je važno, da smo se pri tem naučili novega načina bojevanja. In to z manjšimi in cenejšimi močmi, kar je za naše klavrne finančne razmere še posebej razveseljivo. Le tistega navdušenja ni pri nas, kakršno je zajelo ves narod v Španiji in mu pomagalo do zmage.«

»Navdušenja?« V Vodnikovih modrih očeh se je vnel zagonečen žar, s katerim je pobilisnil po graščaku.

Langer pogleda ni razumel. Razumela pa ga je Iza.

»Vem, kaj hočete reči, gospod profesor: Slovenci se ne moremo boriti z navdušenjem, dokler —«

»— dokler nas vodijo v boj tujci za svoje lastne koristi, da, gospa Iza, tako je. Španci so se borili za svojo lastno svobodo, mi pa — ali naj se borimo za to, da še bolj utrdimo naše tisočletno suženjstvo?« Vodnikove velike modre oči so vprašaje zrlle na graščakov rdeči obraz.

Tudi Iza je pogledala na svojega moža, kakor bi ga hotela vprašati: In zakaj se boriš ti? Ali nisi tudi ti naše krvi? Ti se svojega suženjstva več ne zavedaš, kakor se ga pravzaprav ne zaveda naše ljudstvo... Le podzvestno živi v ljudstvu uporniški duh, hrepenenje po svobodi...

Kakor da bi ji odgovarjal, se je Langer oglasil:

»Moja rodbina živi že stoletja v Novem mestu. Nekaj Langerjev je bilo celo mestnih sodnikov. Torej so se gotovo čutili domačine in bili priljubljeni med Kranjci ali — kakor jim moja žena pravi — Slovenci. Pa so vendarle vsi ljubili očetnjavo in vzgajali svoje otroke v dobre patriote. Zakaj naj bi jaz naenkrat stopal iz njihove vrste, začel pljuvati v skledo, iz katere smo doslej v obilni meri zajemali, in govoriti in si domišljati, da sem 'suženj'? Ne, gospod profesor! Storil bom svojo dolžnost kot dober Avstrijec. In če bo moje delo kaj vredno, sem prepričan, da prejmem — kljub temu, da sem Kranjec — za delo tudi plačilo kakor vsak drug pošten avstrijski patriot. Mar ne?«

»Seveda — odlikovanje! Morda celo — povišanje v plemiški stan?« — Nekaj se mu je zatreslo okrog ust.

Ali se je dobrodušni Vodnik posmehoval? Langer ga je nezaupljivo pogledal.

Iza, ki še vedno ni odmaknila pogleda od moževega obraza, se je zdrznila... Da! To je bilo! To je rešitev uganke, ki jo je mučila: Plemstvo! Zanj se hoče mož boriti. Razločno mu je brala na obrazu zadrego, ko je Vodnik zadel v njegovo Ahilovo peto... Nu, saj je bilo razumljivo, da je njenega moža jezilo, ker se v družbi njenih sorodnikov in prijateljev ni čutil enakega med enakimi. Zakaj bi se ne potegoval za plemstvo? In z bojno slavo si ga res najlažje prisluži... Vendar je v Izinem srcu vstajal neprijeten občutek. Skoraj jo je bilo sram zaradi moža.

»Tudi brez pričakovanja nagrade moramo opraviti svojo dolžnost,« je zdajci slišala Langerjev odgovor. Videla je, kako je v zadregi za trenutek umaknil pogled in nadaljeval. »Ampak naše

siromake bo treba nekako ogreti za stvar. Dostikrat se množica borcev razvname ob petju užigajoče pesmi. Ali nam vi, gospod profesor, ne bi hoteli priskrbeti kaj primernega?»

Na Vodnikovem čelu so se poglobile gube. Nosnice njegovega krepkega nosu so zadržtele. Okrog usten je trznilo nekaj trdega, odločnega. Že je pesnik odvrnil:

»Pretežko bi bilo miroljubnemu dušnemu pastirju zabrenkati na takšne strune, ki bi vžgale fante h krvavemu plesu. A nekaj nemških brambovskih mi je vlada poslala, da jih prevedem, česar nisem mogel odreči. Ako želite, vam jih pošljem, kadar se vrnem v Ljubljano.«

»Prosim, gospod profesor! Zelo mi ustrežete,« je zatrdil Lan-ger nekoliko razočarano.

Vodnik pa se je opravičil:

»Ne smete mi zameriti, če se vam zdim kakor trda, trmasta gorenjska buča. Ampak, res mi ni do tega, da bi bil dunajskim mogotcem za priganjača. Saj njim ni do svobode mojega naroda, njim je le za oblast nad nami.« In z običajnim dobrodušnim izrazom se je obrnil h gospodinji. »Ali se je dolenskih gospa tudi že lotila brambovska mrzlica?»

Iza se je nasmehnila.

»Tudi. Polagoma se bomo morale navaditi na misel, da naši možje —«

»— slikajo hudiča na steno! Hohoho!« se je smejal Vodnik. Pa se je takoj zresnil in dostavil: »Da, da. Nekega dne se zopet spoprimemo z Napoleonom in potem napravijo vaši možje iz igre resnico. Tedaj pridejo tudi za naš narod krvavi časi. Doslej so krvaveli po evropskih bojiščih le posamezni Slovenci — uboge pare, ki so jih polovili med vojake. Če se človek takole zamisli in prisluhne v svet, se mu kar čudno zdi, da mi tukaj po obilnem dobrem kosilu mirno in zadovoljno sedimo, hrustamo sladko pecivo in pijemo dobro vino, tam v Španiji pa padajo v svoji krvi možje kakor snopje.«

»In zgoraj v Nemčiji,« je pristavila Iza, »se, škripaje z zobmi in trepetaje od strahu, zbirajo nemški vladarji — baje štirje kralji in štiriintrideset knezov — da se poklonijo ... komu?»

»Genialnemu pustolovcu,« je prikimal Vodnik.

»Ki že petnajst let gazi po krvi,« je nadaljevala lepa žena. »Če bi bil ubil le nekaj ljudi, bi ga imenovali razbojnika, ker je pobil cele armade, ga —«

— »imenujejo cesarja — hohohoho!« se je Vodnik iz srca zakrohotal. Takrat Vodnik pač še ni slutil, da ga nekoč isti »razbojnik« tako očara, da mu zapoje himno, ki bo pesnika samega upropastila.

»Moja žena nima smisla za bojno slavo,« je Langer skomizgnil z rameni.

»Ampak, kadar se bo vaš gospod soprolog ovenčal s slavo junaka, boste vendarle ponosni nanj, ali ne?«

»Še malo ne,« je Iza zamahnila z roko in Vodniku primaknila srebrno košarico s sadjem.

Ko bi bila pogledala na svojega moža, bi bila opazila, kako se mu je obraz stemnil. Pozorno jo je pogledal, potem pa se zamišljeno zastremel predse... Ali ji res ni do tega, da bi se proslavil?

»Jaz bi si zamislila deželno brambo vse drugače,« je povzela Iza po trenutnem molku.

»Nu, kako pa?« je s posmehom v koticčkih ust vprašal Vodnik.

»Deželna bramba naj bi obsegala vse sloje, vse ljudi, može in žene.«

»Žene?« je zategnil Vodnik. »Kaj pa naj bi delale? Streljale? Se borile? Klale?«

»Ne. Skrbele naj bi za opremo ubožnih brambovcev — saj je zima pred vrati. Prevzele naj bi namesto njih skrb za njihove družine, skrbele za stanovanje in prehrano beguncev, ki jim sovražnik požge domove, sprejemale v vzgojo sirote v vojni padlih mož in kar bi bilo še drugih koristnih del.«

Vodnik in Langer sta se spogledala. Na Langerjevem širokem obrazu se je pokazal hudomušen nasmešek.

»Vse, kar si naštela, delaš sama že mesec dni. In uspeh? — Jernejevka, katere možu si poslala dve platneni srajci, ti je sporočila, da njen mož svoj živ dan ni nosil takšne gosposke reči in — je iz njih napravila zase in za hčerko 'ošpetlje'. Mlinarica Blaževka pa je volnene nogavice, s katerimi si obdarila njenega sina, prejšnjo nedeljo sama oblekla, kakor je povedal njen sin našemu oskrbniku Belingarju. Pristavil je še, da on nosi v škornjih vedno le — cunje.«

»Hahahaha!« se je Iza iz srca zasmejala. Prav nič ni bila užaljena.

»Hohohoho!« ji je pomagal Vodnik.

»To še ni vse,« je nadaljeval Langer, »ko sem ti pravil o Mišjakovem fantu, ki se je naučil v kratkem času izvrstno streljati, si mu poslala eno očetovih starih pušk, češ, naj ima fant nagrado za svojo vremo.« Langer je umolknil in pomežiknil ženi.

»Haha!« se je Iza veselo posmejala.

»Nu in?« je vprašal Vodnik.

»Poba — osemnajst let mu je komaj — jo je potegnil s puško vred k brambovskim ubežnikom v gozdove in ni ga več na izpregled. Pač pa mi je moj logar Gačnik včeraj pravil, da zadnje čase večkrat zmanjka kakšna srna ali zajec iz mojega revirja. Hahaha!«

Vstal je, stopil k ženi, se sklonil nad njo in jo s svojo široko šapo nežno pogladil po lasih.

Vodnik se je zamislil.

Iza pa je pogledala navzgor k svojemu možu in dejala:

»Kar se tiče brambovskih beguncev in graščini sovražnega duha, pravzaprav tvoji podložniki niso sami krivi, če so takšni uporniki. Že stoletja so jih v tej smeri vzgajali njihovi gospodarji.«

»Kako?« se je začudil Langer.

Tudi Vodnik jo je začudeno pogledal.

»Nu, najprej so jih pestili neusmiljeni tlačitelji Mindorfi z Mehovega. Eden izmed njih je potem sezidal Pogance. Ravnali so z ljudstvom tako, da so ga pritirali v obup, iz obupa pa v upor, v katerem je padlo Mehovo z gospodarji vred. Njihovi nasledniki na Pogancah: Lenkoviči, Gušiči in Paradažjarji menda niso bili dosti boljši. Oče mi je pravil, da je bila zadnja Paradažjarica — tvoja prednica na Pogancah — silno zapravljiva in je zelo izžemala kmete.«

»Seveda, saj je potrebovala lepe vsote, da je prenovila ves grad in ga precej razkošno na novo opremila, kakor je pravil grmski graščak baron Avguštin Zois pri svojem po pol bratu v Ljubljani,« je pritaknil Vodnik.

»Mhm, prenovila je grad svojemu ljubimcu, proštu baronu Zierheimu na ljubo,« je dopolnil Langer.

»Lahko si mislimo, kako je njeno življenje vplivalo na preprosto ljudstvo. Namesto da bi bila svojim podložnikom za zgled, jim je bila v pohujšanje,« je ugotovil profesor.

»Kar se ohlapne morale tiče, mislim, da so jo v veliki meri zakrivile tudi razmere današnjih časov. Le pomisli, koliko vojaških nastanitev so zadnja leta pretrpele naše vasi. Že dvanaest let so polk za polkom korakali tod skozi — se ustavili za nekaj dni, tednov

ali mesecev in odšli, da napravijo prostor drugim. Malokatero leto smo bili brez njih,« je rekel Langer.

»Da, da,« je pritrdil Vodnik. »To je bilo in bo: vojni časi so zanesli še vedno razvrat med ljudstvo. Glede vzgoje ljudstva pa imate tudi prav, gospa Langerjeva: Kakršen gospodar, takšen hlapec. Posurovelost tu, rodi posurovelost tam. Ampak razvrat na vasi, ki ga ljudstvo ni zakrivilo, naj vas v vašem delu ne oplašči, gospa. Seveda ne smete pričakovati kakršne koli hvaležnosti od naših ljudi. Toda dobro delo nosi hvalo in plačilo samo v sebi.«

»Tako je, gospod profesor. In jaz nikakor ne nameravam ovirati delovanja svoje žene. Nasprotno —«

Tresk! Vrata so se s hruščem odprla in Cili je vsa razburjena planila v sobo in se zakadila k Izi.

»Mamica! Franci ne pusti, da bi jaz varovala Florico. Pravi, da sem premalo zanesljiva, da bi mi otroka zaupali. Rekel je Manici, da sem preveč frfrasta!«

»Ali ni Manica pri otroku?« je vprašala Iza.

»Oh, samo po plenice je šla gor, tačas pa sem jaz hotela ostati pri Florici. Ampak —«

»Skoraj bi rekel, da ima Franci prav,« je odločil Langer. »Vsekakor je on resnejši in vestnejši kakor ti, ki si pravi holadri-hopsasa. Kar pojdi in stopi drugič z večjo oliko v sobo!«

S sklonjeno glavo ga je hčerka ubogala. Na vratih pa se je zasukala, pritekla nazaj, viharno objela Izo okrog vratu, ji pritisnila poljub na lice in stekla ven.

»Hm. Kolikor je Franci preresen, toliko je ta razposajenka preveč norčava,« je zmajal Langer z glavo.

»Naj bo vesela!« ga je proseče pogledala Iza. »Naj uživa svoja otroška leta! Ali se vam ne zdi Franci preveč resen za svojo starost?« je vprašala gosta.

»Mislim, da sta brat in sestra povsem različna značaja, vsak v svojem dobra. Ugaja mi fantova resna skrb za malo po pôl sestrico, pa tudi dekletova prisrčnost mi je všeč. Očividno sta se oba močno oklenila svoje gospe mačehe.«

»Da,« je pritrdil Langer, »fant je kar zaljubljen vanjo.«

»Menda niste ljubosumni na svojega sina? Hoho!«

»Skoraj da bi bil,« se je posmehtil Langer in dodal: »Fant je po moji sodbi prenežen, tih in vase zaprt. Dekliška natura. Cili pa fantovska. Nu, mogoče bo fanta svet nekoliko presukal. Prihodnje leto ga pošljem v Ljubljano ali v Gradec, da konča gimnazijo.«

»Če ga pošlješ v Gradec, bi morda lahko stanoval pri Lemanovih, sorodnikih barona Zoisa,« je pripomnila Iza.

»Če pojde tja, vam priporočam vestnega instruktora: Janeza Primica, jurista in zelo vnetega slavista, Dozdeva se mi, gospa, da sem vam ga nekoč predstavil v Ljubljani pri baronu Zoisu.«

»Da, da. Spominjam se ga.«

»No, za takšne podrobne načrte je še čas. Saj ne vemo, če nam bližnja bodočnost ne prinese zopet kakšnih vojnih zapletljajev,« je odločil Langer in stopil med odprta balkonska vrata. Zamišljeno se je zazrl preko gričevja, ki je žarelo v jesenskih barvah. Potem se je okrenil in dejal: »Pri kosilu ste rekli, gospod profesor, da vas zanimajo starine. Ne daleč od mojega gradu stoji v gozdu cerkvice sv. Roka z zelo starim lesenim kipcem sv. Miklavža. Ali napravimo izlet do nje?«

»Zelo rad!« se je pesnik razveselil. Čez pol ure je bila vsa Langerjeva družina z Vodnikom na poti proti gozdu.

Drugega jutra se je Vodnik poslovil od ljubeznivih gostiteljev.

»Prosim, ne pozabite mi poslati pesmi za brambovce, gospod profesor! Rad bi svoje zaspane fante razvnel.«

»Ne bom pozabil,« je zagotovil Vodnik.

Mislil pa si je: Slabo kaže za brambovsko stvar, če jih morate šele umetno razvneti. Ampak ni čudno! Tudi jaz bi ne šel z navdušenjem v smrt za sito in leno, vrh tega še tujo fevdalno gospodo... Ali ni lahkomišelnost gnati slabo oboroženo ljudstvo v upor proti takšnemu vojskovodji, kakršen je Napoleon?... Nu, zaenkrat je Napoleon zaposlen s Španijo in ni se nam ga treba bati...

Vodnik takrat še ni poznal Napoleona. Ni mogel vedeti, da Korzičan že čez dva meseca zasede Madrid in se potem takoj pripravi na skok Avstriji za vrat. Že nekaj mesecev pozneje je — kljub »Črnim vojskam« in »brambovcem« — ležala Avstrija na tleh. Vse se je izvršilo naglo, udar za udarom. Južna avstrijska fronta sploh ni prišla do veljave. Preden so kranjski patrioti odpeli zadnji te-deum za »zmago« v Italiji, so že stali Francozi med njihovimi vrati. Brez večjih bitk se je umikala južna avstrijska armada, ko so njeni poveljniki slišali o veliki polomiji na severu.

Med onimi, ki so se vračali brez lovorik, je bil tudi Langer s svojim dolenskim bataljonom. Potem, ko so prečepeli nekaj tednov v trdnjavi Sachsenburg na Koroškem, je prišlo povelje, naj se po

ovinkih vrnejo domov. Takrat je bila vsa novomeška okolica preplavljena z avstrijskim vojaštvom, Novo mesto samo pa je bilo podobno veliki vojašnici. Ni bilo hiše brez nastanjenega vojaka: ponekod je vojaštvo zaselo meščanom vse stanovanje do ene edine sobe, kjer so se gnetli gospodar z družino in služinčadjo vred, kolikor je ni spalo pri živini po hlevih.

Ko so prispeli brambovci, jih meščani niso imeli kam spraviti.

»Odpravite svoje ljudi domov,« je kratko odločil poveljnik novomeške posadke Gavasini.

Langer je stisnil zobe in storil, kakor mu je bilo ukazano. Srce ga je bolelo, ko so se moške in mladi fantje — s tolikim trudom zbrani in izurjeni — vriskaje razhajali. Zasedel je konja in odjahal po trgu navzdol, za njim njegovi uslužbenci: oskrbnik, domači učitelj, logar, oba lovca, trije hlapci, sluga, mlinar — vse je bil vzel s seboj.

Oskrbnik Belingar, ki je bil Langerjev praporščak, je z zvitim praporom jahal za molččim gospodarjem. V ozki ulici »Pri mesnicah«, se je po klancu navzdol proti mostu zgnetlo toliko odhajajočih ljudi, da je moral Langer svojega konja ustaviti. Belingar je zajahal vstric gospodarja in pokazal na gozd nasajenih bajonetov, kos in sekir, ki je valovil pred njima.

»Gospod, težko jih bomo zopet zbrali, če bi bilo treba.«

Langer je nemo prikimal. Bil je zelo slabe volje in molče je prejahal pot do svojega posestva. Šele ko je zagledal pred seboj svoje travnike in polja, skoraj vsa neobdelana, je spregovoril:

»Nekaj bomo morda vendarle še posejali in posadili.«

In moža sta takoj določila, kaj bodo pridelali tu, kaj tam.

Ko je izza drevja pogledala streha poganške graščine, pa je Langer utihnil in izpodbodel konja v dir. Pred gradom je skočil s konja in takoj odhitel navzgor v drugo nadstropje. Po prstih je stopil do Izinih vrat in jih tiho odprl. V spalnici, ki je imela okna obrnjena na dvorišče, je ni bilo. Zato njegovega prihoda ni slišala! Tiho je stopil do njenega budoarja. Tudi tu je ni bilo. Odprl je vrata delovne sobe in se ustavil na pragu s tihim nasmehom na razgretem obrazu.

Bila je tu. Pri pisalni mizi je sedela in se mučila z gospodarsko knjigo... Ubožica! Koliko dela in skrbi ji je naložil s svojo odsotnostjo! In še v zadnjih mesecih njene nosečnosti!

»Izal« jo je tiho poklical.

Zdrznila se je in okrenila glavo. Njene velike modre oči, obrobene s temnimi kolobarji, so se prestrašeno razprle, oprla se je ob mizo in se na pol dvignila.

»A... a...!« je planil iz nje krik kakor v divji grozi in — zrušila se je ob mizi na tla.

Ni je mogel prestreči, dasi je takoj priskočil. Prijel je za zvonec, ki je stal na mizi, in ostro pozvonil.

Prva je pritekla stara Manica z malo Florico v naročju. Ko je zagledala svojo ljubljenko nezavestno na tleh, bi bila skoraj izpustila otroka na tla. Brž je posadila dete na preprogo sredi sobe in priskočila Izi na pomoč.

»Žanesiva jo v spalnico!« je velel Langer.

Cilika, ki je pritekla za Manico, je — ne da bi se mudila s pozdravljanjem vračajočega se očeta — skočila naprej in odgrnila Izino posteljo.

»Naj zdirja nekdo po zdravnika!« je velel oče hčerki.

Cili je bila že pri vratih. Takoj nato so po stopnicah zaklopotali njeni okorni, vedno blatni čevlji, v katerih se je potikala po poljih in gozdovih. Ko je na dvorišču zapeketal konj, je Langerja sunilo k oknu: Pa ne da bi Cili... Seveda! Komaj da je še s pogledom ujel dirjajočega konja in hčerkinе dolge vihrajoče plave kodre.

»Cili!«

Ni ga slišala. V daljavi je zamrl topot konjskih kopit.

Z Izine postelje se je začulo ječanje. Langer je zaprl okno in se okrenil. Manica in hišna Lina sta bili Izo obudili iz omedlevice. Ko je gospodar pristopil k ženini postelji, sta služkinji odšli.

»Iza!«

Smehljaje se ga je pogledala. Toda v prihodnjem trenutku se ji je kljub nosečnosti lepi obraz spačil od bolečine.

»Ali te kaj boli?«

Zaprla je oči, stisnila ustne in prikimala.

»Pokličī Manico!« je iztisnila med zobmi.

Poklical je staro varuško in odšel v sosednjo sobo, v Izin budoar. Tam se je vrgel, prašen in utrujen, kakršen je prišel z dolge poti, v naslanjač in čakal. V spalnici so tekale ženske sem in tja. Vmes se je čulo včasih Izino ječanje.

Ni še minila ura, ko je zopet začul topotanje kopit in takoj nato ropotanje dirjajočega voza. Langer je vstal in šel zdravniku naproti. Doktor Pober, dolg suh mož, starejših let, opravljen s skrbno, dasi ne najmodernejšo eleganco, je vstric Cilike prihitel po stopnicah.

»No?« je stvarno pozdravil Langerja.

»Bojim se...« Langer je umolknil s pogledom na hčerkino razgreto lice in pozval zdravnika: »Prosim!« Pokazal je z roko navzgor.

Konec stopnic v drugem nadstropju pa se je okrenil in velel hčerki:

»Cili! Pojdi k Florici, da se ji kaj ne zgodi!«

Cilika je pokimala in skočila po širokem hodniku v delovno sobo, kjer se je mala zlatolaska še vedno plazila po tleh.

Langer se je ustavil z zdravnikom pred vrati spalnice in mu kratko pojasnil, kaj se je zgodilo in česa se boji. Potem je spremil doktorja Poberja k Izi.

»No, no, kaj pa je to, lepa gospa Langerca? Manica kar tukaj ostanite! Gospoda soproga pa bomo napotili v sosedno sobo!«

In že je odprl kovčeg in izvlekel nekaj instrumentov.

Langer je zaprl vrata budoarja za seboj. Ni čutil, da je utrujen, ves zaprašen, lačen in žejen. Strah zaradi ženinega stanja ga je gnal, da je v težkih škornjih meril sobo navzgor in navzdol. Razburjenje ga je dušilo, da se je grabil za vrat, potem pa je zopet stiskal pest, da bi se pomiril. Kako si je bil pred meseci, ko je odhajal z doma, vse drugače predstavljal vrnitev! ... Zaradi Ize, da, edinole zaradi nje se je odločil, da se vrže v boj za bojno slavo. Žrtvoval je svoj čas, denar, zdravje, da si pribori priznanje in plačilo: plemstvo, da bo stal poleg žene v družbi njenih sorodnikov in znancev kakor enak med enakimi. Pa mu je šlo vse po zlu: s svojim bataljonom je prečepel tam v trdnjavi na Koroškem nekaj tednov, ne da bi sploh prišel do boja. Potem so jih poslali domov. Tu pa je mrgolelo drugega avstrijskega vojaštva in njegovo moštvo, s tolikim trudom zbrano in izurjeno, je bilo — nepotrebno!

Vsi njegovi upi so splavali po vodi. Ali ga je usoda kaznovala za njegovo častihlepnost? Ali naj to svojo slabost plača zdaj še z najljubšim, kar ima — s svojo lepo ženo? ...

Usoda ni bila tako neusmiljena. Na večer tistega dne je porodila Iza slabotno, predčasno rojeno deklico. Župnik, ki so ga poklicali še isti večer na grad, je v domači kapeli krstil otroka na ime: Marija Primitita.

Živelo je komaj tri tedne. Iza si od težkega poroda še ni opomogla, ko so dete pokopali. Šele nekaj dni kasneje je Langer ženo zanesel na sonce k odprtemu oknu. Zavil jo je v toplo odejo in sedel na okensko stopnico k njenim nogam. Dolgo ji je zrl nepre-

mično v lepi bledi obrazek. Velike črno obrobljene modre oči so med boleznijo postale še večje. Svetile so se ji v čudnem vročičnem ognju. Zdela se mu je še lepša kakor kdaj poprej. Vzel je njeno bledo drobno ročico v svojo široko zagorelo šapo in vprašal:

»Kako se počutiš, srce moje?«

»Dobro,« mu je odgovorila s tihim glasom in milim nasmehom.

»Predolgo ne smeš ostati pokonci. Čez pol ure te zanesem nazaj na posteljo.«

»Ali nisi rekel, da pojezdiš v mesto?«

»Da. Pravzaprav vzamem rajši voz, ker moram več stvari nakupiti.«

»Ali je res, da nimamo več vojaštva na gradu?«

»Res. Na povelje bana Gyulaya so se pomaknili vsi polki iz Novega mesta in okolice na Hrvaško. V mestu je ostal le Dumotel z majhno posadko. Sporočil mi je, da želi govoriti z menoj. Hm. Želja diši močno po povelju — sicer bi se sam potrudil do mene. Častnik, ki mi ga je poslal, je pravil, da odrinejo proti Ljubljani in imajo nalogo, da zadržujejo Francoze, dokler Gyulay ne uredi svoje armade.«

»Oh, gotovo bo Dumotel zahteval, da mu pomagaš ti z brambovci.«

»Nu, za naše brezdelje bi to ne bila nesreča. Saj nam doslej niso privoščili nobene resne akcije.«

Poredno ga je pogledala.

»Torej še vedno hrepeniš po bojni slavi?«

Nagnil je glavo nad njeno roko in priznal:

»Samo zaradi tebe, draga. Da boš nekoč ponosna na svojega moža.«

»Franc! Ponosna sem nate, ker si dober in pošten človek, drugega si ne želim ničesar. Rada bi, da — — da — pustiš to stvar.«

Sunkoma je dvignil glavo in jo pogledal začudeno.

»Stvar? Kakšno stvar? Brambovsko?«

»Da, brambovsko.«

»Ali — ali je ti ne odobravaš?«

Stresla je z glavo.

»Ne.«

»Ampak — Iza! Zakaj vendar?«

»Oh, vsa brambovska organizacija se mi zdi prisiljena, zlagana, zgrešena.«

»Zares te ne razumem.«

»Nu, glej: Brambovci naj bi bili prostovoljni branilci svojih domov — ali ne? Pa ste jih po večini s silo, z grožnjami in obljubami polovili.«

Langer je umaknil pogled in čelo se mu je stemnilo.

»Branili naj bi svoje domove, svojo lastno zemljo — pa ste v ta namen nalovili same siromašne brezdomce, ki z zavistjo in mržnjo gledajo po onih, katerih dom in zemljo naj branijo. Ni jim do tega, da bi se žrtvovali za rodno grudo, da bi ohranili poznejšim rodovom dom, da bi pregnali francoskega okupatorja iz dežele. Z nejevoljo služijo brambovski stvari.«

»Ampak vsaj tretjina se jih je prostovoljno priglasila,« je ugovarjal Langer.

»Franc! Oglej si jih bliže te prostovoljce. Kar jih je iz našega podložništva, so sami izgubljeni: obupanci, sestradanci ali — bebcii. Vsi so se prijavili le zato, da bodo vsak dan siti.«

Langer je izpustil ženino roko in vstal. Molče je stopil po preprogi vzdolž sobe in zopet nazaj. Ustavil se je pred ženo in očita-joče vprašal:

»Ali si pozabila, da se prizadevajo za brambovsko stvar vsi tvoji znanci, sorodniki in prijatelji? Med njimi najbolj naš sedanji glavar Hohenwart, o katerem si nekoč rekla, da ga izmed vseh najviše ceniš?«

Iza se je trudno nasmehnila in prikimala:

»Kot človeka, da. Njegova politika je zato vendarle pogrešena. On se prav gotovo zaveda, da brambovci ne služijo ljudski stvari, ampak — saj se spominjaš, kako je rekel profesor Vodnik: Ali naj se borimo za to, da še bolj utrdimo naše tisočletno suženjstvo?«

Zdaj se je Langer nasmehnil, pristopil in pogladil svojo lepo mlado ženo po črnih laseh:

»Da, Vodnik — ta ti je zmešal glavo.«

Iza pa je resno poudarila:

»Vodnik je mož našega rodu. Hohenwartu pa ne zamerim njegove vneme, ker je tujec in izmed onih, ki nam vladajo — in za katere naj se brambovci borite, da te oblasti nad nami ne izgube.«

Langer se je zdrznil, odstopil in v brezmejnem presenečenju nemo zastrmel ženi v oči... To se torej skriva za žarom njenih oči, to za njenim visokim čelom! Ampak — saj to so naravnost prevratne misli! In vendar — ali nima Iza prav?... Ne, ne, o tem ne bo razmišljal. Vse Izino govorjenje je pač odmev čudnih nazorov, ki jih je včasih razvijal njen pokojni oče in so jih skuhalih oni,

ki so se shajali pri baronu Zoisu v Ljubljani. Ostra črta med Langerjevimi obrvmi je izginila. S prizanesljivim nasmehom se je sklonil k ženi:

»Dovolj naj bo za danes najinega politikovanja. Zdaj moraš iti zopet počivat, draga revolucionarka.«

Izin obraz je ostal resen, ko jo je dvignil in prenesel na posteljo. Celo nekaj bridkega ji je stisnilo drobne ustne. Bila je misel: Odpravil me je kakor otroka, ki se je pregrešil s predrznim govorjenjem in ga pošljejo za kazen spat...

Gledala je na vrata še dolgo, ko so se že zaprla za njim ... Ali ga bo njegovo častihlepje res zopet zaneslo od doma?

Da, zaneslo ga je.

Mesec dni pozneje so pod njegovim vodstvom odšli brambovci proti Ljubljani, da pomagajo Dumontelu, ki se je z menjajočo srečo zaganjal v maloštevilno francosko posadko v Ljubljani. Francozi so pa še vedno vztrajali v trdnjavi na ljubljanskem gradu.

Vso pot je sanjal Langer o bojni slavi! Nestrpno je priganjal svoj — z veliko muko zopet zbrani — bataljon k hitrejšemu pomikanju po prašni cesti. A v hudi julijski vročini fantom ni bilo kdo ve kaj za naglo korakanje. Četrty dan so se ustavili v soteski onkraj Šmarij. Zaman so nategovali ušesa: Nobenega streljanja ni bilo slišati v smeri od Ljubljane.

Langerju se je stisnilo srce: Ali je prišel prepozno?

Poslal je dva moža, svoja lovca Koširja in Kramarja, na poizvedbe. V tihi dolinici pod vasjo Tlake je dovolil moštvu zadnji oddih. Razkropili so se po travnikih, nekateri, da se okopljejo in ohladi v potoku, drugi so se zadovoljili s počitkom v senci bližnjih gozdov. Langer je stopil z Belingarjem na grič vrh vasi, od koder se je videl dobršen del ceste proti Škofljici.

»Tamle gresta,« je pokazal Belingar.

»Da, ampak — saj se že vračata!«

V resnici sta moža korakala proti Tlakam nazaj. Langer in Belingar sta jima šla naproti.

»Nu?« je nestrpno zaklical gospodar in poveljnik.

»Tam po cesti gredo od Ljubljane sem. Čez pol ure bodo tukaj.«

»Kdo?«

»Naši so. Na čelu jahajo huzarji, za njimi prihajajo pešaki.«

Langer je prebledel.

»Ali se ne motiš?«

»Ne. Oba sva jih jasno razločila skozi daljnogled, ki ste nama ga dali.«

In vrnil je gospodarju instrument. Molče se je Langer obrnil in odšel do pobočja, kjer se je v senci pasel njegov konj. Vrgel se je v travo in čakal, temno zroč predse. Nato se je dvignil, se vzpel na konja in velel zatrobiti v zbor. Godrnjaje in preklinjaje se je moštvo zbiralo v vrste. Kmalu se je prikazal na ovinku pojezd huzarjev, na čelu — baron Dumontel. Ko so zagledali pred seboj dolinico, polno vojaštva, so se ustavili. Langer jim je zajahal na proti. Poveljnika sta se pozdravila.

»Kaj za vraga se je zgodilo?« je nestrpno vzkliknil Langer.

Major Dumontel je skomignil z rameni:

»Premirje — že pred štirinajstimi dnevi je bilo sklenjeno, a zvedel sem zanj šele danes.«

»In zdaj?«

»Po povelju se moram umakniti na Hrvaško. In vi, gospod Langer? Saj ste zbrali kar lepo število brambovcev.«

»Samo prepozno!« je Langer klavrno pristavil. »Menda mi ni usojeno, da bi kdaj posegel v boj. Povsod me zasleduje ta prekleta smola.«

»Nu, saj še ni vseh dni konec,« ga je tolažil baron in skrivaj zatrl nasmešek. »Ne bojte se! Še se bomo pomerili s Francozi. In kaj storite zdaj?«

»Sam ne vem,« je Langer dvignil ramena. Njegov široki obraz z dvojnimi podbradkom je bil ves rdeč od nejevolje.

»Pojdite z nami! Gyulay zbira armado na Hrvaškem. Tam počakamo, dokler se ne odloči, ali bo mir ali še vojna.«

Langer je ves poživljen v novem upanju dvignil glavo.

»Saj bi res šel.«

Tako se je zgodilo, da je čez nekaj dni Langer zopet peljal svoje fante skozi Novo mesto. Pred hišami so stali ljudje, pozdravljali znance med njimi in izpraševali, kam in zakaj. Tudi pred Rormanovo gostilno je stala gruča mož. Ženske so se sramežljivo skrivale za okni in hišnimi vrati.

»Hitro se vračate. Ali ste pobili dosti mesjejev?« se je s praga zbadljivo oglasil mestni stražnik Mihec Rozman, zanikrn, šaljiv pijanček štiridesetih let in svetle kodraste brade.

»Ti boš prvi, jezik nesramni!« je s koso zamahnil proti zbadljivcu dolgi Jože Cesar iz Bršljina, sin ubožnega lovskega čuvaja.

Stražnik se je nehote umaknil, brambovci pa so se zákrohotali.

»Kar počegetaj ga!« je škodoželjno vzpodbujal poleg stražnika stoječi pivec, bledega obraza in rdečega nosu — upokojeni tobačni revizor, Nande Grošl, zoprno človeče, ki se je baje bavil s temnimi posli, da se ga je vsak pošten človek izogibal.

»Na! ... Pa daj onemu naprej!« ga je z debelim kijem sunil v trebuh mladi kmet Šetina, da se je Grošl sesedel na prag in se je vsa okolica veselo zasmejala.

Zopet je bila stiska v mestu zaradi prenočišč. Vendar je bila proti večeru pospravljena po hišah večina moštva, le nekaj brambovcev je vzel Langer s seboj na Pogance. Prej pa je še poskrbel, da so razpostavili po mestu zanesljive straže, ki naj bi skrbele, da nihče izmed brambovcev »prostovoljcev« ne uide. Kljub temu je Langer drugo jutro, ko se je vrnil k svojemu bataljonu, moral ugotoviti žalostno dejstvo, da mu je noč vzela — polovico brambovcev. Z ostalo polovico se je napotil poganški graščak proti hrvaški strani.

»Kaj za vruga naj počnem, da mi moštvo ne bo uhajalo v gozdove?« se je jezil proti Dumontelu.

Baron je skomignil z rameni.

»Nič. Slabo orožje, slaba prehrana, dolgočasno premirje, vse to vam razjé vsako armado kakor najhujša kužna bolezen. Drug od drugega jo nalezejo in ji podležejo. Prepričan sem, da onkraj Kolpe izginejo moji fantje kakor kafra. Ne bojte se, da bi zaostajali za vašimi junaki, kadar zagledajo domače hoste. Tudi od vaših izgine še marsikateri.«

Major je imel prav. Niso še dosegli Kolpe, ko je imel Langer komaj četrtno nekdanjega bataljona. Pogrešali pa so tudi že nekaterega moža izmed hrvatskih brambovcev. Gozdovi prostranih Gorjancev so jih zapeljali.

»Tega cincanja sem in tja imam dovolj, Zavezal sem se, da branim domačo deželo. Na Hrvatskem in Ogrskem nisem ničesar izgubil. Mar se doma lotim poštenega dela, namesto da takole bogu čas kradem,« je godrnjaje razlagal mizar Oblak, ki ga je bil Langer po sili pregovoril za pristop k brambovcem. Plazil se je z nekaterimi tovariši navzgor, proti temnemu gozdu. Tone Cesar iz Bršljina, ki se je iztežal pred njim navkreber, je odgovoril kratko in krepko:

»Permejduš, de je rajs taku!«

Njegov brat, dolgi Jože Cesar, pa je pristavil:

»Nikoli več ne bom tako neumen, da bi se ujel na brambovske limanice. Dvakrat sem že nesel svojo koso na izprehod: enkrat na Koroško, drugič do Ljubljane. In vselej smo se morali umakniti

„na višje povelje“. Preklete pasje duše so stisnile rep med noge, še preden so Francoze le od daleč zavohale... Fantje! Držite glave niže, da vas ne zagledajo s ceste!« je pozval begunce, ki so se pred njim pomikali v hrib.

Oblak je legel v rosno travo in se med nizkim grmovjem previdno ozrl na cesto, ki se je vila proti Metliki. Tam se je v jutranjem soncu svetlikalo jeklo raznih bajonetov, gnojnih vil in pokonci nasajenih kos. Že so za ovinkom izginjale zadnje čete dolenjskih brambovcev. Val svežega jutranjega vetra je zagnal na hrib proti beguncem zadnje zvoke brambovske pesmi:

»Krala ni gorshiga
Folka ni bolshiga
kakor je Zesar Fronz
kakor smo mi...«

»Prekleti osli, da se dado tako voditi za nos!« je Jurij Oblak pljunil za njimi in položil svoj blede izmučeni obraz na zagorelo prašno roko.

Dolgi Jože je sedel pred njega v travo, segel v torbo in izvilkel čutaro žganja.

»Na, pij, da si privežeš dušo! Pa tole prigrizni!« In odlomil je polovico klobase in kos črnega kruha in oboje pomolel tovarišu.

Oblak ga je začudeno pogledal preko čutare.

»Od kod pa to bogastvo?«

Jože je pomežiknil bratu Tonetu, ki je nekoliko vstran delil iste dobrote s kmetom Andrejem Šetino.

»S Tonetom sva prenočevala na Rormanovem senu, pa nama je pri odhodu Rormanca napolnila torbe. Dobra ženska je, boljša kakor njen mož, ki si mežika z visoko gospodo, kakor da ga ni rodila kmečka mati, za revežem pa se ozre zgolj takrat, kadar ga potrebuje za gosposke koristi.«

In z zdravimi zobmi je vgriznil v sočno klobaso, da se mu je mast pocedila po bradi.

Nekaj dni pozneje, dne šestega avgusta, po kosilu so vkorakali Francozi v Novo mesto.

Iz vseh hiš in na vsa okna so planili meščani, da si ogledajo nezaželenega tujca. V delovnih predpasnikih, rokave platnenih srajc preko komolcev zavihane, tako so stali pred Lužarjevo hišo v bližini vodnjaka strojarji Franc Lužar, Janez Praunsseis, France Šparovec in Janez Avsec, trgovec Kancjan, ključavničar Jakob Potokar

in glavnica Matija Luzner. Gledali so od daleč, kako so se čete razvrščale po trgu.

Pred magistrat se je postavil pojezd francoskih častnikov z generalom na čelu, mimo njih pa so strumno korakale čete pešcev po dva ali trije v vsaki vrsti. Neprestano so prihajali z Ljubljanske ceste na trg in se v četah po deset in dvajset razkropili v stranske ulice proti kapitlju.

»Strašno veliko je teh Francozov!« je zaskrbelo glavnica Luznerja.

»Izgledajo pa kakor Italijani,« je sodil debeli, bradati Praunsseis.

»Menda je italijanski polk,« je pritaknil Avsec, velik, močan človek s staromodno trdo prevezano kito črnih las na vratu.

»Le kam bomo spravili toliko moštva!« je zastokal občinski svetnik France Lužar, ki je bil odgovoren za nastanitve vojaštva. »Kasarna je tako nesnažna, da bi se še psa ne upal vanjo zapreti.«

»Kaj pa je to? Poglejte tistega krivonogega četovodjo! Že tretjič prihaja z Ljubljanske ceste na trg!« je vzkliknil ključavničar Potokar, dvignil sajasto roko in kazal z iztegjenim prstom.

»Meni se tudi zdi, da sem nekatere obraze že po trikrat videl,« je rekel Praunsseis.

»Seveda, saj stojimo že dve uri tukaj in bi morali iti mimo nas najmanj trije polki, če so še tako redko razvrščeni. Menda nas hočejo zastrašiti, češ: Nas je kakor listja in trave,« se je norčeval glavnica.

»Bo že res tako. Poglejte, saj je tudi oficirjev pred magistratom komaj za en polk moštva,« je veliki Avsec iztegnil glavo preko vseh drugih.

»Komedianti!« je zaničljivo zamahnil Lužar in se umaknil v svojo hišo. Ostali so se s posmehom razšli.

Proti koncu avgusta, tisti torek po Jernejevem, je mesto še pred zoro oživel. Ob svitu leščerb so sejmarji postavljali stojnice na trgu. Ko so prve zvezde ugašale, so že razvrščali blago pod platenimi strehami.

Pri vseh hišah na trgu so se odpirala železna vrata trgovin in domačinov so hiteli, da čimprej razstavijo svoje blago pod oboki pred hišo. Pred oboki so od magistrata navzdol do mostu imeli prostor prodajalci žita in drugih živil, na nasprotni strani trga pa, kolikor jih ni imelo stalne prodajalne na trgu, prodajalci sukna, platna in drugega blaga.

Ko je nad Gorjanci zažarela jutranja zarja, je bila na trgu že prava gneča. Tu se je bleščala belina belokranjskih noš, tam so migljale rdeče ali črne čepice Uskokov in lepe noše njihovih žen, po rokavih in prsih s pisano vezeninom pokrite in s širokimi rdečimi pasovi prepasane. Moški so vrh rdeče ali živo zeleno vezenih srajc nosili dolge rjave suknje, podložene z živordečim blagom. Vmes so se pozibavali široki kmečki klobuki novomeških okoličanov in povsod so se lesketale na prsih kmetic dolge ogrlice pisanih koral. Prišli so na sejem tudi Kočevci, ki so jim izpod suknjičev gledale dolge srajce, prepasane s širokimi pasovi iz modre volne, na nogah pa so imeli škornje.

Vsa ta pisano oblečena množica se je pretakala po trgu in po ulicah, seveda z velikim, med sejmarji običajnim vikom in krikom.

Po sredi trga se je med vozovi, stojnicami in živino, ki so jo sejmarji gnali na Loko, prosto izprehajala tovarna živina tujih sejmarjev in okoliških kmetov.

Tudi na Florjanskem trgu, kjer so se utaborili lončarji in Ribničani s suho robo, je bil velik direndaj že v jutranjem mraku.

»Če vam moja živina pomandra lonce in zmečka sita — meni nič mar! Zakaj se mi pa nastavljate na pot!« je godrnjal mali Mihec Rozman, ki je poleg službe nočnega čuvaja opravljal tudi delo meščanskega črednika. Vsako jutro se je tik pred sončnim vzhodom oglasil njegov rog in meščani so mu z vseh strani priganjali govedo, ki ga je potem na Krki napojil in s pomočjo pastirčka odgnal na pašo. Zvečer pa je čredo zopet prignal v mesto. Za to delo je dobival na leto goldinar od repa in vsaka hiša ga je imela nekaj časa na hrani. Ob večerih je posedal po gostilnah in zabaval ljudi z dobrovoljnimi šalami. Ko je ura v magistratnem stolpu odbila deset in so gostilne zaprli, je Mihec odšel na magistrat, vzel helebardo in leščerbo in nastopil nočno službo z obhodom po mestu. Seveda — brez spanja ne more nihče živeti! — pa je Mihec največji del noči prespal v svoji, od matere Marije Rozman podegovani hiši, starem trdnjavskem stolpu, ki je stal na ovinku ulice Na bregu in Križatijske ulice, nasproti Papeževi delavnici. Stolp je pred približno petdesetimi leti kupil — kajpak za majhen denar — Mihčev ded Karel Bogoljub Rozman, ki je bil kot mestni sindik precej ugleden in premožen mož. To pa se premožnemu in uglednemu pisarju gotovo ni sanjalo, da bo v tem, popravila zelo potrebnem stolpu nekoč na slami s starim plaščem odet spal — njegov vnuk — meščanski črednik in nočni čuvaj...

Pa to je bila bridka resnica. In kadar se je Mihec spomnil na svojega deda, ni nikoli trezen legel k počitku.

»Pazi, da ti danes krave ne zbezljajo, Mihec!« ga je na križišču Uskoške ulice podražil usnjar Papež, ki je mimo Mihčeve črede hitel proti domu.

»Kaj pa je vas tako zgodaj spravilo iz pernic?« se je začudil Mihec in z debelo pastirsko gorjačo nemilo lopnil Papeževo kravo, ki je z gobcem silila v svojega gospodarja.

»Šel sem pogledat, kako sta mi sin in pomočnik postavila stojnico in razstavila blago. Zdajle pa mi je povedal Govekar, da so iz Metlike pripeljali v Kandijo dva voza čudovito sladkih sliv.«

»Pa jih še zame vzemite nekaj meric! Moje so bolj pozne. Ko dozore, vam jih vrnem.«

»Prav, oglasi se pod večer pri nas!«

Mali usnjar je odhitel po ulici proti domu, da vzame dve vreči s seboj.

»Lepo te prosim, ne hodi kupovat v Kandijo!« ga je svarila žena.

»Saj ne grem prvič.«

»Zasačijo te in sramoto boš imel.«

»Kaj še! Nobeden naših mestnih stražnikov me ne bo hotel ne videti, ne poznati, če bi slučajno naletel name. Sicer pa se z Jakom prepeljeva v čolnu čez Krko. In kdo bi si mislil, da imava v vrečah sadje.«

»Še sina zapeljuj k takšni neumnosti! Z mostu vaju bo videl mitničar in — —«

»Mitničarji imajo danes drugega dela dovolj. Cele procesije sejmarjev prihajajo preko mostu v mesto. Le nič se ne boj za naju, mama, in privošči nama to veselje, da ukaniva naše slavne mestne svetovalce za nekaj krajcarjev!«

»Zares — kar izplača se!« je s posmehom zagodrnjala okrogla usnjarjeva žena za odhajajočim možem. Kaj pa je hotela! Saj je predobro poznala nagajivo žilico svojega moža, ki se je ob vsaki priliki spotikal ob povelja in odredbe mestne gosposke.

No, Papež je nekaj minut kasneje z vrečama pod pazduho pristopil k čolnarski lopi spodaj ob Krki, kjer je njegov sin že odpel čoln in ga držal za verigo, dokler ni oče stopil vanj.

»Metličan ima slive pri Košičku. Izstopila bova pod mostom,« je odločil oče.

Sin — slok, precej velik fant, čednega obraza, temnih las in lepih sivih oči — je nemo prikimal in z veslom odrinil čoln izpod lope. S krepkimi udarci je pognal lepi, zeleno in belo pleskani čoln po mirni gladini Krke.

Res, oba mitničarja zgoraj na mostu se nista utegnila ozreti po zgodnjih veslačih. Tako sta usnjar in njegov sin varno dospela na drugi breg, izstopila blizu napajališča in se vzpela po vedno blatni in nesnažni poti na cesto. Pred njima je onkraj ceste stala nizka zidana hiša s prostornim dvoriščem in precej velikim hlevom — gostilna »Pri Košičku«. Med meščani je bila na slabem glasu. Pravili so, da zahajajo vanjo sumljivi ljudje: tihotapci, tatovi, roparski morilci in podobna sodrga. Malokdaj je zašel tja pošten človek, večinoma kakšen tujec. Sosedje so si šepetali na uho, da bi bilo prav, če bi gosposka preiskala hišo. Najbrže bi našla tudi človeške kosti, če bi dovolj globoko kopala v kleti... Že nekateri tujec, ki je tam prenočeval, ni nikoli več videl zlatega sonca.

Tega dne je bilo okrog gostilne veliko vrvenje. Pred hišo z majhnimi zamreženimi okenci je bila ob dolgi staji privezana tovarna živina, po večini raztovorjena. Za hišo na dvorišču in na sadnem vrtu pri mizah pa so ležale polne vreče in velike, v sivo domače platno zavite cule poleg velikih košev in košar. Zraven njih so stali ali sedeli prodajalci in kupci, vsi zatopljeni v svoje posle, saj je na vežnih vratih stal na straži sam gospodar, koščen dolgin, sivih las in potuhnjenega pogleda. Izpod košatih sivih obrvi se je navidez brezbrizno oziral po cesti navzgor in navzdol in pozdravljal prihajajoče goste in mimoidoče znance med sejmarji. Če pa je od daleč zagledal francosko vojaško patroljo ali katerega izmed mestnih stražnikov, je takoj izginil s praga in trenutek pozneje so bili že vsi tovari zavezani in zakriti in gostje so mirno sedeli pri mizah.

Papež in njegov sin sta stopila v gostilno pri širokih dvoriščnih vratih, obitih z železom in vdelanih v visok, močan zid, ki je obdajal dvorišče s hlevom in neznaten sadni vrt. Blizu vrat je stalo na dvorišču dvojce iz šibja pletenih voz, zvrhano polnih velikih vijoličastih sliv. Skoraj pol ure sta se oba Papeža prerivala med kupci, dokler nista prišla na vrsto in jima je prodajalec v belokranjski noši nasul vsakemu mernik sladkih sliv v vrečo.

»Takšnih sliv v mestu ne bodo prodajali,« se je oglasil poleg Papeža meščan Vojška, možiček širokega dobrodušnega obraza.

»Saj kmetje niso neumni, da bi plačevali mitnino na mostu, pa še štantnino in merice na trgu!« je rekel strojar Anton Nachtigall, starejši mož z dolgo gosto brado.

»Imaš prav,« mu je pritrdil usnjar Papež in zadrnil svojo vrečo. »Mi pa tudi nismo neumni, da bi v mestu kupovali slabše in dražje blago.«

Plačal je slive, dvignil vrečo, si jo zadel preko ramena in stopil za sinom čez cesto.

Onkraj ceste, na poti proti vodi, se je Jak Papež ozrl in se zasmeljal:

»Dobro sva jo odnesla, ali ne?«

Oče je zvito pomežiknil.

»Dobro. Mama se je zastonj razburjala.«

Položila sta vreči v čoln pod klop in odrinila.

Na nasprotnem bregu pa je v Nachtigallovi hiši zgoraj na lesenem odprtem hodniku stal gostaç Nande Grošl. Z zanimanjem je opazoval oba meščana.

»Bes me plentaj, če ta dva nista v Kandiji kaj nakupila!« je mrmral sam pri sebi. Nekaj skokov in bil je po strmih lesenih stopnicah v svoji podstrešni sobi.

Z razmetane postelje je vzel zanemarjeni frak, s polomljenega stola pa zamaščeno čepico in stekel navzdol na cesto. Odhitel je po ulici Pri mesnicah, se pri mitnici zagnal skozi vrsto sejmarjev na drugo stran in za poslopjem mitnice nadaljeval pot mimo stopnic in mimo perišča na Loko. Tam se je blizu čolnarske lope skril za vrbovje in čakal. Ni čakal preveč dolgo, ko je zaslišal žlobudrajoče udarce z vesli.

Papeža sta se vračala.

Ko je Jak podajal očetu vreči s čolna, je stal pred njima — Grošl.

»Kaj pa sta vidva kupila dobrega v Kandiji?« je vprašal in že otipaval vrečo na tleh.

»Nič nisva kupila. Krompir sva izkopala na njivi, če že misliš, da moraš v vsako reč vtikati svojo rdečo kumaro!« se je odrezal jezični Papež in potegnil vrečo kvišku.

Ampak kakor nalašč se je v tistem trenutku izmaknil zavezani rob vreče izpod vrvce in plaz vijoličastih sliv se je usul na travo, polno jutranje rose.

»Aha! Krompir — hehehe! Ali naj vam ga pomagam pobirati, gospod Papež?«

»Poberi se mi izpred oči, pasja duša!« je zarohnel usnjar.

»O, saj že grem. Mudi se mi, da poizvem, kako mislijo o vašem krompirju gospodje na magistratu.«

S to grožnjo je Grošl odšel med nizkimi plotovi vrtičkov, ki so se stiskali pod novomeškimi pečinami.

Res so nekaj dni po Jernejevem sejmu klicali Papeža na magistrat in mu naložili denarno globo.

Ugnali pa nagajivega Papeža niso. Posmehljivo je naštel »tiste goldinarčke« na mizo, izvlekel rejeno listnico iz žepa, vzel iz nje stotak in ga malomarno, kakor da daje prosjaku krajcar, priložil že naštetim globi.

»Vem, da me slavni magistrat ne bi klical, če njegova blagajna ne bi bolehalo za večno jetiko. Zato mi dovolite še tole darilo, ki ga iz hvaležnosti poklanjam svojemu rodnemu mestu pod pogojem, da kupi vsem štirim mestnim stražnikom nove tople plašče. Sramota je, da hodijo naši mestni uslužbenci okrog kakor capini in se Francozi norčujejo iz njih, ko podijo ob policijski uri ljudi iz gostiln.«

S temi besedami se je mali usnjar poklonil pred domišljavim sodnim upraviteljem Mohorčičem in njegovimi prisedniki in z nedolžno prijaznim nasmehom odšel.

»Še en stotak bi dodal, če bi vedel, da bodo tako začudeno buljili vame,« se je zvečer pri svojem stalnem omizju v Rormanovi gostilni širokoustil neugnani burkež.

ČETRTO POGLAVJE

Dne 3. septembra 1809 so sedeli v temačni pritlični čakalnici in točilnici trebanjske pošte trije možje. Čakali so, da poštar, gospodar trebanjske gosposčine Anton Baraga, odpravi svoje posle in da njegovi hlapci preprežejo konje.

»Le kje je Baraga dobil te izgarane mrhe?« se je oglasil pri oknu majhen mož z okroglim bledikastim obrazom in velikim trebuhom — novomeški trgovec, železninar Simon Govekar. S kratkim debelim prstom je pokazal na poštno konje pred hišo.

»I, kje pa dobiš dandanes konje?« je zlovoljno nosljal njegov poklicni tovariš Grm, suhoten mož zelenkaste polti, »kar nam jih niso domači vojaki pobrali, so nam jih vzeli zdaj Francozi. Le konjski tatovi imajo še konje naprodaj —«

»— ki jih kradejo Francozom, da jih prodado tebi in jih tebi zopet lahko poberejo Francozi, hahaha!« se je škodoželjno oglasil tretji mož in od šiljastega nosu sta se mu zarezali dve ostri posmehljivi potezi — novomeški usnjar France Papež.

Grm ga je ostro pogledal in njegov žolčni obraz je še bolj pozelenel ob spominu na zadnji par konj, ki so mu jih pobrali novi deželni gospodarji. Že je odprl usta, a Govekar je ob oknu planil kvišku in pokazal v daljavo:

»Glejta, kaj pa tam prihaja?«

»Francoska vojska!« je preplašeno zamrmral Grm in stegoval svoj dolgi vrat izza zidu.

Papež je vstal in si preko Govekarjevih okroglih ramen molče ogledoval velik oblak prahu, ki se je valil od ljubljanske strani proti Trebnjem.

»Po kontribucijo prihajajo,« je vzdihnil debeli Govekar in nehote pritisnil roko na prsi, kjer je skrival polno listnico.

»Vsi dobimo garnizerje, dokler ne bo plačana vsa kontribucija, kakor so nam zapretili Francozi. Saj sem zmeraj rekel, da Napo-

leon ni človek, da bi iz njega norce brili,« je zjavkal Grm, »vidva sta kriva, ker nista plačala, in Škrem in Jelovšek.«

Govekarju je bleda, napeta lica zalila kri.

»Kako pa naj plačam, če nimam. Kjer nič ni, še cesar pravico izgubi — četudi je sam Napoleon.«

»Vse ti vzemo, kar imaš in česar nimaš, in še nam zraven, čeprav smo vse pošteno plačali,« je z grobnim glasom prerokoval Grm. Že je v duhu videl svojo lepo hišo na trgu izropano in požgano.

»Mislim, da bi se Francozom še bolj izplačalo, če Govekarju najprej pobero vse tisto, česar nima,« je posmehljivo pripomnil Papež in še vedno napeto strmel v bližajoči se oblak prahu.

Govekar je spet prebledel in se prijel za prsi. Postrani se je ozrl na usnjarja.

»Jezik hudobni!« je zaječal.

Zdajci je Grm dvignil prst:

»Mogoče pa niso Francozi. Morda se Langer vrača z našimi brambovci preko Štajerske domov. Saj vesta, da je Napoleon proglasil, da vsakemu počge domačijo, če se takoj ne vrne.«

»Ne, ne. Langer je odšel preko Hrvatske na Ogrsko. Vrnil se bo po isti poti. To ne morejo biti brambovci. Kaj praviš, Papež?« je šepetal Govekar ves v strahu.

Črte od usnjarjevega nosu navzdol so se zdajci poglobile in posmehljivo je sikal skozi počrnele zobe:

»Pravim, da niso Francozi, ne brambovci, ampak Rorman je.«

S hudomušnim pogledom je ošinil oba rojaka, se okrenil in smehljaje se spet sedel za mizo in si natočil iz bokala.

Govekar je široko odprl svoje sive, v masti potopljene oči, in se zastrmel v Papeža, potem pa zopet pogledal skozi okno.

»Rorman!« je vzdihnil olajšano.

»Rorman, ki se vrača s Štajerskega z nakupljeno živino,« je prikimal Grm in spravil svoj dolgi vrat v ovratnik.

Pomirjen je debeli Govekar sedel zopet na svoj stol. Nekaj časa so vsi molčali. Onadva sta se borila z zadrego zaradi strahu, ki sta ga bila posmehljivemu usnjarju preveč pokazala, Papež pa je s škodoželjno naslado užival njuno zadrego in nasmeh ni izginil z njegovega obraza.

Zdajci so se skozi odprta vrata začuli lahni koraki po kamenitem tlaku. Skozi vežo je skočil dvanajstleten slok dečko, Baragov mlajši sin Friderik, odprl vrata nasproti pivnice in zaklical:

»Oče! Mesar Rorman se vrača z živino. Ali naj zaprem pse?«
Iz sobe se je začul gospodarjev glas:

»Seveda, sicer se spet stepo z njegovimi. Pa Andreju reci, naj
brž odpre leso na živinskem pašniku!«

Dečko je stekel na drugo stran proti dvorišču in klical hlapca.
Iz sobe je prišel poštar, stopil v pivnico, pogledal skozi okno na
cesto in pokazal gostom:

»Rorman se vrača.«

»Vem,« je brž zinil jezični usnjar. »Tadv pa sta se že tresla,
da nam Napoleon pošilja garnizerje, ker nočemo plačati kontri-
bucije. Grm se je ponudil, da sam plača meni določeno vojno
kontribucijo, Govekar pa je v mislih že izkopal svoje zakopane
zlatnike, da potolaži z njimi Napoleona.«

»Hahahaha!« je gospodar izbruhnil v krohot. »Gospod Papež,
vi ste res od hudiča!«

Usnjar je resno prikimal:

»To pa le zato, da so ločim od onega rimskega, ki je baje od
boga postavljen.«

»P-h, hahaha!« Plemenitemu gospodu, zastavnemu poštarju
Baragi, sta se tresla oba podbradka. Dobrovoljno je plosknil ša-
ljičca po rami, potem pa vprašal goste:

»Nu, kaj je novega v Ljubljani?«

»Ah!« je zamahnil Govekar. »Povsod ista pesem: kontribu-
cija! Pred dvema dnevoma so Francozi polovili nekaj uglednih mož
in jih poslali v Palmanuovo.«

»Kot talce, dokler ne bo plačana kontribucija,« je pristavil
Grm.

Gospod Baraga je prikimal, vendar ni z nobeno besedo izdal,
da je za te aretacije že vedel.

»Katere može so odgnali?« je vprašal z napeto pozornostjo.

»Skoraj samo visoko gospodo,« je našteval Govekar: Vladnega
predsednika grofa Brandisa, barona Lichtenberga, stolnega vikarja
Golmayerja, kanonika barona Tauffrerja in druge takšne gospode.
Kar ponoči so jih vzdignili in odpeljali.«

Govekar je prestrašeno umolknil. Zunaj se je čul topot konj.
V polnem diru se je ustavila pred hišo velika dvovprežna kočija,
ki jo je spremljala četa francoskih vojakov na konjih. V tistem
trenutku je prišel izza ovinka mimo oken pivnice velik, širokopleč
človek — mesar Rorman. Samo za utrip srca mu je zastala noga,

ko je ugledal kočijo in njene spremljevalce pred pošto; potem je mirno stopil v hišo.

»Dober dan!« je pozdravil z gromkim glasom. Stoječ na pragu pivnice se je s širokim črnim kmečkim klobukom dotikal podboja.

Po kmečkem običaju ni snel klobuka. Pač pa je segel po širokem jermenu, na katerem mu je visela preko ramena usnjata zaprašena popotna torba; snel jo je in jo vrgel na klop pri peči.

Zdajci so zarožljale ostroge po veži. In že je stal na pragu za Rormanom francoski častnik, majhne šibke postave, za njim pa štirje vojaki z nasajenimi bajoneti.

»Bon jour, messieurs!« je pozdravil častnik in se mimo Rormanovega komolca bistro ozrl po navzočih.

Rorman se je umaknil za korak proti peči, poštar Baraga pa je stopil s kratkim poklonom proti novemu gostu.

Usnjar Papež se je sklonil h Govekarju in zašepetal:

»Talce peljejo. Zdajle se pa kar pripravi! Glej z Jelovškom in Škremom se popelješ v Italijo.« In pomežiknil je in namignil proti oknu za svojim hrbtom.

Govekar je pogledal na kočijo, ki se je videla na cesti pred hišo, in roka, s katero je segal po kozarcu, mu je vztrepetala in omahnila...

Spoznal je gospode v kočiji: dva najuglednejša novomeška trgovca — Škrema in Jakominija in novomeškega župana in poštarja Josipa Jelovška pl. Fichtenaua...

Nehote je Govekarju zašla roka na prsi. Ves bled se je zastrmel v častnika, ki se je v okorni nemščini opravičeval hišnemu gospodarju:

»Služba mi nalaga dolžnost. Vsi potniki naj se legitimirajo!«

Pristopil je k mizi. Papež je vstal in z običajnim svojim posmehom izvlekel iz širokega redingota listnico, poiskal potni list ter ga podal Francozu.

Medtem si je Govekar toliko opomogel, da je tudi on v svoji debeli listnici poiskal potrebno listino in jo s trepetajočo roko podal preko mize. Olajšano je vzdihnil, ko mu jo je vljudni Francoz vrnil z lahnim poklonom in brez besede. Ko se je legitimiral še preplašeni Grm, je prišel na vrsto Rorman. Z rdečo lopatasto roko je segel v svojo zaprašeno kmečko suknjo, počasi izvlekel listnico, poiskal nekoliko pomečkan in že zamazan potni list ter ga s široko kretnjo podal častniku.

Francoz je stal pred razkoračenim mesarjem ves šibak in droban, vendar v močni zavesti svoje oblasti. Pozorno je prebral potni list, dvignil glavo k velikanu pred seboj in vprašal nemško:

»Woher kommen Sie?«

Mesar ga je pogledal in skomignil s širokimi rameni. Ni ga razumel. Baraga mu je priskočil na pomoč in tolmačil slovensko: »Gospod častnik vas vprašuje, od kod prihajate.«

»S Štajerskega,« je z nekakšnim prezirljivim mirom odvrnil mesar.

Častnik ga je ostro pogledal in nekaj velel brkatemu podčastniku. Le-ta je prislonil puško za vrata, pristopil k Rormanu in začel tipati po njegovi obleki. Rormanov obraz se ni izpremenil. Pač pa je prebledel gospod Baraga in z napetim nemirom prisostvoval tej temeljiti preiskavi. Vojak je izvlekel iz mesarjeve dolge suknje listnico in jo dal častniku, da jo pregleda. Potem je tipal po mesarjevi kmečki srajci iz domačega platna, mu preiskal široki pas iz rdečega blaga, pretipal usnjene, močno oguljene hlače in mu s kretnjami velel, naj sleče visoke škornje.

Mesarjevo obličje se je stemnilo ob ponižujočem ukazu. Njegove črne oči so zablisnile po vojaku in poleg stoječem častniku. ... Enkrat bi mahnil, pa bi pobil oba ... Pogled mu je šel preko svetlih bajonetov pri vratih in obstal na obupanem poštarjevem obrazu. Tedaj se je prezirljivo nasmehnil, sedel mirno na klop poleg peči, sezul škorenj in ga vrgel pred Francoza, nato še drugega, da je imel na nogah le nogavice iz debele domače volne, na podplatih od usnja in potu rjavo umazane. Vojak se je sklonil, obrnil zaprašene škornje in pretipal še mesarjeve nogavice. Potem se je vzravnal, vzel mesarju širokokrajni klobuk z glave in preiskoval njegovo podlogo.

Tesnobna tišina je objela vse navzoče može. Rormanov zago-reli obraz je že zalila temna rdečica divjega srda. Gospod Baraga je stopil korak bliže. Poznal je Rormanu. S strahom je opazil debelo nabreklo žilo na mesarjevem visokem čelu in njegovo krčevito stisnjeno pest. Pristopil je še za korak. Miha Rorman ga je pogledal z žarečimi očmi, opazil obupano prošnjo v poštarjevem pogledu in — trdo stisnjena mogočna pest se je počasi razklenila. Segel je po škornjih in jih zopet obul.

Podčastnik je mirno preiskal klobuk in ga položil na klop. Potem je segel po mesarjevi torbi, jo pregledal in odkimal. Mali častnik je stisnil obrvi in grizel ustne. Kar iztegne roko in pokaže

velik mesarski nož, ki je visel ob Rormanovem boku. »Vzemite mu orožje!« veli francosko. Že seže podčastnikova roka po nožu. Tedaj jo zgrabi mesarjeva mogočna roka in v trenutku plane Miha Rorman kvišku. Vsa rdečica se je umaknila z njegovega obraza, le temne oči so sršele.

»Pes! To je moj mesarski nož!« je zarjul.

Baraga je iztegnil roko in tolmačil častniku:

»Pravi, da je nož njegovo obrtno orodje. Mesar je. Glejte tam njegovo živino. Namenjena je za prehrano francoske garnizije v Novem mestu. Mož potuje po naročilu našega poveljujočega generala Zucchija!«

Baragova, proti oknu iztegnjena desnica se je tresla.

»Recite mu, da mu vrnem orožje. Toda pregledati ga moram. Mož je prišel čez mejo. Naj potegne nož iz nožnice, da vidim, če ne skriva v njej kakšnega pisanja.«

»Gospod Rorman! Ne bodo vam vzeli orožja, le pregledati ga morajo. Potegnite nož iz nožnice, da častnik vidi, kaj imate v njej,« je pomirjevalno tolmačil poštar.

Za trenutek je mesar še okleval. Potem je zaničljiv posmeh izpreletel njegov obraz. Pahnil je podčastnikovo roko od sebe, prijel za nož in ga izdrl tako burno, da sta oba Francoza nehote za korak odskočila. Odpasal je nožnico in jo dvignil častniku pred nos.

»Na, povohaj, pasja duša!« je siknil prezirljivo.

Častnik slovenske govornice ni razumel, a njegov mladi, blede obraz je ob mesarjevem prezirljivem pogledu pokrila rahla rdečica. Vendar je s pravo francosko udržanostjo pogoltnil jezo ter mirno dvignil usnjeno nožnico, da je svetloba od okna padla v njeno odprtino. Pokimal je in vrnil nožnico mesarju.

»Ali je razen gospodov —« roka mu je lahno zakrožila proti novomeškimi potnikom — »danes še kdo dopotoval?« je vprašal poštarja in ga ošinil z nezaupljivim pogledom.

»Zunaj še čaka dekletce, ki potuje k svoji teti v Novo mesto.«

Častnik je zamahnil z roko in nadaljeval:

»Ali vam je kaj znano o grofu Barbi? Ali je potoval tod skozi?« Pogled njegovih modrih oči se je še ostreje zapičil v domačina.

»Ničesar ne vem. Nisem ga videl, gospod,« je odvrnil Baraga, ne da bi trenil z očmi...

»Če kaj zveste o njem, to takoj sporočite gospodu intendantu v Ljubljano. Ne pozabite, gospod poštar, da ste zdaj v službi Njegovga Veličanstva cesarja Napoleona!«

Baraga se je molče poklonil.

Častnik je vljudno pozdravil, zaklical kratko povelje svojim vojakom in odrožljal iz sobe. Še nekaj trenutkov in kočija pred hišo se je premaknila, s ceste se je čul topot konjskih kopit.

Možje v poštni točilnici so se vzdramili iz odrevenelosti in iztegnili vratove proti oknu na drugi strani hiše, kjer je — zavit v oblak prahu — izginjal pojezd po cesti proti Ljubljani.

Rorman je sunil nož v nožnico in iztisnil skozi zobe:

»Hudiči!«

Opasal je nož in se zadrl na brhko natakario, ki je s preplašenim obrazom prišla v sobo:

»Daj mojim gonjačem vina in pošten prigrizek! Meni pa prinesi najprej tople vode!«

Natakario je odhitela skozi vežo, kamor so bili medtem vstopili trije živinski gonjači in posedli okrog mize poleg vežnih vrat.

Usnjar je nalil kozarec in zaklical prijatelju mesarju:

»Sedi k nam in poplakni jezo, Miha! Saj pride ura, ko jim poplačamo vsako nesramnost.«

Rormanov obraz se je nekoliko zjasnil.

»Ha! Pa prav kmalu!« je vzkliknil z gromkim glasom in pomenljivo pogledal Barago, ki mu je rahlo pokimal.

Že se je natakario vrnila in nesla pred seboj veliko umivalno skledo, kos mila in vrč tople vode, preko okrogle lakti ji je visela platnena brisača.

»Sem imela že vse pripravljeno, gospod Rorman,« je zagostolela.

»Nu, glej! Saj moje želje že kar pozna. Če bi ne bil tako prašen, bi te kar objel, lepa Franica!«

»Objemanje pa kar prihranite za svojo mlado ženo, gospod Rorman!« se je odrezal brhki deklič in odhitel v sosedno malo sobo.

»Prav imaš, dekle,« se je — že dobre volje — nasmehnil Rorman in stopil za njo.

»Ali nisi nič žejen, Miha?« je Papež dvignil poln kozarec.

Rorman, ki je bil že med vrati v sosedno sobo, se je ozrl in pomežiknil Baragi:

»Preveč sem razgret, da bi sedajle pil mrzlo vino. Ima gospod poštar nekaj boljšega za prvi požirek.«

»To pa, to!« je brž razumel Baraga. Odhitel je in se kmalu vrnil s steklenko domačega žganja in čašico; izginil je za Rormanom v sosedno sobo in zaprl vrata za seboj.

»Strežejo mu kakor škofu pri veliki maši,« se je posmehnil Papež.

»In visokorodni gospod Baraga kar lastnoročno — to že nekaj pomeni!« je zajedljivo pristavil Grm.

Mož ni vedel, kako blizu je bil resnici. Gospod Baraga je komaj zaprl vrata, ko je hlastno vprašal mesarja:

»Ali ste ga srečno spravili čez mejo?« Rorman je prikimal in se posmehnil:

»Nihče ni slutil, kako 'nobel' gonjača sem imel s seboj! Gospod grof vas pozdravlja in se vam lepo zahvaljuje za vse, posebej še za imenitno službo, ki ste mu jo priskrbeli pri meni.« Natočil si je čašico žganja in izpil.

Zaskrbljeno poštarjevo obličje se je zjasnilo. Pristopil je k mesarju, ki si je pljuskal toplo vodo v zaprašeni obraz.

»Hvala vam, gospod Rorman!« je zašepetal Baraga. »Grof Barbo vam te usluge nikoli ne pozabi. Ali vam je izročil kakšno sporočilo glede naše stvari?«

Rorman je prikimal in z mokro roko udaril po široki nožnici mesarskega noža.

»Za Hohenwarta in za Turjačana.«

»Za božjo voljo!« se je prestrašil trebanjski gospod. »In če bi bili pisma prejle našli Francozi!«

Rorman se je široko zakrohotal:

»Hahaha! Nožnica mojega noža je prenesla že nekaj takšnih preiskav. Pisma so dobro zašita med dvojnimi usnjem nožnice.«

Barage pa še ni minila groza.

»In če bi vendarle prišli na vašo ukano? Na mestu bi vas bili ustrelili.«

Rormanov obraz se je zresnil. Prezirljivo je zavlekel ustne, da so mu močni črni brki odstopili od zagorelih lic.

»Še nihče ni dobil patenta za večno življenje,« je skomignil z rameni.

»Junak ste!« mu je prišepnil Baraga in glasno pristavil: »Zdaj pa le brž pridite, da se okrepčate. Moje ženske že kuhajo in pečejo, kar se le da.«

Ko se je mesar vrnil v prvo sobo, so zunaj v veži že hrumeli njegovi gonjači pri polnih skledah in bokalih.

»Fantje, kar založite! To je naša zadnja postaja pred Novim mestom,« jim je zaklical Rorman in prisedel k prijatelju Papežu in njegovim sopotnikom. Njegovo mirno zagorelo obličje ni prav nič kazalo, da je mož pravkar za las ušel francoskim kroglam. Le pogled mu je včasih švignil na široki mesarski nož, ki mu je visel ob boku in vselej mu je ustne zavlekel zviti posmeh.

Pol ure pozneje so hlapci prepregli konje in popotniki so zopet zasedli svoje prostore v poštnem vozu.

»Kje pa je tisto plašno ljubljansko pišče, Metka Lipovškova?« je vprašal Govekar, pregrinja je si noge z odejo, ki je nikoli ni pozabil vzeti s seboj.

»O, ko bi tista žena na ljubljanski poštni postaji vedela, kakšnemu skrbnemu varuhu je zaupala svojo hčerko!« se je norčeval usnjar. »Ves čas se ni menil zanjo. Morda je revica medtem že lakote in žeje umrla, ko si ti polnil svoj vamp.« In dregnil je debeluha v trebuh.

»Rekla je, da ima brašno s seboj,« se je mirno branil skopuh Govekar, se sklonil skozi vrata in pristavil: »Saj že teče.«

Od dvoriščnih vrat je priteklo šibko dekle šestnajstih let, se gibčno vzpelo v voz in sedlo na pičlo odmerjen prostor poleg Govekarja. Vitko telesce je bilo odeto v bledorjavo, volneno obleko, ki je segala skoraj do gležnjev. Temnozeleni šuta je na pol zakrivala nežni obrazek, obrobjen z zlato bleščečimi se kodri.

»Nu, devica mimoza, skoraj bi se bili odpeljali brez vas,« jo je sprejel jezični Papež.

Izpod belega čela so preplašeno pogledale velike zlatorjave oči. Mehke ustne pod nekoliko kratkim noskom so se zatresle, kakor da se pripravljajo na jok.

»Ne verjemite mu, gospodična Metka,« jo je Govekar tolažilno prijel za drobno roko. »Hudoben jezik ima.«

Umaknila mu je roko, povesila pogled, pa ga takoj še enkrat bežno dvignila k usnjarjevim majhnim hudomušno mežikajočim očem. Stresla je svetlozlato glavico in v bledih gladkih licih sta se ji pokazali dve poredni jamici. Njene mlade oči so brž spoznale dobrega človeka, ki se je skrival za ostrim jezikom. Potem so izginile jamice v njenih licih in po strani se je ozrla na debeluha poleg sebe.

Papež je opazil dekletov pogled in bral v njem odkrito mržnjo.

»Hahaha!« se je glasno zasmel.

Grm, ki je sedel poleg njega, se je nervozno zdrznil, zvil svoj pičji vrat in čemerno pogledal usnjarja:

»Kaj krakaš? Komu se smeješ?«

»Govekarju, ki je meni jamo kopal, pa je sam vanjo padel. Haha! Kaj pa ti razmišljaš, čemerika kisa?«

Grm je skomignil z rameni. Potem je čemerno odvrnil:

»Na Rormana sem mislil. Temu hudiču gre vse po sreči. Danes je nakupil za vojaštvo tri sto volov in prejšnji teden tisoč glav drobnice. Pomisli, kakšne dobičke ima! Ni čudno, če ima že pri vsaki zemljiški licitaciji svoje prste vmes. Tukaj njiva, tam vrt, pa vinograd, gozdovi, pa zopet njive... Prekleta hitro bogati.«

»Zavidaš mu,« se je posmehnil usnjar.

»Jezi me, ker mu župan Jelovšek in glavar Hohenwart dajeta potuho in dovoljujeta, da navija cene mesu, kakor se mu zljubi.«

»Kako pa naj to preprečita?«

»Kazen naj mu naložita!«

»Aha! Ali se več ne spominjaš, kaj je pred leti Rorman ob takšni priliki storil?«

»Hm...«

»Sekanje je ustavil, nahujskal še ostala dva mesarja, Fuksa in Derganca, in — mesto je bilo brez mesa. Haha!«

»Pa so jih ugnali, oderuhe! Poklicali so v mesto tujega mesarja.«

»Seveda, tisto zgago iz Žalca, Gašperja Skoberneta. Ampak kaj bi takšen siromašen pritepenec proti Rormanu! Saj je imel Rorman daleč naokrog zaarano vso živino. Že čez nekaj mesecev je spet sekal, kakor je sam hotel, in danes imata on in Kalčič v zakupu vse vojaške in mestne dobave. Gašper Skoberne pa je še vedno mesarski pomočnik in ne dobi mojstrskega patenta, čeprav je vzel za ženo hčerko meščana Koširja in je priženil bajto tam v ulici Nad sv. Katarino.«

»Ej, Rorman je lisjak,« se je vmešal Govekar. »Prekleta dobro ve, kje mora namazati kolesje, da mu teče po volji. Potem pa — ne pozabita! — za takšne nabave na debelo je treba precej goldinarčkov. Kje pa naj jih siromak Skoberne vzame? Njegov tast, gostilničar Košir, sam nima kdo ve koliko, mestna blagajna pa je večno prazna in mu ne more posojati.«

»Saj!« je prikimal Grm. »Pa vendarle se mi čudno zdi, da je Rormanu zdaj naenkrat vse dovoljeno, ko so ga prej toliko pri-

tiskali. Zdi se mi, da novi glavar drži roko nad njim, zato se magistrat ne drzne ugovarjati.«

»Nu, ne pretiravaj! Zvišanje mesnih cen so letos dovolili zato, ker so županovemu bratu, milarju in svečarju Ksaverju Jelovšku, dovolili zvišanje cen za sveče. Sveče so dvignile loj, in loj — meso. Razumeš?«

»Razumem. Žlahta!« je pikro pritrdil Grm.

»Točno. Haha! Žlahta plemenitega župana in plemenitega svečarja. In žlahta loja in mesa, haha!« se je zasmejal Papež.

Grm je vzdihnil:

»Ej — ja! Žlahta! Žlahta in podkupovanje — to je poguba našega mesta.«

»In davki!« je pritaknil Govekar.

Grm pa je nadaljeval:

»In poneverbe! Kar spomnita se Skubčevih časov! Blagajnik Skubic je pokradel vse, kar je prišlo v mestno blagajno. In prejšnji mestni očetje! Vse dobrodelfne ustanove so izginile v njihovih brezdanjih žepih. Zato je naše mesto propadlo. Nekoč se je merilo z Ljubljano. Pa pogledajte danes Ljubljano in — našo beračijo!«

»Nikar ne skovikaj!« ga je zavrnil usnjar. »Navzgor — navzdol — pa vendarle naprej: Po tem zakonu se giblje ves svet. Tudi človeški rod.«

»Saj!« je s potuhnjenim pogledom na Govekarja spet prikimal Grm. »Dandanes poznamo premožne trgovce, katerih očetje so še uživali podporo mestne ubožnice — čeprav so sinovi že bogateli.«

V Govekarjev bledikasti, tolsti obraz je stopila rdečica, in pogled, ki je ošvignil strupenega Grma, ni bil prijazen; saj je vedel, da meri Grm na njegovega očeta, pokojnega tkalca Simona Govekarja. Že je odprl usta, a Papež ga je prehitel:

»Imamo pa v našem mestu tudi rodbine, ki so nekoč slovele po svoji moči in bogastvu — pa glejte danes njihove potomce! Na primer: Nočni čuvaj Miha Rozman. Na slami spi v na pol podrtem mestnem stolpu, njegov ded pa je bil mestni sodnik. In Gričarji! Nekoč najuglednejši bogataši — njihova potomka, moja sosedka Ana Gričarica, pa je zeliščarica. Dolge dneve nabira po gozdovih zdravilna zelišča, da zasluži nekaj krajcarjev. In njena prijateljica Marjeta, potomka slavnega zdravnika in graščaka Ganserja — pravzaprav se je pisal za Gosarja — pere meščanom umazano perilo, da se revno preživlja.«

Zdajci se je zganilo dekletce, sedeče poleg Govekarja. Njene velike zlatorjave oči so se še bolj razprle. V bledem obrazku so se potresle rdeče ustne. Prestrašeno se je zastrmela v nasproti sedečega usnjarka.

Papež je opazil preplašeni dekletov pogled in nehote vprašal:

»Ali poznate perico Marjeto Gosarko, gospodična Metka?«

Povesila je oči in zmedeno odgovorila:

»Ne — ne vem. Moja stara teta in botra se tudi tako pišejo.«

»Potem bo že prava. Druge ženske tega imena ni v Novem mestu,« se je oglasil Grm z očitno škodoželjnostjo. Opazil je dekletovo preplašenost.

»Ampak mama — mama so rekli, da se teti dobro godi. Ko sem bila še majhna, so večkrat pisali staršem, naj me pošljejo k njim, da me vzamejo za svojo.«

»Seveda,« je z naslado pojasnil Grm, »takrat Marjeta še ni bila perica. Živela je udobno ob tem, kar je podedovala po očetu in starem očetu, slovečem zdravniku, ki je bil posestnik gradiča Pred Mostkom. Nu, brezvestni ljudje so jo spravili ob ves denar. Au!« je zastokal, ko mu je Papež neusmiljeno stopil na nogo. Pa je bilo prepozno. Po nežnih bledih licih so se dekletu udrle svetle solze... In njena uboga mama, ki je kot vdova s šivanjem perila revno preživljala sebe in svoje tri otroke, je rekla pred dnevi njej, svoji najstarejši: »Metka! Moj zaslužek se vedno bolj krči, odkar je toliko gospode zbežalo pred Francozi iz Ljubljane. In draginja je v teh vojnih časih zmeraj hujša.« »Mama! Pustite me, da si poiščem službo! Saj nisem nerodna. En jedec bo manj pri hiši.« Mati je prenehala s šivanjem in vlažnih oči je pogledala hčerko: »Vem, Metka. Dosti si spretna, da si sama služiš svoj kruh. Ampak — nerada bi te pustila k tujim ljudem. Mislila sem, če — če morda hočeš iti za nekaj časa na obisk k stari teti Marjeti v Novo mesto? Sama živi v svojem gradu in dolgčas ji je. Ko si bila majhna, te je vedno vabila.« Materi se je tresel glas... Kako bi Metka ne privolila, ko je videla, kako je materi težko.

»Seveda grem!« je brž sklenila in se delala veselo. Ponoči pa je v postelji jokala iz strahu pred neznanimi kraji in ljudmi... Vendar jo je tolažila misel, da s svojim obiskom razveseli osamljeno teto.

In zdaj? Kaj poreče teta, ki se sama komaj preživlja, če ji pride v nadlego še nepoklicana nečakinja? Oh, ljubi bog! Kaj naj

stori? Ali naj se vrne? Ampak — tako daleč! In peš? Pošta se vrne šele čez tri dni! Potem pa — saj nima denarja za vrnitev!

Dekle se je še bolj stisnilo v kot kočije in ni se več zmenilo za pogovor gospodov.

Bilo je že o mraku, ko jih je onkraj lepe dolinice z vasjo Mirna peč vodila cesta skozi temne gozdove. Nad klancem vrh Kačje ride je iz samotne kovačnice žarela luč ognja.

Grm je segel molče za telovnik in privlekel izza pasu dolgo pištolo.

»Nikar ne straši s pihalnikom!« se mu je posmehoval Papež.

»Ni še dolgo, kar so todle oplenili popotnike,« je pritajeno odvrnil Grm in s plašnim pogledom ošvignil razsvetljeno kovačnico.

Govekar se je zganil v svojem kotu, kjer je bil zadremal, in njegova okrogla roka s kratkimi debelimi prsti je nehote segla na prsi, da otiplje listnico. France Papež se je glasno zakrohotal:

»Hahaha! Ali si slišal, Simon? Zlobni duhovi Kačje ride ti groze. Haha! Bojim se — če razbojniki zvedo, da se vozi z nami Govekar — hahaha!«

»Ha - ha-ha-a!« je odmeval njegov smeh iz gozda kakor vra-nje krakanje.

Metka Lipovškova se je nagnila k oknu in z velikimi očmi gledala med mračne visoke bukve in hraste. Potem se je spomnila tete in stresla se je.

»Ali se bojite razbojnikov, gospodična Metka?« jo je vprašal usnjar, ki je bil opazil njen drhtljaj.

V nežnih dekličjih licih so se prikazale hudomušne jamice.

»Ne,« je odkimala in dostavila zaupljivo tiho: »Bojim se tete.«

Usnjar je povedil pogled pred vprašujoče vanj uprtimi svetlimi očmi. V duhu si je predstavljal Marjeto Gosarko kot »ljubeznivo teto« in njegov urni jezik — sicer nikoli v zadregi — ni našel primernih tolažilnih besedi...

Že ga je prehitel Grm, ki je ujel dekletovo opazko.

»Kaj bi se je ne bali! Sam hudič bi se je bal, če bi jo srečal na samem,« ji je dejal z zlobnim mežikanjem. »Au!« je zastokal in brž umaknil nogo pred trdim usnjarjevim škornjem.

»Ne poslušajte ga, gospodična Metka! Gospod Grm gleda na vsakega človeka skozi svoj žolč. Vaša teta je na zunaj res nekoliko... nekoliko trda, ampak njeno srce je dobro; poznam jo.«

»Mhm!« je posmehljivo prikimal Grm. »Ko sem bil še majhen fantič, sem večkrat poizkusil to dobroto. Takrat je živela Gosarka

še v gradiču Pred Mostkom. Nekoč sem plezal na njenem vrtu na jablano in si privoščil nekaj piškavih jabolč. Pa me je vrag babji zasačil in me s pasjim bičem premlatil po zadnji plati, da teden dni nisem mogel ne sedeti ne ležati. Drugič sem se splazil k njenemu oknu in pogledal v sobo. Na mizi pri oknu je ležalo pletenje s klobkom rdeče volne, poleg mize na tleh pa je bil pripravljen škaf vode za umivanje poda. Mikalo me je, da namočim rdečo volno v vodo in iztegnil sem skozi zamreženo okno palico po pletenju. Ampak že so planile od nekod roke k škafu in v naslednjem trenutku je pljusnil skozi okno po meni iz dvignjenega škafa širok curek vode, nad curkom pa se je prikazal režeči se obraz Marjete Gosarke.«

»Haha! Bržkone od tistih dob nisi hodil več pod okno lepe Marjetice?«

»N-ne. Ampak z njo sem prišel še nekajkrat v —«

» — v ‚dotiko‘ — haha! Nu, saj vem, da si bil vražje hudoben smrkavec. Še dandanes si najini someščani pripovedujejo o tvojih junaštvih. Prav nič se ne čudim, če na tak način nisi mogel ganiti Marjetinega srca. Le nič se ne bojte, gospodična Metka! Sam vas popeljem do vaše tete, saj stanuje v isti ulici in moja delavnica stoji tik njene bajte.«

Metka se je nekoliko umirila. Vendar ji je srce zopet močno utripalo, ko so pod večer privozili preko kapitelskega hriba, mimo poslopij kapitelske pristave in je v dolini pod seboj zagledala ob bregu Krke množico sivih lesenih streh, nad njimi pa vrh griča cerkev ... Novo mesto!

»Ali ni lepo pri nas?« je usnjar pokazal skozi okno kočije.

Metka se je ozrla po svetlikajoči se reki, v kateri so se zrcalili oblaki v pojemajoči večerni zarji. Pogled ji je šel po gričevju onstran Krke, ki je iz mraka še žarelo v pestrih jesenskih barvah, po zelenih hriččkih, posutih z belimi zidanicami, po mogočnem hrbtu Gorjancev, ki so zdaj že tonili v mraku ...

»Da, lepo!« je vzdihnila in s tesnobo v srcu zopet obrnila pogled na sivo kopo temnih novomeških streh. Pod eno izmed njih ...! Kakšen sprejem jo čaka?

Hreščaje je poštna kočija trla kamenje po strmem klancu navzdol proti mestu. Postiljon je trobil na poštni rog, ko se je nerodno poštno vozilo primajalo po Ljubljanski cesti in se ustavilo v začetku širokega trga, blizu kamenitega vodnjaka, pred dvonadstropno Jelovškovo hišo, kjer je bila že leto dni pošta. Nekaj

otročajev in drugih radovednežev je pristopilo k vozu, da si ogledajo došle popotnike. Trije domačini: dolgi žolčni Grm, mali debeli Govekar in drobnj Papež jih niso posebno zanimali. Le nekaj fantičev nosačev je planilo na prtljago, da zaslužijo kakšen krajcar. Ostali so radovedno ogledovali šibko dekletce, oblečeno v preprosto obleko, krojeno po takratni modi Napoleonovega cesarstva, po tako imenovanem »empiru«. Dolgo grško krilo je v mehkih gubah valovilo okrog vitkih nog. Kratka jopica — novomodni »špenzer« — ji je pokrivala život. Izpod preprostega temno-zelenega perkalastega klobučka, zavezanega pod brado, so se videli svetlozlati kodri. Oči, skoraj iste zlate barve kakor lasje, so se plašno obrnile po ljudeh.

Usnjar, ki je za njo stopil iz kočije, se je ozrl po svoji prtljagi.

»Gespud! Al nej jim nesem tule damu?« ga je v mehkem novomeškem narečju vprašal dvanajstleten frkolin in pokazal na usnjen kovček, ki ga je poštni hlapec postavil na tla.

»Pa nesi, no!« je prikimal usnjar in vprašal Metko:

»In kje je vaša prtljaga, gospodična Metka?«

Postiljon, stoječ na vrhu kozla, je pravkar podajal poštnemu hlapcu s črtastim platnom prevlečen star kovčeg. Metka je izstopila in prijela zanj.

»Kar meni ga zaupanje!« je rekel Papež in ji odvzel kovček.

»Vi pa meni, oče!« je izmed gledalcev pristopil krepak, velik dvajsetleten fant, prijel za kovček in smeje se pozdravil: »Dober večer!«

»O, Jak! Na, le nesi! Lahko noč, Govekar!«

Izmotali so se iz gneče in krenili preko trga. Trgovec Grm je šel pred njimi na drugo stran in po svoji čemerni navadi brez pozdrava izginil v tretji hiši na trgu, za njim služkinja z njegovim kovčkom.

»Vidite, gospodična Metka, tole je pa moj sin Jakob Papež — Jak ga kličemo,« je usnjar predstavil svojega potomca.

Jak je pogledal preko očeta — bil je več kakor za glavo višji od njega — na dekletce in se nerodno kratko priklonil. Ona ga je v zadregi pogledala z bežnim pogledom, ki se mu je zdel čudovito jasen. Komaj vidno je nagnila glavo.

»Človek bi ne mislil, da ima tako majhen oče tako velikega sina, kaj?« se je sam iz sebe norčeval usnjar.

Ob svitu leščerbe, ki je gorela nad Lukmanovo gostilno, je opazil v dekletovem licu poredno jamico. Potem je vprašal sina po domu in po delu v usnjarni.

»Saj vem, da ste si napravili počitnice, ko starega ni bilo doma.«

Jak je skomignil s širokimi rameni, se posmehtil in priznal:

»Danes me delavnica res ni videla.«

Usnjar je stisnil ustne in ošinil fanta s hudomušnim pogledom.

»Kod pa si hodil?«

»V Bršljinu sem bil.«

Očetu je za trenutek zastal korak. Smehljaj je izginil z njegovega obraza. Stisnil je obrvi. Rekel ni ničesar. Težak molk je legel med oba. Dekle, ki je stopicalo poleg njiju, se je s plašnim pogledom ozrlo na usnjarja, potem pa povsilo glavo.

Kaj imata? Zakaj očetu ni všeč, da je bil sin v Bršljinu, prijazni vasi tik pred mestom?

Zavili so v ozko stransko ulico in stopali po klancu navzgor, pred njimi mali nosač s Papeževim težkim usnjenim kovčkom. Z začudenim pogledom se je Metka Lipovškova ozirala po nizkih lesenih pritličnih hišicah, zbitih iz debelih hlodov. Skozi počrnela vrata se je skoraj povsod vil gost dim z ognjišč, kjer so plapolali plameni in lizali sajaste kotle in lonce. Brežanke so kuhale večerjo.

Usnjar se je naposled ustavil pred nekoliko više stoječo enonadstropno zidano hišo. Izvlekel je izza pasu mošnjiček, segel vanj in dal malemu nosaču, ki je postavil kovček pred vežna vrata, novc. Potem je vzel sinu dekletov mali kovček iz rok. V mraku se je Metki zdelo, da so se Jakove velike sive oči nejevoljno zasvetile. A molče je prepustil očetu kovček in se Metki kratko priklonil.

»Reci mami, da takoj pridem!« je rekel Papež in odšel z dekletom po Bregu navzgor.

Na tramovju pred nizkimi bajtami in na lesenih pragih so v večerni temi posedali siromašni breški ljudje in se razgovarjali. Tu ali tam je kdo zaklical usnjarju pozdrav. Ponekod je utihnil razgovor in zvedavo so brežani zrlili za tujko, ki jo je spremljal bogataš France Papež.

Papež je čutil začudene radovedne poglede in sam sebi se je smehljajal... Ali ni res čudno, da spremlja tu povsem neznano mu dekle samo zato, da jo uvede pri sitni, zagrenjeni starki?... Ampak tako je z njim vedno. Vse svoje petinštiridesetletno življenje se je zapletal v položaje in odnošaje do stvari in ljudi zgolj po naključju svoje živahne narave.

Misel, da bi teh zapletljajev včasih bilo krivo tudi njegovo dobro srce, je zavrnil s posmehom.

»Tukaj je moja usnjarska delavnica — saj to vam že vaš nosek pove,« je opozoril dekleta. Res je pred bajto s širokimi vrati in velikimi okni močno dišalo po usnju. »In zraven stanuje vaša teta,« je pristavil in pokazal na nizko, zakajeno leseno bajto z vegasto streho.

Metki se je stisnilo srce. V grlu ji je vstajal jok.

Vrata v bajto so bila odprta in skozi nje se je valil gost oblak pare. Dišalo je po lugu. Usnjar je stopil na prag in skušal s pogledom prodreti oblak. Zaman. Videl ni ničesar razen ognjenega žara z ognjišča.

»Dober večer!« je pozdravil tja v oblak.

»— — — večer!« je prišel godrnjav odzdrav. Nad pralnim kotlom poleg ognjišča je zaropotal lesen pokrov. Oblak pare se je pretrgal in iz njega je stopila senca velike ženske.

»Kdo pa je?« je vprašala zadirčno in segla na polico po lojeni sveči. Pomolila jo je prišlecju nasproti.

»Vaš sosed,« ji je odgovoril usnjar in pristavil: »Pripeljal sem vam gosta.«

Marjeta Gosarka je dvignila lojenko više in posvetila na usnjarjevo spremljevalko. Medla luč je osvetlila nežni dekletov obrazek; zlatorumeni kodri in zlatorumene oči so se zasvetili iz okvira temnih vrat. Preplašeno so zrle velike oči na veliko koščeno žensko, na njen rdeči obraz, ki se je ob svitu lojenke svetil v drobnih potnih kapljicah, na belo ruto, izpod katere je gledal šop sivih mokrih las, pod njimi grobo klesano nagubano čelo in pod čelom močan nos vrh stisnjenih usten in moško krepka brada.

»Kaj bi radi?« je treščilo ostro vprašanje v dekleta.

Metka Lipovškova se je zganila, zatresle so se ji polne, rdeče ustne, a grlo ji je stiskal strah in v velike oči so stopile solze.

»Vaša pranečakinja je,« ji je pomagal usnjar, »prišla je iz Ljubljane, da vas obišče.«

Papež je bil gotovo pogumen človek. Ampak v tem trenutku je imel neprijeten občutek okrog srca. Gosarkine oči so se v ostrem pogledu zapile v njegove. Njene tanke ustne so se stisnile v črto ... Zdajle pride grom in strela!

Pa se je zmotil. Gosarka je postavila lojenko na veliko, z mokrim perilom obloženo mizo in nekaj mučnih trenutkov stisnjenih usten strmela v plapolajoči plamenček ... Zdaj so ji torej poslali

otroka, ki ga je bila prvokrat povabila, ko je bil komaj leto dni star. Takrat se starši niso mogli ločiti od edinke, čeprav jim je huda predla — saj je bil Metkin oče siromašen ljubljanski pisar. Pozneje, ko je prišlo na svet drugo dekletce, je Marjeta zopet vabila, naj ji pošljejo Metko — tista leta jo je osamelost hudo trla. Potem ni več vabila. Prišli so hudi vojni časi in naposled — gospodarski polom, ki je spraval Marjeto tako rekoč na beraško palico...

Mučna, dolga tišina je zavladovala v tesni zaparjeni kuhinji.

Usnjar se je v zadregi sklonil, da postavi kovček v temo na tla in si obriše rosno čelo. To je vzdramilo Gosarko.

»Ne v škaf!« je ostro zadržala soseda.

Usnjar se je vzravnal, zagledal škaf vode v temi poleg sebe, se sproščeno zasmejal in se oprostil dekletu:

»Oprostite, gospodična Metka! Zdi se mi, da sem se z vašim kovčkom že dotaknil vode. Ampak stopite vendar bliže! Saj vidite, da vaša teta ni tako huda žena, da bi vas kar skuhala in pojedla!« Negotovo je ošinil trdi obraz starke in pristavil: »Lahko noč, Gosarka! Lahko noč, gospodična Metka! Upam, da vam pri nas ne bo preveč dolgčas po ljubljanskih Francozihi!«

Metka je položila svojo drobno roko v usnjarjevo in zašepetala:

»Hvala!«

Solze so se ji utrnile iz oči... Oh, najraje bi bila odšla z dobrim jezičnim možem. Brž se je sklonila za kovčkom in ga vzela iz njegove roke.

»Lahko noč!« je rezko vzkliknila Gosarka, prijela za lojenko in odprla nizka vrata v sosedni prostor. »Pridi sem!« je velela dekletu.

Vstopili sta v tesno kamrico. Metka se je plaho ozrla po njej in začudeno razprla oči. Ob leseni neopaženi steni je stala široka postelja z rezljanimi pozlačenimi končnicami, poleg nje stol, prav tako rezljan, sedež in naslonilo pa prevlečeno z nekoliko obledelo sivomodro svilo. Zraven je stala ob steni dragocena, velika skrinja z zavitim stebriči in rezljanimi pridvižnimi podobami med njimi. Med majhnima oknoma, zastrtima s čipkastimi zastori, je stala miza z dvema stoloma in naslanjačem, za vrati pa lična omarica z lepo stebričasto uro... Vse pohištvo — kakor da ne spada v ta siromašno ozki in nizki prostor, ograjen z grobo tesanimi debelimi hlodi. Pohištvo je bilo zelo lepo negovano — zadnje bogastvo, ki ga je potomka slavnega zdravnika rešila iz dednega gradu.

»Ti si torej Metka Lipovškova, hčerka moje edine nečakinje Marije?« je rezko vprašala Gosarka in postavila svečo na mizo med kupe zlikanega perila.

»Da. Mama vas lepo pozdravlja in prosi, če — če bi smela o — ostati pri vas, ker — ker...« In po kratkem obotavljanju je odkritosrčno pristavila: »... ker zdaj zelo težko živimo.«

Starkin pogled se je zapičil v drobni blede obrazek in nekoliko manj ostro je zagodrnjala:

»Tudi meni zdaj življenje ni lahko, kakor vidiš.«

Ko pa je opazila solze, ki so iznova navrele v mlade oči, je zadirčno pristavila:

»Toliko pa že zaslužim, da ne bova lačni. Saj menda nisi preveč razvajena in znaš prijeti za delo?«

Metka je prikimala in zajecljala:

»Mama me — me je na — naučila šivati in — in vse drugo.«

»Kaj — drugo?«

»Li — likati, prati in kuhati in — in pospravljati. Mama je ves dan šivala, da nas je preživljala, pa — pa sem morala jaz delati vse drugo.«

»Delo nikomur ne škoduje,« je godrnjala starka, nekoliko potolažena in se spomnila: »Odloži svoje stvari tamle« — pokazala je na kljuko, pribite v steno — »in pridi v kuhinjo, da večerjaš.«

Gosarka je vzela z nočne omarice drugo svečo, jo prižgala ob prvi in odšla. Metka je brž izvlekla robec in si obrisala solze. Še enkrat se je ozrla po kamrici in vzdihnila... Uboga teta! Od vsega nekdanjega bogastva je rešila le nekaj kosov lepega pohištva. Kako čudno se je to pohištvo prilegalo surovo tesanim počrnelim hlodom te bajte!... Metka je odložila klobuček, špenzer in obleko, obesila vse na kljuko, vzela iz kovčka delovno obleko in širok gospodinjski predpasnik in si ga privezala okrog pasu. Upihnila je svečo in se urno zavrtila skozi vrata.

Starka je pri mizi mencala perilo in velela kratko:

»Na ognjišču je mleko, iz omare pa si vzemi kruh!«

»Hvala!« je bil plahi odgovor.

Kar hitro je dekle povečerjalo, umilo in pospravilo posodo in se molče pridružilo teti pri mencanju perila. Ko je lug v kotlu zašumel izpod lesenega pokrova, je ročno priskočila, dvignila pokrov, zagrabila z mize kup namiljenega perila in ga vrgla v vreli lug. Vse njene kretnje so bile spretne in polne prirojene ljubkosti. Starka jo je skrivaj opazovala in nekaj kakor nasmeh je včasih

izpreletelo nagubano strogo obličje, če je njen pogled ošinil mladi, nežni obrazek, poln žareče vneme.

Dolgo v noč sta tako delali. Nobena beseda ni prekinila njunega molka. Po koči se je glasilo le žlobudranje iz kotla in žehltljanje in tleskanje perila po mizi. Bela pena je vstajala izpod dlani in med prsti, ki so v krepkih sunkih obdelavali belo platno. Ko je bilo vse perilo prekuhano, vloženo v dva velika čebra in polito z vrelim lugom, se je starka oglasila:

»Tako. Zdaj pojdiva počivat. Ob štirih pa vstanevâ, da izpereva na Krki, kar je pisanega perila.«

Njen pogled je ostro premeril vidno izmučeni dekletov obraz. A z zadovoljstvom je Gosarka ugotovila, da v njem ni bilo ne začudenja, ne slabe volje zaradi kratkega počitka po napornem delu in dolgi vožnji.

»Da, gospa teta,« je dekle pogumno odgovorilo.

Starkino lice se je zamračilo.

»Gospa nisem. Reci mi teta Marjeta, to zadostuje!« je rezko popravila in dodala: »Pridi, da si pripraviš ležišče! Spala boš na skrinji.« Vzela je z mize luč, zapahnila vhodna vrata, stopila za dekletom v sobico in nadaljevala: »Za nočjo si pogrneš debelo odejo. Jutri ti priskrbim vrečevino, da si sešiješ slamnico.«

Odprla je veliko skrinjo in izvlekla iz nje kocasto odejo in blazino. Potem je stopila k svoji postelji, odgrnila težko svilen pregrinjalo in potegnila s postelje pernico.

»S to se nočjo pokriješ.«

Stopila je še k predalniku in vzela iz njega dve rjuhi.

Zdajci se je starka zdrznila. Na oknicah se je začul rahel šklop. Gosarka je stopila k mizi in upihnila svečo. Metko, ki si je pripravljala ležišče na skrinji, je obšel tesen občutek nečesa grozečega. Čutila je, kako se je dotaknil mokri predpasnik stare tete, ki se je dotipala v temi k oknu in na pol odprla leseno oknico. V pramenu luninega svita, ki je posvetil skozi odprtino, je Metka opazila široko moško roko, ki je ponudila v odprtino podolgovato, komaj na tri prste široko zloženo pismo. Še kratek šepet, ki ga Metka ni razumela — potem se je oknica zaprla. Zunaj so se čuli težki odhajajoči koraki, vmes so rožljale verige.

Zdaj so se Metkine oči že toliko privadile temi, da je ob medlem svitu, ki je prihajal skozi špranjo v oknici, opazila, kako se je teta sklonila h kupu zlikanega perila na mizi. Ko je takoj nato za-

škripal kresilnik in je starka prižgala lojenko, ni bilo v njenih rokah nobenega pisma več.

Dekletove velike jasne oči so se od grčavih Marjetinih rok zamišljeno obrnile h kupu perila. Starka je z ostrimi očmi ujela dekletov pogled in rezko velela:

»Hodi spat in ne brigaj se za stvari, ki ti niso nič mar!«

Metkin blede obraz je živo zažarel. Brž je potegnila s sebe obleko, premočeno od luga, pare in potu, in jo razprostrela na stolu. Gosarka je še stopila k predalniku, na katerem je stala lepa stebričasta ura. Vzela je izza nje ključ in navila uro v trdih, rezko rezajočih sunkih. Nato je upihnila luč in kmalu je zaškripala njena visoka postelja. Čulo se je le še enakomerno tiktakanje ure.

Spodaj v ulici pa so odmevali težki moški koraki. Vmes porožljevanje verig. Papežev pes se je besno oglasil z dvorišča, da se je v prvem nadstropju vzdramil njegov gospodar, prisluhnil v noč in pomislil:

»Rorman je shranil živino v stajo za vojaškim skladiščem in se vrača domov...«

V podstrešni sobici se je prebudil Jak. Skočil je k oknu v »frčadi«, da pogleda, kaj pomeni besni lajež domačega psa. V mesečini je videl velikansko postavo mesarja, ki je zavil v ulico med vrtovi. Preko ramen so se mu svetlikale verige, roko je pomirjevalno držal na vratu mogočnega psa bernardinca.

»Rorman! — pa zakaj hodi domov po ovinku čez Kapitelj in Breg?« je pomislil Jak, zazelal in se pretegnil ob oknu. Potem se je zagledal preko lesenih, z mesečino oblitih streh... Kako spokojno plove blede svetloba nad njimi in nad revnimi vrtički, ki se stiskajo pod kapiteljskim obzidjem! Kako mirno spi vse mestece! Kakor da bi ne bilo na svetu Francozov in njihovega krvi željnega, zemlje lačnega Napoleona! Kakor da bi se novomeški možje in sinovi ne potikali po avstrijskih in francoskih bojiščih!

In vendar spe med zidovi pod lesenimi novomeškimi strehami matere, ki jih še v kratkem snu davi skrb zaradi sinov, ki ob isti uri morda leže kje lačni, žejni, ranjeni, umirajoči... In žene, ki dušijo ihtenje v blazinah... Pa otroški kriki iz težkih sanj... In vsega so krivi ti prekleti Francozi! — Ne Francozi! Vsega je kriv en sam človek — častihlepna človeška zver, ki besni po Evropi in dviga narode drugega proti drugemu... Napoleon! Napoleon, ki je kot najspretnjši komediant porabil revolucionarno razpoloženje francoskega naroda, da »odreši in osvobodi ljudstva vsega

sveta« — v resnici pa le, da napase svoj neizmerni pohlep po slavi, pravljичnem bogastvu in moči.

In zaradi tega sebičnega roparja, ki se je brez sramu izneveril revoluciji, naj umirajo mladi fantje, ki jih Francozi love po vseh osvojenih deželah?

»Ne! Preden začnete pobirati novake po naših krajih, vam nabrusimo pete! ... Ali naj mirno gledamo ropanje teh tujcev? Če jih ne prehitimo in ne zapodimo iz dežele, nas vse polove in pošljejo v krvavi metež. In zakaj bi se dali odpeljati v Napoleonovo mesnico? Za koga pa naj se tam borim? Nekoč so Napoleonovi vojaki pač vedeli, zakaj se bore. Egalité, fraternité et liberté! — je bilo geslo francoskih revolucionarjev. Enakost, bratstvo in svoboda!

Zdaj pa?

Kako strašno je padla morala nekdanjega vojaškega poveljnika pariških revolucionarjev!

Namesto skromne ponošene uniforme, si je oblekel imperatorjev škrlat in temeljito poteptal enakost. Zdaj pa seje po vsej Evropi sovraštvo namesto »bratstva« in njegove čete podjarmljajo z močjo kanonov evropske narode drugega za drugim.

O, le čakajte! Saj se vam niti ne sanja, kaj vas čaka ... Vas že naučimo, kaj je svoboda! Ha!«

Tako je razmišljal Jak in zagrozil nevidnemu sovražniku. Sedel je na okensko polico, prekopalil boso nogo skozi okno na streho, oklenil z rokami koleno druge noge in se zagledal v silhueto črnega mačka, ki je počasi in neslišno lezel po slemenu sosedove strehe.

»Takole kakor onile maček bi se splazil tja v proštijo, v generalov stan. In tiho kakor maček miš bi ga zaskočil in zadavil.« je razmišljal fant in oči so se mu zaiskrile v sovraštvu.

»Hajdi na delo!« se je otesel razmišljanja, skočil z okna na tla in v temi poiskal svečo na nočni omarici. Prižgal jo je in jo postavil na okno.

Čakal je približno pol ure, preden se je onkraj Krke prikazala luč na oknu Kušljanove gostilne. Jak je prijel za svojo svečo in jo dvignil kvišku, kar je pomenilo: Pridi gor k meni!

Takoj se je dvignila tudi luč v Kandiji — znamenje, da se Kušljanov Tine vabilu odzove. Jak je postavil svojo svečo na mizo, vrgel prazen nahrbtnik preko ramena, vzel obutev v roke, upihnil luč in se tiho izplazil iz sobice. Na tistem se je pridušal, ko so stopnice glasno zaškripale pod njegovimi bosimi nogami ... se bo

spet oče zbudil... Spodaj v veži je na zadnji stopnici otipal večji zavitek — dva hleba kruha.

»Ej, naša mama!« se je sam pri sebi nasmehnil, pobral zavitek in ga stlačil v nahrbtnik, ki si ga je oprtal. Tiho je odklenil vrata, stopil ven, jih zaklenil in položil ključ skozi zamreženo kuhinjsko okno na okensko polico. Obul si je čevlje. Iz zaboja, ki je stal pod oknom na dvorišču, je vzel nekaj orodja in kos usnja. Stisnil je oboje pod pazduho, sedel na kamen ob vhodu na dvorišče, čakal in prisluškoval v noč.

Dolgo je sedel tam in se na tihem jezil na Tineta, ki ga toliko časa ni bilo. Iz sosednih dvorišč so se že oglašali petelini. Tam nad Gorjanci se je začela umikati noč. Kod se pravzaprav obotavlja Tine?

Tine Kušljan, nekdanji Jakov sošolec, velik in močan dvajsetleten gostilničarjev sin, študent druge humanitete, zadnjega razreda novomeške gimnazije, je ob tistem času stal z velikim zavitkom kruha v roki na spodnjem koncu trga z dvema drugima fantoma, bivšema sošolcema: debeluhastim trgovčevim sinom Francetom Grmom in zlatolasim kodrolascem istega imena, sinom lekarnarja Žagarja. Mladi Grm, kakor tudi Žagar, sta — kljub policijski uri, ki je bila ob desetih zvečer — popivala do pozne nočne ure v skritem kotu Kutjarove gostilne na trgu. Seveda ni bil več trezen niti eden niti drugi.

»In kje sta pustila vajinega sopivca Pavla Levstka?«

»O - oh! Ta-tta naj kar sppi! Ga bbbodo že zbbudili zzzju-traj,« je jecljal debeli Grm, »sssaj je zaspal že po ppprvem kkkozarcu!«

»In zdaj sta ga pustila tam, da bo spet zamudil šolo. Morda ga najde nočni čuvaj in ga odtira v ječo, potem ga pa izključijo iz šole!«

»E, kaj še!« je malomarno zamahnil mladi krasotec Žagar. »Saj Pavel stanuje pri čuvaju Rozmanu, pa ga vendar ne bo možakar naznanil!«

»Na vsak način je vajina dolžnost, da spravita pivskega tovariša domov!« je ostro grajal Kušljan.

»Kar sspravi ga! Jaz ppa grem sspat,« se je zasukal Grm proti gornjemu koncu trga.

Kušljana je pograbila jeza. Trdo je prijel debeluha za ovratnik in ga pridržal: »Nikamor ne pojdeš, preden ne spraviš Pavla iz gostilne!«

Grm se je molče zasukal, se iztrgal Kušljanu in mu primazal ostro klofuto: »Na, prekleti črnilar!«

Za trenutek je Kušljan otrdel ob napadu na svojo študentovsko čast. Potem je vrgel svoj zavitek na tla in se z divjo togoto vrgel na pobalina, ki je bil splošno znan po svoji nadutosti, bahaški meščanski domišljavosti in po očetu podedovani nesramnosti. Podrl ga je na tla in besno mlatil s pestjo po njem.

Mladi Žagar je prestrašeno gledal pretepača, ki sta se valjala po prašnih tleh. Nato je skočil čez cesto nazaj v gostilno in čez nekaj trenutkov privedel dijaka Pavla Levstka s seboj.

Levstek, šibak fant, bolj majhne rasti, je pristopil in z nogo sunil debeluha na tleh.

»Mirujta! Nočni čuvaj gre!«

Kušljan je odnehal, prijel za zavitek in se pobral s tal. Grm pa se je zaman trudil, da bi vstal. V resnici se je od magistrata sem svetlikala helebarda nočnega čuvaja. Toda preden je mali Miha Rozman prikoracal po trgu navzdol, so se fantje razkropili: Žagar na drugo stran trga proti domu, Kušljan in Levstek po Ulici svetega Jurija navzgor. Le Grm je stokal na tleh, ko je došel do njega čuvaj. Le-tá mu je z leščerbo posvetil v okrvavljeni obraz.

»Glej, glej! Mladi gospod Grm! Kdo vas je pa tako zdelal?« In vlekel je fanta kvišku.

»Tisti študentovski postopač iz Kandije, Kušljan,« je Grm so-vražno sikal skozi krvave zobe. Pretep ga je skoraj povsem iztreznil.

»Ah! tisti ima pa kar težko roko.« Čuvaj Mihec se je na tihem muzal. Všeč mu je bilo, da jo je prevzetni fantè enkrat pošteno izkupil. Prijel ga je pod pazduho in ga vodil po levi strani trga navzgor. Ko sta prišla že nasproti magistrata, je čuvaj zagledal senco, ki se je ločila od zamreženega okna mestne ječe... Ali ni bil to bivši carinik Gašper Nadluga? Snoči so ga zaprli zaradi tihotapstva... »Nu, kaj mi mar! Saj se cesarju ne bo poznalo, če ga oškoduje za nekaj goldinarčkov,« je modroval Mihec in sklenil, da ubežnika »ni videl«.

»Zakaj ne napravijo močnejše mreže na tisto okno! Vsak količ kaj močan človek jo lahko razklene z golimi rokami. Hm... morda ima tukaj tudi ječar svoje prste vmes?« je razmišljal, potisnil mladega Grma pred vrata očetove hiše in izginil v temo nerazsvetljenega mesta.

Jak Papež je potrpežljivo sedel na kamnu ob ograji domačega dvorišča. Čul je s trga glasno govorjenje in krik. Čez nekaj minut so se bližali koraki. Iz temne ulice sta se izluščili dve postavi. Spoznal ju je šele, ko sta se ustavila pred njim.

»Nu, vendar, Tine! In ti, Pavel, pojdeš nocoj tudi z nama?«

»Ne morem. Že tri dni sem zaporedoma prišel dve uri prepozno v šolo. Saj me izključijo, če bom tako nadaljeval. Res ne smem. Lahko noč!«

In odšel je po ulici navzgor, kjer je na ovinku stanoval v nekdanjem stolpu mestnega obzidja pri čuvaju Rozmanu.

»Vražji figar! Pa pojdiva sama!« je rekel Jak.

»Daj mi nahrbtnik! Spravim še svojo reč vanj,« je zahteval Tine Kušljan.

Spravil je v nahrbtnik zavitek in odšla sta. Na nebu je že vstajal prvi odsev jutranje zarje. Nočna tema se je umikala jutranjemu mraku, ko sta mladeniča stopala po kamenitih stopnicah z Brega proti Krki navzdol.

PETO POGlavJE

Tistega jutra — komaj da je okrožni glavar grof Hohenwart vstal — se je že oglasil zvonec njegovega službenega stanovanja v hiši okrožnega glavarstva ob nekdanjih ljubljanskih vratih. Kuharica Jera, ki je šla odpret, je kmalu nato naznanila grofu perico, staro Gosarko. Grof, komaj osemintridesetleten mož, ki se je v svojem prostem času bavil z najrazličnejšimi vedami: medicino, anatomijo, prirodoznanstvom in montanistiko — je imel včasih kaj čudne muhe; med drugimi tudi to, da je stari perici vselej sam izplačeval njen zaslužek in se včasih tudi dalj časa z njo razgovarjal — kaj, tega radovedna, za vrati prisluškujoča Jera ni mogla razumeti, ker sta govorila v njej nerazumljivem jeziku.

Sploh stara perica glavarjevi kuharici ni bila prav nič všeč. Bila je proti njej preveč redkobesedna in skoraj gospodovalna. Glavarjev sluga je pravil, da je bila stara Marjeta nekoč v boljših razmerah, celo graščakinja — česar pa prebrisana glavarjeva Jera ni hotela verjeti.

Tega dne je razgovor med glavarjem in perico trajal izredno dolgo. Če bi radovedne Jerine oči mogle prodreti skozi zaprta vrata, zavešena še s težko preprogo, bi videla, kako je glavar spoštljivo ponudil Marjeti stol in potem hlastno pograbil pismo, ki ga je stara Gosarka izvlekla iz nedrija, ter se brž zatopil v branje. Ko je končal, je še nekaj časa molče zrl na podpis: Gyulay, hrvatski ban. Potem se je polglasno jezil proti svoji zaupnici:

»Seveda! Ko je bila še vsa Kranjska v naših rokah, se je gospod ban s svojo armado brez potrebe umaknil in nas prepustil Francozom! Zdaj pa nas priganja k takojšnjemu upor, češ da je v deželi komaj dva tisoč osem sto sovražnih vojakov. Hm... Nu, obljublja nam pomoč. Ampak — če nas pusti na cedilu?»

»Pri takšnem cincarju je vse mogoče,« je Gosarka skomignila z rameni in zaničljivo zategnila brezzoba usta.

Grof je nervozno izvlekel tabatiero, ponjuhal, krepko kihnil in odločil:

»Sicer pa imamo na Ogrskem še Langerja in njegove brambovce. Langer je zanesljiv človek. Treba samo, da ga pravočasno obvestim zaradi dneva upora. Pa za to je še časa dovolj. Prej morajo biti moji Dolenjci dobro pripravljeni. Ali ste Rormanu naročili, da naj vzpostavi zvezo med ubežniki po gozdovih in med mladino v našem mestu?«

»Že pred štirinajstimi dnevi je v gostilni seznanil sina svojega prijatelja, usnjarja Papeža, s kovačem s Kačje ride, kjer se ubežniki shajajo. Papežev fant je zdaj baje že pridobil nekaj mestne mladine, mi je povedal Rorman. Fanta dobro poznam. Napoleona sovraži. Pravi, da je največji pustolovec, kar jih je kdaj živelo. Napoleon bi bil lahko ves svet prekucnil, če bi se držal gesla meščanske revolucije: Egalité, fraternité et liberté! Pa si je tepec posadil cesarsko krono na glavo. Zdaj pa misli, da se bo ves svet boril zato, da mu ne smukne z glave.« Tako mi je rekel«.

»Hm...« je zagodrnjal glavar. Misli si je pa: Temu fantu mora biti znano francoske revolucije kar močno pri srcu.

»In« — je nadaljevala starka, — »še to je fant pristavil: 'Če bodo pri nas Francozi začeli loviti novake — mene ne bodo dobili doma.' Vem, da je zanesljiv in pogumen. Stanujem poleg delavnice njegovega očeta.«

»To je ugodno za našo povezavo. Recite Rormanu, da naj fantu naroči: Kadar koli se v gozdovih pripeti kaj važnega, naj to vam zaupa. Kaj pa pravijo tisti v gozdovih? Ali so — — —«

»O, navdušeni so za upor. Posebno, ker je obljubljeno, da se potem brez skrbi vrnejo na domove. Gozdov so menda že siti.«

»Seveda. No, saj mnogo...«

Grof je umolknil in se zazrl starki v razorani obraz. Stavka ni končal; njegova misel je bila: Mnogo škode Napoleonu ne napravimo, če mu v naši deželi nekoliko ponagajamo. Pa vendar lahko izrabimo premirje za izdatno domačo manifestacijo, da bo cesar Franc na Dunaju laže sklenil čašten mir s francoskim nasilnikom...

»Zanesljivega in vplivnega moža bi rabil, da ga pošljem na cesarjevo stran in nam priskrbi pomoč, kadar se vzdignemo,« je zopet povzel glavar. »Kaj, če bi poslal grofa Aleksandra Turjaškega?«

»Ali ni bolan?« je začudeno vprašala starka.

Glavar ji ni odgovoril, le hudomušno se je posmehnil in po-
mežiknil z desnim očesom. Gosarka je razumela. Vendar je še
ugovarjala:

»Noč in dan stoji straža pred njegovim stanovanjem in še spo-
daj pred hišo. Ko grof ozdravi, ga odvedejo z drugimi talci v
Palmanuovo.«

»Vem,« se je zopet posmehnil glavar, »izginiti mora torej, preden
'ozdravi' in takoj, ko pripravim potrebne inštrukcije za Langerja.
Posvetovati se moram še z Rormanom. On ima najboljše zveze z
našim ljudstvom. Samo — kako bi Turjačana obvestil?«

»Straža ne pusti k njemu nikogar, razen zdravnika. Vse, kar
kdo prinese v hišo: meso, druga živila, perilo, obleko — vse straža
najprej natanko preišče. Obvestili bi ga lahko le po doktorju
Poberju —«

»Na Poberja se ne zanesem. Zabavlja zdaj na Francoze, zdaj
na Avstrijce. Rajši bi poslal pismo po naši vrli Gosarki,« je pri-
šepnil glavar in vzdihnil: »Kaj bi bilo z nami brez vas, ki so
vam po vašem poklicu vrata v vsako hišo odprta.«

Starka je zmajala z glavo.

»Tudi mene in moj sveženj perila bi straža preiskala. Osebnost
pa me grof Turjaški ne pozna in bi mojemu ustnemu sporočilu
ne zaupal.«

»Torej ga obvestim po okrožnem zdravniku Poberju, da pridete
k njemu. To mi ne dela skrbi. Le pridite čez tri dni k meni! Dam
vam ustna navodila za grofa. Ali to me skrbi: Kako naj Turjačan
uide iz hiše in iz mesta?«

Starka se je vzravnila in suho izjavila:

»To bo moja skrb, gospod glavar.«

»Kaj —?« jo je Hohenwart presenečeno pogledal.

Gosarka je vstala, spravila svoj skromni zaslužek, ki ga ji je
bil glavar naštel na mizo, pozdravila z naglim priklonom in odšla.
Glavar je v zadregi gledal za njo. Potem je zamahnil z roko:
»Čudaška babnica! Ampak —« je pristavil v mislih: »— zanesem
se nanjo bolj kakor na vsakega moža.«

Vstal je, stopil po sobi, se vrnil k mizi in še enkrat bral pismo
bana Gyulaya.

»Dobro, torej preženemo Francoze iz dežele, kakor so jih že
trikrat pregnali junaški Tirolci.«

Zložil je pismo, prižgal lojeno svečo in že približal papir pla-
menu. A roka mu je zastala:

»Kaj pa, če se nam upor izjalovi? Kako dokažem Dunaju, da sem ravnal po inštrukcijah avstrijskega armadnega poveljnika grofa Gyulaya?»

Upihnil je svečo in spravil pismo v skriven predal v ozadju pisalne mize. Nato je šel v sosedno sobo, zamenjal domačo haljo za živomoder frak, pokrtil bel cilinder, vzel debelo palico v roke in odšel na jutranji izprehod. Obrnil se je navzdol po Ljubljanski cesti. Le nekaj hiš od okrajnega glavarstva dalje je stala hiša, ki je bila še do nedavnega last Karla Bernardiča, oskrbnika turnske graščine; v njej je še vedno stanovala oskrbnikova mati z dvema hčerama in postarno služkinjo. Pred to hišo je stala straža. Strážila je »bolnega« grofa Turjaškega, ki je stanoval pri Bernardičevih. Glavar Hohenwart je stisnil ustne, ko je ugledal francoskega vojaka z dolgo puško in nasajenim bajonetom... Le počakajte, pritepenci, saj vam kmalu posvetimo!

Le ozka ulica je ločila zastraženo hišo od velike pritlične hiše mesarja Rormanana. Takoj ob vogalu je bilo prodajalno okno Rormanove mesnice. Nekaj služkinj in gospodinj je čakalo ob oknu, da jim mesar postreže.

»Dobro jutro, gospod grof!« je Rorman glasno pozdravil mimoidočega glavarja.

Hohenwart je, ne da bi se ozrl, hladno dvignil cilinder in nadaljeval pot proti trgu. Ljudje so se ozirali za njegovo čokato postavo.

»Posebno prijazen človek pa naš gospod glavar niso,« je pikro pripomnila debelušna Grmova kuharica.

»I, nu. Midva sva se že nekajkrat ravnala in še se bova, če misli, da bom sekal v svojo škodo,« je odgovoril Rorman. Sam pri sebi pa je mislil: Prav je, če so ljudje prepričani, da me glavar stiska za vrat.

»Nu, nu, saj to vsi vemo, da mesar Rorman od izgube bogati!« se je iz gruč pod oknom z ujedljivim posmehom oglasila žena sodarja Jurija Ambrožka, ki je imel svojo delavnico tik razrušenih Ljubljanskih vrat.

Mesar je zavihтел sekiro, presekal vrsto bledorožnatih telečjih zarebrnic in mirno vrnil:

»In da se marljivi sodar Ambrožek od mastnih dobičkov suši.«

»Hehehe!« se je odzval zbor žensk pod oknom; vse so vedele, da gre gospodarstvo lenega pijančka Ambrožka in njegove zapravljive žene rakovo pot.

Ko je prišel glavar na trg, se je ozrl na nasprotno stran: V drugi hiši od magistrata navzgor, v hiši glavničarja Matija Luznerja, je v prvem nadstropju zagledal na oknu dve deklici. Obe sta se mu že od daleč spoštljivo priklonili. Prva, desetletna brinetka rjavih oči, je bila Marija pl. Coppinijeva, sirota bivšega glavarja, druga, štirinajstletna plavolaska z lepimi, velikimi modrimi očmi, a predolgim nosom in zajčjo ustnico, je bila Cili Langerjeva, pastorka lepe gospe Langerjeve.

Hohenwart je zavihtel cilinder in stopil preko trga. Preril se je med vrstami kmečkih prodajalk in nešteti njihovih košev in košar, da je prišel pred arkade, v katerih je imel glavničar Matija Luzner razprostrto svoje blago.

»Dobro jutro!« je še enkrat pozdravil dekletci zgoraj na oknu.

Marija Coppinijeva je kleknila v plašni zadregi, Cili Langerjeva pa mu je živahno vrnila poklon, prijateljsko zakrilila z roko in prav po domače zaklicala:

»Nekaj vam moram povedati, stric grof. Pridem dol. Prosim, stopite v vežo!« In že je ni bilo.

Takoj nato je pritekla po stopnicah v vežo. Smehljaje se je podala najboljšemu hišnemu prijatelju roko in hitela brbljati prav skrivnostno šepetaje:

»Stric grof, ne smete me izdati mamici, da sem zaradi tega govorila z vami! Ampak moram, mo-ram vas prositi: Pridite danes popoldne k nam na Pogance in pregovorite mamico, da se preselimo sem v mesto! Stari stric tudi pravi, da mamica ne sme več tam ostati, ker so nam poslali toliko vojakov na grad. In — in — varuška Manica je rekla vrtnarju Jožetu, da bi nam — ker se papa še vedno ni vrnil s svojimi brambovci — da bi nam Francozi že zdavnaj zažgali grad, če — takole je rekla: ‚če general ne bi bil tako zateleban v našo gospo...‘ Kaj misli s tem ‚zateleban‘? Zaljubljen, ali ne?«

Pod inkvizitorskimi očmi drzne štirinajstletnice je postalo glavarju malce vroče. Z nasmeškom se je poizkušal izviti:

»No — tako — da jo časti in spoštuje —«

»Vsi spoštujejo našo Izo, vsi!« je strastno zatrdila Cili. »Samo ti predrzni Lahi na gradu tako nesramno zijajo vanjo, da se mamica kmalu ne bo upala stopiti iz sobe. In doslej so nam vsaj pustili drugo nadstropje. Sinoči pa so nam še tam vzeli dve sobi — za gospoda komandanta, kadar pride inšpicirat — je rekel francoski častnik mamici. Sinoči, ko so ji naznanili, da zasedejo za

generala še oni dve sobi v našem nadstropju, je šla v svojo sobo in jokala! Pomislite! Iza je jokala! Iza nikoli ne joče!«

Neugnanka je stisnila pest in strastno dodala:

»Jaz — jaz bi jih vse pobila!«

»Pomiri se, Cili! Jamčim ti, da se jutri preselite v mesto.«

»O!« Cili je grofovo desnico oklenila z obema svojima.

Tedaj je zadonel šklepet vrat iz prvega nadstropja. Cili je skočila na stopnice, se ozrla in pritisnila prst na ustne. Smehljaje se ji je Hohenwart prikimal in dvignil cilinder. V navalu svojih hvaležnih čustev mu je neugnanka poslala poljub z roko in odvihrala.

Glavar je nadaljeval pot po trgu navzdol. Njegov obraz se je zresnil... Tako torej! Naposled se bo lepa, pogumna Izabela morala vendarle umakniti... Hm...

Gube nad njegovim krepkim nosom so se poglobile... Umakniti se bo morala — a ne zaradi objestnega vojaškega gospodarstva na gradu... Ne, ne! Izabela bi bila vztrajala na posestvu svojega moža tudi, če bi ji bili pobrali vse sobe gradu... Jokala je torej... Hrabra Iza ni jokala iz strahu pred tujim častnikom, ki so ga ji vsilili v stanovanje! Vzrok je globlji... Poznam Izo že od njenih otroških let. Nekaj tu ni v redu z njo samo. Ali je bolna? Ali morda — hm! General Zucchi je vražje lep dečko!...

Sklenil je, da posveti mladi ženi še več pažnje. To je bil kot glavar in zvest Avstrijec dolžan njenemu možu, požrtvovalnemu poveljniku dolenjskih brambovcev, še bolj pa spominu Izinega očeta Franca Antona Pleška pl. Breckerfelda, visoko izobraženega moža, s katerim je grof v učenjaških pogovorih prebil toliko prijetnih uric...

Takoj po kosilu je glavar jahal na Pogance. Ko je došel do nekdanj lepe peščene ceste, ki se je odcepila proti gradu, je začudeno ustavil konja. Štirinajst dni ga ni bilo na gradu, pa bi ceste kmalu ne spoznal. Težki vojaški vozovi so razrili cesto in zarezali vanjo globoke kolotečine.

Pred gradom je skočil s konja in se zaman oziral za hlapcem, ki bi mu ga prevzel. Pred gradom sta sedela na klopi dva francoska častnika. Vojaki so prihajali skozi odprta vežna vrata. Za glavarja se ni nihče zmenil. Komaj da ga je ta ali oni mimogrede ošvignil s pogledom.

Hohenwart se je že okrenil, da sam popelje žival v senco, tedaj je od nekod prikreval vrtnar Jože.

»Naj meni izročijo konja, milostni gospod grof. Saj vidijo, pri nas je vse narobe. Poln grad vojaštva! Vsi naši moški so odšli z gospodom, ženske se pa najraje skrivajo za zaklenjenimi vrati. Kar gor naj gredo v drugo nadstropje! Milostiva gospa so doma.«

Glavar se je torej vzpel po širokih lesenih stopnicah, s katerih so bili sneli vse preproge, v drugo nadstropje. Neodločeno je čakal na širokem hodniku, da pride kdo izmed služinčadi. Za vrati delovne sobe je slišal glasove. Potrkal je in na poziv vstopil.

»O, stric grof!« je planila k njemu Cili, vrgla francosko knjigo, iz katere je morala glasno brati, na mizo, in stisnila glavarju roko z obema svojima.

»Au! Cili! Še za mamico mi pusti roko celo!« se je šalil Hohenwart in potem s prijateljsko prisrčnostjo pozdravil domačico, ki je odložila ročno delo in s prijaznim nasmehom očitala prijatelju:

»Dolgo se niste zanimali za svoje varovance, grof! Ali so Pogance tako daleč, da potrebujete celih štirinajst dni do nas?«

»Danes vse popravim, draga gospa Iza. Sklenil sem, da ne odneham, preden ne skrčim poti od mene do vas na nekaj korakov.«

»Oh, kako pa mislite to napraviti?« se je posmešnila Iza.

»Mamica Iza, ali naj grem k Manici, da naročim v kuhinji črno kavo?«

»Le pojdi, dragica!«

Cili je skočila k vratom, za Izinim hrbtom navdušeno pokimala glavarju in brž izginila.

»Stvar je kaj enostavna, vendar moram prej še drugo zadevo urediti. Ali imate zanesljivo zvezo z gospodom Langerjem?«

»Da, imam jo. Doslej sem prejela po njej pismo od Franca. In upam, da je tudi Franc že prejel moj odgovor.«

Hohenwart se je nagnil v fotelju naprej in šepetaje nadaljeval:

»Prihajam k vam kot zarotnik.«

»Zoper koga?«

»Zoper Francoze, seveda. Poveljujoči avstrijski general ban Gyulay mi je pisal, naj na Dolenjskem, Kočevskem in v Beli Krajini čimprej dvignem upor, ki naj se razširi še na druge kraje. Obljublja mi, da mi priskoči s svojo, na Štajerskem zbrano armado na pomoč. Zdaj bi rad obvestil o tem še gospoda Langerja, da s svojimi brambovci udari čez Kolpo. Potem nam upor ne more izpodleteti.«

»Oprostite, grof! Ne morem vas prav razumeti. Koga pa mislite za ta upor pozvati k orožju? Saj nimate ljudi?«

»O, dosti je še kmečkega ljudstva po vaseh. Naše duhovništvo ga bo navdušilo za boj. In gozdovi so polni brambovskih in drugih vojaških beguncev. Nekaj se nam pridruži tudi mestne mladine. Če so Tirolci spravili vso deželo na noge...«

»In vi mislite, da se bo zmagovalec Evrope, Napoleon, ustavil pred peščico Tirolcev ali Kranjcev? O, grof! Nisem vojak, ženska sem, ampak to si pa že lahko izračunam, da takšen upor nima smisla. Zakaj bi žrtvovali ubogo ljudstvo? In za kaj naj se ljudstvo bori? Ali mislite, da mu je cesarski Dunaj tako zelo pri srcu? Kaj pa mu je dal cesar, za katerega naj kmet da življenje? Vse, kar ljudstvo vidi cesarskega že več kakor deset let, to so edinole cesarske čete, ki se vale lačne, slabo opremljene in podivjane skozi naše kraje, kjer kradejo po hišah, posiljujejo ženske, ropajo žito in živino. In ko bi te kolikor toliko oborožene cesarske čete morale naše ljudstvo varovati pred sovražnikom — kaj se je zgodilo? Brez boja so se umaknile in prepustile ljudstvo sovražniku. Zdaj pa naj to ubogo, do kraja izmозgano ljudstvo naženemo v upor, v gotovo smrt!«

»Motite se, Iza. Ugotovili smo, da ni v deželi niti tri tisoč Francozov. Nas bo najmanj trikrat toliko. Zmagali bomo, to je gotovo. Samo brambovce moramo dobiti sem. Vem, da vaš soprog čaka na priliko, da bi se proslavil. Ne smete mu nasprotovati!«

»Nikakor se ne mislim vmešavati v njegove krvave posle. Tega pa vendar ne morete zahtevati od mene, da bi ga navduševala za vaš upor, ki se mi zdi blazno podjetje.«

»Dobro. Če vi ne marate gospoda soproga obvestiti o našem načrtu, mu bom pisal jaz sam. Ker pa nimam zveze z njim, vas prosim, da priložite moje pismo vašemu. Tega mi vendar ne odrečete?«

»Oh, tako ste me vendarle ujeli! Prav nič rada ne postanem posredovalka v tej zadevi. Kar upira se mi. Ampak Franc bi mi gotovo zelo zameril, če bi vam ne hotela storiti te usluge.«

Hohenwart se je oddahnil, izvlekel iz fraka pisan svilen robec in si obrisal potno plešo, ki mu je mnogo prezgodaj kazila glavo.

»Huda borba je z vami, Iza,« je rekel z nasmehom. »Zdaj pa še vaše vprašanje, kako mislim skrčiti pot do vas. Mislim, da sem vam kot prijatelj dolžan odkritosrčnega odgovora,« je glavlar resno pričel.

Smehlaj je izginil iz Izinega obraza. Hohenwart pa je nadaljeval:

»Vsi, ki vas poznamo, vemo, da ni na stvari niti sence resnice. Vendar vas opozarjam, da se zlobni jeziki že čudijo pogostim generalovim inšpekcijam na Pogancah. Čul sem celo, da si je dal rezervirati sobe na gradu, baje poleg vaših...«

V Izin lepi obraz je planila živa rdečica. V očeh so se ji zasvetile solze užaljenega ponosa. Vstala je. Tudi glavar je vstal in pristopil k Izi.

»Iza! Prišel sem k vam kakor brat k mlajši sestrici, ki jo moram obvarovati zlega.« Gledal jo je tako prisrčno, da se ji je okrog strogo stisnjenih ust zatresel smehljaj. »Nujno prošnjo imam. Ampak — ali imate toliko zaupanja vame, da mi že naprej obljubite, da mi je ne odrečete?«

»Če je izpolnitev vaše prošnje odvisna samo od mene, vam je ne odrečem,« je prisrčno odgovorila.

»Samo od vas. Iza, ne dajte ljudem prilike za podla obrekovanja! Preselite se še danes v mesto!«

»To ni mogoče! Kaj o meni govore opravljeni jeziki, mi ni mar. Ali naj vse prepustim tujemu vojaštvu? Izropali mi bodo grad! Kaj bo rekel Franc, ko se bo vrnil!«

»Kaj bo rekel — to se vprašujem tudi jaz. Namreč — kaj bo rekel meni, če bi vas eno samo noč še pustil brez varstva tukaj. Sicer pa pogledajmo tej zadevi naravnost v oči, saj nismo otroci! Tu imamo mladega lepega generala, ki očitno nima slabega okusa, pač pa ni preveč rahločuten in ne dobro vzgojen, sicer bi se brez potrebe ne vsiljeval v neposredno bližino osamele mlade žene pod pretvezo, ki je zelo prozorna — saj njegovo stanovanje v Novem mestu ni predaleč od tod. In potem imamo tu mlado lepo ženo, ki se sicer pred ostalim vojaštvom zapira v svoje sobe, ne bo pa tega mogla storiti vedno pred zmagovalcem-generalom, če bo trkal na njena vrata...«

»Nisem ga še in ga sploh ne bom sprejela! Govorila sem z njim samo enkrat, ko me je videl na vrtu. Od tistega dne tudi na vrt ne grem več.«

»Izsilil si bo dostop do vas, kakor vam je brez potrebe brezobzirno vzel dve sobi. Iza, zdi se mi, da se ne zavedate nevarnega položaja, v katerem se nahajate. Napoleon je izdal odlok, po katerem naj se domovi vseh brambovskih častnikov, ki se do določenega dne ne vrnejo, požgo! Le posebni zaščitni generala Zucchija se morate zahvaliti, da Pogance še niso požgane.«

Iza je povescila glavó in zrla temno predse. Glavar je živčno stopil po sobi do balkona in zopet nazaj. Tolikšne trme pri razumni Izi ni pričakoval. Nekaj posebnega jo je moralo podžigati, da jo je tako močno gnalo k nepopustljivi borbi z mladim generalom. S tesnobo v srcu je Hohenwart slutil, kaj se je budilo v podzavesti mlade žene... Bila je to tista kljubovalnost, ki se dvigne v srcu nepokvarjene ženske, preden izbruhne v njej plamen prve ljubezni...

Zdajci se je Iza vzravнала in pogledala prijatelju ostro naravnost v oči.

»Nobene sovražnikove zaščite ne potrebujem in nobene milosti. Če je grad že zapadel sovražniku, dobro, naj ga ima! Vzela bom le naše obleke, nekaj posteljnine in perila, očetovo sliko in še nekaj dragih mi spominkov in se še danes pod večer preselim k staremu stricu. Prosim, bodite tako ljubeznivi in ga mimogrede obvestite o tem, da sem se premislila in hvaležno sprejemem njegovo povabilo. Hvala vam, dobri prijatelj!«

Solze so ji zalile lepe velike modre oči. Naglo je podala glavarju roko in skoraj zbežala v svoj budoar in zaprla vrata za seboj.

Hohenwart je zadovoljno pokimal in odšel. Na stopnicah je srečal Cili in Manico. Na dveh pladnjih sta nesli kanglico s kavo, skodelice in pecivo.

»Joj, stric grof! Vendar ne odhajate?!« je vzkliknilo živahno dekletce.

»Seveda! Mudi se mi. Obvestiti moram strica Coppinija, da pripravi sobe. Tudi ve boste morale hiteti —«

Ni mogel dokončati stavka. Neugnanka je postavila pladenj s pecivom kar na tla, naskočila glavarja in ga navdušeno ocmokala z desne in leve. Potem je zdijala po stopnicah navzgor, ne da bi se poslovila. Manica in glavar sta se z nasmehom ozrla na pladenj s piškoti, ki je ostal na stopnicah.

Tisto dopoldne se je France Papež že zgodaj odpravil iz delavnice. Bil je slabe volje — saj je prišel do zaključka, da mu ne kaže drugega, kakor da seže globoko v žep in plača predpisani mu kontribucijski delež, sicer se mu res še zgodi kakor poštarju Jelovšku ali trgovcema Škreemu in Jakominiju in ga odženo v ušive laške zapore. »Ampak prej si jih še nekoliko privoščim,« je sklenil.

Ko je stopil na cesto, je opazil, da so vrata pri stari sosedih odprta. Spomnil se je na mično mlado sopotnico in pogledal v kočo. V kuhinji je stala mlada Gosarkina gostinja, opasana z velikim belim predpasnikom. Obraz se mu je razvedril.

»Dobro jutro, mademoiselle Metka!« je pozdravil s praga. »Ali ste prvo noč v našem slavnem mestu dobro spali?«

»Dobro jutro! Hvala, dobro,« se je odzvala Metka s svežim zvonkim glasom, dasi je spala le pičle tri ure.

»Ali gospodične tete ni doma?«

»Ni. Perilo raznašajo.«

»Sem se bal, da vas je sinoči skuhala in pojedla za večerjo. Veseli me, da vas vidim še živo in zdravo.«

Metka se je šaljivcu hudomušno nasmehnila, natočila s korcem vode v lonec in ga pristavila k ognju.

»Da, da. Takšnole pridno dekletce mora vsak rad imeti. Moj sin pa se je menda zopet potepal ponoči, zdaj bržkone spi doma, da nadomesti prečuto noč. Videl ga danes še nisem.«

Usnjar je globoko vzdihnil. Metka je pospravljala po mizi in se ozrla.

»Krivico delate svojemu sinu, gospod Papež. Vstal je bolj zgodaj kakor vi, Davi, ko sva s teto izpirali perilo na Krki, je prišel z nekim drugim mladeničem po stezi navzdol in odšel ob vodi dalje. Teta so ga vprašali: Kam, Jak? In odgovoril je: Na delo... Nesel je pod pazduho orodje in velik kos usnja.«

Metka je z začudenjem opazila, kako se je usnjarjev obraz zamračil.

»Kdaj je to bilo?« je iztisnil skozi zobe.

»Komaj da se je svitalo. Okrog štirih. Teta so še zaklicali za njim: Le hitite, da bo o pravem času vse pripravljeno.«

Usnjar je prikimal, dvignil čepico in pozdravil:

»Zbogom, gospodična Metka!«

Odšel je s sklonjeno glavo.

»Prekleti vrtoglavec! Vse nas spravi v nesrečo!« je momljal sam pri sebi.

Ko je zavil v Jurijevo ulico in stal pred svojo domačijo, pa so se mu gube v čelu zravnale... Ali je bil on sam boljši od svojega sina? Komaj nekaj mesecev je tega, odkar so v Novem mestu snovali »Črno vojsko«, da zapodijo bližajoče se Francoze. In kdo se je javil med prvimi črnovojniki? — France Papež! Postal je podpoveljnik novomeške Črne vojske in dobil svojo četo.

Vsak izmed moštva si je priskrbel kakršno koli orožje in vadili so se vsako nedeljo in vsak praznik stari in mladi, od šestnajstega do petdesetega leta starosti.

Ali kaj — ko pa je bilo vse prepozno. Kakor vihar so prišli Francozi nad glavno deželno mesto Ljubljano, jo zasedli in že razposlali svoje oddelke po deželi. Avstrijski generali, ki so se umaknili do Novega mesta, so pokazali pete in odšli — navduševat Hrvate.

Črnovojniki so bili zbegani. Ali naj se s svojim slabim orožjem sami ubranijo Francozov, ko jih je redna vojska pustila na cedilu? ... Cesar in njegovi vojskovodje imajo svojo pamet, naši Dolenjci pa svojo. Ko je prišlo povelje in so se morali še brambovci umakniti na Hrvaško, so črnovojniki zlezli za peč — vsaj kar jih je bilo starejših, pametnejših. Mladina pa je kuhala kašo dalje in z njo tisti brambovci, ki so skrivaj ušli iz Langerjevega bataljona in se vračali drug za drugim — pa ne pod domačo streho, kakor so zahtevali Francozi, temveč v gozdove, kjer so se čutili bolj varne.

Za cesarja naj se bijejo generali, ki so plačani za to! Zakaj bi namesto njih nosili Dolenjci svojo kožo naprodaj! In da bi zdaj čakali, da jih pobero Francozi in vtaknejo v Napoleonovo mesnico — ne, tako neumni dolenjski fantje tudi niso.

In so se poskrili.

Pa so prišli mednje iz župnišč poslani zaupni možje in jim govorili: Fantje! Zakaj bi gledali, kako nam Francozi pobirajo žito in živino in konje in vprego in kupe denarja! Francozov je le malo v deželi. Pripravite se na upor!

Fantje v gozdovih so prisluhnili, prisluhnili so oni po domovih, ki so jim isto pridigali v cerkvi. Pa je šlo po deželi kakor ogenj: Pripravite se na upor!

Onim v gozdovih so priskočili na pomoč fantje, ki so še ostali na domovih, in nekaj mladine iz mesta.

Skoraj ni bilo hiše v novomeški okolici, ki bi ne imela kje skritega orožja. Največ so si ga skovali v samotni kovačnici vrh Kačje ride. »Jak — seveda — on mora biti vsako noč zraven! In usnje jim donša za jermenje k puškam in za nožnice in drugo...« je razmišljal stari Papež.

Usnjar je še enkrat globoko vzdihnil, preden je prestopil domači prag. Skozi steklena vrata je videl v kuhinji Jaka, ki je zajemal

iz sklede. Papež je šel mimo, poiskal v sobi med svojimi rečmi star listek, se vrnil in odprl kuhinjska vrata.

»Jak!« je poklical.

Fant je skočil kvišku. Z zadrego v očeh je pričakoval očetovo nevihto. Papeževa žena, ki je stala pred ognjiščem, se je vsa zganila in proseče pogledala moža. Papež pa je zatrl smehlaj in kratko velel:

»Nesi tole na magistrat! Za kontribucijo — reci!« In pomolil je sinu papir.

Jak, ki je mislil, da mu ponuja bankovec, je očeta strmé pogledal.

»Oče! Vendar ne boste Francozom z denarjem stregli!«

Papež je resno skomignil z rameni:

»Kdo bi se z bikom bodel. Ni me volja, da bi se pustil odgnati za onimi med laške uši.«

Zaloputnil je vrata in že je njegova drobna postavica hitela po ulici navzdol. Začudeno je Jak strmél na papir, ki mu ga je oče izročil — potem se je glasno zakrohotal...

Nekaj minut pozneje je bil usnjar pred Rormanovo gostilno. Gostilna je imela dvojen vhod, ker je bil mesar dokupil še ozko sosedno hišico, last trafikanta Ahlina. Tako je pridobil poseben vhod in veliko sobo za kmečke goste, ki niso radi prihajali z ošabno gospodo v dotiko. Na nasprotni strani z vhodom skozi veliko obokano vežo stare Rormanove hiše, pa je bil na desno po stopnicah dohod v prostore, namenjene meščanom. Tja je krenil Papež. Po odprtem hodniku, s stebrovjem in oboki okrašenem, polnem skrbno gojenih cvetic, je stopil najprej do konca, se ustavil pred kuhinjskim oknom in pozdravil:

»Dober dan, mamka Rormanova!«

Pri štedilniku se je okrenila mlada noseča ženska, majhne postave, čednega obraza in velikih modrih oči: Tereza Rormanova, druga Mihova žena, po rodu Preslova iz Kostanjevice.

»Bog daj, gospod Papež!« se je veselo odzvala. V licih so se ji poglobile hudomušne jamice.

»Ali ste prihranili kaj dobrega zame?«

»Oh, veste, da Miha ne pozabi svojega prijatelja! Tamle na polico je shranil nekaj kosti: te opražiš Francetu, kadar pride, je naročil.«

»Kosti?« se je delal usnjar poparjenega in resno ponižno pristavil: »Nu, tudi kosti mi bodo v teh časih dobro teknile, če mi

jih pripravi najboljša novomeška kuharica.« In iztegnil je vrat in pomežiknil na krasne telečje zrezke, pripravljene na polici.

»Priliznjenec!« ga je smeje se s kuhinjsko brisačo nagnala mlada gostilničarka.

Papež je skočil od okna, se vrnil po stopnicah in stopil v gostilniško sobo, polno gostov. Pri dolgi mizi so sedeli francoski častniki, laške narodnosti. Brbljali so med seboj v svoji regljajoči govorici, se mastili ob dobrotah Rormanove kuhinje in jih splakovali s kislim dolenskim vinom, ki jim kar ni hotelo teči po razvajenih grlih.

V nasprotnem kotu pri oknu je usnjar zagledal omizje domačinov: pekovski mojster Vencelj Illovsky, železninar France Grm, njegov nerazdružni debeli sosed Govekar in mladi suhljati Košiček, edini posvetni učitelj na gimnaziji, ki je bila vsa v rokah očetov frančiškanov.

Grmov žolčnozeleni obraz je bil kar sivkast in njegove oči so užigale strele, kadar je iztegnil dolgi vrat in se ozrl po častniškem omizju.

Papež je pristopil in se mu rogal:

»Če bi Francozi sedeli na smodniku, bi jih Grm s pogledi v zrak pognal.«

»Hehehe!« je zameketal profesor Košiček.

Grm pa je zlovoljno zagodrnjal:

»Ne vem, če bi jih ti prijazno gledal, ako bi ti pobrali zadnjega konja iz hleva, kakor so ga meni danes.«

»Meni ga ne morejo več, ker so mi ga že leta osemnajststopenetega s kočijo vred. Ti ne znaš ravnati s temi ljudmi. Zakaj si pa tako neumen, da pripraviš Francozom lepega konja pred nos, ko so ti že prej dva ukradli. Glej, jaz sem takrat zahteval potrdilo za rekvirirano ekvipažo. Danes sem jim pa poslal tisti listek na magistrat — kot plačilo kontribucije.«

»Hahaha! Živel pan Papež!« mu je ves navdušen napil Čeh Illovsky.

»Ti se boš toliko časa norčeval iz Francozov, da te postavijo ob zid,« mu je resno prerokoval Govekar.

»Za tarčo nisem pripraven. Premajhen sem in presuh. Mislim, da bi za takšno reč rajši tebe izbrali. Najslabši strelec ne more zgrešiti tvojega trebuha.«

»Hahaha! Hehehehe!« je odmevalo po sobi na račun debelušnega Govekarja. Še od sosednje mize sta pomagala dva znanca:

glavničar Luzner in lekarnar Žagar. Medtem so se odprla vrata in sklonjen — ker je bil višji od vrat — je vstopil gospodar v visokih škornjih in črnih irhancih, prepasanih z rdečim visokim pasom. Nad belo srajco iz domačega platna je imel svojo kmečko temnorjavo, živordečo podloženo suknjo. Postavil je častnikom štefan sladkega štajerca na mizo:

»Nate, preklete duše pritepene, saj ga niste vredne,« jim je prijazno ponudil, vedoč, da ga vojaki ne razumejo. Stopil je k mizi domačinov, ki so se mu muzali.

»Saj sem vedel, da si ti tukaj, ker sem že na hodniku slišal takšen krohot.« In položil je Papežu medvedje široko šapo na tilnik.

»Ali so tebi tudi konje pobrali?« je hitro vprašal Grm.

»Meni?« se je začudil Rorman, se mogočno razkoračil in uprl široke pesti v bok. »Ha! Tega bi jim pa ne svetoval! Bi potem hudiči zadnjikrat pečenko jedli. Ali misliš, da bom peš tekal po živino na Hrvaško ali na Štajersko?«

Grm ga je pogledal s strupeno zavistjo. Rorman pa je s samozadovoljnim nasmehom prisedel na konec klopi, si pogladil gosto, dolgo črno brado in dodal:

»Konji so v mojem hlevu bolj varni kakor —«

»General v prošnji,« mu je pomagal prijatelj.

»Ha! Tako je! Prav imaš, France!« je nenežno udaril malega usnjarja po ramenu.

»Kaj pa je spet!« se je zadrł na slugo z glavarstva, ki je prišel v sobo, se ustavil pred hišnim gospodarjem in razprostrl pred njim pozivnico.

»Gospod glavar vas kličejo.«

»Glej ga, vraga! Je že zaduhal, da sem se na novo založil z mesom, pa —«

»Pa se boji, da ga ne boš ljudem zastonj sekal,« se je s posmehom brž vtaknil usnjar vmes.

»Ha!« ga je velikan prijateljsko lopnil po glavi in vstal. Pobral je listino z mize in velel uradnemu organu: »Hajdi! Greva do mojega pisarja, da mi prebere to čečkarijo.«

Z bobnečimi koraki je stopil pred slugo iz sobe in čez hodnik v kuhinjo.

»Kaj se pa ti motoviliš po moji kuhinji, prekleti lačenberger!« je nahrulil slabotnega moža z dolgim rdečim nosom in veliko plešo.

Človeče — bivši tobačni revizor Nande Grošl — se je prihuljeno umaknilo do vrat na nasprotni strani kuhinje.

»Sem — sem hotel le vprašati, če boste tožili Skoberneta, ker je doma zaklal vola in ga razprodal, ne da bi to javil oblasti.« Iz majhnih, bodečih oči je zadel Rorman prežech pogled.

Za trenutek je mesar onemel... Da se tista reva Gašper Skoberne, ki so ga bili poklicali s Štajerskega njemu za umazano konkurenco — upa zdaj, ko leži na tleh, še nekaj brcati! Ampak Rorman bi ne bil Rorman, če se ne bi takoj osvestil. S polnim glasom je zagrmel iz svojih mogočnih pljuč:

»Ha! Ti — strupeni pajek! — misliš, da me zapredeš v svojo mrežo kakor trapastega gorjanca! Rad bi s svojo pisarijo zaslužil nekaj forintov — pa Rorman ti ne gre na lim. Imam sam svojega pisarja. Pojdi, žena, učena polovica mojega telesa! Preberi, kaj spet hočejo škrici od mene!« Potegnil je svojo drobno, nosečo ženo k mizi, jo varno posadil na stol in razprostrl pred njo pozivnico. »Ti se pa poberi!« je preko ramena velel zakotnemu pisarju, ki je brž izginil skozi vrata.

A ne daleč! V veži onkraj kuhinje, pred vhodom v točilnico, se je ustavil in prisluhnil... Rormanca je z jasnim glasom brala možu poziv, naj se zglesi pri glavarju »zaradi večje dobave masti in prekajenega mesa francoskemu vojaštvu«.

»No, sem mislil, da spet kaj sitnarijo zaradi cene,« je pripomnil Rorman glasno in brezbrizno. Ker se ni znal podpisati, je napravil križ v okrožnico, ki mu jo je pomolel sluga. Zdajci pa je položil prst na ustne. Z enim samim skokom je bil zunaj v veži, zagrabil prisluškujočega Grošla za ovratnik, ga potegnil do hišnih vrat in — krepko brcnil na cesto.

Vse je opravil molče. Le žila, ki se mu je napela na čelu, je kazala, da je velikanu zavrela kri. Sluga, ki je bil stopil za njim v vežo, se je glasno zasmel, ko se je Grošl ves prašen pobiral na cesti.

Rorman se je okrenil. V očeh sta se mu borila jeza in smeh. Zasukal je slugo nazaj v kuhinjo in velel ženi z migljajem proti slugi:

»Daj mu požirek žganja!«

Potem je snel svoj široki kmečki klobuk s kljuke, kjer je visel poleg okrvavljenega mesarskega predpasnika, in odšel.

Nande Grošl si je iztepal prah iz obleke in strupeno gledal za Rormanom, kako je v svoji rjavi dolgi suknji stopal navzgor proti

glavarstvu. Ko je mesar stopil v poslopje vrh klanca, se je zakotni pisar vrnil v gostilno, kakor da bi se nič ne bilo pripetilo. Saj je bil je tržen dan in moral je še kakšnega kmeta oskubiti.

Tamle pri mizi ob peči je sedelo nekaj kmečkih fantov. Jože Cesar iz Bršljina in njegov brat Tone... Hm! Godna bi bila za vojake. Če bi opozoril nanje gospode z magistrata? Saj vedno iščejo zamenike za sinove premožnih meščanov. Nekaj goldinarčkov bi zaslužil... In mladi mizar s Poganc, Jurij Oblak — kaj stika glavo z Bršljinci? Aha! Gašper Nadluga, bivši carinik, zdaj tihotapec, je tudi med njimi. Sinoči je ušel iz ječe na magistratu... Ko bi vedel, da sem ga jaz spravil vanjo! Zadavil bi me... Zdaj se je spet sestel s svojimi pomagači... Misli, da ga ne bo nihče spoznal, če si je nataknil brado... Torej nov tihotapski podvig? Joj, ko bi bil zdajle muha, da bi sedel med nje! Ali bi jim zmešal štreno! Cariniki dobro plačajo!

Na videz brezbrizno je stopil Grošl počasi mimo mize in ujel besede: »— če bi le imeli več pušk —« Zdajci pa so se fantje spogledali in umolknili.

Na drugem koncu sobe je zagledal pisar trojico, ki se je je kar razveselil: posestnik Andrej Cesar iz Muhabera z ženo in sinom Martinom.

»Bog daj dober dan!« je prijazno pozdravil.

»Buh dej!« sta odzdravila stara, njun sin ga je le od strani pogledal, se spogledal z bršljinskima sorodnikoma na drugi strani sobe, se nasmehnil, vstal in prisedel k četvorici pri peči.

»Kar pustite ga!« je Grošl miril očeta, ki je hotel poklicati sina nazaj. »Bom pa jaz sedel na njegov prostor. Mladina vkup, mi stari vkup.«

In — meni nič, tebi nič, je dvignil poln Martinov kozarec in ga izpil na dušek.

»Kako je, oče?« je vprašal kmeta. Ta je preložil čik vtihotapljenega bosanskega tobaka iz enega kota ust v drugega in zamomljaj:

»E, taku no, pr dohtarji sma bli.«

»Kaj pa vam je?«

»Sej nejssem jest bulan. Je muj sin Martn. Taku se mu prepekuje po telejs, kadar se h dežje prpravla.«

»Aha! To so posledice tega, ker ga je Lukman takrat na lovu obstrelil. Veste kaj, oče? Jaz bi na vašem mestu Lukmana tožil. Naj plača za sinove bolečine.«

Kmet je zmajal z glavo.

»Na-a; na bom ga še ankat tožu. Sej m'je že takat vse plačou.«

»Plačal vam je za drugega sina, ki ga je ustrelil. Za tega pa je plačal samo zdravljenje, za bolečine nič in nič za to, kar morate še zdaj plačevati zdravniku in za zdravila. In za to, ker sin ni sposoben za težka dela...«

»I, naa, tu pa že nej rajs! Sej dejla anu jen drugu, kuker nas aden,« se je vmešala kmetica.

Nande Grošl pa ni odnehal. Še in še je živo slikal kmetu vso škodo, ki jo je utrpel po meščanu Lukmanu in krivično malenkostno odškodnino, ki jo je bil prejel za ustreljenega in obstreljenega sina.

»I, nu! Ta rejč je zdej v majstu že pazablana. Sitnu be blu, spet akul gespuode huodet,« se je branil kmet.

»Saj vam ni treba nikamor samemu hoditi! Ne bo se vam treba pravdati z Lukmanom. Pismo mu napišem namesto vas in v njem razložim kako in kaj, pa pošljete sina s pismom k njemu. Rad bo dal stotak ali dva. Vam bi pa prišla še kakšna kravica v hlev ali kos nove zemlje k vašemu lepemu posestvu.«

Kdo ve, če bi se zakotnemu pisarju ne posrečilo ujeti tolste ribice, da se niso zdajci odprla vrata: Rorman!

Prihuljeno kakor tepen pes se je pisarček pomaknil okrog mož po sobi naokrog, vedno s hrbtom proti gostilničarju obrnjen, prežeč na priliko, da se kolikor mogoče dostojno umakne skozi vrata.

»Hej, Miha! Sem pojdi!« je klical Rormana od mize pri oknu kmet, podolgovatega obraza in modrih oči; Mramor z Vinjega vrha.

»Glej ga!« je pristopil mesar in s šapasto roko prijel polno čašo, ki mu jo je bil natočil tovariš izza otroških let. Skupaj sta pastirjevala in se podila po domačih pašnikih tam na Vinjem vrhu. Miha je izpil čašo, jo zopet napolnil in porinil pred kmeta.

»Kako je, stari prijatelj?« je vprašal Mramor. »Saj je staro prijateljstvo med nama, ali ne?«

»Kaj bi ne bilo! Še starejše, kakor se tebi zdi!«

»Nu?«

Rorman je prisedel na klop, kjer se mu je odmaknil Mramorjev sopivec črnih kodrastih las in črnih oči, kmet po imenu Barborič, prav tako kakor Rorman potomec nekdanjih srbskih uskokov.

»Moj oče, Jožef Rorman, so mi pravili, kako je njihov stari oče, torej moj praded Matevž Rorman — tega je že več kakor sto let — hodil s tremi prijatelji: Matijo Mramorjem, Štefanom

Barboričem in Blažetom Papežem kot sogornik v vinogorski zbor klevevske graščine. Graščinski so hoteli potegniti zbor z gorice v graščino, ker jim je bila gorica predaleč in je bil oskrbnik prelen, da bi kot gornik hodil v imenu gorskega gospoda na zbor. Pa se je moj praded s prijatelji postavil na pot do graščine in nikogar niso pustili dalje. Ko so bili vsi sogorniki zbrani, so odšli na goro, v grad pa so poslali fantiča, mojega starega očeta Antona Rormanana, s poročilom: Vinogorski zbor je in bo zboroval po stari pravdi na gorici in nikjer drugod.«

»In tvoj praded se ni bal graščaka, vinogorskega gospoda?« je vprašal Mramor.

Rorman je sprožil črno kodrasto brado med prsti in zaničljivo skomignil z rameni.

»Kaj bi se bal! Saj je bil svobodnjak in baje močan in velik kakor gora —«

»Ali: kakor njegov pravnuk Miha — hehe!« se je smejal Barborič. »Moj oče pa so mi pravili, da je oče tistega Rormana kot uskok prinesel s seboj tri velike pištole, ki jih je imel zatak-njene za pasom in s katerimi je znal streljati kakor nihče drugi. Zaradi tistih cevj so mu grajski ljudje dali priimek Rorman. Bali so se ga vsi, ker je bil tako močan in nagle jeze — prav kakor ti.«

Gostilničar je vstal in se vzravnal do vse svoje velikanske višine. S samozadovoljivim nasmehom je zaril prste svoje lopataste roke Barboriču v črne kodre, ki so mu v čop zvezani izpod širokega klo-buka viseli na vrat. Nemilo ga je pocukal in dejal:

»Imaš prav. Stari oče so mi nekoč rekli, da sem pradedu zunaj in znotraj podoben. Hm! Stara puntarska kri uskoškega rodu. Hohohoho! Kakor tvoja in tvoja!« je stresel z drugo roko še Mramorja za zgodaj osiveli čop. Pristopil je k drugi mizi in se oprl ob stol, na katerem je sedel mlad, bledoličen mož, poganški mizar Jurij Oblak. »Fantje, kar dobro prilivajte, da pridete hitreje do moči! Jo boste kmalu potrebovali.« In njegove velike temno-rjave oči so zvito pomežiknile.

Fantje so ga razumeli. Cesarjev Martin je zardel in povesel pogled. Mizar Oblak pa je dvignil kozarec. Le najstarejši med njimi, Gašper Nadluga, je pozorno pogledal v mesarjeve oči: Kaj se skriva za njegovimi besedami? Ali se morda že bliža čas...

»Kaj je novega, oče Rorman?«

»Nič takšnega. Mi smo dobri mirni ljudje. Kaj nam mar, če so tirolski kmetje že tretjič vrgli Francoze iz svoje dežele!«

»Kaj so, kaj?« se je zanimal Papež, ki je odprl stranska vrata, vodeča v posebno sobo za gospodo.«

»I, ali ne veš, da so Tirolci potolkli Francoze? Vsa dežela se je dvignila, pa so jih — že tretjič.«

Usnjarjeve drobne oči so pomežiknile prijatelju.

»Nu, tam so drugačni ljudje. Mi, Kranjci, pa smo pohlevni kakor backi. Vemo, kaj se spodobi, če nas Francozi počaste s svojim obiskom, in radi plačujemo vojno kontribucijo, če je še tako visoka, da so le Francozi zadovoljni z nami.«

»Hahaha! Prav ste povedali, gospod Papež. Včeraj so mi porabili zadnji voz sena. Strašansko sem vesel, da sem ga smel podariti prijatelju Napoleonu. Haha!« je iz drugega kota sobe zasmehljivo pomagal mladi kmet Šetina iz Gotne vasi.

Rormanov zagoreli obraz se je zresnil. Pomežiknil je nazaj, češ: Pazite, kaj govorite! Ovaduh je med nami!

Nande Grošl, ki je mislil, da ga gostilničar še ni opazil, je takrat smuknil mimo njegovega hrbta, tiho odprl vrata in se spretno zasukal skozi nje. V veži si je pisarček obrisal potno čelo in skočil po stopnicah na ulico... »Da se je hudič moral tako hitro vrniti!« je sam pri sebi godrnjal. »Ušel mi je masten zaslužek. Pa tudi — kdo ve, kaj so imeli fantje tam pri svojem omizju! Nekaj sem ujel mimogrede, kar se je glasilo kakor: — če bi le imeli več pušk — ... Kdo bi jih imel? In zakaj? ... Hm, Cesarjeva fanta iz Bršljina sta vseh muh polna. Njun oče, Luka Cesar, je mestni logar — ali sta si fanta morda izposojevala očetovo puško? ... Divja lovca? ... Tihotapca? ... Videl sem ju že v družbi kovača s Kačje ride, o katerem ljudje šepetajo čudne reči ...«

Nande Grošl je sklenil, da se včasih ozre za fantoma. »In tale črni medved — Rorman — bo pomnil, kdaj me je brcnil iz hiše. Že dobim priliko, da mu eno zagodem. Sicer je zviti in oprezen kakor lisjak, ampak nekoč mu že pridem do živega. Tihotapec Gašper Nadluga zahaja k njemu. Morda je Rorman v zvezi s tihotapci? Kdo ve? Saj mnogokrat potuje na Hrvaško ...

Rorman pa je medtem z bistrim pogledom premočil svoje goste, vsakega posebej, potem je zadovoljno pokimal in dejal:

»Ozračje se je razčistilo. Fantje, tako vam povem: Kar so napravili Tirolci — ni pes, da bi se tudi nam ne posrečilo. Nadnje je Napoleon poslal močno vojsko, v naši deželi pa je komaj dva tisoč osem sto Francozov.«

»Ho! Za zajtrk jih pohrustamo, zajce pritlikave!« se je oglasil Šetina. Drugi so mu pritirjevali.

Papež je molčal in pomislil: Tirolska je polna ozkih sotesk in nepristopnih gora, strmih prelazov in globokih prepadov. Pa naši grički in dolinice — vse odprte! ... Ampak — Rorman prihaja od glavarja! In tisti mora vedeti...

Rorman pa je nadaljeval:

»Belokranjci in Kočevci so že vsi pripravljeni. Nekaj orožja so dobili od Avstrijcev čez mejo, nekaj so si ga sami napravili. Povejte vsem, ki so naših misli: Tudi za našo deželo pride čas. Vsak naj se dobro pripravi. Bodite pa modri in oprezn! Ko se vrnejo naši brambovci z Ogrske, udarimo vsi hkrati na francoske pritepence.« In spomnivši se glavarjevih besed, je dodal: »Takrat ne bo v štiriindvajsetih urah v deželi nobenega Francoza več. Naš cesar, ki se zdaj dogovarja na Dunaju z Napoleonom, bo potem lahko sklenil mir, kakršnega bo sam hotel.«

»Tako je. Živel cesar Franc!« je zarjul Gašper Nadluga. »Dol s Francozi!«

»Pst! Dve sobi dalje sede francoski častniki!« je opozoril Papež.

»Ha! Jim kmalu namažemo podplate!« se je oglasil Cesarjev Jože. Njegove svetlosive oči so gorele v mladostni bojaželjnosti.

Papež se je nasmehnil njegovi vnemi: Mladina! Drzna tudi, če gleda smrti v oči! Ali bo uspela s kosami in vilami, ko bodo pokale francoske puške in grmeli kanoni?

Zdajci pa se je mali usnjar zdrznil: Na vratih je stal njegov Jak... Oh, on se je tudi družil z njimi, ki so izzivali smrt!

»Saj sem si mislil, da vas tukaj dobim, oče.«

»No, kaj je? Kaj so rekli gospodje na magistratu?« je vprašal usnjar.

»Ha! Smejali so se. So rekli, da smejo sprejeti le gotovino.«

»In ti?« je vprašal Rorman.

Fantove jasne oči so se zasmejale. Prožno je vzravnal vitko telo.

»Nisem odnehal. Zahteval sem, da zapišejo v kontribucijsko listo: Je pripravljen plačati kontribucijo z rekvizijskim potrdilom iz leta 1805.«

»Haha! Dobro, dečko!« se je zasmejal usnjar. Veselilo ga je vendarle, da je sin v vsem dejanju in nehanju kazal očetovo kri. Seveda — če je pomislil, da bi njegov sin edinec mogel pasti kot žrtev med drugimi žrtvami, se mu je stisnilo srce.

»Jak! Pojdi pit!« so ga klicali fantje. Jak je v zadregi pogledal očeta, češ: Kaj poreče oče meščan bogataš k mojim kmečkim prijateljem?... Vendar je uporno dvignil glavo in pristopil k mizi poleg peči.

Usnjarja je zbolelo: Seveda! Jakovi uporniški tovariši! Zakaj bi ne pil z njimi, saj jih vsako noč lahko pobere skupna smrt, če jih zalotijo tam gori v Kačji ridi, kjer si kujejo orožje in se vadijo za borbo...

»Miha! Postavi fantom štefan vina na mizo!« je zapovedal Papež z rezkim glasom, se zasukal in že stopil skozi vrata k svoji družbi.

Sin je s široko razprtimi očmi pogledal za očetom.

ŠESTO POGLAVJE

Bilo je že v mraku lepega jesenskega dne v začetku oktobra, ko je Jak stopil v kuhinjo, segel za vrata po ključ delavnice in klical sestro, ki je po večerji spravljala nekaj v shrambo:

»Milka, stopi z menoj v delavnico, da odneseš potem ključ domov.«

»Oh, Jak! Oče bo gotovo opazil, da jemlješ usnje za vašo reč. Potem bo pa ogenj v strehi.«

»Prav nič ne bo. Oče že davno ve, kam izginja usnje. Ampak dela se slepega, ker se boji zame. Noče biti odgovoren za to, če bi se meni kaj pripetilo. Ve pa, da gre za dobro stvar. Zato nič ne reče.«

»Beži, beži, Jak! To si le domišljuješ.«

»Tako? Nu, in če ti povem, da mi je oče sam pripravil na mizo, kjer režemo jermene, veliko, lepo kožo, pripravno za naše potrebe.«

»Oh, Jak!«

»Zares, no. Ko sem jo zvečer odnesel, je zjutraj samo vprašal: Ali si ti vzel kožo? — Jaz, sem kratko odgovoril in sem mislil, da bom slišal nekaj grenkih. Pa je samo prikimal in šel... A zdaj pojdiva! Čakajo me.«

»Kje pa se zbirate, Jak?«

Jak je imel svojo dve leti mlajšo sestro rad. Bila je resno dekle in — to je vedel — znala je molčati. Ampak zdaj ji je vendarle odločno odgovoril:

»Čim manj ljudi to ve, tem bolje za tvojega brata.«

Milka je molče odvezala delovni predpasnik in odšla sta. Zgoraj v ulici, dve hiši navzdol od Papeževe usnjarne, je Jak zagledal dekle z zlato se bleščečimi lasmi. Srce mu je začelo hitreje utripati. Takšne lase je imela le Metka. Stala je pred domom stare

Gričarice, suhljate zgovorne ženice, ki je sedela na pragu, izbirala iz velike košare v gozdovih nabrana zelišča in jih urejala po kupčkih pred seboj na razgrnjeni rjuhi. Ana Gričarica je bila prijateljica stare Marjete Gosarke. Po značaju sta bili sicer zelo različni, a vezala ju je podobnost njune usode. Tudi Gričarica je videla boljše dneve. Njen praded je bil mestni sodnik. Njegov in njegovih naslednikov nagrobni spomeniki so vzdani v stene kapi-teljske cerkve. In ona? Kolovrati vse dneve po travnikih in gozdovih in nabira zdravilna zelišča, da se revno preživi. Ob sejmskih dneh, pred prazniki in ob žetvi pa hodi pomagat v kuhinjo k Rormanovim, kjer služi njena sestra Mica za dekle.

Ko sta se približala oba Papeževa, se je Metka brž poslovila, prišla za težak škaf, poln izpranega perila, in šla dalje.

»Dober dan, Gričarica!« je pozdravila Milka in se ustavila pri zeliščarici.

Jak je pokimal starki in skočil za Metko.

»Ali dovolite? Škaf je pretežak za vas!« ji je zastavil pot in prijel za rob škafa.

Za trenutek so se Metkine zlatorumene oči zableščale proti Jakovim sivim. V njenih rožnatih licih sta se prikazali jamici.

»Saj sem ga že vajena. Vsak dan ga prenašam od Krke.«

»Kar postavite ga na tla!« je vztrajal.

Nehote ga je ubogala, vendar je še ugovarjala in prišla škaf za eno uho.

»Sram me je, da bi ga vi nosili. Primiva škaf vsak za eno uho, če že mislite, da mi morate pomagati.«

»Nu pa dajva,« se je nasmehnil Jak in prijel škaf za drugo uho.

Preko škafa sta se zopet spogledala in drug drugemu posmejala.

Njuna pot je bila kratka. Že sta stala onkraj Papeževe delavnice pri Marjetini bajti.

Rdečica je zalila Metkina lica, ko se je spomnila na teto.

»Zdaj pa le izpuscite!« je šepnila že blizu vrat in povescila roko s škafom k tlom.

On pa je z nagajivim pogledom v njene lepe jasne oči brž prijel škaf še z drugo roko in ga dvignil.

»Prav nič se ne bojim vaše tete,« je prav tako tiho odgovoril in že stopil s škafom na prag. »Dober večer, teta Marjeta!« je glasno pozdravil in postavil škaf v kot ob vratih.

Od mize, kjer je Marjeta likala rjuhe, je prišel čemerren odgovor:

»Tebi nisem bila še nikoli teta!«

»Kako da ne?« se je delal jeznega. »Ali vas nisem do svojega dvanajstega leta, dokler me ni oče poslal v uk, klical za teto? Zdaj, ko sem se vrnil domov, se mi pa kujate! Kakšna zvestoba je to?«

»Prismoda!«

»Nu, vidite, vi me še vedno tako kličete, kakor ste me nekdaj. Prismoda! Jaz pa nimam pravice, da bi vas klical s starim imenom!«

Z glasnim kovinskim šklepetom se je v poltemi odprl likalnik. Iz mraka se je posvetila rdeča žerjavica in se z odločnim zamahom zagugala Jaku pred nosom, da je komaj odskočil. Marjeta je stopila mimo njega čez prag, da na ulici razpiha likalnik.

»Pojdi k vragu!« je mimogrede zagodrnjala izpod svoje čiste, bele rute.

»Ha! Lahko noč!« je Jak smeje se želel in se zasukal za njenim hrbtom iz kočice — ne da bi pozabil se še enkrat ozreti v lepe Metkine oči. Vzel je velikanski težki ključ iz žepa in odklenil vrata domače delavnice. V mraku je tipal za skladanico jermenov, ki si jih je že popoldne urezal.

»Tale Marjetina sorodnica je pa čedno dekle,« je rekla Milka, vstopivša za bratom v delavnico.

»M—m,« je zagodrnjal Jak. Slekel je frak in telovnik in si prišel jermene navijati okrog telesa. Ko jih je z vrvico dobro prevezal, se je zopet oblekel.

Sestra ga je začudeno opazovala.

»Zakaj jih skrivaš? Saj jermeni niso orožje!«

»Seveda ne. Ampak če bi jih straža videla, bi moral biti mož že zelo neumen, če bi ne uganil, čemu jih bom potreboval.«

»In če jih zatiplje na tebi, ko te preišče?«

»Tipljejo samo za orožjem. Takole, zdaj pa zakleni za meno. Mami povej, da pridem šele zjutraj domov, da ne bo vso noč čula in poslušala, kdaj se vrnem.«

Milka je iztegnila roko in na pragu pridržala brata za rokav:

»Jak! In — če bi te —«

»Upihnili?« se je posmešnil. Potem se mu je obraz zresnil, skomignil je z rameni in pogledal sestri mirno v oči: »Doslej me niso. Če me ustavi straža na poti — moj 'Laissez passer' je v redu. Grem pač na posestvo, ki ga imamo pri Mirni peči.«

Milka je globoko vzdihnila.

Jak je že stopil navzdol preko ulice in izginil v prehodu med nekoliko niže ležečima nasprotnima bajtama, kjer so na drugi strani bile vsekane v skalo strme stopnice proti Krki.

Stara Marjeta, ki je pred svojo bajto nakladala novo oglje v razpihani likalnik, je dvignila glavo in gledala za Jakom, čeprav ga ni bilo več videti.

»Tale bi bil pripraven za naš načrt. In — Metka mu je všeč...« je Marjeta godrnjala sama vase. A roka, ki je zapirala likalnik, se ji je zatresla... Ali je prav, da zaupnega ji dekleta zaplete v to reč? Ampak — saj ni druge poti! Hohenwartu je obljubila, da priskrbi zanesljivo spletično za Langerjevo ženo. Tako zanesljivo, — mislila je seveda na Metko — da ji bodo mogli zaupati pisma, ki bi jih prenašala na Mali Slatenk, kjer je bil oženjen Rormanov brat Jakob, za Langerja, ki je bival na Ogrskem, in za generala Gyulaya, ki je bil na Štajerskem; v Bršljin k logarju Cesarju za kočevske zaupnike; na Rormanovo pristavo »Beričevo«; na Pogance k staremu vrtnarju Jožetu itd. Tam bi jih dobival Miha Rorman, kadar bi potoval po živino. Odkar je straža na mostu preiskala Rormana, ko je šel iz mesta, se Hohenwart boji zanj. Bržkone je res nekdo Rormana osumil pri Francozih... Le kdo? Mogoče tista denunciantska spaka — zakonni pisar Grošl?

»Nu, kadar Francoze naženemo — tem našim izdajalskim kreaturam se ne bo dobro godilo!« je starka zagodrnjala tako glasno, da je Metka pritekla na prag.

»Kaj želite, teta Marjeta?«

»Spravi oglje, ne bom ga več rabila!«

In medtem ko je Marjeta likala Hohenwartove bele platnene rjuhe, je nadaljevala svoje razmišljanje: Da, Jak bi bil pripraven za Metkinega spremljevalca, kadar bi nesla pisma na Slatenk ali kam drugam v okolico. Dekle vendar ne bi moglo hoditi samo tako daleč! Tile francoski Lahi so bili vseh muh polni. Lotili so se dekleta, kjer koli jim je katero prišlo v pest. Ampak — Jak, tako bi šlo. Jak je zanesljiv in za uporniško delo goreč fant. Namesto Rormana bi prevzel obveščanje okoliških kmetov in »zelenih lovcev« — kakor so začeli ljudje imenovati one, ki so se skrivali po gozdovih. Kar bo treba sporočiti na kočevsko stran, v Trebnje, na Hrvaško ali na Štajersko, to zaneseta Metka in Jak iz mesta zaupnikom v okolici, od tod dalje pa Rorman... Da, da, tako pojde! ... Jak in Metka — zaljubljen par, ki dela izprehode do

Slatenka ali ob Krki do Bršljina ali čez travnike proti Ločni, tak par ne bo sumljiv...

Najbolje bo, če se stvar spravi takoj v tek.

»Metka! Škafi, ki jih prenašaš od Krke, so pretežki zate.«

Metka se je vsa zdrznila in živa rdečica ji je planila v lica, ker se je spomnila Jakove pomoči.

»Oh, ne, teta —«

»Že prav. Odslej ti jih ne bo treba več prenašati. Dogovorila sem se že, da pojdeš služiti h gospej Langerjevi za spletično, če ti je služba všeč. Bolje ti bo tam kakor pri meni. Težkega dela ne boš imela. Gospa je dobra in te bo imela kakor domačega človeka. Pri meni nikoli ne vidiš belega kruha — saj imava komaj za črnega. Tam boš vsak dan sita vsega dobrega.«

Metka je imela že solze v očeh. Strah jo je bilo službe pri tujih ljudeh.

»Oh, teta, prosim, naj ostanem pri vas!«

»Metka!« Marjeta je stopila tik dekleta, ki je stalo pri ognjišču, in šepetaje nadaljevala: »Metka! In če ti povem, da mi storiš veliko uslugo, ako sprejmeš službo?«

Marjeta je položila svojo težko koščeno roko dekletu na ramo. Še nikoli ni tako govorila z Metko. Mladenki je bilo kar tesno pri srcu.

»Da, teta. Sprejemem jo,« a solze so se ji ulile po licih.

»Nu, vidiš, saj sem vedela, da si dobro dekle. In zdaj me poslušaj: Ne misli, da bi se te jaz rada iznebila, ali da si mi v breme. Nasprotno. Že dolgo nisem tako prijetno živela kakor zdaj, ko ti opraviš polovico mojega prejšnjega dela. Ampak v tisti službi te — potrebujemo.«

Ob svitu ognja, ki je plapolal na ognjišču, je Metka razločila trd, prodirajoč pogled iz starkinih ugaslih oči.

»Potrebujemo te. In — prisezi, da nikoli nikomur ne izdaš, kar ti bomo zaupali!«

Metko je stresel mraz. Trepetanje, ki ga ni mogla zatreti, ji je stresalo ude.

»Prisegam!« je zašepetala in strah jo je dušil, ko je gledala v starkin, od ognja ožarjeni obraz. Vendar se je premagala in si obrisala solze.

»Torej čuj! To veš, da se je moral gospod Langer z brambovci umakniti na Hrvaško?«

Metka je molče prikimala.

»Dobro. Potrebujemo človeka, ki bi nosil pisma, nanj pa tudi drugim osebam naslovljena, varno in nesumljivo iz mesta določenim zaupnikom v okolici. Ta pisma bo gospa Langerjeva tebi izročala in ti jih boš prenašala, skrita v nedrih. Če te kdo vpraša: kam in zakaj, boš vedno odgovorila, da greš po sadje, jajca ali kar si bodi. Imej vedno košarico s seboj, vselej boš tam, kjer pismo oddaš, tudi res nekaj kupila. Ali si razumela?«

»Da.«

»Metka! Ali se zavešaš, da bo tvoj posel nevaren — smrtno nevaren?«

»Da,« je še tiše šepnilo dekle.

»Smrtno nevaren ne samo zate, ampak za nas vse, ki delamo za veliko stvar?«

»Da.«

Starkini koščeni prsti so se za trenutek tesneje oklenili dekletovega ramena, potem jo je izpustila in se okrenila k svojemu delu.

»Zberi svoje stvari,« je potem glasno velela, »preglej jih, da boš imela jutri vse pripravljeno. Predpoldne te peljem tja. Operi si še in zašij, če ti je kaj treba. Drugo delo nocoj kar pusti.«

Molče, še vedno drgetaje od razburjenja, je odšla Metka v izbico. Z vso silo je stiskala zobe, da ni izbruhnila v glasen jok, ko je spravljala svoje stvari na kup.

Ko bi njena mama vedela, da mora iti služiti k tujim ljudem! ... Ali bi ne bilo bolje, če bi se vrnila domov? Ampak — kako? Za pošto nima denarja, peš pa — v teh časih — na to pač ni bilo mogoče misliti. In stara teta računa nanjo. »Potrebujemo te,« je rekla. Ali ni bila njena dolžnost, da vztraja, da pomaga teti, ki jo je sprejela in kljub svoji revščini skrbela zanjo. Da, vztrajati mora. Zdaj je sprejeta med one, ki delajo za »veliko stvar« ... Kakšno veliko stvar? Stvar, ki je prepovedana pod smrtno kaznijo? Torej — nekaj proti okupatorju? ... Da, da, saj bo prenašala pisma za poveljnika brambovcev. Morda se vrnejo brambovci in poženo Francoze iz dežele? ...

In kdo so oni, ki pripravljajo osvobodjenje? Teta Marjeta, gospa Langerjeva, morda tudi Jak Papež, ki je ob takšnih neobičajnih urah hodil »na delo«, in pa ona zagonetna roka, ki je že večkrat trkala sredi noči na Marjetino okno in oddajala ali sprejemala pisma — vsi ti so bili pač le stranski činitelji v pripravah za upor, nekakšni posredniki. A kje so bile glavne gonilne sile?

Zaman je Metka v duhu iskala med Novomeščani, ki jih je — dasi je bivala v Novem mestu šele mesec dni — skoraj vse poznala. Deloma jih je poznala, ker je raznašala in pobirala perilo, deloma po pripovedovanju zgovorne Gričarice, ki je vsak dan prihajala k Marjeti v posete in preresetala novice iz vseh novomeških rodbin. Ali so med uporniki vsi Novomeščani? Vsa tako imenovana črna vojska? ... Vsi pač ne. »Mnogo je med njimi nezanesljivih potuhnjenih elementov« — kakor je rekla nekoč teta Marjeta proti prijateljici Gričarici. »Ti so vsikdar pripravljeni, da postanejo ob prvi priliki izdajalci lastnih rojakov.«

Kljub svojim šestnajstim letom je Metka poleg strahu, ki se še ni umaknil iz njenega mladega srca, čutila nekakšen ponos zaradi velikega zaupanja, ki ga ji je dokazala stara teta s poverjeno ji važno nalogo. Naloga sama jo je že začela zanimati. Vsekakor je sklenila, preden je legla k počitku, da se teta v svojem zaupanju do nje ne bo zmotila.

Zjutraj se je — kakor vedno — zbudila že ob štirih. Teta je še spala. Gotovo je likala pozno v noč, o čemer so pričale visoke skladovnice perila na mizi. Metka je tiho vstala, odšla v kuhinjo in se vneto lotila dela. Prinesla je dva škafe vode iz Krke, namočila pisano perilo, ga milila in mencala s takšno vnemo, da niti ni opazila, kdaj so se odprla vrata in je teta stala med njimi.

»Ali se hočeš zadnji dan še pretrgati od pridnosti!« je nenedoma zagodrnjala starka, da se je zamišljena Metka vsa stresla.

Toda ko se je okrenila, je opazila na starkinem čemerem obrazu nekaj, kar je bilo močno nasmehu podobno. Zgodilo se je prvikrat, da je Metkina marljivost izvabila iz čemerne starke nekaj priznanju podobnega. V prešernem veselju zaradi posrečenega uspeha je Metka pokazala na tri škafe namiljenega pisanega perila in še dva perilnika, kamor je v posamezne kupe zložila kose, ki niso imeli trpežnih barv.

»Poglejte!« je pozvala z nagajivim ponosom.

»Hm,« je godrnjala starka. »Zakasnila sem se za dve uri. Šest je že. Kaj pa naj zdaj jaz delam, ko si ti že vse opravila?«

»Zajtrk je pripravljen. Kar jejte, teta! Potem greva na Krko izpirat.«

»Pišče kokljo komandira! Nu, naj bo, ker je zadnjikrat.«

Pol ure pozneje sta Marjeta in Metka na Krki družno tleskali s perilom ob perilnike. Ne daleč od lesenega mostu, ki je vezal mesto s predmestjem Kandijo, je bilo perišče pomaknjeno nad gla-

dino Krke. Voda je tu pod strmimi novomeškimi skalami tekla tiho brez žuborečih valov, skrivaje pod prijaznim zrcalom mirne gladine strahotno brezdanjo globino. Kadar koli se je Metka ozrla vanjo, ji je tesnoba stisnila srce.

»Dobro jutro!« je pozdravil znan glas z brega.

Metki je šinila rdečica v obraz. Na pol se je okrenila, vzela kos perila iz škafa in odzdravila z nasmehom, polnim zadrege:

»Dobro jutro!« Dve ljubki jamici sta se ji prikazali v rožnatih licih.

»Dobro jutro, Jak!« je zaklicala Marjeta, »ali se vračaš z dela?«

»Da.«

»Bo kmalu vse dozorelo?«

»Prav kmalu. Vsak čas bomo pripravljeni na — žetev,« je z nasmehom odgovoril Jak. Njegovi pogledi so viseli na dekletu.

»Stopi sem, Jak! Nekaj bi te prosila.«

Jak je stopil bliže in Marjeta je tiho nadaljevala:

»Od danes dalje bo moja nečakinja opravljala važna pota v okolico. Ker pri nas zdaj ženska nikjer ni varna pred francoskimi pritepenci, te prosim, spremljaj jo na teh potih, kolikor ti bo čas dopuščal. Tudi bo manj sumljivo, če hodita v dveh. Če vaju bi opazovali, bo izgledalo, kakor da se izprehajata. Ali storiš to uslugo naši dobri stvari?«

S težavo je Jak zatrl poreden nasmeh, ko je opazil, kako hitro se je Metka sklonila globlje nad perilnik. Resno je odvrnil:

»Prisegel sem, da se nikjer ne izognem delu za našo stvar. Kar obvestite me, kadar me potrebujete, teta.« In nagajiva žilica mu ni dala, da bi ne pristavil: »Na svidenje, gospodična Metka! Upam, da vam ne bom preveč nadležen spremljevalec.«

Metkina zadrega je bila tolikšna, da mu ni vedela odgovora. Le na pol se je okrenila, se mu nasmehnila in se brž spet sklonila nad delom.

Jak je bil tudi s tem nemim odgovorom zadovoljen.

»Zbogom, teta!« je zamahnil s kastorcem — novomodnim klobukom, ki je bil obrnjenemu loncu podoben — tako globoko kakor pred najimenitnejšo damo in skočil nazaj na breg.

Marjeta mu je pokimala in nekaj zagodrnjala sama vase. Metka pa je, sklonjena nad perilnikom, skrivaj pogledala za njim, ki je veselo in prožno stopal po stezi med ločjem, da so škrici njegovega temnorjavega fraka plahutali naokrog. Po strmi bližnjici je skočil

na kamnite stopnice, ki so vodile po skalnati rebri navzgor na Breg. Tam se je ozrl, Metka pa je brž okrenila glavo k delu.

Istega dne, še pred kosilom, je Metka v spremstvu svoje stare tete nastopila službo kot spletična gospe Langerjeve, ki je stanovala pri svojem stricu, gospodu Coppiniju, na trgu v drugi hiši na levo od magistrata. Peljali so ju po odprtem hodniku v dvoriščno stavbo, kjer sta iz ozke predsobice stopili v nizko, temačno, skromno opremljeno spalnico poganške gospe.

Izi se je nežno, čedno dekletce v srce zasmililo, ko je stalo pred njo; lepe zlatorjave oči, polne solza, na dolgih zlatih kodrih sončni odsev in boječ trepet na rdečih ustnah. Z občudovanjem in strahom so dekletove oči poizkušale brati v krasnem obličju mlade gospodinje.

Ko je stara Gosarka odšla, je Iza položila Metki roko okrog ramen in veselo izpodbujajoče dejala:

»Medve se bova dobro razumeli, ali ne Metka? Stari znanki sva še iz Ljubljane.«

Metka se ji je hvaležno nasmehnila in prikimala. Čutila je: če bi izpregovorila eno samo besedo, bi planila v glasen jok. Mlada poganška gospa jo je razumela.

»Manica!« je zaklicala skozi nizka odprta vrata v sosedno sobico.

Na prag je stopila stara varuška z lepim, leto starim otročičkom, modrooko Florico, na rokah. Z zadovoljstvom je Iza opazila, kako so se Metki zasvetile oči pri pogledu na ljubko dete.

»Manica! To je Metka, ki bo prevzela tvoja hišna dela, da tebi ne bo treba odslej misliti na ničesar drugega kakor na moje najdražje.«

In Iza je iztegnila roke in prijela veselo vriskajočo punčko ter pristavila:

»Pelji Metko v njeno kamrico, da odloži svoje stvari. Potem ji pa odpri na hodniku kovček, ki naj ga izprazni, da pridem do plesne obleke, ki mi jo popravi šivilja za generalov ples. Pokaži Metki omaro, v katero naj znosi ostale obleke.«

Tako je bila Metka takoj zaposlena, kar ji je preko prvih ur v službi še najbolj pomagalo. Odšla je s starko v tesno predsobo, kjer so drug vrh drugega stali ob steni deloma izpraznjeni, deloma še polni kovčki.

»Tegale bo treba izprazniti,« je pokazala Manica na največjega prav na dnu. »Tukajle je pa tvoja kamra.«

Odrpala je vrata v majhno, preprosto pobeljeno izbico, kjer je bila v enem kotu postelja in poleg nje stol, v drugem pa obešalnik za obleko. Pod nizkim okencem z razgledom na dvorišče je stala šivalna mizica s stolom. To je bila vsa oprema Metkine kamrice.

Metka je postavila svoj s črtastim platnom prevlečeni kovček na tla, slekla jopico, vzela iz kovčka bel, skrbno zlikan predpasnik in stopila k Manici, ki je v predsobi jemala kovčke s kupa in jih skladala na stopnice, ki so vodile iz predsobice na podstrežje.

Naposled je Manica odprla velik lesen kovček in pripomnila:

»Te-le obleke boš znosila v omaro, ki stoji v moji kamri tam onkraj gospejine sobe. Lepo jih jemlji ven, da jih preveč ne zmečkaš.«

In vzela je sama nekaj oblek iz kovčka, jih razprostrla in obesila dekletu preko lakti.

»Tole bodo pa gospa danes teden oblekli za generalov ples,« je rekla naposled in previdno izvlekla belo, s srebrnimi čipkami obrobljeno in z dolgo tenčičasto vlečko opremljeno svileno obleko. Strme so obvisle dekletove oči na tolikšni krasoti.

»No, pojdiva!« jo je spomnila starka in držala z visoko dvignjeno roko plesno toaleta kvišku, z drugo roko pa odprla vrata v gospejino sobo.

»Ali je vlečka močno umazana?« je vprašala Iza, ki je sedela z otrokom na kolenih v naslanjaču pri nizkem oknu.

»Nu, vsekakor jo bo treba oprati in zlikati, preden jo šivilja popravi. Ampak ne vem —,« s pogledom je starka pomenljivo ošvignila mladenko, ki je nesla obleke mimo nje v sosedno sobo.

Iza je razumela.

»Metka!« je ustavila dekle na pragu. »Ali znaš lepo likati?«

Metka se je okrenila in v nežno rožnati obrazek ji je šinila temna rdečica.

»Teta Marjeta je rekla, da znam bolje likati kakor ona, ker imam dobre oči in se mi roke ne tresejo,« je skromno odgovorila. »Svilene srajce in čipkaste kravate sem morala vedno jaz likati.«

Iza se je malce nasmehnila in dejala:

»Potem ti brez skrbi zaupam svojo plesno krasoto. Kar tamle na posteljo jo razprostri, Manica, da mi Metka odpara vlečko.«

Bilo je čez teden dni, dne 8. oktobra. Tistega dne so Coppinijevi zelo zgodaj večerjali zaradi plesa, ki ga je francoski general Zucchi priredil na magistratu. Po večerji pa se je po stanovanju začelo nervozno tekanje, kakršno je običajno ob takšnih prilikah.

Najbolj mirno je bilo v poslopju na dvoriščni strani, v Izinih skromnih prostorih. Za priprtimi vrati je v Manični sobi spala mala Florica, v Izini spalnici pa sta bili Manica in Metka pred toaletno mizico zaposleni z napravljanjem svoje gospe. V naslanjaču poleg okna je čepela — z nogami na stranskem naslonilu — Cilika, za-
topljenjena v občudovanje svoje ljubljene Ize.

Zadnjikrat je potegnila Metka z glavnikom preko vsakega izmed temnih kodrov, ki so viseli gospe po vratu, potem je spretno popravila pričesko vrh glave, vzela z marmorne plošče diamantni diadem in ga pritrdila Izi v lase.

»Je prav tako, gospa?« je vprašala gledaje gospejino sliko v ogledalu.

»Prav, Metka. Zelo si spretna,« je pohvalila Iza in vstala.

Metka ji je poravnala dolgo vlečko iz bele čipkaste tančice in tiho občudovaje odstopila. Cilika je prekobalila noge, pokrite z dolgim empirskim oblačilcem, preko naslonila na tla in molče stopila okrog lepe mačeha. Manica pa je vzela iz škatlice dragoceno slo-
nokoščno pahljačo ter čipkast robček in z zadovoljnim, skoraj materinskim nasmehom podala oboje gospodarici.

»Naj se te še jaz nagledam, preden gremo!« se je tedaj od odprtih vrat oglasila gospa Tekla Jelovškova pl. Fichtenau, žena konfiniranega župana in sestra snaha gospoda Coppinija. Bila je prav tako oblečena v plesno toaleto. »Ču-do-vito!« je pristavila, ko je stopila bliže. »Ali ni kakor princesa iz pravljice? Kaj praviš, Cili?«

Cilika je stala ob strani, namrgodila zajčjo ustnico in izjavila kratko, skoraj neprijazno:

»Nič!«

»Kaj?«

»Nič ne pravim. Kvečjemu to, da bi bilo bolj pametno, da ostane Iza doma.«

»Ali si ob pamet, otrok!«

»Jaz ne, ampak Francozi bodo, ko Izo zagledajo,« je Cilika suho izjavila. In ni pogledala mladi mačehi v oči.

Iza je prebledela ... Ali je dekletce opazilo, da ji dvori gene-
ral? Da vsak dan dvakrat jaha čez trg in se ozira v okna Coppi-

nijevega stanovanja?... Mučna zmedenost se je polotila lepe žene... Ali nima pastorka prav? Ali bi ne bilo bolje, da se generalu izogne?

»Saj bi res ostala rajši doma. Verjemi, Tekla, da mi storite vsi veliko uslugo, če greste brez mene na ples.«

»Ampak, dušica! Ali res ne razumeš, da se Francozom ne smeš zameriti — zaradi svojega soproga! Ali si pozabila, da je že zdavnaj minil rok, v katerem bi se morali po Napoleonovi zapovedi vsi brambovski častniki vrniti? Ali se ne bojiš, da vam požgo Pogance, ker Langerja še vedno ni domov? Iza! Lepo te prosim, ne delaj neumnosti! Ali misliš, da grem jaz rada na ta ples — brez moža? Ampak vem, da se okupatorju ne smem zameriti, ker bi to položaj mojega konfiniranega soproga moglo še poslabšati. Zdaj pač ne moremo siliti z glavo skozi zid.«

Z globokim vzdihom je Iza prišla za vlečko in si jo vrgla preko roke. Manica ji je skrbno ogrnila gola ramena s šalom iz mehkega kašmirja, povrh pa jo je odela v toplo ogrinjalo iz težke črne svile.

Tedaj je skočila k njej Cilika in jo divje objela. Jok je stresal dekletova šibka ramena, nenadoma je izpustila lepo mačeho in zdirljala v sosedno sobico, kjer sta spali z varuško Manico. Vrgla se je na posteljo in divje zahlipala.

Prestrašena je prihitela Iza za njo.

»Cili! Cili!« je pomirjevalno gladila pastorko po glavi.

»Iza! Zamudili bomo sprejem!« je s praga priganjala gospa Tekla Jelovškova.

»Lahko noč, Cili! Mirna bodi! Ves čas bom mislila nate!« je šepnila Iza.

Cili je planila kvišku in zgrabila Izino roko:

»Ali res, Iza?«

»Res.«

Z iskreno ljubeznijo si je dekle pritisnilo mačehino roko k razgretemu licu, potem jo je izpustila.

Iza je odhitela za Jelovškovo. Zdaj je bila prepričana, da se Cili boji zanje. Čudna tesnoba ji je stiskala srce, ko je pomislila na generala. Še nikoli jo misel na kakšnega človeka ni toliko razburjala. Trudila se je, da bi mislila na kaj drugega, pa ji je njegova slika stala tako razločno pred očmi, da ji je ude izpreletaval drget... Ali se ga res boji?... Sklenila je, da mu svojega strahu

nikoli ne pokaže. Ostala bo proti njemu vljudna, a brezbrizno hladna kakor doslej.

»Nu, vendar žel« ju je pozdravila gospa Frančiška Coppinijeva, še mlada vdova pred sedmimi leti umrlega okrožnega glavarja.

»S težavo sem jo prignala,« se je smejala njena sestra. »Še v zadnjem trenutku se nam je hotela skujati.«

»Oh, saj je razumljivo! Iza se zaveda, da s svojo lepoto prav nič ne spada med nas,« je s poudarkom in ne brez zavisti vzkliknila gospa Coppinijeva, ko je Iza stopila v polno luč velikega lestenca, ki je visel sredi Coppinijeve sprejemnice. Res je bil njen blede obrazek, obrobljen s črnimi lasmi, tako krasen, da sta zdrava, a povprečna obraza obeh sester, dasi prav čedna, kar vidno stopila v ozadje.

Bleda Izina lica je pokrila rahla rdečica nejevolje.

»Frančiška!« je očitajoče prosila in pristavila proti starčku, ki se je dvignil iz naslanjača: »Ali gremo, strček?«

Iz sosedne sobe sta tedaj pridrvela oba Frančiškina otroka: desetletna Marija in osemletni Karel. Za njima je počasi stopal njun domači učitelj, teolog Janez Zalokar.

»Oh, teta Iza, prosim, prosim, pokaži se!« je živahna Marija prišla Izino črno ogrinjalo in ga razgrnila. »Mmm! Čudovito!«

Iza pa, ki je neprijetno začutila občudujoči pogled mladega teologa pri vratih, se je zdajci odločno otresla:

»Moj bog, nehajte že! Saj se menda niste zarotili, da napravite nocoj iz mene domišljavo gosko! ... Prosim, stric!« In vzela je na rob mize prislonjeno, s srebrom okovano palico in jo ponudila starčku. »Lahko noč, otroci!«

Odšli so.

Gospod Coppini, v svečanem, nekoliko staromodnem črnem fraku in črnih, pod kolenom z belimi atlasnimi pentljami prevezanih hlačah, z mogočno naščeperjeno belo čipkasto kravato in belo pudrano lasuljo, je bil — visok in slok — lepi ženi kar primeren spremljevalec. Z vidnim ponosom in gracijo minulega stoletja je vodil Izo z dvignjeno roko med množico gledalcev, ki se je nabrala pred magistratom. V pritličnem prostoru, izpremenjenem v garderobo, so sluge odvzeli damam ogrinjala in vsaka od njih je pred ogledalom še enkrat kritično premerila frizuro in toaleta. Nato so odšli po okrašenih lesenih stopnicah navzgor v prvo nadstropje, kjer je sejna dvorana izpremenjena v plesno dvorano.

Nekaj korakov od vrat, ovitih z jesenskim cvetjem, je stal glavar Hohenwart in poleg njega mladi, še ne trideset let stari general Zucchi s štabom svojih oficirjev, vsi v bleščečih svečanih opravih, belih hlačah in rdečih frakih, z obilico zlatih epolet in res na ramenih in vrvic in odlikovanj na prsih. Le general je bil oblečen v temnozelen frak s krasnimi zlatimi našivi na prsih. Bil je lep mož. Vsa njegova zunanost je kazala južnjaški tip: temna polt, temni kodrasti lasje, črne, nekoliko srepe oči, rahlo ukrivljen ozek nos in rdeče tanke ustne.

Ko je zagledal nove goste na hodniku, se je zganil in jim ne-hote napravil tri korake naproti, še preden je sluga naznanil njih imena in preden so mogli prestopiti prag. S to napako, ki je izdajala salonsko neuglajenega, a temperamentnega moža, je opozoril svojo okolico na prihajajoče in ves oficirski zbor se je ozrl proti vratom. Opazke so zašumele po dvorani in glave so se staknile.

Hohenwart je pristopil, da predstavi generalu nove goste, kolikor jih še ni poznal. General je poljubil damam roke in se pozdravil z njihovim starim kavalirjem. Ker je samo Iza razumela francoski, je izpregovoril z njo nekaj običajnih fraz, na katere mu je gladko in vljudno odgovorila ter se hotela posloviti, da se pozdravi še z drugimi znanci in sorodniki, ki jih je med okoliškim plemstvom in domačim meščanstvom bilo v dvorani obilo navzočih. Toda Zucchi ji je to preprečil. Nenadoma se je ozrl na stensko uro, pomignil svojemu adjutantu, naj da znamenje za začetek plesa, in se poklonil pred lepo ženo. Ni mogla drugače, kakor da mu je prepustila konce svojih prstov. Ob zvokih poloneze, ki jo je igral na klavirju gimnazijski učitelj Košček, so se ostali generali gostje, plemstvo in premožnejše meščanstvo ter nekaj urad-ništva — zvrstili za vodilnim parom po dvorani.

Rdeči obraz grofa Hohenwarta, ki je korakal ob strani Izine sorodnice baronice Schweigerjeve z Otočca, se je temnil bolj in bolj, ko je glavar opazoval par pred seboj.

»Krasen par!« je izpregovorila baronica.

»Mm,« je zagodrnjal glavar po svoji neotesani navadi. »Vrag ga vzemi!«

»Za božjo voljo! Grof! Kaj vam je Iza storila?«

»Ne mislim naše Ize. Temu črnemu laškemu hudiču želim —«

»Ampak — grof!« je karajoče svarila baronica.

»Nu, da, kakor rečeno: Vrag ga vzemi!«

Oni, ki mu je veljala Hohenwartova jeza, pa je videl bliže nebesa kakor pekel. Skoraj da ni odvrnil oči od krasne ponosne glavice poleg sebe. Iza je čutila njegov vroči pogled in bleda lica ji je pokrila rožna rdečica.

»Zakaj ste pobegnili s Poganc, lepa gospa?« jo je vprašal. Ali ni zvenela iz njegovega vprašanja predrzna nesramnost oholega okupatorja?

»Pozimi stanujem rajši v mestu,« mu je hladno odgovorila, ne da bi ga pogledala. Vendar ni bila vajena lagati, in rdečica njenih nežnih, gladkih lic se je poglobila. Ampak za vse na svetu bi mu ne priznala, da je res pobegnila — pred njim,

»In jaz sem moral sklicati vse mesto z okolico vred, vse te dolgočasne provincialne kramarje in predpotopne plemiče, da morem nekaj ur preživeti v vaši bližini!«

»Ekscelenca!« ga je resno in ponosno zavrnila, ne da bi dvignila pogled k njemu. Le glavico je za nekaj trenutkov okrenila s kretnjo globoko užaljene žene.

Vročekrvni Italijan pa ni bil mož, ki bi se dal ostrašiti po strogem obrazu poštene žene.

»Oh, milost, madame! Zavrnilo ste me kakor užaljena kraljica svojega zaljubljenega oprodo. Milost! Zapovejte, madame, sprejemem vsako pokoro.«

»Vaša primera ni dobra, ekscelenca. Zapovedujete — tega se gotovo dobro zavedate — nad nami vsemj zdaj vi. In če govorite, kakor ste izvolili govoriti prej, morajo vaše besede buditi v meni občutke, ki so prav nasprotni kraljevskim,« mu je odgovorila z vljudnim, a hladnim nasmehom.

Zucchi je čutil, da se je zaletel. Njegova drznost jo je poniževala. Doslej pač ni srečal žene, ki bi se mu bila resno upirala. Morda ga je prav njen odpor podžigal k vedno strastnejšemu poželenju, čutiti to ženo v svojem objemu... In objel jo bo! Saj so mu bila na razpolago še druga sredstva. Morda bi grožnja tu več zalegla? Če bi jo spomnil, da je žena tistega moža, ki je — kakor so mu pravili — organiziral zoper Francoze dolenske brambovce in ga še zdaj ni domov? Ali lepa žena pozna dekret cesarja Napoleona, ki zapoveduje požig upornikove domačije?

Hm... Kaj mu je branilo, da v resnici ne nastopi proti Izabeli Langerjevi kot okupator z neomejeno oblastjo?

Njegov žareči pogled je ošinil lepo, sklonjeno glavico. In čutil je toplo poželenje, da vzame nežno, vitko postavico v svoje močne

roke in jo — ne divje in strastno, temveč prav rahlo — privije k sebi... Ne, ne. Tej ženi pač ne bi mogel storiti zla.

»Madame! Pardonnez moi!« je zaprosil s prisrčnim glasom.

Nekaj je bilo v njegovem prijetnem globokem glasu, kar si je utrla pot do njenega srca. Za trenutek ji je padla hladna krinka z obraza. Ozrla se je vanj s plaho in toplo vprašujočim pogledom. Toda vztrepetala je pred ognjem, ki ji je zažarel naproti. Kakor ukleta je nekaj trenutkov s široko razprtimi očmi strmela v njegov obraz, njegove oči, iz katerih je prihajal vanjo žareč val in ji v neznano sladkem občutju zajel vso kri.

Ampak že se je zavedla. Povesila je pogled, sleherna kaplja krvi je izginila iz njenega lepega obraza. Za trenutek se je dvorana s plesalci zamajala okrog nje. V neznosnem razbijanju srca se ji je razodela strašna gotovost:

Ljubim ga!

Njega — sovražnika!

Trepet ji je izpreletel ude. Saj je sladki val prvikrat prešnil njeno kri! Prvikrat je ljubila...

Vendar se je že v prihodnjem trenutku dvignil v lepi ženi neugnani ponos: Ne! Nikoli! Nikoli ne bo podlegla v tej borbi — borbi s samo seboj.

Nihče ne sme nikoli slutiti, kaj je v njej — najmanj pa mož, ki bi ga morala sovražiti. Hladna in vljudna bo proti njemu kakor doslej. S te poti ne sme stopiti niti koraka v stran, ker stopila bi — v prepad.

In hladno in vljudno mu je odgovorila:

»Pas de quoi, monsieur le général!«

Zucchi je bil zadovoljen. Ledeni hlad njenega odgovora ga ni več plašil. En sam pogled — mil, topel, ljubeč — je zadostoval, da mu je izdal skrivnost, in trepet njene roke jo je potrdil: Njena hladnost je bila le krinka. A spoznal je jasno, da s silo in drznostjo tu ničesar ne opravi. Vražje ponosna ženska je to in — pametna!

Kako — tega ni niti slutil.

Za njenim visokim čelom so se podile skrite misli. Pripravljena moram biti na ostro borbo z njim. Morda bo poizkusil zgrda, ko bo ugotovil, da zlepa ničesar ne doseže? Mogoče nam zapleni posestvo, požge grad? Mogoče mu kdo izda — polno vohunov je zdaj vzkliklo med ljudstvom, pravi Hohenwart — da smo skrili Francita pri sorodnikih, in nam ga vzame za očetovega talca? Ubogi,

komaj petnajstletni fantiček! Kako bi njegovo rahlo zdravje vzdrazilo laške ječe?

»Davi sem šel na vaše posestvo nadzirat svoje ljudi,« je Zucchi speljal pogovor na nevtralnejša tla. »Pa sem opazil, da ste pustili na gradu svojo ekvipažo — ali je tu ne potrebujete? Mislim za obiske v okolico. Saj imate menda po vseh gradovih tod okrog sorodnike?«

»Da, skoraj po vseh,« se je nasmehnila. »A kam naj tu v mestu, polnem vojaštva, spravim voz in konje?«

»Malenkost!« je zamahnil in vprašal: »Ali je v hiši, kjer stanujete, hlev?«

»Hlev pač, a zasedli so ga vojaki.«

»Jutri bo prazen. Če vam je prav, lepa gospa, poskrbim, da vam pripeljejo s Poganc ekvipažo s parom konj in hlapcem.«

Za trenutek je pomislila — pastorek Franci! Če bi se ji posrečilo spraviti ga na varno? Čez mejo? Morda k znancem v Gradec, kjer bi hodil v šolo?

»Za vašo dobro voljo sem vam iz srca hvaležna, ekscelenca. A voz za obiske tu v okolici mi pošljejo po navadi sorodniki sami. Za obisk sorodnikov preko meje pa itak nihče nima dovoljenja. Torej —«

Zdrznil se je, ko je pomislil na njenega moža, o katerem so mu pravili, da se nahaja na Ogrskem.

»Kje se nahajajo sorodniki, ki bi jih radi obiskali?«

»Na Štajerskem, v Gradcu.«

»Ali mi morete obljubiti, da se vrnete čez teden dni, ako vam dam dovoljenje za potovanje?«

Toliko časa, da bi obiskala tudi moža, ji ne dam — si je mislil.

Izi pa je srce hitreje utripalo: Ali se ji res posreči?

»Oh, seveda, ekscelenca! Dva dni potrebujem do Gradca, dva nazaj. Ostanemo mi za obisk trije dnevi. Ampak —,« zdajci je prav do grla začutila utrip srca. »Rada bi vzela svojo pastorko Cili s seboj. Ne bi rada potovala sama.«

»Dobro, milostiva. Izvolite jutri poslati v moj stan služkinjo z vašimi in vaše gospodične rojstnimi podatki. V moji pisarni ji bodo izdali 'Laissez passer' za vas in gospodično ter dovoljenje, da si najamete poseben poštni voz s štirimi konji in dvema hlapcema. Bo prav tako?«

Njegove žareče oči so iskale njen pogled. Za trenutek je dvignila glavico. Velike modre oči so ga pogledale s hvaležnim sijajem.

»Mille grazie, Eccellenza!« mu je odgovorila v njegovi materinščini.

»O. Ali govorite tudi moj materin jezik, milostiva?« je presenečeno vzkliknil Lah.

»Da. Vendar mi teče francoščina bolj gladko.«

General, preprost človek, ki si je z mečem v roki priboril svoj visoki čin, se je na tihem čudil inteligenci lepe žene in vprašal jo je po njenih vzgojiteljih in njenih otroških letih. Pripovedovala mu je o očetu, ki jo je naučil tujih jezikov, o življenju na Starem gradu in v Ljubljani.

Še nikdar ni bila Iza tako zgovorna. Z začudenjem in tesnobo jo je opazoval glavar, ki je z baronico Schweigerjevo korakal po zvokih poloneze vedno tik za prvim parom. Zdelo se mu je, da mladi ženi lica vročično žare in v jasnih očeh, kadar jih je dvignila k svojemu partnerju, je gorelo tolikšno razburjenje, da je grof Hohenwart po končanem plesu, ko je spremil baronico na njen prostor, nemudoma poiskal Izo in ji prišepnil, medtem ko ji je poljubil roko:

»Gospa Iza, govoriti moram z vami! Prosim, prihranite mi prihodnji ples.«

»Oh, žal mi je! Oddala sem ga že bratrancu Antonu.« In nasmehnila se je svetlolasemu rdečeličnemu velikanu, graščaku z Ruperčvrha, ki je stal poleg njenega stola.

»Nu, pa vas prosim za naslednji ples!« je nestrpno zagodrnjal glavar.

»Z veseljem, grof!«

Šel je dalje in si primaknil stol k sedežu svoje žene. Skrb in nejevolja sta mu gledali z obraza.

»Kaj ti je, dragi?« ga je vprašala žena tiho.

Zamahnil je z roko in se sklonil bliže k njej.

»Ta hudič laški izteza svoje kremplje po Izi.« Z jeznim pogledom je ošinil generala, ki je v nasprotnem kotu sobe govoril s svojim adjutantom, slokim mladim človekom vranječrnih las, kopitastega nosu in debelih rdečih ustnic.

»Nu, za Izo se ne boj!« ga je pomirila žena z odločnim podarkom. »Preponosna je, da bi se zaljubila v sovražnika.«

Glavarju se je zjasnilo čelo in z dobrohotnejšim pogledom se je ozrl na lepoticu, ki so jo oblegali kavalirji, da si zagotove enega

izmed prihodnjih plesov. Iza je bila nedvomno izmed vseh navzočih žena in deklet najlepša pa tudi najduhovitejša. Čeprav je bilo v dvorani dosti čednih žensk, meščanskih in plemiških, vendar so moški pogledi šli — skrivaj ali očitno — za »lepo Langerco« kakor za magnetom. Toda glavar, ki je Izo smatral za svojo posebno varovanko, je z zadovoljstvom opazil, da se ji kavalirji bližajo s spoštljivim češčenjem in v mejah stroge etikete.

Glavarjeva žena je dvignila črno pahljačo pred usta in s posmehom zagodrnjala možu:

»General je res ves v ognju.« In z očmi je pokazala na Zucchinija, ki je neprestano strmел v Izo s predrznostjo nevzgojenega človeka. »Prava sreča, da je Iza tako hladne narave.«

Hohenwart ni ženi ničesar odgovoril. Zdelo se mu je, da pozna Izo bolje kakor žena. Poznal jo je že kot otroka in vedel, koliko pristrčne čustvenosti se skriva pod to lepo, hladno krinko. In — koliko hrepenenja po ljubezni, ki je ni pravzaprav še nikoli spoznala! Jezili pa so ga Zuchijevi pogledi prav pošteno. Ali se ni mladi general vedel, kakor da ima pred seboj žensko iz pariškega polsveta?

Nu, prišlo je še vse hujše.

Ko je učitelj Košiček udaril na klavirju prve takte za prihodnji ples, šegavi »menuette«, in se je mladi baron Schweiger že priklonil pred Izo, da ji poda roko in jo popelje v vrsto, so za njim zavzele srebrne ostroge in vljudno zapovedujoč glas je rekel:

»Monsieur, dovolite!«

In pred Izo se je priklonila temnokodrasta generalova glava.

»Madame! Čast mi je prositi vas za ples.«

Iza je vidno prebledela. Generalova nevljudnost do ostalih dam je bila škandal, kakršnega novomeška družba še ni doživela. Vsa zmedena je lepa žena odvrnila:

»Žal mi je, ekselenca. Ples sem že oddala.« In vstala je ter podala roko bratrancu. Ta je stal za trenutek kakor pribit. Potem se je zganil in zajecjal:

»Oprostite, draga sestrična! Gospod general ima prednost.« In s poklonom je položil Izino roko v okupatorjevo.

Izi je planila živa rdečica v obraz, ko je ob Zuchijevi roki drugič stopala v vrsto. Sram jo je bilo, silno sram. Le z največjim naporom je ukrotila solze užaljenega ponosa.

Zucchi je opazil njene vlažne oči in skesano ji je prišepetal med plesom:

»Madame! Ne hudujte se nad menoj! Le vroča želja, da vas čutim v bližini, me je zapeljala k tej netaktnosti.. Madame! Bodite usmiljeni in pogledjte me!« In grozeče je pristavil: »Sicer — to vam prisegam — napravim še večjo neumnost!«

Tedaj je res dvignila k njemu pogled, toda poln trdega hladnega ponosa. Majhne ustne so ji bile strogo stisnjene.

Glavarjeva žena, ki bi jo bil po pravih etikete moral general povabiti že na prvi ples, se je sklonila k možu in mu prišepetala:

»Uboga Iza!«

»Prekleti teleban laški!« je grof zaklel po svoji nesalonski navadi. Že je vstal, da sam popelje ženo v vrsto, ko mu je pogled obvisel na vhodu v dvorano. Sluga, ki je stal na pragu, je pravkar govoril s staro Marjeto, ki mu je izročila v svilen papir zavit čipkast robec in takoj spet izginila. Glavar se je sklonil k svoji ženi in ji prišepetal: »Posrečilo se je!«

Že se je sluga z robcem prerinil skozi gnečo plesočih in obstal pred grofico Hohenwartovo:

»Neka žena je prinesla robec, ki so ga milostna grofica pozabili doma.«

»Hvala!« je mirno odvrnila glavarjeva žena, vendar bi natančnejši opazovalec videl, da se ji je zatresla roka, ki jo ji iztegnila za robcem.

Nekaj minut prej je stopil zakotni pisar in bivši carinik Nande Grošl iz Kušljanove gostilne v Kandiji. V temi, ob blede svetlobi zaprašene petrolejke nad gostilniškimi vrati, je šla mimo njega velika koščena ženska s svežnjem perila na glavi — stara Gosarka.

»Prekleta čarovnica!« je zagodrnjal Grošl. Bil je sicer pijan, pa vendar ne toliko, da bi starke ne bil spoznal.

Kmalu za staro perico je srečal na mostu Papeževega Jaka, ki je z rokami v žepu požvižgaval mimo Grošla. Pisar se je ozrl za njim in polglasno zabavljaj:

»Le počakaj, zelenec! Saj boš kmalu nehal žvižgati!«

Vohun bi bil šel za fantom, ki ga je že dolgo sumničil, da ima zveze z onimi, ki so ušli v hribe, pa so se pijancu noge preveč zapletale. Torej je nadaljeval pot čez most in mimo mitnice navzgor po vegasti ulici. Pri mesnicah proti trgu, kjer je v Kutjarovi gostilni hotel popiti še merico žganega, preden gre k počitku. Ampak, ko je zavil čez trg proti razsvetljeni Kutjarovi hiši, kdo je prihajal po trgu od magistrata navzdol? Ali je prav videl ali

ne? Ženska je bila, visoka in koščena, s kljukastim nosom sredi ostro klesanega obraza — stara Gosarka.

Z odprtimi usti je Nande Grošl obstal sredi trga, ko je Gosarka šla tik mimo njega in zavila v temno ulico proti Bregu.

Kako je to mogoče? Ali je ni pravkar srečal v Kandiji?

»Prekleta čarovnica!« je Nande pljunil za njo. »Menda sem res pijan, da jo povsod vidim.«

Da pijan je bil. Ko bi ne bil, bi bil šel za Jakom in doživel kaj čudne reči. Stara perica je nesla svoj sveženj po strmem klancu proti Grmu navzgor in mimo graščine dalje proti Gotni vasi... Saj vendar ni prala za ondote vaščane?... Ne, sredi ceste jo je v temi došel Jak in rekel:

»Zdaj pa tukaj čez polje proti gošči, gospod grof!«

In krenila sta s ceste po stezi med njivami proti gozdovom, naprej Jak, za njim — ubegli grof Turjaški.

V gošči sta se ustavila in Jak se je oglasil:

»Tu se lahko preoblečete, gospod grof. Na varnem sva. Od tod pojdeva ves čas po gozdovih.«

»Nu, hvala bogu! Krila se mi res že kar zoprno opletajo okrog nog.«

Turjačan je položil sveženj na tla, razvezal vozle prta in vzel iz njega svojo moško obleko in klobuk. Hitro se je preoblekel; Jak je skril ženske cunje v grmovje. Naposled je pobral grof s prta še nahrbtnik in vzel iz njega dve pištoli, podal eno Jaku, drugo pa vtaknil sebi za pas.

»Prt položim k obleki,« je rekel Jak, »jutri zjutraj — tako sva domenjena — pride stara Marjeta semkaj po svoje cunje. Takole. In zdaj po najkrajši poti proti Kočevju, ali ne?«

»Da me le srečno pripeljete do Toplic! Tam me pričakuje moj sluga, ki me bo vodil dalje. Najpozneje v dveh dneh bi bil rad v Kočevju. Kadar tam opravimo, boste vi tukaj na vrsti. Ali ste pripravljeni?«

»Bodite brez skrbi, gospod! Vse je dobro premišljeno in pripravljeno. Jutri zjutraj pojde Rorman s pismom do gospoda Langerja. V enem tednu bodo brambovci tu. Šestnajstega je naš dan, to ve že vsa Dolenjska.«

»Dobro. Izpodleteti nam naš udar ne more.«

»Kako neki? Saj nas pride deset domačinov na enega Francoza!«

»Seveda. Če se le njihovih kanonov pravočasno polastite, vse drugo bo igrača.«

Takoj po polnočni uri je Iza s sorodniki odšla s plesa. Ko se je poslavljala od glavarjevih, ji je prišepnil Hohenwart:

»Ob sedmih zjutraj vam pošljem важно pismo. Zalepite ga v svojega. Najpozneje do devetih mora biti na Malém Slatenku.«

Iza je molče prikimala. Ceremonialno se je poklonila gostitelju — generalu, ki ji je poljubil roko. Potem jo je spoštljivo spremil do vrat. Manj spoštljive pa so bile besede, ki jih je pri tem polglasno govoril lepi ženi:

»Madame! Želim vam prijetno potovanje. Ne pozabite, da štejem ure do vaše vrnitve! Morda med tem časom zgorim od vročega hrepenenja in ko se vrnete —,« je šegavo dostavil, »— dobite namesto svojega pokornega nerodnega generala — kupček pepela.«

Ko sta se ustavila na vratih, jo je pogledal s hudomušno klavnim nasmehom, kakor poreden deček, ki se zaveda, da je zaslužil kazen. Proti svoji volji se mu je morala nasmehniti. Oči so mu zažarele in še enkrat ji je poljubil roko, preden jo je izpustil. Zopet je zardela kakor mlado dekle, ki ji kavalir prvikrat poljubi roko. Vsa vroča je ob stričevi strani odhitela v garderobo.

Doma jo je v poltemni sobi, razsvetljeni le s plapolajočo lojenko, sprejela spletična Metka, vsa bleda in zaspana.

»Metka! Zakaj nisi šla počivat?«

»Rada bi vam še postregla.«

»In če bi prišla šele proti jutru s plesa?«

»Potem bi bržkone kar pri šivanju zaspala,« se je nasmehnila Metka in zložila nekaj perila, ki ga je krpala za malo Florico.

»Nu, pa mi pomagaj, da potegnem tole pajčevino s sebe!«

Metka je odpela svileno plesno obleko, skrbno prijela za vlečko in potegnila gospe oblačilo preko glave. Medtem ko je dekle spravljalo obleko v omaro, si je Iza ogrnila domačo haljo, sedla za pisalno mizico k oknu, vzela papir iz predalčka in velela:

»Postavi mi luč sem, Metka! Potem pa pojdi brž počivat: Zjutraj boš nesla tole pismo na Mali Slatenk.«

»Da, gospa!«

Odziv je bil tako tih, da se je Iza začudeno ozrla na mladenko. Potem se je spomnila: Aha! Spremistva ne bo! Jak je šel s Turjaškim...

Z nasmehom se je mlada žena lotila pisanja. Po kratkem uvodu in vsakdanjih poročilih je nadaljevala: ... Glede pošiljanja najinih pisem bodi brez skrbi! Prenaša jih moja nova spletična — pranečakinja stare Gosarke, katere zanesljivost dobro poznaš — v spremstvu mladeniča, ki ga tu prištevamo najpogumnejšim delavcem za glavarjevo stvar. Spremistvo je bilo odrejeno zato, da fant glumi ljubezensko razmerje z mojo spletično in s svojimi sestanki z njo spretno zakriva prenašanje glavarjevih in mojih pisem...«

Iza je prenehala, brž potresla pismo s sušilnim peskom in položila vrh pisma odprto pahljačo. Skozi vrata sosednje sobe je slišala škripanje postelje. Že so se vrata tiho odprla in na pragu je stala v beli nočni haljici Cilika.

»Mamica Iza! Ali si že doma?«

Stekla je z bosimi nogami preko preproge. Iza ji je stopila naproti in jo objela.

»Da. Že skoraj celo uro.«

»Ali ni bilo lepo na generalovem plesu?«

»Oh, dolgočasno!«

»Ali res?« je vidno olajšano vzdihnila Cilika.

»Vrni se zdaj v posteljo, Cili!«

»Še to mi povej: Ali je general plesal s teboj?«

»Seveda je. Dvakrat.«

»Ali lepo pleše?«

»Nu, plesala sem že z boljšimi plesalci.«

Izini odgovori so bili tako brezbrizni, da ji je Cili vsa pomirjena pritisnila na lice poljub.

»Lahko noč, mamica Iza!« je šepnila še med vrati in jih tiho zaprla za seboj.

Iza je nekaj trenutkov nepremično strmela na vrata... Od kod Cilino ljubosumje? Ali otrok v svoji veliki ljubezni čuti, da preti oboževani mačehi nevarnost od lepega tujca?

Mrzel drget je izpreletel mlado ženo. Potem je globoko vzdihnila in se pričela razpravljati.

Zaspala še dolgo ni. Ležala je in strmela v temo. Zvoki plesne glasbe so ji še zveneli v ušesih, vmes je zopet in zopet slišala generalov glas. Govoril ji je vroče, drzne besede, ki so ji poganjale kri po žilah in teptale njen ponos.

Poizkušala je obrniti misli na svoje potovanje. A misli je niso slušale. Zopet in zopet so ji uhajale na moža, ki jo je tako trdovratno zasledoval s svojim čaščenjem.

Daniło se je že, ko je zaspala.

Ura je bila sedem, ko je zjutraj po prstih stopila Metka v gospejino spalnico. Lotila se je pospravljanja in prišla za pahljačo, ki je ležala na pisalni mizi, da jo spravi v omaro. Pogled ji je obletel gospejino začeto pisanje in se ujel na besedah: »moja nova spletična«. Dekle se je zdrnilo, se ozrlo na spečo gospo in se radovedno sklonilo nad začetim pismom. Ko je prišla do zadnjih vrstic, pa ji je v blede obrazek planila živa rdečica...

»...da fant glumi ljubezensko razmerje z mojo spletično...« so zašepetale njene tresočę se ustne.

Glumi! ... Torej je vse delal in govoril po navodilih drugih ljudi? ... O, bog! Če ji je govoril, da jo ima rad, če jo je poljubljal, če ... o, moj bog ... vse, vse zlagano!

Glumi! ... Glumi!

Šumelo ji je v glavi in srce jo je bolelo — bolelo!

Položila je pahljačo nazaj in odtavala iz sobe. V svoji sobici je sedla na posteljo in si zakrila obraz z rokami.

Pol ure pozneje se je zbudila Iza, ko ji je Manica prinesla zajtrk k postelji — te edine postrežbe ljubljene gospe si stara dovilja ni dala vzeti.

»Manica, koliko je ura?«

»Pol osmih, gospa. Gospod glavar je poslal tole pisemce.«

»Joj, brž pokličí Metko!« je planila Iza iz postelje.

Ko je vstopila spletična, je gospa že sedela za pisalno mizo.

»Metka, kar odpravi se! Takoj končam pismo.«

»Da, gospa.«

Čudno tih je bil dekletov glas. Iza se je okrenila, a vrata so se že zaprla. Kmalu se je Metka vrnila, oblečena v svojo kratko jopico in s šuto na glavi. V roki je držala košarico, pokrito s pletenim pokrovom.

»Pazi, da ga ne izgubiš!« ji je gospa pomolela v žepno rutico zavito pismo. »Kaj pa ti je? Ali si jokala?«

»Glava me boli,« je odgovorila Metka, ne da bi pogledala gospe v oči. Spravila je rutico s pismom v nedrije.

»Sinoči si šla pozno spat. Nu, nocoj se boš odpočila, ker že po kosilu odpotujem za nekaj dni. Če hočeš, se lahko vrneš za teden dni k svoji teti. Hočeš?«

»Pros — ne, hvala! Rajši ostanem tu.«

Teta stanuje v isti ulici kakor Jak. Njena bajta stoji poleg Papeževe delavnice. Ne. Jaka sploh ni marala več videti. Nikoli več ne izpregovori z njim...

»Dobro. Kakor te je volja. Pomagala boš Manici. Zdaj pa le brž stopi na Mali Slatenk. Potem pojdeš še v prošitjo po moj potni list.«

Metka se je molče globoko priklonila gospe in odšla, ne da bi dvignila pogled, ki ga je trmasto povešala k tlom. Toda ko je stopala navzdol po trgu, ji je korak zastajal. Pismo, skrito na prsih, jo je peklo kakor živ ogenj: »...da fant glumi ljubezensko razmerje z mojo spletično...« O, bog! In ona mu je verjela! Pa so bile vse njegove sladke besede, vse njegovo ljubimkanje le dogovorjena igra, igra na ukaz tistih, ki so snovali upor proti okupatorju... O, kakšna sramota zanj! In ona sama naj nese to sramoto v svet? Ne, ne, tega ne more nihče zahtevati od nje!

Ustavila se je na mostu, se naslonila na ograjo in se zagledala v temno globino Krke pod seboj. Čutila se je ponižano in osramočeno in divji srd se ji je dvigal v srcu. Kdo je imel pravico, da je tako ravnal z njo? Z njo — čisto, nedotaknjeno, ponosno in dobro — so ravnali kakor z mrtvim blagom ali z brezčasno pocestnico. Vrgli so jo ljudem v zobe, ne da bi se en sam glas dvignil in zavzel za njeno neomadeževano deklisko čast. Vse mesto jo je moglo videti, kako je postopala z Jakom po samotnih poljskih stezah in gozdnih poteh.

»Ne, zmotili ste se! Nisem cunja, da bi tako ravnali z menoj!«

S solzami užaljenega ponosa v očeh je onkraj mostu v Kandiji zavila namesto po cesti — ob Krki navzdol.

Nekaj korakov za njo, ki se ni ozirala, se je previdno plazil — Nande Grošl.

»Aha! Tamle v gozdiču se sestaneta,« si je mislil in napenjal oči, da med drevjem v Ragovem logu opazi vitko Jakovo postavo. A tega dne ni dekletu nihče prišel naproti. Pač pa se je Metka ob nekem grmu ustavila. Grošl se je potuhnil za skalo ob koluvozu in izza nje je videl, kako je dekle potegnilo iz nedrja bel zavitek. Izmotala je iz rutice zapečateni pisanje. Nekaj časa ga je še držala v roki, potem je nenadoma pobrala s ceste kamen, s prstom raztrgala pisemski ovoj, stlačila kamen v pismo in — zavihnila roko —

»Stoj!« je kriknil Grošl.

A že je pljusknilo spodaj v mirni gladini Krke in lesketajoč se kolobar je kazal, kje je utožil kamen s pismom.

Metka se je zdrznila in se ozrla na neznanca s sovražno trmastim pogledom.

»Kaj si vrgla v vodo?« je zakričal nanjo.

Metka mu ni odgovorila. Stisnila je sočne ustnice, sedla v travo kraj kolovoza in se zagledala v poslopje frančiškanskega samostana onkraj Krke. Nande Grošl pa — ves besen, da mu je dobro zasnovani načrt izpodletel — se je zaletel proti njej in se še enkrat zadržal:

»Čigavo je pismo, ki si ga vrgla v vodo?«

Pogledala ga je od strani, zavlekla ustne v zaničljiv posmeh in — molčala. Grošlov bledikasti dolgi obraz je posinela od jeze. Stopil je še korak bliže in zasigal:

»Čakaj, deklina: Naučimo te kozjih molitvic!«

In odšel je.

Še vedno z istim zaničljivim posmehom je gledala za njim. Zdajci pa je pozorno napela oči. Tam izza grma ob poti sta stopila dva vojaka. V soncu se je zableščalo dvoje svetlih nasajenih bajonetov. Metka je videla, kako je zadirčni zoprni neznanec nekaj izpregovoril z njima. Potem sta se vrnila v mesto, on pa je krenil po stezi preko njiv proti Žabji vasi.

Nekaj mrzlega je izpreletelo Metko po hrbtu... Kaj so hoteli? Ali so jo zasledovali? Ali so jo že osumili, da prenaša poročila v okolico? Spomnila se je, da je na svojih izprehodih z Jakom že večkrat videla tistega zoprnega potuhnjence z rdečim nosom in bledim obrazom. Ali ju je opazoval? Jak je rekel, da je nevaren človek. Ali naj posvari gospo Langerjevo?

Potem se je pomirila: Oh, nič ji ne morejo! Saj nimajo v rokah nobenega dokaza! Dokaz leži tam na dnu Krke. Nihče ga nikoli več ne privleče na dan. In ne bo posvarila gospodinje. Če bi gospe kaj povedala, bi morala povedati tudi, kaj je storila s pismom. Tega pa vendar ne more. In če izve gospa, da pisma ni oddala?... Oh, saj je šele včeraj oddala pismo v istem kraju, pri Jakobu Rormanu in Malem Slatenku. Ali ni pisala gospa, da pošilja s tem pismom dostavek k včerajšnjemu. Nu, takle »dostavek« menda ne bo tako silno važen. In sel, ki prenaša pisma na Hrvaško — kdo bi to mogel biti, če ne brat Jakoba Rormana, novomeški mesar Miha Rorman! — po dostavku ne bo vprašal, ker najbrž ne ve zanj.

Tako se je Metka potolažila. Kar se spomni na Jaka. Če se ji prihodnjič zopet ponudi za spremstvo? Nu, povedala mu bo pač, kar mu gre...

Ura je v mestu bila pol desetih, ko se je Metka dvignila in se vrnila. Prijazno jesensko sonce je še vedno sijalo na mesto, Metki pa se je zdel ves svet siv in pust. Ko je šla mimo mitnice onkraj mostu, kjer je v čuvajnici opravljal mitničar svoj dvojni poklic — mitniški in čevljski — se ji je zdelo, da jo izza zaprašeneга okenca spremlja dvoje ostrih oči. Bil je res Nande Grošl, ki je s strupenim pogledom buljil za dekletom in mrmral:

»Punčara ošabna, ne boš mi ušla! Zdaj sem se prepričal, da s teboj ni nekaj v redu. Prihodnjič te primem kar na mostu. Ne boš mi več metala pisem v vodo.«

»Kaj praviš?« se je na čevljskem trinožniku okrenil mitničar.

»Nič!« se je obregnil zakotni pisar in na svojih dolgih pajkastih nogah odkoracal skozi vrata mimo francoske straže, ki je stala pred mitniško čuvajnico. Trdno je sklenil, da tega dekleta ne pusti več iz mesta, ne da bi stražo opozoril, naj jo preišče.

Ko je zavil na trgu proti Kutjari, se je spomnil: Rormana je videl, kako se je pred pol ure peljal s hlapcem in s pomočnikom iz mesta in zavil proti hrvaški strani. Gotovo je šel zopet po živino in ga nekaj dni ne bo doma.

»Torej ne bo nikogar, da bi me metal iz njegove gostilne.«

In Grošl je obrnil korake proti zgornjemu koncu mesta. Pri Grmovi hiši mu je vitko dekle preteklo pot in zbežalo po ozki ulici proti Trgu sv. Florijana.

»Prekleta punčara!« je zagodrnjal Grošl in srepo pogledal za dekletom.

Bila je Metka, ki je tekla v prošijo po potni list za svojo gospodinjjo in njeno pastorko. Tekla je čez Trg sv. Florijana, mimo cerkve in mimo mestne pekarnje. — »Pečnica« so ji rekli Novomeščani — pa po Kapiteljski ulici navzgor. Skočila je po vegastih kamenitih stopnicah in se ustavila šele na nekdanjem pokopališču pred kapiteljsko cerkvijo. Grobovi med nizkim obzidjem so bili z visoko travo prerasli — pozabljeni. Kameniti nagrobniki, vzdani v cerkveno steno, so bili edini svedoki nekdanjega ugleda imovitih, tu pokopanih meščanov. Čuden občutek se je oglasil v Metki. Za trenutek je utihnila bolečina, ki je danes kljuvala v njenem srcu. Zdelo se ji je, da gleda v vekove, ki jih je videlo staro zidovje okrog nje. Tod mimo so hodili ljudje, ki so prav tako

ljubili in sovražili, se danes smejali in jutri jokali. Stoletje za stoletjem so prihajali in odhajali, živeli in umirali. In kaj je ostalo od njih? Komaj pozabljen grob, včasih še ta — kdo ve kje v širnem svetu...

S sklonjeno glavo in vsa zamišljena je Metka stopila v svetišče. Objel jo je hladen mrak. Cerkev je bila prazna, le iz prve klopi se je čulo nadušljivega kanonika Jurija Grahka, ki je med glasnim sopihanjem mrmral svoje molitve. V prezbiteriju, zidanem v poševnem kotu proti ladji, je gorela rdeča »večna« luč pred oltarjem, ki je tonil v temi. Z desne je skozi visoko in ozko gotsko okno iz pestrobarvnega stekla lila medla dnevna svetloba. Na obeh straneh mračne ladje so silili beli kipi z oltarjev.

Metka je pokleknila v drugo kapelico na moški strani pred oltar, s katerega je v nejasnih obrisih gledala iz mraka slika sv. Barbare. Privlačni obraz mlade svetlolase svetnice, obrnjen v zanosu neomajne vere k oblakom, se je zdel Metki tega dne trd in brezizrazen. Metka je zaprla oči, da v svojem srcu poišče pot k bogu. A v njenem potrtem srcu ni bilo molitve, le bridka tožba: Bog! Zakaj si dovolil, da so mi to storili?... Njeno otroško srce se je globoko užaljeno prepiralo z nepojmljivim duhom, o katerem je učila cerkev, da »vodi vse na svetu«: Če je res, da vse vodiš, zakaj si dopustil tolikšno hudobijo nad menoj?

Zdajci se je zatreslo v mračno tišino deset bobnečih udarcev s cerkvenega stolpa. Čudno grozeče so odmevali skozi odprta vrata visoko pod cerkvene oboke.

Metka se je zdrznila? Deset? Vstala je in odhitela iz svetišča navzdol proti proštiji. Široko, kakor graščina je sedelo lepo enonadstropno poslopje pod Kapitljem. Nad širokimi vhodnimi vrati, z železom obitimi, se je bočil kamenit lok s sklepnikom v sredi in latinskim napisom z letnico 1623. Na vsaki strani vrat je stala francoska straža — znak, da stanuje tu komandant, general Zucchi.

Plašno je Metka stopila v široko vežo. Zaman se je ozirala po napisu, ki bi ji povedal, kje je pisarna. Z dvorišča, ki ga je poslopje v četverokotu objemalo, je čula ženske glasove. Stopila je za njimi. Na desni strani dvorišča, kjer je bila v pritličju kuhinja z gospodarskimi prostori, je Metka zagledala dve dekli, ki sta umivali velik sajast kotel in se glasno norčevali iz treh fantov, vojakov, ki so na nasprotni strani pod nizkim gabrom snažili svoje muškete. Ko je Metka stopila na dvorišče, se je eden od njih, majhen, širokopleč človek, ozrl in —

»O! Guarda! Che bella!« je vzkliknil in glasno zacmokal z debelimi ustnicami.

Živa rdečica je planila Metki v bledi obraz.

»Prosim, kje je pisarna gospoda generala?« je vprašala ženski.

»V prvem nadstroju, na tej strani,« je pokazala ena izmed njiju in zamahnila z golo, rdečo roko navzgor.

»Speta, speta, cara mia!« je zaklical vsiljivi Lah.

Metka se je brž zasukala in odhitela po stopnicah. V prvem nadstropju se je okrenila na levo, pa se zdaj ustavila in ozrla. Skozi visoka dvodelna vrata je stopil na hodnik vikar Šušteršič, velik, koščen človek, odločnih křetenj in zadirčne govorice. Vendar se je zdel preplašenemu dekletu kakor odrešenik.

»Gospod! Prosim, kje je pisarna gospoda generala?«

»Kaj pa hočeš tam?« se je zadrł vikar in jo ostro pogledal.

»Potni list za gospo Langerjevo.«

»A — tako! Nu, tamle na koncu hodnika, zraven kapele.«

Široko je zamahnil z dolgo roko, se zasukal, da mu je zaplahutal črni talar okrog grobih škornjev in odštorkljal z grmečimi koraki po stopnicah. Metka je z drobnimi koraki odbrzela po širokem odprtem hodniku do ovinka in zvedavo pogledala skozi odprta vrata v kapelo. Njene zlate oči so začudeno zastrmele v sliko na oltarju. Iz zlatega ozadja je gledal zamorsko teman madonin obraz z majhnim nasmeškom okrog usten, zamorski Jezušček s podolgovato glavico in temnim obrazkom ni bil kar nič podoben »božjemu« detetu, kakršne so slikarji običajno slikali.

Nekod so v poslopju zaloputnila vrata. Metka se je brž umaknila. Zdelo se ji je, da so šle madonine oči za njo. Stopila je nazaj, potrkala na pisarniška vrata in na godrnjav klic vstopila.

V sobi je na pisalni mizi sedel častnik, generalov adjutant, se z eno nogo opiral ob tla, z drugo pa bingljal in trkal ob stol. V eni roki je držal pol klobase, v drugi kos kruha in nekaj zamomljal s polnimi usti, ko je Metka pri vratih pozdravila. Približala se mu je in mu pomolila pismo gospe Langerjeve:

»Prosim!«

Ugriznil je še enkrat v klobaso in v kruh, odložil kruh na mizo, prijel za pismo in ga vrgel po mizi. Nato je, ne da bi prenehal žvečiti, zopet pograbil kruh in mirno jedel dalje. Njegove črne oči so pri tem merile dekle od glave do nog.

Metka je stopila korak nazaj in čakala z očmi, premo uprtimi skozi okno. Čutila je nesramnost tega človeka in prezirljivo našobila polne ustne.

Naposled je vendar že blagovolil stopiti še z drugo nogo na tla. Porinil je zadnji kos klobase v usta in obrisal mastno roko v zamazano podlogo svojega obnošenega fraka. Prijel je pismo in ga odprl. General mu je bil že naročil glede potnega lista za gospo Langerjevo. Torej je v listino, ki jo je imel že pripravljeno, vstavil rojstne podatke za gospo in njeno pastorko Cecilijo Langerjevo. Listino je bil general že podpisal, zato jo je adjutant Metki takoj izročil. Pri tem je z roko, ki je zoprno dišala po klobasi, prijel dekle za okroglo bradico in ji dvignil mični obrazek. Toda velike, zlate oči so ga pogledale s tolikšno neprikrito besnostjo, da je opustil svojo namero in ni poljubil vablljivo našobljenih ust, pač pa je uščipnil Metko v rožnato lice.

Jezno se je Metka otresla zoprne roke vsiljivega Laha in brez pozdrava zbežala iz sobe.

Nekaj ur pozneje se je izpred Luznerjeve hiše prizibala četveroprežna kočija po Ljubljanski cesti navzgor. Ko je drdrala po vegastem tlaku mimo Rormanove gostilne, je skočil Nande Grošl k oknu in glasno ugotovil:

»Lepa Langerca!« V mislih pa je pristavil: »V takšnih nevarnih časih potuje za zabavo po svetu! Kdo ve, če res le za zabavo?«

Vohun je imel dober nos. Tega pa le ni zavohal, kakšen načrt je tičal za lepim belim čelom mlade žene: Iza se bo peljala mimo Boštanja, kjer je pri sorodnikih svoje matere bival njen pastorek Franci Langer, Preoblečen v obleko svoje sestre bo ušel preko meje in z njenim potnim listom bo spremil mačeho v Gradec, da tam nadaljuje svoj študij pod vodstvom veččega instruktora, visokošolca Janeza Primica, ki ga je Izi priporočil profesor Vodnik. »Ne bodo mi ga vzeli za talca, kadar Francozi zvedo, da je njegov oče brambovski poveljnik!« Tako so nemo govorile Izine stisnjene ustne.

Prav tako važna, če ne še važnejša skrivnost Izinega potovanja v Gradec pa se je skrivala v drobnem pismu, ki ga je preko Ize pošiljal novomeški glavar vojaškemu poveljniku banu Gyulayu in mu poročal o pripravi na upor, ki naj bi podprl pogajanja avstrijskega cesarja za mir z Napoleonom...

Da, ko bi bil Grošl to vedel, bi bil za denuncianta velik praznik. Ampak mlada gospa Langerjeva je — ker za vsebino pisma niti vedela ni — sedela tako mirno, dostojanstveno v visoki poštni kočiji in Cilika poleg nje, se je v prisrčnem veselju tako živahno ozirala po ljudeh in po hišah, da tajni agent gospoda generala pač ni mogel slutiti, da se v poštnem vozu pelje še tretji potnik — neviden »škrat«, ki mu je ime »politika«.

Nekaj drugega pa je Grošl ugotovil, ko je gledal za pošto kočijo. Pred Bernardičevo hišo poleg Rormanove gostilne se je nabrala gruča ljudi in v hišo je pravkar korakala patrolja francoskih vojakov... Kakor blisk je bil Grošl zunaj in med rado-vedneži.

»Kaj je?«

»Grof Turjaški je izginil!« Grošl je obstal z odprtimi usti... Grof Turjaški, ki je ležal bolan v hiši oskrbnika turnške graščine Bernardiča... Grof Turjaški, ki so ga Francozi določili za talca!

»Ampak, kako vendar! saj so mu postavili dvojno stražo: pred hišo in še v stanovanju.«

»Da, da. Prav to je uganka: Kako je prišel iz hiše? Nihče ga ni videl.«

Razburjenje je šlo preko vsega mesta: Turjačan je ušel! Turjačan se je rešil! Lahki so kleli, meščani so se skrivaj muzali. Na mostu in po vseh cestah so okrepili stražo. Patrolje so švigale po mestu, preiskale skoraj vse hiše — Turjačana ni bilo.

General je klical glavarja na odgovor. Hohenwart je resno zmajal z glavo, ko mu je Zucchi ves razkačen očital Turjačanov beg.

»Ekscelenca! Ne pozabite, da so grofa stražile vaše straže!« je glavar nedolžno pripomnil.

»Ampak vaši meščani so mu pomagali na begu! Ni mogoče, da bi brez tuje pomoči prišel iz hiše in iz mesta. Povsod bi moral iti mimo straže.«

»Tudi meni je njegov beg uganka. Po moji sodbi je moral ponoči zbežati preko streh in potem za kasarno preplavati Krko.«

Zucchi je ustavil svoje živčno korakanje po prostorni sprejemnici in pritrdil:

»Da, da. Tudi jaz sem mislil na to pot. Nu, morda ga še kje iztaknejo.«

In odslovil je glavarja z ostrim pogledom iz stisnjenih oči.

Glavar si je na hodniku z rutico obrisal potno čelo in plešo in zvit posmeh je šinil preko njegovega rdečega, širokega obraza.

»Prekleto dobro vas je naša Marjeta potegnila za nos!« si je mislil. Živo si je predstavljal Turjačana, kako jo je mahal v obleki stare perice, s culo na glavi mimo vseh straž v svobodo... Skoraj bi se bil Hohenwart glasno zasmel, ko je stopal po strmi Mačji ulici navzdol proti glavarstvu.

Dva dni pozneje ga je general zopet klical v proštijo. Pred poslopjem je francoski vojak drgnil upehanega in penastega konja.

»Aha!« je Hohenwart prikimal in vedro stopil v prvo nadstropje.

»Vstaja na Kočevskem!« ga je brez uvoda nahrulil general.

»Kako? Saj ni mogoče!« se je glavar začudil tako naravno, da mu je nezaupljivi Lah verjel.

»Torej še ničesar ne veste o tem?«

»Ne vem in tudi ne verjamem. Morda so se v kakšni krčmi topli pijanci z vojaškimi stražami — pa že kričijo: vstaja!«

»Tako? In če vam povem, da so ubili mojega stotnika Chambellija in njegovega spremljevalca in jima vzeli veliko vsoto denarja, ki sta ga peljala?«

»To so gotovo storili razbojniki, ki se skrivajo po gozdovih.«

»Motite se, gospod grof. Vaš uradnik, ki ste ga poslali pobirati kontribucijo —«

»— komisar Gasparini?«

»Da, komisar Gasparini je ubit. Našli so vsega razmesarjenega v jarku.«

»Ubit?«

Glavar je nekoliko prebledel. Da bi razsrjeni kmetje obrnili orožje tudi proti domačemu uradništvu, tega ni pričakoval... Prvičkrat je zaslutil, da igra nevarno, močno tvegano igro. Orožje, ki ga je uporabljal v svojem patriotskem navdušenju proti okupatorju — uporno, nezadovoljno ljudstvo — se mu je zazdelo dvorezen nož, ki bi mogel usekati tudi po njem, ki je mislil, da ga krepko drži v rokah...

»Ampak Kočevje ima vendar precej močno vojaško posadko!« je navidez še ugovarjal.

General je skomignil z rameni. »Deloma ubita, deloma ujeta. Pravkar mi pošilja general en chef Baraguay d'Hilliers povelje, naj napravim red na Kočevskem. Prisiljen sem, da vzamem večino novo-meške posadke s seboj. Tu ostane le nekaj mož za stražo pri

skladiščih. Klical sem vas, gospod glavar, da vas opozorim: Od današnjega dne pa do mojega povratka boste vi sami vzdrževali red med prebivalstvom Novega mesta...»

Grof Hohenwart se je globoko priklonil. General ni opazil ble-ska, ki se je užgal v njegovih očeh.

Oknice na Marjetini bajti so bile že vse dopoldne zaprte — znamenje, da ima starka važno naročilo za Jaka. Toda Jaka ni bilo od nikoder. Naposled je Gosarka dvignila sveženj perila na glavo in odšla z njim po Bregu navzdol. Zavila je v Ulico sv. Jurija in se počasi bližala Papeževi hiši. Zakašljala je trikrat.

Zdajci se je zgoraj v »frčadi« prikazal na oknu Jak. Imel je v roki brisačo in si otiral zaspani obraz. Marjeta je dvignila roko k svežnju in pokazala palec, kar je pomenilo: Čez eno uro pridi k meni!

Jak je razumel in pokimal.

Marjeta pa je nadaljevala pot proti trgu. V Luznerjevi hiši je stopila na dvorišče, poklicala Metko in se vrnila v temno vežo. Ko je Metka pritekla dol, ji je starka naročila: »Čez eno uro bodi na Loki!«

Metka se je zdrznila... Jak jo bo čakal! Zopet pojdeti kam v okolico. Ne! Z njim ne bo več hodila!

»Teta! Saj bi šla kar sama. Jaz... jaz... Prav nič se ne bojim.«

Gosarka je ostro premerila dekletov obraz in opazila dekletove objokane oči.

»Mhm! Prepriček z Jakom! Nu, se bosta morala že pobotati —« in šepetaje je pristavila: — naši stvari na ljubo. Misli na svojo prisego in ubogaj brez ugovora!«

Zasukala se je in odšla. Dekle, ki je še stalo in gledalo za njo, jo je videlo, da je namerila svoje odločne, hitre korake proti Ljubljanski cesti — najbrž h glavarju.

Metka se je otesla odrevenelosti in se vrnila po lesenih stopnicah navzgor... Torej naj se »pobota« z Jakom? Ne, tako daleč ne sega njihova moč, da bi ji mogli zapovedati, naj ljubi človeka, ki se je na njihovo zapoved nesramno igral z njenim srcem!

Uro pozneje je Jak stopil skozi zadnja vrata iz očetove delavnice, prestopil nizek plot in potrkal z dvoriščne strani na Gosarkina vrata.

Starka je odrinila leseni zapah in spustila fanta v bajto. Izza okajenega lesenega stropnika je potegnila dvoje zalepljenih listkov in ju po vrsti podala Jaku:

»Tegale izročiš Metki, naj ga nese v Gotno vas h kmetu Šetini za šmihelskega župnika. Tole sporočilo pa poizkusi nesti sam v Prečno. Danes ne boš spremljal Metke, ker je pismo za Prečno nujno. Ali ga boš mogel tako skriti, da ga ne dobe? Opozarjam te, da smo zvedeli o novi ovadbi, ki sumniči Metko kot tajnega sla. Ovadba imenuje tebe njenega spremljevalca. Bodi previden!«

»Dajte mi kladivo, dleto in klešče!« je zahteval namesto odgovora.

Sezul si je desni čevelj — in mu v nekaj trenutkih odbil peto. V dolbinico, ki se je pokazala, je vložil zganjeni listek in peto zopet spretno pribil.

Starka je zadovoljno prikimala, ko je smeje se vstal.

»Zbogom, teta!« Tiše pa je pristavil: »Do šestnajstega ostanem zunaj. Imamo še veliko dela.«

»Bog s teboj, fant! Opozori Metko, naj vzame listek v usta, ko gre preko mostu! Če jo primejo, naj ga pojé!«

»Bodite brez skrbi, teta! Dobro bova opravila!«

Odšel je po isti poti, po kateri je bil prišel. Ko je v domači delavnici snel kastorec s kljuge, ga je oče nejevoljno pogledal.

»Kam že zopet?«

»Takoj bo zvonilo poldne, oče. Kar zaklenite delavnico, kadar odidejo pomočniki. Danes ne pridem več na delo, jutri tudi ne. Povejte mami, da je ne bo skrbelo,« je odgovoril fant in že je zaprl steklena vrata za seboj.

»Ga že spet hudič nosi!« je zagodrnjal usnjar za njim, a branil mu ni.

Jak pa je kljub utrujenosti — vrnil se je bil zopet šele proti jutru s Kačje ride domov — krenil dobre volje po strmi bližnjici na Loko, saj Metke že tri dni ni videl. Ali se mu je skrivala? Ali je bila bolna?

Nestrpno se je oziral po njej, ko je prišel h Krki. Ni je še bilo. Po razdrapani stezi ob vrtovih, ki so se stiskali pod strmo skalovje, je hodil sem in tja in se oziral proti ulici »Pri mesnicah«, iz katere je morala priti. Naposled jo je vendarle zagledal, ko je šla mimo čuvajnice, ki je stala pri mostu, in zavila navzdol na Loko. Zaradi varnosti — lahko bi ju bili opazovali — je počakal, da je prišla do njega.

Ampak — kako čudna je bila danes! Ni mu prišla z nasmehom naproti kakor po navadi. Povešala je oči in ga sploh ni pogledala, ko mu je na njegov pozdrav odzdravila s tihim:

»Dober dan!«

Tudi roke mu ni dala.

»Metka! Kaj ti je? Poglej me vendar!«

Skomignila je z rameni in okrenila obraz od njega proč proti Krki. Stopala je molče dalje mimo vrtov in mimo perišča. Molče in v rastoči nejevolji je stopal Jak za njo.

Ko se je pot med grmovejm zožila, pa se je nenadoma okrenila in vprašala, ne da bi dvignila pogled k njemu:

»Kakšno naročilo imate?«

Vikala ga je! In njen glas je bil tuj, hripav in stisnjen od razburjenja.

Pograbil jo je z obema rokama za ramena.

»Metka!« je zaklical. »Kaj se je zgodilo, povej!«

Ustne so ji zatrepetale kakor v joku. A odločno se je vzrav-nala in odstopila za korak. Zdaj je dvignila k njemu pogled — trd in jezen.

»Nič novega se ni zgodilo. Prišla sva, da se snideva na tuje povelje in na isto povelje bova z najinim ljubimkanjem skrila pravi vzrok najinega sestanka.«

»Metka!«

»Kakšno naročilo mi prinašate danes?«

»Dekle! Ali si ob pamet? Ali se norčuješ iz mene?«

»Ne. Danes ne več. Sita sem te norčave zapovedane igre. Sploh se mi zdi, da — da bo bolje, če — če hodim odslej sama —.«

Zgrabil jo je za zapestje, da je zastokala od bolečine in jo potresel.

»Zdaj sem sit tega besedičenja. Povej mi že enkrat, kakšen vrag te je obsedel! Zakaj si se tako izpremenila? Ali me ljubiš ali ne?« In nežneje je pristavil: »Metka! Ali nisi več moja, Metka?«

Čutil je, kako se je stresla po vsem telesu. Skoraj bi se bila izdala. Toda užaljeni ponos je zmagal. S trdoto, ki je doslej sama ni slutila v sebi, je potlačila solze, ki so ji silile v oči in hladno odgovorila:

»Ne. Nikoli nisem bila vaša.«

Tedaj je zaječal in pahnil njeno roko od sebe, da se je opotekla. Potegnil je listič iz žepa in rekel stisnjenih zob:

»Nesite to v Gotno vas, k Šetini za šmihelskega župnika! Zgajte list in ga dajte v usta, ko greste čez most! Ako vas primejo, ga pojejte — tako je naročila vaša teta. Zbogom, gospodična! In ne zamerite, da sem vašo igro imel za resnico!«

Hreščeče se mu je utrgal glas v grlu. Brž je stopil mimo nje in skoraj tekkel po Loki dalje. Iz oči so se mu ulile solze. Ko je prišel do goščave, ki je segala s Kapiteljskega hriba navzdol do Krke, je sedel na štor in glasno zaihtel.

Kako jo je ljubil! In ona... Ali je mogoče, da bi se bila le igrala z njim? Ali je mogoče, da bi mu bil zlati blesk njenih lepih oči ves čas lagal? Ali je mogoče, da se za njenim nežnim, nedolžnim obrazkom skriva tolikšna pokvarjenost?

Ne, ne! Saj to ni mogoče! Nekaj je stopilo med njiju. Nekaj, česar mu ni hotela povedati, jo je zmotilo. Ali ni čutil njenega razburjenja? Ali bi hladni, spogledljivi ženski roka tako trepetala, kakor je njej? In bledica njenih lic! In objokane oči! Oh, seveda! Šele zdaj se je spomnil na vse to.

Nasmehnil se je, obrisal solze in vstal. Oh, seveda, seveda! Le kaj mu je bilo, da je takoj izgubil glavo! Ko se drugič snideta, ne izpusti dekleta, dokler ne bo med njima vse zopet jasno in dobro.

Potolažen je nadaljeval pot ob Krki navzgor.

Metka pa je stopala počasi v nasprotno smer mimo vrtov proti čuvajnici. Srce se ji je stiskalo v bolečini. Nič kaj zadovoljna ni bila sama s seboj... Kako jezen je bil... Oh, da je »imel igro za resnico«, je rekel... Ali mu je delala krivico? Ali jo ima res rad?

»Gospodična — kar notri stopite!«

Iz odprte čuvajnice jo je okliknil nosljajoč, zoprni glas — bil je neznanec, civilist, ki jo je zasledoval pred dvema dnevoma — denunciant oziroma samozvani tajni agent Nande Grošl.

»Signorina, con permesso!« ji je položil vojak na straži roko na ramo in jo porinil v čuvajnico.

Zdajci se je zavedela: listek! Držala ga je še vedno drobno zganjenega v roki. Bliskovito je dvignila roko k ustom.

»O-ha!«

Surovo jo je zgrabil neznanec za grlo.

»Odpri usta, golobica! Hehehe!« je meketal.

Zaman je tiščala zobe skupaj in poizkušala pogoltniti listek. Sapa ji je že pohajala. Koščeni neznančevi prsti so ji oklepali grlo kakor klešče.

Zdajci je vzel vojak z mize ploščato ravnilo, ji ga surovo porinil med zobe in ga zavrtel, da je razklenila čeljusti. Brž je civilist segel v njena usta in z ukrivljenim prstom privlekel listek ven.

»Mhm!«

Izpustil jo je in brž razgrnil listek. Stopil je z njim na svetlo med vrata in bral:

»Pridite jutri ob devetih k meni na razgovor o važni zadevi!«

Razočaran je Grošl povesil roko in bedasto pogledal v obraz dekletu, ki ga je merilo s sovražnim pogledom. Listek je bil brez naslova, brez podpisa in pisan z velikími, okornimi, tiskanimi črkami.

»Kdo je pisal ta listek?« je vprašal.

Metka je skomignila z rameni:

»Ne vem.«

»Kdo vam ga je dal?«

Metka ga je pogledala z istim prezirljivim pogledom kakor pred dvema dnevoma, se zazrla potem skozi zaprašeno okno in — molčala.

»Ste čuli? Vprašam vas, kdo vam ga je dal?« se je besno zadrl.

Za spoznanje so se njene sočne ustne trdneje stisnile.

»Torej nekdo, ki ga nočete izdati. To je sumljivo. In komu ga nesete?«

»Hotela sem ga vreči v Krko,« mu je s posmehom odvrnila in pristavila: »Saj ste videli, kam nosim listke — v Krko.«

»Prekleta mrha!« je divje zapihal agent. »Če misliš, da se boš norčevala iz mene, se motiš... Peljite jo v proštijo, v pisarno poveljstva!« je oblastno zapovedal straži in pristavil v laškem jeziku: »Al commando! Nella cancellaria!«

»Si, signore!« je bil Lah takoj pripravljen. Prijel je Metko za komolec in jo porinil pred seboj skozi vrata.

Iz vseh bajt na Bregu so pridrveli ljudje in gledali za Metko, ko jo je straža gnala po ulici navzgor proti proštiji. Nekaj otrok je teklo kriče za njima. Eden izmed otročajeve je skočil naprej in zakričal v Marjetino bajto:

»Vašo Metko peljejo!«

Za trenutek je stara Gosarka obstala kakor okamenela. Potem je bila v skoku na vratih. Že je zagledala pred seboj ubogo dekletce v spremstvu straže in otročje drhali. Pogumno se je Metka nasmehnila starki. Marjeta pa je brž dvignila prst na usta. Nečakinja jo je razumela in ji prikimala. Že je šel ves sprevod mimo.

Stara Marjeta se je umaknila v bajto, zaprla vrata in se sedla na stol... Ubogo dete! Kaj bodo storili z njo?

Toda kmalu si je opomogla in šinila kvišku: Glavar... Obvestiti ga mora takoj! Ampak kako? Danes je bila že dvakrat pri njem. Nemogoče, da bi tretjič hodila s culo perila tja. Posebno ne zdaj, po Metkini aretaciji. Torej mora poslati koga drugega. Le koga? Gospa Langerjeva je odpotovala. Rormana ni doma. Jak je odšel v Prečno. Gričarico?... Ne, preveč je zgovorna. Ljudje, ki radi mnogo govorijo, se dostikrat zaklepečejo. Zaupati jim ne smemo preveč... Hm. Treba bo stopiti do župnika Mihaela Seška. On je goreč pristaš brambovcev. Vsako nedeljo je — kakor njegovi tovariši po drugih dolenskih farah — navduševal ljudstvo k ljubezni do »presvitlega cesarja Franca« in k delu in žrtvam za »premilo našo očetnjo Avstrijo«. Zdaj, ko so bili Francozi v mestu, so sicer njegove pridige postale zmernejše in previdnejše, vendar je bil še vedno zvest glavarjev zaupnik. On naj posvari Hohenwarta. Morda bo vložil tudi dobro besedo za Metko na francoskem poveljstvu. Saj so pravili, da se je z različnimi uslugami generalu že močno prikupil in je njegova beseda pri okupatorju poravnala že marsikatero kočljivo zadevo.

Nekaj trenutkov pozneje je bila Marjeta na poti. Župnik je svoje prostorno stanovanje v prošnji — Novo mesto že od smrti barona Zierheima ni imelo več prošta — odstopil generalu. Stanoval je v Cerkveni ulici, v lastni pritlični hiši tik pod Kapiteljsko cerkvijo.

Ko mu je kuharica naznanila Gosarko, je starko takoj povabil v sobo in ji prišel vljudno naproti. Spoštoval je v njej še vedno nekdanjo graščakinjo. Tudi je vedel, kako visoko ceni glavar perico. Primaknil je starki stol poleg svojega pisalnika in sedel sam v naslanjač pred njim.

»Kaj vas je privedlo k meni?« jo je vprašal po prvih pozdravnih besedah.

Marjeta mu je najprej molče pogledala v oči, kakor bi se hotela prepričati, ali sme možu povsem zaupati. Župnik je dvignil obrvi in vzdržal ostri starkin pogled. Zaslutil je, da je žensko pri-

vedla k njemu neobičajna zadeva. Marjetin pogled je izpustil župnikove oči in obletel moža od glave do nog. Mihael Sešek je bil že prileten človek, visok in širokopleč in dolgih sivih las, ki jih je imel do vratu pristržene. Obraz mu je bil zdravo zagorel in koščen. Močne lične kosti, trdo rezane ustne in ostro klesana brada so kazale trdega moža. Ta vtis so še podčrtavale vodenosive oči, ki so srepo gledale izpod visokega čela.

Še enkrat se je starkin pogled ujel z župnikovim. Potem je Marjeta vendarle že odprla brezzoba usta in po svoji navadi v kratkih besedah razložila, kaj jo je težilo.

»Hm!« je župnik takoj vstal. »Najprej stopim h glavarju, potem še h generalu. Oglasite se čez uro ali dve, da vam povem, kaj sem opravil.«

Vzel je širok klobuk z obešalnika in odšel z Gosarko vred iz hiše. Zavil je, opletajoč z dolgim talarjem, navzdol proti mestni »pečnici« in potem po ulici Nad sv. Katarino k okrožnemu glavarstvu tik podrtih Ljubljanskih vrat.

Marjeta se je vrnila domov. Kosilo je bilo skuhan, a ni se ga dotaknila. Delo je čakalo nanjo, a ni se zmenila zanj. Sedla je na stol, oprla komolec v naročje in podprla glavo z obema rokama. Težka skrb ji je stisnila srce: Kaj store z dekletom? Da so našli pri njej pismo, je bilo gotovo, sicer bi je ne bili zaprli. Sam bog vedi, kaj je bilo v pismu! Ali kakšna imena? In čigava? Morda Hohenwartov podpis? ... Potem mora glavar še to uro bežati iz mesta. Ali ima pismo naslov šmihelskega župnika? Potem mora ona takoj teči v Šmihel, da župnika posvari ...

Starka se je zdrznila. V ulici je začula hrup in ropot težkih voz. Stopila je med vrata. Od proštije navzdol je prihajalo vojaštvo v vojni opremi. Vozili so s seboj tudi topove. Na čelu jim je jahal general s tropom častnikov.

Marjeta se je vrnila v bajto in zaprla vrata.

Čez poldrugo uro je zopet stala pred župnikom.

»Glavar pravi,« je poročal Sešek, »da v pismu ni nobenega imena, niti ni pisano z njegovo lastno pisavo. Uporabil je tiskane črke. Vprašanje je seveda, če ga dekle ne bo izdalo. V proštiji nisem veliko pravil. Generala nisem dobil. Odpravil se je uro prej v Kočevje, da ukroti upornike. Pred odhodom mu je baje še adjutant poročal o aretaciji vaše nečakinje, pa je naročil, naj z vsemi sredstvi poizkušajo dekletu odpreti usta. Dotlej je namreč na vsa adjutantova vprašanja trdovratno molčala.«

»...z vsemi sredstvi...« je tiho ponovila Gosarka in mrzlo jo je izpreletelo po hrbtu.

Župnik je umaknil pogled in stisnil ustne. Počasi je prikimal in nadaljeval:

»Zaprta je v kleti v hišnem oglu, ki je proti cerkvi obrnjen. Dosegel sem le to, da so ji dali slame za ležišče. Odejo, ki sem jo poslal, je adjutant odklonil, prav tako ni dovolil, da bi dekle dobivalo hrano iz proštiske kuhinje. Rekel je, naj ostane ob kruhu in vodi, da se bo čimprej — omeščala. Pred kletna vrata je postavil stražo. Tudi pred proštijo straži vojak, tako da do njenega okna ni mogoče priti. Dasi je okno odprto, je vendar tako gosto zamreženo, da na beg ni mogoče misliti. Nesreča za dekleta je v tem, da je general odšel in izročil zadevo adjutantu, ki mu vodi pisarno. Oskrbnik Banko pravi, da je adjutant svinja. To je zlo. Po drugi strani pa morda za ujetnico dobro: Takšen človek bi se dal podkupiti.«

»Podkupiti!« je starka grenko vzdihnila, »s čim naj ga pa podkupim?« Stisnila je uvele ustne in se zagledala v grčava tla župnikove preproste sobe.

Mihael Sešek je nekaj trenutkov molče motril starko. Seveda! Pozabil je, da Gosarka ni več to, kar je bila pred petnajstimi leti. Na družabni lestvici je zdrknila od premožne graščakinje do siromašne perice...

»Mislim, da je to glavarjeva zadeva,« je povzel po kratkem premisleku. »Saj je on sam najbolj zainteresiran na dekletovi osvoboditvi. Svetujem vam, da stopite jutri zjutraj k njemu in se o tej stvari dogovorita.«

Marjeta je stisnila košate obrvi.

»Jutri? Ali ne mislite, da bo jutri mogoče že prepozno?... Vso dolgo noč bo dekle izročeno tem laškim razdivjancem na milost in nemilost! Bojim se, da jo bodo mučili...« Glas se je starki potresel.

Župnik je zamišljeno, mirno prikimal. Potem je skomignil z rameni:

»Ne vem druge pomoči. Prej ne morete govoriti z glavarjem. Odpeljal se je zdajle na grad Otočec, od tam pa naravnost v Šmihel, ker se dekletu ni posrečilo nesti tja važnega poziva. Na posled pojde še na Pogance, da na prošnjo gospe Langerjeve pogleda, če je tam vse v redu. Pred večerom ga ne bo domov.«

Gosarka je vstala. V nagubani obraz ji je stopila rdečica.

»Torej ga poiščem zvečer. Dekle ne sme ostati preko noči v zaporu.«

Župnik je zopet dvignil ramena:

»Povedati vam moram, da gospod glavar sploh ne bo prenočil v mestu. Zaradi lastne varnosti ostane bržkone v Šmihelu in se vrne šele jutri zjutraj, če — nu, če ga dotlej dekle ne izda.«

V starkinih očeh se je užgal žar.

»Zaradi lastne varnosti!« je ponovila stisnjenih obrvi in ježno dostavila: »In kako spravimo dekle na varno — o tem ni prav nič govoril?«

Župnik je priznal:

»Ne, o tem nisva govorila. Gospod glavar je samo menil: Če bo le dekle ta dva dneva vzdržalo... Gotovo je mislil na njeno osvoboditev — šestnajstega.« Zadnjo besedo je izgovoril šepetaje in glasneje pristavil: »Mislim, da zaenkrat ni vzroka, da bi se preveč vznemirjali. Dekle se je pri zaslišanju sijajno vedlo. Biti smete ponosni nanjo, Gosarka.«

Izpod košatih Metinih obrvi je zadel župnika skoraj sovražen pogled. Molče se je starka zasukala in krenila proti vratom.

»Hudiči!« je zagodrnjala, ko je prišla za kljuko. Odšla je, ne da bi se še enkrat ozrla na župnika.

Ta je stal še nekaj trenutkov nepremično na svojem mestu in zrl na vrata, ki so se zaprla za starko. Potem je tretjič skomignil z rameni in zagodrnjal:

»I, nu, žrtve morajo biti!«

Starka je kakor v omotici odtavala proti domu. Njene tanke ustne so polglasno ponavljale »Hudiči! Hudiči!«

Župnikova in glavarjeva brezbržnost za strašno dekletovo usodo je starko udarila kakor strela. Saj je bila sama pripravljena umreti za stvar. Neštetokrat je v smrtni nevarnosti prenašala pisma in vesti. Nikoli ji ni manjkalo poguma... Zdaj pa — kaj je z njo? Nekaj se je porušilo v njej. Prej je videla v vodilnih možeh: v glavarju, župniku, Turjačanu, Langerju in drugih junake, ki jim je bila svoboda sveta stvar, za katero bi žrtvovali tudi življenje. Zdaj je vse te »junake« zagledala v jasni luči resnice: Vsakemu izmed njih je bila lastna varnost in lastna korist nad vse. Ljudstvo naj se žrtvuje, da bodo oni še dalje vladali nad njim. A oni? Nobena žrtev jih ne bo ganila...

»Ne, ne! Ali se mi meša?... Pa vendar! Kolikšna brezsrčnost!«

Marjeta je v silnem razburjenju tekla pod Kapiteljskim zidom proti domu... Ali se glavar res ni mogel zavzeti za Metko? Seveda — bal se je, da se ne izda z zanimanjem zanjo... In župnik? Ha!... »Mislim, da zaenkrat ni vzroka, da bi se preveč vznemirjali.« Ha! Seveda — prva je politika. Ponosna naj bo, ker se je dekcle »sijajno vedlo«, to se pravi — ničesar izdalo. Če jo bodo mučili, mučili do smrti — kaj za to! Da le »naša velika stvar« ne bo trpela, da ne bo izdano, kar se pripravlja. O, da, seveda je prav tako. Človek, ki hoče kaj velikega doseči, mora biti trd. Trd najprej sam do sebe in svojih najbližjih. Ali ni ona, Marjeta, vedno mislila tako? Brez usmiljenja je potegnila dekletce v vrtinec uporniških priprav. Zdaj pa — zdaj se trese za Metko, ki jo je — sama ni vedela kdaj in kako — vzljubila — kakor da je njen lastni otrok. Saj dekletu tudi res nadomešča mater... Joj! Metkina mati! Kako se bo Marjeta zagovarjala pred njo?

In kako naj še kdaj pogleda dekletu samemu v oči? Ali ne bo prišla ura, ko jo bodo jasne dekletove oči vprašale: Zakaj si me žrtvovala? Komu in za kakšno »veliko« stvar?... Kaj naj Metki takrat odgovori?

Zakaj?

»Ker sem bila vzgojena v pokorščini do cerkvene in cesarske oblasti? Ker sem verjela župniku, ki trdi, da je oblast avstrijskega cesarja od boga postavljena... Ali ne trdijo istega duhovniki v vsaki državi, o vsakem vladarju? Napoleon je baje sklenil s katoliško cerkvijo konkordat. Po vseh tamošnjih cerkvah molijo duhovniki za zmago cesarja Napoleona. In po vseh avstrijskih cerkvah za zmago cesarja Franca. Vsi molijo k istemu bogu. Molitev se bori zoper molitev. Katera bo zmagala?... Slep sem bila pokorna zastopniku cesarske oblasti, glavvarju. Pridobil me je z laskanjem. Govoril je z menoj, s propadlo graščakinjo-perico, kakor govori s sebi enakimi. Nasedla sem mu. Ali nisem pomislila, da je on zastopnik tiste oblasti, ki je z brezmejno zapravljalivostjo in z večnimi vojnami zabredla v gospodarsko krizo, katere nedolžna žrtev sem bila tudi jaz?...«

Komu je žrtvovala ubogo dekletce?

Pravzaprav — komu pa? Avstrijskemu cesarju? Staremu mo-gočniku, ki brezskrbno poganja svoja ljudstva v smrt, ker se trese za svoj prestol?

»Velika stvar?«

Ha! Kaže se že, kako je s to stvarjo! Žrtvuje naj se le ljudstvo, oni, voditelji upora, pa morajo najprej skrbeti za svojo varnost!

Ne, ne! Metke ne sme žrtvovati!

Rešiti jo mora. A kako?

Pojutrišnjem je šestnajstega. Po vseh okoliških vaseh in gozdovih vsi šepčejo: »Šestnajstega!« Zaupniki v mestu so pripravljeni in vedo: »Šestnajstega!...« Zdajle gotovo že lezejo čete Langerjevih brambovcev skozi gozdove na Gorjancih. Nocoj se poskrijejo po novomeški okolici. Prihodnjo noč pa se priplazijo do mesta in zjutraj planejo vanj, združeni z »zelenimi«, ki so se doslej skrivali po dolenskih gozdovih in gorskih vaseh.

Vse je pripravljeno. Vse pojde po sreči, kako tudi ne? Posadka v mestu ne šteje niti petdeset francoskih vojakov; vse druge je general vzel s seboj na Kočevsko. Tam jih večji del zmeljejo uporni Kočevci pod tajnim vodstvom grofa Turjaškega. Ostanek pogoltnejo na povratku iz Kočevja gozdovi ob dolenski cesti... Noben Francoz ne uide smrti.

Da, pojutrišnjem bo Dolenjska svobodna.

A Metka? Kaj bo z njo? Do pojutrišnjem — dolga, predolga vrsta ur! Vsaka izmed njih more biti jetnici v pogubo. Nekaj je treba storiti zanj. In to takoj, da ne bo prepozno... Iztakniti v mestu nekoga, ki bi bil znan z adjutantom? Ampak kdo? Pravijo, da ima ljubezensko razmerje z Lukmanovo natakario. Če bi — stopila k njej? Ona! Marjeta Gosarka, nekdanja graščakinja — k brezčastni vlačugi! Ha! Nu, zakaj ne? Prisegla je, da žrtvuje vse, tudi življenje za skupno stvar. Pa bi ne žrtvovala svojega ponosa? Še celo tu, ko gre za mladenko, po kateri se pretaka kri Gosarjev!

Marjeta je izpustila kljuko svojih hišnih vrat, ki jo je že držala v roki, se obrnila in odhitela po Bregu navzdol proti trgu. Čutila je, kako so jo izza različnih odprtih vrat in oken, mimo katerih je tekla, spremljali radovedni pogledi... Seveda, vse mesto je zdaj že vedelo: Zaprli so nečakinjo stare Gosarke.

Vsa upehana je prihitela v Lukmanovo vežo in odprla vrata v gostilniško sobo. Natakario, nališpana deklina, je sedela na klopi poleg dveh gostov domačinov. Z nejevoljo na obrazu je vstala, ko ji je starka pomignila, in prišla v vežo.

»No, kaj bi radi?«

Šepetaje ji je Marjeta razložila, kaj se je zgodilo.

»Vem, da zahaja adjutant k vam v gostilno, poznaš ga. Vloži pri njem dobro besedo za Metko! Nekaj srebrnjakov imam pripravljenih —.«

»Oh!« je zamahnila natakara z roko, segla v nedrije in izvlekla svilen pleteno mošnjico, iz katere se je lesketalo zlato. »Poglejte! Takšnih meni ne manjka. Ne, ne, Marjeta, nisem tako neumna, da bi še sebe spravljala v tole reč, ki se mi zdi močno sumljiva. Ali ne veste, da je na Kočevskem že izbruhnil upor? Pravkar sem zvedela, da je davi dobil general Zucchi povelje iz Ljubljane, naj napravi v Kočevju red. Kaj, če bi Francozi tudi tukaj kaj zavohali? Vse je mogoče. Ljudje si prišepetavajo v gostilni kaj čudne novice. Pravijo, da se vrne gospod Langer z brambovcji in požene Francoze iz našega mesta.«

»Beži no!« je Marjeta na videz malomarno zavrnila deklino in pristavila: »Torej nočeš?«

»Ne.«

Brez pozdrava se je starka okrenila in odšla.

Stopala je navzgor proti Kapiteljski cerkvi in sedla na nagrobni kamen nekdanjega Kapiteljskega pokopališča. Oprla je komolce ob kolena, podprla glavo in se zazrla v proštijsko poslopje, ki je že tonilo v večerni temi. Vsa okna na tej strani so bila temna, le eno samo je bilo razsvetljeno. Na njem je obvisel starkin pogled... Ali ne sedi prav ob tisti luči kleti adjutant in razmišlja, kako naj »z vsemi sredstvi« odpre dekletu usta... Stara Marjeta si je zakrila obraz z rokami. Kakor jasnovidec je videla pred seboj nežni Metkin obrazek ves spačen od groze...

V resnici je v tistem trenutku stala Metka pred adjutantom:

»Dobro. Pojdite po tolmača!« je adjutant zapovedal stražarju, ki je dekle pripeljal iz ječe v pisarno.

Metki je zastal dih, ko so se vrata zaprla za vojakom in je ostala sama z zoprnim človekom. Lah jo je meril z zlobno zasmehljivim pogledom. Polagoma mu je zasmeh otrpnil okrog ust in v očeh se mu je vžgal pohlep po svežem nedolžnem dekletu, ki se je v vidnem strahu umaknilo do vrat.

Že je adjutant vstal, tedaj so se odprla vrata in vstopil je Nande Grošl... Poleg številnih svojih drugih poslov se je bil vrnil Lahom za uradnega tolmača.

»Vprašajte jo, če se je premislila in nam pove, kdo ji je izročil listek!« je zapovedal adjutant v laškem jeziku.

Grošl je neprikrito škodoželjno izpolnil povelje.

Metka pa ju je od strani zaničljivo ošvignila s pogledom, skomignila z rameni in — molčala. Adjutantju je od togote rdečica zalila obraz. Skočil je k Metki, jo trdo prijel za ramo, potresel in zakričal:

»Dekle, govori! Sicer — sicer te bomo mučili, dokler se ti jezik ne razveže!«

S slastjo je Nande Grošl ponovil Lahovo grožnjo; vendar — zaman. Še tesneje so se stisnile dekletove sočne ustne. Le smrtna bledica, ki je pokrila njen obraz, je kazala, da je Metka dobro razumela, kaj ji preti. Ampak — da bi izročila Jaka krvniku — ne! Nikoli! Rajši umre sama. Saj ji itak — brez Jaka — ni bilo več do življenja. Naj jo ubijejo! Čim prej, tem bolje!

Vročekrvni Lah pa je pobesnel.

»Va via!« je zarjul nad tolmačem, odprl vrata, sunil Grošla skozi nje in jih zaklenil. Potem je pograbil dekle in s tresočimi se rokami trgal cunje z nje. Skozi počrnele zobe je neprestano sikal kletvice in najgrše psovke, dokler ni dekle stalo golo pred njim. Metkin usmiljenja proseči pogled se je srečal s krvavim Lahovim. Nepopisna groza je zrušila Metko na kolena. Dvignila je roke v nemi prošnji in s tihim ječanjem.

A tu ni bilo več človeka, ki bi ga ganil strah nedolžnega dekleta, tu je bila samo še — pohotna zver.

Proti jutru je stara Marjeta iztegnila premrle ude in počasi vstala z na pol porušenega nagrobnika. Ali ni planilo od nekod ihtenje skozi noč?... Ne, le z Marofskega hriba je pihal proti mestu močan jesenski veter in zapiskal in zatulil skozi drevje proštjskega vrta. Globoko spodaj v dolini se je nad Krko vlekla lahna jutranja megla. Na obzorju se je svetila zelenkastorumena zarja. Marjeta je dolgo stala in strmela vanjo. V utrujenih možganih so se ji trgale misli... Izhoda, rešitve ni našla nikjer.

SEDMO POGLAVJE

Šestnajstega!

V hladnem jutranjem mraku so vztrepetali dolenski gozdovi. Zašumelo je v njihovih globinah. Iz skritih kraških jam, iz zapuščenih senikov, iz oddaljenih hribovskih vasi so prihajali fantje in možje, oboroženi s puškami, nasajenimi kosami, sekirami in kiji. Pridružile so se jim večje čete iz Trebnjega, Žužemberka in od Soteske, pa iz Bršljina in Prečne in drugih vasi novomeške okolice. Od vseh strani so se zgrinjali proti gozdu vrh Kačje ride. V samotni kovačnici je še gorel ogenj. »Želenec«-velikan, Cesarjev Jože iz Bršljina, je neumorno gonil meh, kovač Štefan pa je tolkel po žarečem železu, da so iskre pršile na vse strani. Nekaj »zelencev« je posedalo po koteh kovačnice, nekaj na hlodih pred okajenim poslopjem.

»Fantje! Gremo!« je stopil na prag Jak Papež in dostavil: »Svita se že!«

Res se je nad drevjem svetilo nebo v rumenkastozelenem siju, prehajajočem v temno vijoličasto modrino.

Vsak je prijel za svoje orožje. Na cesti so že stale urejene čete. Zagoreli obrazi so se svetili iz mraka, nad njimi so se bliskala ostra rezila kos in sekir.

»Kje pa so brambovci?« se je ozrl Jože Cesar, ki se je mogočno razkoračil v prvi vrsti, neobrit, skuštranih las, v zamazani suknji, s koso in velikim težkim kijem oborožen.

»Pridejo od one strani,« je odgovoril dijak Kušljan in si popravi jermen, na katerem mu je visela puška. »Langer jih pripelje čez Gorjance.«

»Zdaj pa stopimo, da zasedemo Kapiteljski hrib, še preden se zdani. Ne bi rad, da bi nas Francozi že iz mesta opazili,« je priganjal Jak in se postavil na čelo čete.

Pomaknili so se proti dolini, kjer se jim je pridružilo še nekaj oboroženih kmetov, ki so pribežali s kočevske strani. Ko so čete korakale skozi Bršljin, je bila vas kakor izumrla. Ker so možje odšli, so se žene z otroki, s starčki in živino umakrile daleč v gozdove.

Pod klancem, ki je vodil na Kapiteljski hrib, se je z obcestnega kamna dvignila temna senca.

»Teta Marjeta!« se je začudil Jak.

Bilo je že dovolj svetlo, da je opazil izredno bledico na staršinem obrazu. Stopil je iz vrste in v skrbah dostavil: »Kaj je? Kaj se je zgodilo?«

Starki se je potresla brezzoba čeljust, preden je izpregovorila:

»Metka! Metko so zaprli! Že dva dneva jo mučijo v prostiji. Strašne krike sem čula nocoj iz kleti...« Glas se ji je prelomil.

Jakovo obličje je postalo prsteno blede.

»Ali — ali ji nihče ni mogel pomagati?«

Starka je zmajala z glavo.

»Nihče. Obredla sem vse. Vsi so mi enako odgovarjali. Vsak se boji, da ne osumijo še njega, če bi se zavzel zanjo.«

»Prekleti zajci!« je zaškrtal Jak v obupu. Potem se je vzravnal: »Nu, še danes jo osvobodimo, teta. Kar mirno jo pričakujte doma! Sam vam jo pripeljem. Ob devetih udarimo, kakor je dogovorjeno z brambovci.«

»Ob devetih,« je prikimala Gosarka in odhitela po bližnjici skozi gozd proti mestu.

»Šestnajstega!« je planila Iza iz kratkega spanja. Vrnila se je bila s pastorko Ciliko prejšnjega dne proti večeru iz Gradca, kamor je preko meje iztihatpila svojega pastorka Francita Langerja, da ga okupator ne zaseže kot talca za očeta, brambovskega poveljnika. Še do pozne noči je sedela po srečni vrnitvi v živahnem razgovoru s sorodniki. V zgodnjem jutru pa jo je že zbudil ropot s trga.

Bil je tržen dan, ponedeljek. Dasi so bila okna Izine spalnice obrnjena na vrt, je vendarle prihajalo do njih drdranje voz po vegastem novomeškem tlaku in kričanje okoliških kmetov, ki so jim bili glasovi umerjeni po brezmejnem prostoru njihovih poljan.

»Šestnajstega! Mož se vrne...« je pretreslo Izo. Nekaj težkega ji je leglo na srce. Franc — ves nežen in dober in poln ljubezni do nje! In ona?...

Ona ni več ista, kakor je bila ob moževem odhodu. Njeno mirno srce se je prebudilo. V njem se je užgal plamen, ki ga je le z največjim naporom dušila, da je ni vse zajel... In kako bo stala pred svojim možem? Ali je kriva?... Ne, krivde si doslej ni nakopala. Ampak — ali bo imela dovolj moči, da se stalno upira klicu svoje krvi?... Mora, mora jo imeti! Saj je oni, ki ga ljubi, smrtni sovražnik njene domovine, njenega ljudstva.

Danes se to ljudstvo dvigne, da zdrobi svoje zatiralce, tudi — njega.

Iza se je sklonila v postelji in se, oprta ob komolec, zazrla skozi odprto okno... Zatiralce? Ali so Francozi njenemu narodu večji zatiralci kakor dosedanja nemška fevdalna gospoda? Tuja gospoda, ki izžema domače ljudstvo s tlako in neštetimi dajatvami, ki pošilja med ljudstvo svoje vojaštvo — mnogo surovejše in požrenejše, kakor so francoski »jakobinci«. Ali ni Novo mesto samo izhiral pod neusmljenim vijakom cesarskih oblasti?

In vendar bo danes ljudstvo krvavelo, krvavelo naščuvano po svoji gospódi in duhovščini, da — prežene manjšega zatiralca in se ohrani večjemu... Oh, kakšne prevratne misli! Franc bi rekel: revolucionarka!

Globoka črta se je zarezala med Izine lepe obrvi, ko je vrgla svilen odev s sebe in se pričela s hlastno naglico oblačiti.

Čez pol ure je stopila v stričevo jedilnico v sprednjem delu hiše. Starček je s snaho že sedel pri zajtrku.

»Oprosti, Iza, da nismo čakali nate! Mislila sem, da danes dalj časa poležiš po včerajšnjem napornem potovanju,« se je opravičevala stričeva snaha.

»Danes?« se je Iza začudila. Potem se je spomnila, da njeni sorodniki ničesar ne vedo in ravnodušno je vprašala:

»Ali ni Franc poslal nobenega sporočila?«

»Ne, ničesar, odkar si odšla v Gradec,« je bil odgovor.

Izo je zaskrbelo... Zakaj Langer ničesar ne sporoči? Saj je moral že sinoči biti v najbližji okolici! In davi je toliko kmečkega ljudstva prišlo na trg! Temu ali onemu bi vendar mogel zaupati sporočilo!

»In kako je zdaj pravzaprav z mojo spletično? Sinoči vas nisem prav razumela. Kam so jo odvedli?«

»V proštiji je zaprta.«

»Ampak — ali se ni nihče zavzel zanjo?«

»Zavzel?« je zategnil stari stric in resno svareče nadaljeval: »Ljuba Iza! Menda se ne zavedaš vse resnosti našega položaja. Aretirana je bila tvoja služkinja, dekle, ki služi pod mojo streho. Osumljena boš v prvi vrsti ti in s teboj vred mi vsi.« In s tresočim se glasom je pristavil: »Na stara leta me spravite še v ječo!«

Izlekel je robec in izdatno zatrobil vanj.

»No, no! Papa! Saj ne bo tako hudo!« ga je mirila snaha Frančiška. »Pravijo, da dekle ni nikogar izdalo, čeprav jo strašno mučijo.«

Izine velike, modre oči so preplašeno pogledale sorodnico.

»Mučijo!...« je zašepetala.

Frančiška pa je nadaljevala:

»Zavzel se je za dekle najprej župnik, pa ni ničesar opravil. Generala ni tu. Njegov adjutant pa je živina.«

»In glavar? Ali ni —«

»Glavar? Kaj pa misliš! On se vendar ne bo vtikal v takšno zadevo! Sicer pa ga zdaj dva dni ni bilo v mestu. Vrnil se je šele sinoči. Videla sem njegovo ekvipažo, ko sem zvečer zapirala okno.«

Iza je zamišljeno povsila glavo...

Torej je glavar zbežal, ker se je bal, da dekle ne bi govorilo? Da, seveda — saj mu je šlo za glavo. Iz strahu, da ga ne osumijo, tudi ne bo storil nobenega koraka za rešitev ubogega dekleta. Tu bi bilo škoda vsake besede... Iza je Hohenwarta predobro poznala. Treba bo počakati še nekaj ur. Morda se upor posreči. Potem bo Meta rešena. Da bi le Langer že poslal dogovorjeno sporočilo!

Naglo je pojedla svoj zajtrk in vstala.

»Pogledat grem na trg, če dobim za otroke kaj grozdja. Potem stopim še k Rormanu, če je prinesel kakšno pismo.«

Odšla je.

Kmalu jo je stari gospod Coppini videl, kako je s polno košarico grozdja v rokah zavila s trga v Ljubljansko ulico.

Polna nemira je Iza hitela po ulici navzgor. Kakor vedno ob tržnih dneh so se ljudje tudi danes gnetli skozi Rormanovo vežo notri in ven. Iza si je izbrala vhod na levi strani, meščanskim gostom namenjen. Pa ni stopila v gostilniško sobo, ampak po obozanem stebričastem hodniku v kuhinjo, kjer so se sukale služkinje okrog ognjišča.

»Prosim, kje je gospod Rorman?«

»Gospod so šli po živino na Hrvaško. Niso se še vrnili.«

»In gospa? Ali bi mogla govoriti z njo?«

»Kar z menoj naj gredo,« se je ponudila stara Mica, sestra zeliščarice Ane Gričarice. Peljala je Izo Langerjevo čez hodnik in ne da bi potrkala, odprla vrata spalnice in zaklicala v svetlo sobo:

»Gospa! Tukaj so gospa Langerca!« In umaknila se je, da je Iza vstopila mimo nje.

Izo je zajelo veliko začudenje. Pričakovala je, da stopi v običajno meščansko spalnico, morda nekoliko preobloženo z neokusnimi okraski: cenenimi preprogami, blazinicami, prtiči in ničvrednimi slikami. Namesto tega jo je sprejela lepota najizbranejšega okusa: lepa, preprosta, a bleščeče zložena spalna oprava v empirskem slogu, na tleh pred ležalnimi, z zelenkastorumeno svilo prevlečenim blazinjakom — krasna turška preproga, na stenah pa nekaj lepih oljnatih slik domačih mojstrov, ki jih je Izino večje oko takoj spoznalo: Mencinger, Jelovšek, Čibej... Prav neobičajno bivališče za ženo preprostega, dasi premožnega mesarja in gostilničarja.

Ampak, ko je žena vstala z blazinjaka in počasi, z zibajočo se hojo — bila je v visoko nosečem stanju — stopila pred gostinjo in uprla vanjo zamišljeni pogled svojih prekrasnih, velikih svetlo-modrih oči, tedaj se Iza Langerjeva ni več čudila temu okolju. V pogledu in vsem drobnem obrazu male Rormanca je bilo nekaj, kar je razodevalo visoko naravno inteligenco in za lepoto goreči duh te žene. Le kako je prišla do svojega robatega moža? — je prešinilo Izo.

»Lepo je pri vas,« se je ozrla po stenah, ko ji je Rormanca ponudila sedež poleg sebe na blazinjaku. Iza je ljubila lepe slike, saj je hranila njena domačija Stari grad najlepšo in najobsežnejšo zbirko slik, kar so jih premogli dolenski gradovi.

Tereza Rormanova se je rahlo nasmehnila in pojasnila:

»Skoraj vse slike so iz razpuščenega kostanjeviškega samostana. Bila sem še negodno dekletce, ko sem preprosila očeta, da jih je kupil. Nekaj stvari mi je moj mož prinesel s svojih potovanj, ker ve, da ljubim takšno 'kramo', kakor on pravi — haha!«

Sproščeno kakor otrok se je zasmejala z jasnim glasom. Med rdečimi ustnami se je pokazala vrsta belih, zdravih zob. Zasmejala se je tudi Iza, a pritislila je na usta svilen robček — njeni zobje niso bili tako lepi. Zdajci pa se je zresnila in vprašala:

»Gospa, ali imate kakšno sporočilo od svojega soproga?«

Globoka, skrita skrb je zvenela iz vprašanja.

Jasni pogled mlade Rormance je pozorno premotril blede obraz lepe graščakinje.

»Ne, ničesar mi ni sporočil,« je mirno odvrnila.

»Ali je povedal, kdaj se vrne?«

»Rekel je samo, da pojde na hrvaško stran in da se vrne, ko nabere dovolj živine.«

Iza je sklonila glavo. Potem jo je zopet dvignila in vprašala šepetaje:

»Ali ni govoril o kakšnih pismih?«

»Da. Rekel je, da ga pri bratu na Malem Slatenku čaka zelo važno pismo za gospoda Langerja.«

»Dvoje pisem?«

»Ne. Rekel je samo: važno pismo.«

Izo je zaskrbelo. Zahvalila se je mladi ženi in brž odšla. Ura z rotovskega stolpa je bila osem, ko je stopila v poslopje okrožnega glavarstva poleg nekdanjih Ljubljanskih vrat.

Glavar, ki je nemirno stopal po sobi sem in tja, se je zdrnil, ko mu je sluga naznanil gospo Langerjevo. Ves razburjen ji je stopil naproti, komaj da je sluga zaprl vrata za seboj.

»Iza! Pomislite! Kočevci so razgnani! Grofa Turjaškega ne bo. Pobegnili je na avstrijsko stran. S Štajerskega, od bana Gyulaya, prav tako nobene pomoči. Ali imate kakšno sporočilo od gospoda soproga?«

Izine velike, modre oči so se prestrašeno zaprle. Globoko je vzdihnila, odkimala in se sesedla na najbližji stol.

»Zelo me skrbi!« je dahnila.

»Hohenwart je nekaj trenutkov buljil v tla. Potem se je zasukal, stekel do okna, pa spet do vrat.

»Hudič!« si je dal duška. Obraz mu je bil zariplordeč. »Dogovorila sva se vendar in še v pismu sem ga opomnil, da mi pošlje sla. Kako naj začnemo, če z brambovci nimamo stika! Izključeno je, da bi se spuščal v kakšno borbo brez njih. Še celo zdaj, ko mi je grof Turjaški poslal sporočilo, da nam ne more priti na pomoč! Kaj bi naša kmečka drhal brez vodstva!«

»Mogoče je Franc že poslal sla, pa so ga prijeli?«

»Nemogoče! Na vseh cestah se potikajo naši ogledniki. Sporočili bi mi bili.« Izvlekel je čebulasto zlato uro in pogledal nanjo. »In čas hiti! Čez pičlo uro pritisnejo čete iz gozdov preko Kapi-teljskega hriba v mesto!«

Iza je skočila kvišku.

»Brez vodstva? Grof! Pomislite vendar — ubogo ljudstvo! Vse pojde po zlu!«

»Kaj morem za to?«

»Grof! Če se jim vi postavite na čelo, dokler ne pridejo brambovci —.«

»Jaz! Haha!« je hripavo jeknilo iz glavarja. »Ne, draga Iza, tega ne more nihče zahtevati od mene. Tudi najbolj zagrizen patriot ne. Nisem vojak. Sem le politični uradnik. Priznati mi morate, da že s svojo domoljubno politiko tvegam — glavo. Pa ne da bi jo nosil na prodaj na čelu takšne neizurjene drhali!«

Izine lepe oči so se zabliskale:

»Drhali! Može, ki so pripravljeni umreti za svojo domovino, imenujete — drhal?«

»Pha! Ljudstvo! Živi in umira, da sámo ne ve zakaj. Nekaj lepih bobnečih besed s prižnice, pa imaš vse ljudstvo na vrvcu kakor — ukročenega medveda. Slepota pojde za teboj kamor koli.«

Iza je prebledela. Neizmeren srd se je dvignil v njej. Tako torej... vrvca! Kdo je že nekoč govoril o vrvcu?... Saj res — Vodnik! Da, da, fevdalna gospôda in duhovščina...

»In kadar se vrvca utrga in vam skoči ukročen medved za vrat? Če se prebujeno ljudstvo dvigne in požene tlačitelje in koristoljubne zajedalce s svoje zemlje?«

»Mhm. Ali mislite na francosko revolucijo?«

»Morda.«

»Nu, potem se mogoče tudi pri nas dvigne iz 'prebujenega ljudstva' junak revolucije, ki zleze počasi, kakor naš slavi Napoleon, v pripravljeno cerkveno past — v svetli — cesarski škrlat...« je pristavil posmehljivo s pritajenim glasom in nezaupljivim pogledom na zaprta vrata.

Iza se je molče zamislila...

Revolucija je v francoskem ljudstvu prebudila najmočnejšo socialno silo — enakost. Nova sila, o kateri se pred stoletji suženjskemu ljudstvu niti sanjalo ni, sila, ki je megleno, komaj v sanjah vstajala na temnem obzorju sto- in stoletnih tlačanov, ta največja socialna sila je v krvavi francoski revoluciji prvič zasijala jasno, vabljivo in odločno: Egalité! Dvignili so se meščani, dvignilo se je francosko ljudstvo, pomedlo razkošni, nikdar siti dvor, pomedlo dvorjane in graščake preko meje. Armada revolucionarjev je zavarovala državo. Iz nje se je dvignil mož, odet v ponošeno uni-

formo — Napoleon. Spretno je porabil novorojeno družbeno silo, jo razpihal v mogočen plamen, ki naj bi zajel vse narode, vso Evropo. Toda okrog nog se mu je zapletla kača: Častihlepnost... Čeprav je še zmagoval, sij, ki je zasijal okrog njega v očeh ljudstva, je ugasnil, ker se je izneveril praporu revolucije: Egalité! Zdaj je bil Napoleon samo še imperator, ki je vzbujal strah in mržnjo, imperator, ki je stanoval v sijajni palači, vzdrževal razkošen dvor, imel policijo, ki je lovila godrnjače in nezadovoljneže in — no, sploh se ni že skoraj v nobeni stvari razlikoval od prejšnjih domišljavih in zapravljivih vladarjev. S svojim ničemurnim častihleptom je uničil vse zaupanje, ki ga je ljudstvo imelo vanj. Njegova brezmejna sebičnost, ki jo je skrival pod krinko zanimanja za vse narode sveta, je vodila vsa njegova dejanja in — uničila že skoraj vse, kar je revolucija dala francoskemu ljudstvu dobrega.

Iza je povescila glavo... Ali ni imel Hohenwart prav? Ali res ni mogoče, da zavest obče človečanske pravice nekoč tako globoko zajame vse ljudstvo, da je ne izpuli iz njega noben egoizem več, ne fevdalni, ne cerkveni? Potem bosta kmet in meščan rešena svojih pijavk... Kdaj? Morda v daljni bodočnosti — morda nikoli?

»Grof! Nekoč, ko je še živel moj očka, ste mi rekli, da si bova vedno odkritosrčna prijatelja, da si bova povedala vse, prav vse, pa nikoli ne smeva drug drugemu ničesar zameriti. Ali najin dogovor še velja?«

»To se razume, Iza. Hudo bi mi bilo, če bi spoznal, da me ne smatrate več vrednega vašega zaupanja. Vendar ne smete zahtevati nemogočih stvari!«

»Nemogočih? Ali vam je res nemogoče — priznati se k ljudstvu? Ali ne uvidite, da je ljudstvo v boju proti okupatorju neločljivo povezano s svojimi vodniki? Saj ni mogoče, da pustite ljudstvo na cedilu zdaj, ko ste ga s pomočjo duhovščine z raznimi obljubami naščuvali na upor. Grof! Ali res ne čutite, da je vaša dolžnost, da —«

»— da se ne dam zavesti v tako blaznost. Da, blaznost bi bila, postaviti se na čelo slabo oboroženi četi neizurjenih kmetov proti dobro opremljeni redni francoski vojski —«

»— ki šteje danes v mestu le nekaj mož!«

»Čeprav. Spretnost in vojaško znanje je v boju več vredno, kakor gola brutalna sila. Brez Gyulayevih kanonov, brez Langer-

jevih brambovcev in brez Turjačanove pomoči se v to prigodo ne bom spuščal!« je glavar zaključil z odločnim poudarkom.

Iza je vstala.

»Vidim, da se ne moreva sporazumeti, grof. Vam ni za svobodo ljudstva. Vaši smotri nikakor niso ljudski smotri. Zato je tu vsaka prošnja zaman.«

Glavar je z obžalovanjem dvignil široka ramena.

»Rad bi vam ustregel, draga Iza. Saj sva se kot prijatelja vedno dobro razumela. Ampak vse, kar morem storiti, je to, da pošljem na Kapiteljski hrib sla, ki bo velel kmetom, naj se razidejo, ker brez pomoči ne moremo imeti uspeha.«

»Da, da, tako napravite!« mu je Iza vzradoščeno podala roko. »Če se je Franc z brambovci zakasnil, vsaj ne bo nepotrebnih žrtev.« Kakor blisk jo je prešinilo: Kmetje se razidejo, brambovcev najbrž sploh ni — on, Zucchi, ostane živ! Nikogar ne bo, da bi ga napadel, ubil...

»Nu, če pa gospod Langer le udari z druge strani v mesto, bo prav gotovo sam kos svoji nalogi.« je glavar še dodal in se globoko poklonil lepi ženi.

Ko je Iza odšla, je Hohenwart takoj sedel k pisalni mizi, napisal pismo, naslovljeno na proštovega namestnika, župnika Seška, in ga odposlal po slugi.

Nekaj minut pozneje je župnik klical staro Marjeto k sebi.

»Preberite to pismo in storite, kar vam glavar veli!« je rekel Sešek in položil pred starko glavarjevo pismo. Marjeta, ki je mislila, da jo kliče župnik v Metkini zadevi, je globoko razočarana prebrala pismo in vstala. Molče se je priklonila in odšla — stisnjenih usten in s sovražnim pogledom.

Tako! Upornikom naj gre povedat, da naj se razidejo, ker ni brambovcev, ki bi jim pomagali v boju... Kakor da bi za tole peščico francoskih vojakov ne zadostovale stotine oboroženih mož, ki čakajo na Kapiteljskem hribu, v gozdu onkraj kapiteljske pristave!

Glavarja je strah! In zato naj ves upor pade v vodo?

Ne! Tako se pa nismo zmenili, gospod grof! Vse priprave in žrtve in trpljenje ljudi po gozdovih — zaman?

Ne!

In Metka? Ubogo dekletce, ki čaka na rešitev iz okupatorjevih krempljev?

Ne! Ne sme čakati zaman! Čez pičlo uro bo rešena svojega trpljenja...

Stara Marjeta je s težkimi, odločnimi koraki krenila po Bregu navzgor in se zaprla v svojo bajto.

Za gričem onkraj kapiteljske pristave je — skrita za gostim grmovjem — ležala Jakova četa v rosní travi. Vsem se je kolikor toliko poznala živčna napetost pred borbo. Jak je — nenavadno bled — strmel, s puško v naročju, nemo predse. Le od časa do časa je izvlekel čebulasto srebrno uro iz žepa, vzdihnil in jo zopet spravil.

Fantje in možje okrog njega so polglasno brbrali med seboj. Ta je še pregledoval naboj v puški, oni se krepčal s požirkom žganja, tretji naročal sosedu, kaj naj sporoči doma, če bi...

»Devet!« je naposled sproščeno skočil Jak kvišku.

Kmalu so bile čete zbrane in pripravljene na odhod. Po gozdu kraj njih so oni iz Žužemberka, iz Trebnjega in Soteske že lomastili proti dolini. Vodilo jih je nekaj izkušenih Kočevcev. Čim bolj so se bližali znožju hriba, tem bolj previdno so iskali kritje za drevjem in grmovjem.

»Ne smejo nas prezgodaj videti!« je Jak opominjal svoje ljudi. »Najmanj opravka bo z njimi, če jih nepričakovano zaskočimo.«

Za zidom starega opuščenega pokopališča na pobočju kapiteljskega hriba so se splazili do visokega zidu nekdanjega kapucinskega vrta in ob njem do proviantnega skladišča, kjer je del posadke, ki je ostal v mestu, prav tisti čas prejemal živež iz skladišča.

»Hura!« je zdajci zadonel krik iz nekaj stotin grl in uporniki so se vrgli na nič hudega sluteče Francoze. V nekaj trenutkih je bilo enajst francoskih vojakov razoroženih in povezanih. Odvedli so jih takoj po cesti proti gradu Hmeljniku. Nekaj Francozov se je spustilo v dir proti mestu — kmetje za njimi kar vsi vprek.

»Stojte! Če bo drevil vsak na svojo pest po mestu, se Francozi zberejo in nas polove kakor miši v past. Kje pa so brambovci? Oni naj nas vodijo!« je kričal Jak.

»Ni jih. Sploh niso prišli,« so mu odgovarjali.

»Na cedilo so nas pustili!«

»Naprej! Brez njih tudi opravimo!«

»Brez vodstva ne pojde,« je vztrajal Jak in se obrnil do svoje čete: »Fantje, nekaj jih pojde z menoj nad prošijo. Polovica po Špitalski ulici, polovica po Mačji stezi. Drugi pojdite po glavarja!

On naj nas vodi!« In zdrevil je navzgor proti prošnji, okrog dvajset mož pa za njim.

»Po glavarja!« se je drla ostala množica in se zagnala proti poslopju okrožnega glavarstva, tik podrtih Ljubljanskih vrat.

»Glavar! Kje je glavar?« so rjovel in tolkli po vratih, ki so bila zaklenjena.

Hohenwartu, ki jih je videl in slišal, ni preostalo drugega, kakor da je dal odkleniti vrata in stopil na prag.

»Kaj hočete?«

»Vodite nas, da polovimo Francoze!«

»Ljudje božji! Pojdite hitro domov, da ne bo nesreče!«

»Kaj? Domov?«

»Ali se norčuje iz nas?«

»Zakaj ste nas klicali! Zdaj smo tu. Zdaj pojdite z nami!«

»Možje! Bodite pametni! Francozi so izurjeni vojaki, vse vas pobijejo.«

»Ha! Prekleti zajec! Glejte ga, kako se trese!«

»Pasji sin, kri je zaduhal, pa že stiska rep med noge!«

»Klicali ste nas. Zdaj pojdite z nami in mir besedi!« je nekdo zagrabil glavarja za frak in ga hotel potegniti s stopnic.

Glavar se ga je otesel in skočil med vrata.

»Oho! Držite ga, figarja!«

»Z nami mora!«

Hohenwart in njegov sluga sta poizkušala zapreti vrata. Zdajci pa se je iz množice iztegnil drog z nasajeno koso in udaril glavarja po glavi, da se mu je pri ulila po obrazu. Hkrati je počil strel in še eden. Po glavarjevem rokavu se je poredila kri.

»Hudiči!« je zaklel Hohenwart in velel uradnikom, ki so prišli iz pisarn: »Zaprte vrata!«

Uprli so se vsi ob večna vrata in posrečilo se jim je, da so jih zapahnili. Nekaj krepkih udarcev je zadonelo po vratih.

»Vdrli jih bodo!« je zaskrbelo glavarja.

Nenadoma pa se je zunaj čul krik:

»Na trgu nastavlajo topove!«

Nekaj ljudi — kmetov iz okolice, ki so kot ogledniki prinesli na trg nekaj blaga — je pribežalo po Ljubljanski ulici navzgor.

»Brž nadnje, da ne bo prepozno!«

In množica upornikov se je usula po ulici navzdol proti trgu. Tam sta pred Jelovškovo hišo stala dva topova — edina, ki sta bila ostala v mestu. Nekaj ljudi je kričaje begalo po trgu in iskalo

zavetja po hišah. Na spodnjem koncu trga se je gnetlo še nekaj kmetov, ki so bili prodajali na trgu in so zdaj bežali proti mostu in proti domu.

Uporniki so pridrveli na trg in se v nepremišljeni vnemi zagnali nad četico — niti deset mož ni štela — francoskih vojakov, ki so si dali opravka s topovi. Že je iz vrst upornikov počilo nekaj strelav.

Zdajci pa je zagrmelo in — kup upornikov se je v krvi valjal po tleh. V divjem strahu pred mogočnim orožjem se je slabo oboroženo ljudstvo razbežalo. Tisti, ki so bili zadaj, so tekli po Ljubljanski ulici nazaj, kar jih je bilo spredaj, že na trgu, pa so drveli po trgu navzdol, butali ob zaklenjena hišna vrata, skušali doseči kakšno izmed stranskih ulic — vsak, vsak je mislil le na lastno rešitev, nihče več na skupen odpor. Nekaj jih je predirjalo trg. Hoteli so se rešiti v ulico Pri frančiškanih, toda na vogalu jih je pozdravila od šole navzdol salva iz francoskih pušk.

In že je drugič zagrmelo iz topov. Obupni kriki — kup zmaličene krvave gmote... Po razoranem tlaku mlake krvi.

Ostali uporniki so pometali orožje iz rok in bežali — bežali. Četica Francozov se je izpred Jelovškove hiše zakadila za njimi. Po vseh ulicah je odmevalo streljanje...

Jakova četa je medtem v naskoku pobila stražo pred proštijo in vdrla v poslopje. Toda v generalovem stanovanju niso našli nikogar razen njegovega sluga, ki se je bil skril v Zucchijevi spalnici. Uporniki so planili nanj, ga podrli na tla, bili po njem in ga neusmiljeno obrcali, da je nezavesten obležal. Nato so se spravili nad generalove stvari. Vsak je pograbil, karkoli je mogel: perilo, obleko, obutev...

Jak je z obema Cesarjevima fantoma, Jožetom in Tonetom, krenil po stopnicah v klet.

»Metka!« je zaklical, ker se ni spoznal ob obilici vrat. In še enkrat: »Metka, kje si?«

Izza temnih železnih vrat se je čul hripav vzkrík, poln nepopisne bolečine:

»Jak!«

Takoj nato je votlo zabobnelo.

Jak je priskočil in otipaval ključavnico — ključa seveda ni bilo v njej. Poizkusil je s silo in se zaletel ob rjasta vrata. Niso se vdala!

»Pomagajta!« je pozval tovariša.

Vsi hkrati so butnili ob debelo železno ploskev — zapahi so vzdržali.

Zdajci je velikan Jože dvignil svoj težki kij:

»Umaknita se!«

Že so silni udarci odmevali po obokani kleti. Kmalu se je posvetilo — v vratih je nad ključavnico zevala luknja. Še nekaj udarcev in ključavnica je odletela. Vrata so se zazibala v tečajih. Jak jih je odrinil in vstopil. V poltemi je zagledal Metko na tleh — bila je onesveščena.

Ni bilo časa, da bi jo budili. Vsak čas je mogla priti Francozom pomoč. Jak si je naložil Metko na ramena in odhitel so po mračnem hodniku: spredaj Jože, v sredi Jak z Metko, zadnji pa Tone s puško, pripravljeno na strel.

Kar se Joža ustavi in veli:

»Stojta!«

Prisluhnili so vsi trije. Zgoraj se je čulo tekanje po lesenih stopnicah in — laško kričanje... Vojaki francoske posadke.

»Prepozno!« je šepnil Jak in obup mu je stisnil srce.

Jože Cesar pa ni izgubil glave.

»Tecita vidva nazaj in poizkusita priti skozi kakšno okno iz kleti. Jaz se vstopim tamle za vogal, da jih zadržim, če pridejo v klet. Kar bežita, nič me ne čakajta!«

Zgoraj so se čuli kriki in strel.

Jak in Tone sta se obrnila in tekla v smer, iz katere sta bila prišla. Jak je mimogrede pogledal v Metkino ječo: okno visoko in zamreženo, na cesti morda zopet francoska straža...

»Poiščiva okno na vrt!« je šepnil tovarišu.

Konec hodnika so se svetila odprta vrata — klet za krompir. Ob steni pod nezamreženim oknom nekaj zabojev in praznih sodov, pokritih s črnimi gostimi pajčevinami, v nasprotnem kotu velik kup krompirja.

Molče je Jak položil Metko na tla, zavihtel pod okno še en zaboj vrh drugih, pristavil spodaj sod in že stal na njem.

»Podaj mi dekle!«

Tone Cesar je dvignil Metko — bila je lahka kakor peresce — in jo podal tovarišu. Jak jo je položil predse na vrhnji zaboj in se vzel preko nje na okno. Previdno ga je odprl in prisluhnil — zunaj vse tiho. Pomolel je glavo skozi okno — na vrtu nikjer žive duše. Tik do okna trata s sadnim drevjem. Onkraj sadovnjaka nizek zid, skrit za krošnjami starih jablan... Jak se je vzel skozi

okno na vrt. Že mu je Tone izročil Metko. Jak si jo je naložil in stekel, Tone za njim. Srečno sta z lahkim bremenom preplezala zid — bila sta zunaj vrta.

Iz prošitje je še vedno odmevalo kričanje Lahov, Jožeta še ni bilo na izpregled. Tone je previdno pogledal okoli vogla: pred prošitjo je stala straža ... Nemogoče, da bi ne videla beguncev, če bi stekli v Križatijsko ulico in mimo cerkovnikove domačije na Breg do Gosarkine bajte.

»Kam?«

Jak in Tone sta se spogledala.

»Okrog cerkve k župniku v Cerkveno ulico!« je zašepetal Jak in stekla sta. Župnik jih sprejme v varstvo, saj je bil najbolj vnet glavarjev sodelavec.

Že je Tone trkal na zapahnjena župnikova vrata.

Nič.

»Pozvoni, da bodo slišali! Saj sem videl župnika. Stal je pri oknu, na pol skrit za zastorom, ko sva pritekla,« je šepetal Jak.

Tone je potegnil za zvonec, da je glasno odmevalo po hiši.

Zopet vse tiho.

»Prekleta svinja! Potuhnil se je!« je siknil Tone med zobmi in divje stresel za vrata.

»Miruj! Francoze opozoriš na nas! Poizkusiva priti do Rormanovih!«

Oziraje se na desno in levo, sta stekla po ulici navzdol, potem mimo »pečnice«, kjer je dišalo po sveže pečenem kruhu. Duh ju je spomnil na praznoto v želodcu — pa kdo bi v smrtni nevarnosti mislil na jed!

Tekla sta dalje. Po vsem mestu se je čulo streljanje. Tonetu, ki se je ozrl, se je zdelo, da je videl pri cerkvi sv. Florijana skupino vojakov. Ali so ju opazili?

Že sta za pogoriščem pri sv. Katarini stekla navzdol in planila čez Ljubljansko ulico v vežo Rormanove gostilne. K sreči vrata niso bila zaklenjena, sicer bi ju bili zalotili. Tone je videl patroljo vojakov, ki so prihajali z za strel pripravljenimi mušketai pred seboj, od trga navzgor. Vrgel je puško v jarek, skočil v hišo, zaprl vežna vrata in jih zaklenil.

»Ali so naju opazili?« je zaskrbelo Toneta.

Jak se je ustavil konec veže.

»Mene morda ne, ker sem tudi jaz videl le puškino cev, tebe pa skoraj gotovo ... Kam?« je kratko vprašal Mico, ki je prišla

iz kuhinje. Pokazala je na hodnik. Že so se odprla vrata Rormanove spalnice. Med njimi je stala Rormanca blede, preplašena. Ko je zagledala Jaka z dekletom, pa se je — kljub svojemu nosečemu stanju naglo zasukala v sobo nazaj... Spoznala je Metko.

»Sem!« je dejala preprosto in pokazala na svojo posteljo, ki jo je brž odgrnila. »Mica! Spalno srajco, hitro! Vi pa v gostilniško sobo, gospod Jak! Recite v kuhinji, naj prinesejo vode!«

Še je videl Jak, kako si je dobra žena odvezala svilen ruto z glave in jo ovila nezavestnemu dekletu okrog svetlozlatih las, da jih skrije. Potem je zaprl vrata in se globoko oddahnil.

Komaj pa je v kuhinji naročil, kar je želela gospodinja, že so zagrmeli po večnih vratih udarci s puškinim kopitom.

»Beži!« je siknil kmečkemu fantu, ki ga niso smeli dobiti v pest. Sam pa je na videz mirno stopil v gostilniško sobo in prisedel k najbližji mizi, kjer sta pri peči sedela carinik Tomaž Dobruta in bivši tobačni revizor — Nande Grošl.

»Na!« je carinik brž potisnil kozarec pred Jaka. »Pa čepico deni z glave!« mu je dobrohotno svetoval.

Jak je zardel, toda ni storil po nasvetu. S pogledom je ujel zloben posmeh na Grošljevem obrazu.

Domači hlapec, šepavi Gašper, ki je sedel pri vratih, je odložil svojo malico in šel, da odpre večna vrata. Takoj nato je vdrla patrolja v sobo.

»Kje je kmečki fant, ki je pravkar stopil v hišo?« je vprašal vodja patrolje, ko je zagledal tolmača Grošla pri peči.

Grošl je malomarno skomignil z rameni in odgovoril:

»Nobenega kmečkega fanta ni bilo tu.«

»Na lastne oči sem ga videl!« je trdil Lah. »Tole puško je odvrigel pred hišo.«

Grošl pa — dobro vedoč, da nihče izmed navzočih ne razume laškega jezika, je odvrnil z zlobnim mežikanjem bodečih oči:

»Semkaj ni prišel zdaj nihče drug, kakor fant, ki sedi pri moji mizi. Mislim, da bi bilo dobro, če si ga bliže ogledate, gospod seržant.«

Seržant je gledal, pa odločno zmajal z glavo:

»Ne, ta ni bil. Bil je kmečki opravljen in imel je na glavi širok kmečki klobuk, ne meščanske čepice. Poiskali si ga bomo, mora biti v tej hiši. Preglejmo vse prostore!« je velel tovarišem.

Preiskali so gostilniške prostore, v katerih ni bilo skoraj nič gostov, ker so vsi pobegnili domov, ko so zaslišali zgoraj pri kre-

siji streljanje. Vojaki so prišli tudi v kuhinjo in spalnico, kjer so pogledali pod posteljo, na kateri je ležala bleda bolnica z obkladkom na čelu. Odrpli so še omaro, se oprostili pri gospodinji, ki je sedela ob postelji in nadaljevali preiskavo po hiši, na podstrešju, na dvorišču, v delavnici, v hlevih, v kleti — našli niso nikogar.

Grošl, ki jih je spremljal po hiši in se v svoji zlobi že veselil nesreče, ki se je tu obetala, jih je naposled ves poparjen videl odhajati praznih rok. Kar se spomni in krikne za njimi po veži:

»Signori! Ta dom ima še eno podstrešje! Pojdite z menoj!«

Peljal jih je po stopnicah v staro hišo in zavil na levo, kjer je bil odprt hodnik. Tam v začetku hodnika je bila zgoraj v stropu široka zaklopnica — vhod v podstrešje.

»Po navadi stoji tu ob steni lestva,« je godrnjal Grošl in zaklical na dvorišče malemu hlapcu:

»Janez! Prinesita z Gašperjem lestvo!«

»Saj je na hodniku!« je odgovoril spodaj krepak fant.

»Ni je. Prinesita drugo!«

Kmalu je bila lestva tu. Prislonili so jo in seržant je splezal po njej. Dvignil je leseno zaklopnico in pogledal na prazno podstrešje. Poleg odprtine je ležala lestva, ki jo je bil torej nekdo potegnili kvišku! ... Da. Tam izza dimnika sredi podstrešja je gledal košček temne kmečke suknje.

Seržant je z dvema tovarišema zlezel na podstrešje.

Kratka borba — že so fanta zvezanega pripeljali navzdol.

Prvo, kar je Tone zagledal, ko je stal na hodniku, je bil agentov rdeči nos sredi zlobno se režечега obraza.

»Aha! Cesarjev Tone iz Bršljina! Fant, slaba ti bo predla, kar zmoli svoj zadnji očenaš!« si je Grošl mencal roke.

Tone ni odgovoril. Dva vojaka sta mu stopila vsak ob eno stran, in odšli so po stopnicah, seržant in agent sta stopala za njimi. Kar se Tone zažene po stopnicah, preskakovaje po dve hkrati...

Kratek šklepet — dva strela sta odjeknila po poslopju.

Tone se je zrušil. Na temačnih stopnicah se je pokazala pod njim temna lisa, ki je počasi rastla in se zlovesče svetlikala.

Seržant je pristopil in z nogo obrnil Tonetovo glavo na tleh.

»Finito!« je ugotovil in odšli so na cesto, ne da bi se še zmednili za mrtveca.

Še kakšni dve uri so odmevali posamezni strelji po mestu. Potem je zavladala v njem smrtna tišina. V to tišino je le tu in tam udaril

glas francoskih vojakov, ki so pobrali po ulicah mrtvece in ranjence in jih kar vse od kraja vlačili navzdol proti Krki ter metali v vodo.

Naposled se je zaslísal na ulici klicarjev boben. A ljudje so bili tako preplašeni, da se niso upali stopiti na ulico, le okna so odpirali, da bi bolje slišali.

Boštjančkov hripavi glas jim je oznanjal: Do nadaljnje odredbe ne sme nihče oditi iz mesta ali priti v mesto; hišni gospodar, pri katerem dobe skritega upornika, bo ustreljen...

Ko je agent Grošl, ki je šel po trgu proti domu, slišal ta razglas, so se mu zasvetile bodeče oči. Takoj je zavil po Uskoški ulici navzgor proti prošnji... Ali mu ni zdajle cvetela najlepša prilika, da udari mesarja Rormanana, da mu vrne milo za drago? V Rormanovi hiši so našli skritega upornika — po vsej pravici je to pomenilo smrt hišnemu gospodarju. Zakaj bi prav pri njem delali izjemo? Pri njem, ki je bil osumljen najtesnejšega stika z uporniki! Ali naj uide kazni?

Grošl je stisnil pest, s sovražnim bliskom v očeh dvignil glavo in s trdim pogledom obletel ulico. Bila je prazna. Tudi okrog kapiteljske cerkve in prošnje je po boju še vedno vladala strahovita tišina. Pred prošnjo je stala ojačena straža. Ko je agent stopil v široko vežo, se mu je v njenem ozadju odprla grozotna slika: tam na dvorišču sredi poslopja je na kamenitem tlaku, ozarjenem od opoldanskega sonca, ležal kup mrličev...

Agent je stopil bliže. Osem jih je bilo — očitno so jih Francozi polovili in postrelili. Grošl jih je nekaj poznal: onile tam v sredi je bil kovač Štefan s Kačje ride in tisti tam ob kraju, ki je po vsej svoji veliki dolžini ležal vznak in z ugaslimi očmi nepremično gledal v sonce — mhm! — to je bil Cesarjev Jože iz Bršljina.

»Zabavljač in hujskač!« je zagodrnjal Grošl, se vrnil v vežo in odšel po stopnicah navzgor.

Pred generalovo pisarno zopet dvojna straža!

Agent a je adjutant takoj sprejel...

Pol ure pozneje — v kapiteljskem zvoniku je zvonilo poldne — se je v Rormanovi gostilni pojavila patrolja vojakov. Zasedli so vse vhode, tudi onega zadaj na ulico »Pri kasarni«. Trije možje so se pojavili na vratih gostilniške sobe, kjer je, s krožnikom juhe pred seboj, v družbi carinika Dobrute še vedno sedel Jak Papež.

»Mihael Rorman!« je zarjul vodja čete. »Dove è Mihael Rorman?«

Jak se je ozrl in odkimal z glavo.

»Ni ga doma,« je odgovoril nalašč slovensko, dasi bi bil za silo zmogel toliko italijanščine.

Lah je zaloputnil vrata in odštorkljal v kuhinjo, kjer je gospodinja sedela pri mizi in jedla.

»Kje je vaš mož Mihael Rorman?« je zopet oblastno vprašal četovodja in se nejevoljno ozrl na oba gosta, ki ju je — enega skrb, drugega radovednost — prignalo iz gostilniške sobe.

»Šel je po živino na hrvaško stran,« je odgovorila gospodinja v slabi italijanščini.

»Kdaj se vrne?«

»Tega ne vem.«

»Kdo ga nadomešča?«

»Jaz,« je mirno odgovorila Tereza Rormanova in pristavila: »Njegova žena.«

Četovodja je nekoliko zardel v trenutni zadregi, a hitro se je znašel, stopil v stran in velel vojakom:

»Primate in zvežite jo! Aretirani ste, gospa!« je vljudno še pristavil in nadaljeval s pošastnim nasmeškom okrog širokih ust: »Ustrelili vas bomo, namesto vašega moža, ker smo v vaši hiši našli skritega upornika.«

Tereza se je stresla po vsem svojem nebogljenem telesu. Smrtna bledica ji je pokrila obraz — nezavestno so jo prestregli vojaki...

Zunaj se je slišal tresk hišnih vrat — nekdo jih je zaloputnil za seboj.

Bil je Jak. Za trenutek je stal neodločen pred hišo... Kam? Po glavarja? Ne, preveč tvegano bi bilo. Saj bi ničesar ne opravil, tudi če bi hotel posredovati. Osumljen je... Kdo torej?... Župnik! Mora pomagati, mora!

Že je Jak drevil po ulici Za sv. Katarino navzgor in se ustavil šele v Cerkveni ulici pred župnikovo hišo. Ni se mudil s trkanjem in klicanjem. Preskočil je vrtni plot, se zakadil čez vrt do zadnjih hišnih vrat in že stal v veži pred vrati župnikove sobe. Odprl jih je, ne da bi potrkal.

»Rormanco bodo ustrelili! Rešite jo!«

Župnik se je počasi dvignil s stola, kjer je sedel za mizo pri kosilu.

»Ror - man - c - co?« je zajeceljal.

»Pojdite! Pojdite hitro!« je Jak zakričal nanj.

Toda že se je starec zbral. Že mu je stopila pred oči nevarnost, v katero ga je mladeč pehal. Nikakor ne sme vzbuditi pri Francozih suma, da je bil povezan z uporniki. Vzravnal se je.

»Kaj pa naj jaz —,« je začel mogočno.

Zdajci se je zgodilo nekaj neverjetnega, mogočnemu zastopniku mogočne Rimske Cerkve povsem nepričakovanega: V skoku je bil Jak Papež pri njem, ga zgrabil z železnim prijemom za vrat in kričal:

»Prekleti potuhnjenec! Če ne rešiš uboge žene, razkrijem vso tvojo in tvojih cerkvenih in gosposkih pajdašev podlo igro z našim ogoljufanim ljudstvom! Si razumel? Na vislicah boš visel — pa četudi visim zraven tebe!«

Fant je bil ves izpremenjen, Žarel je v divjem srdu in stresal starca kakor cunj, dasi ni bil dosti večji od njega. Naposled ga je trdo prijel pod pazduho in zakričal:

»Pojdiva!«

In tiral ga je iz hiše. Na cesti je tekel za njim nekaj korakov, potem ga je izpustil. A župnik — je tekel vstric njega dalje, ves zaripel v obraz, povešenih oči, brez pokrivala... Fantova grožnja ga je pretresla. Cerkev, ugled Cerkve bi trpel po vsej Kranjski, če fant uresniči svojo grožnjo in vstane pred brezbožnim francoskim okupatorjem kot tožnik onih, ki so ljudstvo zapeljali v upor... Ne, to se ni smelo zgoditi! Bolje, da zaigra pred generalovim adjutantom vlogo usmiljenega služabnika Kristusovega — saj mu nič ne morejo za to, če zagovarja nedolžno krčmarico, h kateri se je zatekel v hišo stalni gost, kmečki fant, ki je popival v gostilni vsakega tržnega dne...

Župnik in Jak sta tekla mimo cerkve. Tam ob pokopališkem zidu se je fant ustavil in dejal trdo:

»Tu počakam. Če v petih minutah ne priteče tod mimo adjutantov sel, da zadrži francoske rablje, potem — potem postanem jaz vaš rabelj!«

Fantove lepe oči so žarele v divji grožnji. Župnik pa je dejal nepričakovano mirno:

»Ne bo ti tega treba, Jakob Papež!« in že je hitrih korakov odplahutal z dolgim talarjem in izginil v proštjski veži.

Prej kakor v petih minutah se je prikazal na proštjskih vratih mlad francoski vojak in se zakadil mimo Jaka, ki je nekaj trenutkov gledal za njim, potem pa sam skočil po isti poti. Hotel se je prepričati, ali se strahotni umor uboge noseče žene prepreči.

Ko je pritekel po Kapiteljskih stopnicah, mu je vojak za ovinkom Cerkvene ulice že izginil izpred oči. Tekel je za njim.

»Qui vive?« ga je okliknila francoska straža pri pečnici.

Ustavil se je — bil je brez orožja, oni pa so držali muškete pripravljene na strel.

»Andiamo!« se je zadrլ vodja partulje in z iztegnjeno roko pokazal v smeri proti kresiji.

»Ne! Pustite me!« se je branil Jak in se jim v brezglavem obupu hotel iztrgati.

A vodja partulje ga je nemilo sunil s puškinim kopitom v hrbet in kriknil odločno:

»Avanti!«

Obstopili so ga in odgnali mimo pogorišča navzdol proti okroženemu glavarstvu, kjer so v pritličju odprli sobo, polno polovljenih kmetov, in pahnili Jaka med nje.

Vodja francoske patrulje je, na puško oprt, potrpežljivo čakal, da njegovi vojaki predramijo nezavestno krčmarico. Brezobzirno so ji pljuskali vodo v obraz, da ji je mokra bela domača čepica, ki si jo je pokrila namesto rute, zdrknila z debelih kit, ki so ji bile pripete preko glave. Mokra je bila tudi preprosta volnena Terezina obleka. Hlad po prsih in glavi jo je naposled vendarle obudil k zavesti.

In kakšni strahotni zavesti! Prvi pogled ji je obletel zlobno se režečo spako četovodjevega obraza. Silna bolečina ji je stisnila srce: Umreti bo morala! Še tako mlada! In — ko se je tako veselila otročička — prvega svojega otročička! Zdaj ne bo dete nikoli zaživelo — odmrlo bo v njenem mrtvem trupu še preden zagleda luč sveta... Bog! O bog! Ali ni rešitve zanj? Tako rada bi še živila!

»Dvignite jo!« je slišala in razumela Lahov ukaz.

Stara služkinja, Mica Gričarica, se je vrgla četovodji k nogam in proseče, z glasnim jekom dvignila roke k njemu.

»Izgini, stara čarovnica!« jo je brcnil.

Glazen jok se je začul tudi iz veže, kjer se je v strahu zbrala vsa ostala služinčad Rormanove hiše: oba hlapca, rdečelična natakarica, debela kuharica, kravarica, mesarski pomočnik in mesarski učenec — ni ga bilo med njimi, ki bi ob pogledu na mlado, smrti zapisano gospodinjjo ne imel solz v očeh. Celo carinik Do-

bruta, ki je stal v ozadju, si je z rokavom obrisal preko oči, ko sta dva vojaka prišla mlado ženo vsak pod eno pazduho, jo dvignila in na pol vlekla, na pol nesla preko kuhinjskega praga in po odprtem stebričastem hodniku proti stopnicam.

Z divjim krikom je planila za njimi stara Mica, se zdajci ustavila, izvlekla iz žepa rožni venec in hlipaje začela moliti, kakor pri pogrebu:

»Oče naš...«

Med jokom ji je družina odgovarjala. Preko velike temne lise, ki je kljub vsemu izmivanju ni bilo moči izbrisati — so prišli po stopnicah v široko vežo, ki je vodila na dvorišče.

Tu se zasliši močan udarec ob vrata, ki so na drugi strani peljala na cesto in bila tisto uro zaklenjena. Stari Gašper je odkreval in jih odklenil.

Zunaj je stal mlad vojak, ves zasopel, Pognal se je mimo hlapca in se strumno postavil pred četovodjo, ki se je nejevoljno ozrl nanj.

Kratko javljenje.

Že je mladi sel odstopil. Četovodja se je — ves rdeč v obraz — v zadregi nasmehnil tovarišem in velel:

»Andiamo a casa, fratelli!«

Izpustili so žensko — na pol mrtvo od prestane groze — kar v veži na tla in odšli.

Nekaj ur pozneje je Tereza Rormanca rodila mrtvo dete.

Na postelji poleg njene se je nemirno obračala bolna »sorodnica« — Metka. Mnogo je govorila, opletala z rokami in silila iz postelje. Imela je kalne oči in bila vsa zaripla v obraz. Lotila se je je huda vročinska bolezen...

Na mesto je legala grobna tišina. Počasi se je prikradel mrak v ulice, a hiše so ostale temne, skoraj nikjer ni zagorela luč — kakor da je vse mesto izumrlo. Vsak se je bal, da bi luč ne vlekla okupatorjevih sovražnih oči nase. Vsa srca so še trepetala v grozi in v srcu slehernega Novomeščana se je že pojavil nov strah: strah pred kaznijo za upor.

Kaj stori z nami Zucchi, ko se vrne?

To je bilo vprašanje, ki je sililo vsem na jezik. O tem so se šepetaje izpraševali, ko so ob skrbno zagrnjenih oknih posedali pri skromnih večerjah — skromnih, ker so hudi časi že zavladali večini ognjišč. O kazni, ki jih čaka, so razpravljali zopet in zopet,

ko so pogasili lojevke, odgrnili okna in iz temnih kotov strmeli ven v jasno noč. Razen otrok in topih starcev ni tisto noč v vsem mestu nihče zatisnil oči.

V temi se je Langerjeva služkinja Manica splazila na dvorišče, da nabere v drvarnici naročaj drv in pogreje mleko za malo Florico. Zdajci pa je kakor okamenela obstala pred drvarnico — v temnem kotu tik nje se je nekaj premaknilo.

»Manica!« je nekdo zašepetal. »Manica, rešite me! Skrijte me!«

Izpod starih desk, prislonjenih v kotu dvorišča, se je prikazala moška postava.

Stari Manici je srce divje utripalo.

»Kdo ste?« je dahnila.

»Mizar Oblak s Poganc, Če me dobe Francozi, me ubijejo.«

»Joj! Človek! Ali ne veš, da smo vsi v smrtni nevarnosti, če te skrijemo?«

»Manica! Vaša gospa so bili zmeraj dobri z menoj. Kolikokrat so moji ženi in otrokom pomagali! Vem, da se me usmilijo.«

»Vprašat jih grem. Tu počakaj!« In Manica je stekla nazaj.

V prvem nadstropju je potrkala na vrata starega gospoda Coppinija, pri katerem sta še v temi sedeli njegova snaha Franciška in Iza.

»No, kaj je, Manica?« je iz teme vprašala Iza.

»Gospa!« Manica svoje ljubljenske ni nikoli ogovarjala kakor ostala služinčad z »milostivo«... Vsa razburjena je pravila o skritem uporniku.

»Oh, nesrečnež!« je vzdihnila Iza. »Kam bi ga skrili, kaj misliš?«

»Skrili? Upornika! Iza, ali nisi slišala, kaj nas čaka, če ga najdejo pri nas?« je prestrašeno šepetala Franciška.

»Ne, ne, Iza. To je izključeno!« se je vmešal stari stric. »Vendar ne boš —«

»Oh, skrila ga bom pač tako, da ga ne dobe v pest.«

»Iza!« Stari gospod je s težavo vstal s svojega naslanjača in njegova visoka senca je grozeče zatemnila okno. Stopil je korak proti temnemu kotu, kjer sta na blazinjaku sedeli obe mladi ženi. »Prepovedujem ti, da bi se igrala z našim življenjem! Ali naj zaradi takšnega kmetavza poginemo vsi?«

Zdajci je vstala tudi Iza.

»Stric! Kmet je prav tako človek kakor ti ali jaz. Pomisli, da ima ženo in dvoje otrok!«

»Otroka imaš tudi ti, Iza! Tvoja sveta dolžnost je, da mu ohraniš mater.«

»Moja sveta dolžnost je, da ravnam po svoji vesti! Siromak se je zatekel k meni, ker trdno veruje, da mu pomagam. Kako bi ga mogla pahniti v smrt!«

»Ali nisi nekoč pravila, da je ubežal iz Langerjevega brambovskega bataljona? Ali ni to tisti mizar, o katerem si pravila, da je ščuval vaše kmete, naj ne gredo na tlako?«

»Da, tisti je. Pa to na dejstvu, da je moje pomoči potreben, ničesar ne izpremeni.«

»Tako! Ali si pozabila, da je njegova žena v zahvalo za vse tvoje dobrote namigovala ljudem na vasi, zakaj francoski general Poganc še ni dal požgati? Metala je nate najgrše blato in ti —?«

»Stric! Lepo te prosim, stric! Ne pozabi, da so vse to delali zagrenjeni siromašni tlačanski trpini. Stric! Tudi lastni smrtni strah nam ne daje pravice, da pahnemo človeka, ki se je boril za našo stvar, pred puške! To bi bilo izdajstvo! Umrla bi od sramu. Vsak upornik bi imel pravico, da mi pljune v obraz.«

»Iza! Kakšno govorjenje je to!«

»Resnica je, stric — ljubi stric! Lepo te prosim! Ne spravljam tolikšne sramote nad nas!« je Iza zajokala.

Starček se je okrenil in se vrnil v svoj naslanjač.

»Vse nas pogubi!« je vzdihnil.

»Ne, ne! Nič se ne boj! Skrijem ga, da ga živ krst ne najde. Manica! Poslušaj! Pelji ga na vrt previdno ob plotu! Skrij ga v jamo za smeti, pokrij z deskami, na vrh naloži kup gnoja, ki je poleg jame. Pazi, da mu pustiš ob plotu dovolj zraka, da se ne zaduši! Ali si razumela?«

»Da, Izica, da. Tako pojde!« je vsa vesela šepetala starka in brž odhitela.

Nekaj ur pozneje, bilo je okrog polnoči, je stala Iza Langerjeva pred nizkim okencem svoje sobe in strmela na vrt. Tam v ozadju, potopljenem v nočni senci, je — skrit v jami za smeti, skrbno zagrneni s kupom gnoja — ležal ubog, preganjan človek, podložnik njene graščine. Tam v oni jami je zdaj — kdo ve za koliko časa — tičala usoda njih vseh...

Iza se je zdrznila in prisluhnila v noč. Nekakšen šum je prihajal iz teme, kakor topot konjskih kopit, kakor drdranje težko naloženih voz...

Že so se slišali kriki kakor rezka vojaška povelja... Iza je po prstih, da ne zbudi otrok in stare Manice, ki so spali v sosedni sobi, stekla iz svoje sobe in po lesenem hodniku v Coppinijevo stanovanje.

»Kaj je?« je vprašala, ko je v temni stričevi sobi zagledala ob odprtem oknu dve senci za zastorom.

»Pst!« je posvaril glas stričeve snahe. »General Zucchi se je vrnil.«

»Kaže, da se bodo na trgu utaborili,« je šepetaje pristavil stari stric.

Izi je zastal dih. Počasi je stopila za zastor drugega okna. Na trgu se je v mesečini lesketalo orožje premikajočih se čet. Kmalu so se razmestile v skupinah po vsem trgu navzdol. Razpostavili so topove in visoko naložene vozove s strelivom in živežem. Že so privlekli od nekod drva in si sredi trga zakurili ognje in kuhali večerjo. Po vsem trgu je odmevala njih brbljava govorica.

Ali je Zucchi med njimi? — je prešinilo Izo. A v tem trenutku bi za vse na svetu ne izgovorila njegovega imena.

»V tistile kavalkadi je najbrž general,« je zinila gospa Coppinijeva.

Starček je pogledal za jezdec, ki so izginili v ulico proti kapitlju, in pritrdil:

»Da. Kaže, da se nas ne bodo takoj lotili.«

Lotili? Izo je spreletel mrzel strah. Stopila je v kot in sedla na blazinjak. Trdno je stisnila roke v naročju. Morala, morala je strah premagati. Molk je zavladal v temni sobi.

Počasi se je kričanje Lahov na trgu umirilo. Vojaki so poverčerali in utrujeni pospali okrog ognjev — na golih tleh.

»Do jutra nas bodo pustili v miru,« je ugotovil starček, odkrevsal v sobo in sedel k Izi na blazinjak.

Njegova snaha je zdrknila v naslanjač ob oknu in vzdihnila:

»Odpočiti se morajo za — za krvniški posel, ki jih čaka.« In s tresočim se glasom je pristavila: »Oh, kako se bojim!« Zakrila je obraz z rokami in zaihtela.

»Franciška!« jo je posvarila Iza.

Starčka pa je že premagal strah:

»Postavijo nas na trg in nas postrele. Mesto pa požgo,« je trepetaje prerokoval.

Iza se je vzravнала.

»Nikar ne izgublajte vsega poguma! Za jok je še vedno čas.«

»Nobene rešitve ne vem. Saj vidiš, general je uganil — morda ima dokaze za to — da vse mesto drži z uporniki. Niti toliko nam več ne zaupa, da bi svojim vojakom dovolil, da prenoče na stanovanjih pod našimi strehami,« je ugovarjala Coppinijeva.

»Slišal sem, da se je glavar branil stopiti upornikom na čelo — morda nas to reši,« je starček poizkusil miriti snaho.

»Oh, papa! ali nisi opazil, da se Zucchi prav malo meni za našega glavarja?«

»Hohenwart mu ni po srcu,« je pritegnil in zazehal v nepremagljivem navalu utrujenosti.

»Če se Hohenwartu posreči nalagati Lahe, da je upor nasprotno in da se ga tudi meščani niso udeležili, potem smo rešeni,« se je oglasila Iza.

»Ali misliš, da Zucchi po mestu ni imel vohunov? En sam dokaz vrže senco na vse mesto. Pomisli, da je tvoja spletična še vedno zaprta v prošnji! Kdo ve, kaj so že vse izvlekli iz nje! Pogubila nas bo vse!« je prerokovala Coppinijeva.

Zopet se je Iza skrčilo srce v mrzlem strahu...

Starček je zadremal v kotu blazinjaka. Njegova snaha je od časa do časa dvignila v poltemi svoj beli robček k očem. Iza je vročih, suhih oči strmela proti oknu.

Zora je počasi vstajala izza obzorja, nad mestom pa je ležala mrtvaška tišina. Le konji na trgu, privezani k vozovom, so včasih hrzali ali tolkli s kopiti ob vegasti tlak. Dan se je razlil po sobi.

Coppinijeva je vstala, da poskrbi za zajtrk. Tudi Iza se je dvignila in stopila zopet za zastor. Vojaki na trgu so po večini spali okrog ugaslih ognjev, nekateri pa so se že prebujali, se pogovarjali, vstajali, krmili konje in iznova netili ogenj. Duh po dimu je prihajal skozi odprto okno. Zastori so se zibali v hladnem jutranjem vetru.

Kdo pa je prihajal tamle v spremstvu straže iz Ljubljanske ulice?

Glavar.

Da. In šel je ob Poberjevi in Jelovškovi hiši ter čez cesto... mimo vodnjaka...

»Ali gre k nam?« je Iza glasno vprašala, da se je stric na blazinjaku predramil in odprl oči.

»Mislim, da gre Hohenwart k nam,« je Iza pojasnila in priključila na cesto.

Nekaj trenutkov čakanja — že je potegnil nekdo za hišni zvonec.

»Res je!«

Iza je stekla kar sama, da odpre prijatelju.

Kmalu se je vrnila v njegovem spremstvu. Glavar je bil ves izpremenjen. Njegova ponosna, trdna in vedra drža — kje je bila? Sključen in zamišljen je glavar po prvem pozdravu sedel v naslanjač. Obraz mu je bil poln sivih senc, kljukasti nos povešen nad trdno stisnjenimi majhnimi ustnami. Imel je belo okrvavljeno obvezo na glavi. Levi rokav mu je prazen visel nad obvezano roko.

Potem je dvignil pogled s tal in ga predirljivo uprl v Izine velike, modre oči.

»Iza!« je izpregovoril. »Rešite nas! Samo vi nas še lahko rešite. Samo vi!« je poudaril in pojasnil: »General je odločil: Danes opoldne zažgo mesto. Vse može polove in potegnejo v vojsko. Starčke, žene in otroke naženejo po svetu.«

»Strašno!« je zahlipala Coppinijeva, ki se je bila medtem vrnila.

»Da. Že ponoči, takoj ob njegovem prihodu, sem se mu javil. Ozmerjal me je kakor psa. Samo moje rane so ga menda zadržale, da me ni dal na mestu ustreliti. Prepričal sem ga, da se ni upora udeležil noben meščan — izprva je namreč rohnol, da veli vse postreliti. Razkačil ga je strel, ki je baje na povratku skozi Bršljin prišel iz neke hiše in siknil mimo njegove glave. Za ta atentat in za upor se hoče temeljito maščevati. Še danes dá požgati vse sumljive kraje: Bršljin, Prečno, Trebnje, Žužemberk, Šmihel, Novo mesto.«

»O, bog!«

Iza si je zakrila obraz z rokami.

»Iza! Vsi smo v vaših rokah! Samo vi bi mogli vplivati nanj!«

»Oh, ne bo me hotel poslušati!« se je branila.

Glavar ni odnehal:

»Iza! Vsi vemo, kako je z njim. Oprostite, Iza! Vse mesto ve, da je general blazno zaljubljen v vas.«

Iza se je vzravнала. Živa rdečica ji je planila v blede obraz.

Glavar pa je brž nadaljeval:

»Iza! Ne hudujte se! Vsi vemo, da ste žena, ki je vredna čaščenja. Nihče ne more nikoli dvomiti o vas. Uslišite našo prošnjo in poizkusite pregovoriti generala k milosti!«

Iza je prebledela.

»Sama naj grem —?«

»Ne sami! Spremlja naj vas deputacija mestnih gospa pod mojim vodstvom. Tudi moja žena pojde z vami. Prepričan sem, da vam general ničesar ne odreče. Pomislite, da držite v rokah usodo treh tisočev ljudi!«

Iza je še bolj prebledela. Sklonila je glavo:

»Šla bom.«

Uro pozneje so deputacijo javili generalu.

»Naj gre k vragu!« je Zucchi zarohnel, potem je pa vendarle pristavil: »Kdo pa je zunaj?«

Adjutant je javil z nepremičnim obrazom:

»Gospa Langerjeva z nekaterimi drugimi damami — ne poznam jih po imenu. Vodi jih glavar Hohenwart.«

»Hm. Počakajte!«

Nemirno je stopil mladi mož po pisarni in se postavil k oknu.

»Naj vstopijo!« je velel malomarno preko ramena, ne da bi se okrenil... Ušesa so mu rdela.

Kako bi se odrekel živi želji, da jo vidi...?

Adjutantu je šinil posmeh preko obraza. Brž ga je zatrl, odprl vrata in z ošabno visokostjo javil čakajočim:

»Njegova Ekscelenca prosi!«

General se je okrenil in odzdravil vstopivšim z rezko odmerjenim poklonom. Pogled svojih srepih oči je zapičil naravnost v Izo... kako krasna je bila! Obleka iz bledosivega mehkega kašmirja se je spredaj tesno prilegala njenim deklinško vitkim udom. zadaj pa se je razširjala v dolgo vlečko. Preprost siv tančičast šal ji je pokrival ramena in bil na prsih spet z zlato zaponko, v kateri se je svetlikal velik rubin. Obličje lepe žene je rdečica razburjenja rahlo pobarvala.

»Želite, madame?« jo je nagovoril general, kakor da ne vidi nikogar razen nje. V resnici ostalih niti pogledal ni. Srepa je uprl pogled v njene velike modre oči... Je kriva?... Ni kriva?... Ali ni morda tudi ona na strani upornikov?... Ali ni vsaj vedela, kaj snujejo domačini zoper nove gospodarje dežele? Zoper njega samega?...

Vsem prisotnim: glavarju, njegovi ženi Margareti rojeni baronici Egenbergovi, županovi ženi Tekli Jelovškovi, njeni sestri gospe

Coppinijevi, lekarnarici gospe Žagarjevi in trgovki Škremovi se je zdelo Zucchiјеvo vedenje sicer neprimerno, a zanj popolnoma naravno. Privadili so se že njegovemu prostastvu.

S tihim glasom se je odzvala Iza:

»Ekscelenca! Prosimo vas, prizanesite ljudstvu! Njegov patriotizem ga je zapeljal do tega nepremišljenega upora.«

Okrog njegovih ust se je za trenutek zarezala poteza skritega posmeha. Potem — še vedno srepo zroč v njene lepe oči — je dejal trdo:

»Vsak bo prejel plačilo po zasluženju, madame.«

»Ekscelenca! Kdor se je upora udeležil, je bil že ubit ali ujet. Prizanesite pa nedolžnim!«

»Madame! Ne boste me prepričali o tem, da bi bili kmetje sami organizirali upor tolikšnega obsega. Vodilne niti upora vodijo v to mesto.« Grozeče je zapičil pogled v njene oči.

»Gospod general! Nobeden izmed meščanov se upora ni udeležil: kar bi storili meščanom, bi bila krivica. Tudi maščevanje nad kmeti, ki so ostali doma, bi bilo krivično. Vi pa ste obljubili, da popravite krivice, ki so se našemu ljudstvu godile skozi stoletja. Rekli ste, da prinašate ljudstvu svobodo. Obljubili in odredili že ukinitve nekaterih dajatev, ki so tlačile ljudstvo. A stari sistem v deželi je tako ukoreninjen, da so dajatve — ostale. Ljudstvo pa je razočarano. V svojem srdcu ni spoznalo vaše dobrote, ki mu je nudila roko v pomoč. Videlo je zgolj vedno enako trdo borbo za življenje: tlako, desetino in vse druge dajatve — zdaj še kontribucijo — in dvignilo se je v brezglavem obupu. Oprostite neukemu, nerazsodnemu ljudstvu! Le z dobroto ga pritegnete in trajno pridobite!«

Počasi so se trde poteze mladega Laha zgladile. Majhen nasmešek mu je šinil preko obraza.

»Izvrstno zagovornico si je izbralo vaše ljudstvo, madame! Kaj naj torej po vašem mnenju storim, da se vam preveč ne zamermim in da se prepričate o moji dobri volji.«

Toplo upanje je pognalo Izi rdečico na blede lica. Oči so ji žarele, ko mu je odgovorila:

»Prizanesite vsem, ki se borbe niso udeležili!«

Nekaj trenutkov ji je z neprikritim občudovanjem gledal v obraz. Povesila je oči pred ognjem njegovega pogleda in sladek občutek kakor onega večera na plesu jo je izpreletel, a takoj — ugasnil.

Strašno ponižanje ji je stisnilo srce: Poslali so jo k okupatorju kot žensko, kot vabo, ki naj ga preslepi s svojim ženskim čarom!

»Madame! Zgodi naj se, kakor želite!« se je priklonil general, stopil k pisalni mizi, prijel tamkaj ležeče, že spisano povelje in ga pretrgal. Nato se je ozrl in smehljaje se dejal: »Rešili ste Novo mesto in njegovo okolico.« Potem se mu je obraz stemnil in rezko je končal:

»Odločno pa si pridržim kazen za Bršljin in sosednja naselja, kraj, kjer so me banditi na povratku napadli.«

»Ekscelenca, hvala vam!«

Globok poklon — avdienta je bila končana.

Menda nobena izmed žena, ki so odhajale iz generalove sobe, ni tako žgoče čutila sramote, ki jo je pravkar morala pretrpeti, kakor — Iza. Niti pristrčna zahvala, ki se je od vsega spremstva usula nanjo spodaj v proštjski veži, je ni mogla potolažiti. Čutila se je umazano, onečaščeno, kakor izdano in prodano.

General pa je z zadovoljnim nasmeškom zrl na vrata, ki so se zaprla za deputacijo. Potem je poklical adjutanta in mu dal nova navodila.

Pol ure pozneje se je na kapitelskim hribu dvignil širok steber dima.

»Pristava gori!« so šepetali meščani drug drugemu. Gasiti se ni upal nihče.

Sploh so se vsi tiščali svojih hiš in stanovanj. Kdor je imel zunaj opravke, je moral poklicati stražo, da ga je spremila po ulicah.

Pri Papeževih so bili v strašnih skrbih za Jaka. Vsi so bili prepričani, da se je udeležil upora, toda ne mati, ne oče in ne sestra se niso upali govoriti o tem. Vsi so se z bledimi, neprespanimi obrazi ozirali skozi zaprta in zastrta okna na ulico, kadar so zaslišali zunaj korake. Bedeli so vso noč in se stresli ob vsakem krik, ki se je slišal v bližini. Tako so čakali ves dan po upor.

Naposled France Papež ni mogel več vzdržati. Odprl je okno in čakal.

»Zapri okno, oče!« ga je opomnila žena. »Mogoče bi straža streljala skozi odprto okno.«

»Oh, zdaj so se menda že pomirili. Danes se le malokdaj oglasi kakšen strel. Počakal bom na stražo in jo prosil, naj me spremi do sodarja Ambroža.«

»Le zakaj?»

»Obljubil mi je, da mi napravi nov sod. Saj veš, da vino ne sme ostati v velikem sodu.«

»Lepo te prosim, pusti zdaj sod in vino in ne delaj mi še ti skrbi in strahu!« je žena zajokala, sedla k mizi in zakrila obraz z rokama.

Mož je pristopil k njej in jo potrepljal po hrbtu:

»Mama! Ne bodi, no! Pripravi mi košarico dobrot, da jih nesem bolni Ambrožkovi ženi! Nehaj jokati, no! Ali ne veš, da stanuje Ambrožek nasproti kresije? Tam so se baje čete upornikov razkropile.«

Več ni povedal. Razumela ga je. Skozi solze se mu je žalostno nasmehnila in odhitela.

Res se je Papežu posrečilo priklicati stražo. Zbral je vso svojo borno italijanščino in dopovedal vojakoma, da je njegova siromašna »sestra« bolna in ji mora nesti košarico jestvin in vina, da se okrepi. Vpričo njih je v veži nalil iz pletenice vina v steklenico. In ko je Milka prinesla kozarec, ga je najprej nalil sebi, potem pa ga ponudil še vojakoma, Italijanoma, ki se vina, kljub temu, da sta bila na stražnem obhodu, nista branila.

Potem sta vojaka spremila usnjarja do Ambrožka, kjer sta pred hišo počakala, da ga zopet spremita domov.

Papež se je kmalu vrnil, ves potr. Ambrožek njegovega sina ni videl med uporniki, pač pa je slučajno pogledal skozi okno, ko je vojaška četa pripeljala Jaka in so ga odvedli v kresijo. Pred vrati se je branil, pa so ga pahnili v vežo...

Zaman si je usnjar razbijal glavo, kako dobiti sina iz ječe. Morda že jutri postrele vse upornike! In nihče — prav nihče jim ne more pomagati.

Neusmiljena kazen za upor je bila že na delu:

Še isti dan so plameni zajeli cvetoči vasi Bršljin in Prečno in nekaj drugih manjših naselij, ki so jih bili ljudje že prejšnjega dne zapustili, ker so v strahu pred kaznijo zbežali v gozdove.

Bršljinci in Prečnani, ki so z družinami in živino pribežali preko potoka Prečne, so iskali zavetja v sosednjih vaseh: Podgori in Spodnji Straži, pa tudi na Zaloški graščini. In kaj je storil zaloški graščak, mladi Jurij Jelovšek pl. Fichtenau, brat novomeškega poštarja Jelovška?

Napodil jih je! In ne samo z graščine! Celo svojim tlačanom po vaseh je prepovedal sprejemati begunce, češ da je preveč nevarno...

In ubogi begunci so se zapodili dalje in se poskrili v soteške gozdove onkraj doline. Takrat se je dvignila marsikatera pest proti neusmiljeni gospôdi, ki je ubogo kmetiško rajo gnala najprej za svoje dobro v nesrečo, potem jo pa še zatajila in se potuhnila.

»Prekleta svojat gosposka!« je kričal mestni logar Cesar iz Bršljina. »Dva sina so mi pognali v smrt, očetu beguncu pa ne privoščijo niti koticika v hlevu!«

Njegov sorodnik Cesar z Muhabera, ki je poleg njega gnal živino v hrib in nesel na hrbtu težak sveženj vsega, kar je v naglici še pobral po hiši, je pokazal na volovsko vprego z vrečami žita in drugih pridelkov, ki sta jih peljala žena in sin pred njim v gozd.

»Tole je vse, kar mi je ostalo. Gospôda je kriva, da sem moral vse pustiti in bežati. Gospôda nas je speljala v nesrečo.«

»Eh, le naj tako delajo, le! Že pride tudi njihova ura! Moj ubogi Jože je dejal: Čim bolj tlačijo siromake na svetu, tem prej bodo izpregledali, tem prej bo bogatinom odklenkalo.«

»Hm. Ne vem, če bo kdaj tako...« je podvomil oni z Muhabera.

»Zakaj ne? Vsako nedeljo smo slišali v cerkvi o brezbožnih jakobincih, ki so se pred dvajsetimi leti dvignili zoper visoko francosko gospôdo, jo potolkli in razgnali. In vselej sem si mislil: Nič bi ne škodovalo, če bi še mi tako napravili. Saj tudi naša gospôda ne zasluži drugega.«

»Oh, ne! Če bi te župnik slišal...«

»Saj me ne sliši. Kar vesel sem bil, da nam je toliko govoril o teh jakobincih, sem vsaj videl, da pravica na svetu še ni zaspala.«

Popravil si je veliko culo, ki jo je nosil preko ramena, in potegnil za seboj edino premoženje, ki mu je ostalo — mršavo kravico.

»Jezus Kristus! je zastokala njegova žena, ki je porivala do vrha naloženo dvokolnico v breg. »Poglejte! Naše domačije gorijo!«

Njena iztegnjena, z žilami preprežena koščena desnica je kazala na steber dima, ki se je dvignil izza gozdov.

»Prekleta svojat!« je Cesar iztisnil skozi zobe. »Nad nami se znašajo! Z gospôdo, ki nas je v nesrečo zapeljala, bodo pa likof pili!«

Tako in podobno je sodilo o dogodkih ljudstvo sólo.

Nekaj dni je bilo Novo mesto odrezano od vsega ostalega sveta. Nihče ni smel priti v mesto in nihče iti iz njega. Razpostavili so straže krog in krog mesta. Patrulje so preiskale vse hiše. Še so našli ponekod skrite upornike, ki so jih vse polovili in zaprli v kresiji. Tu je čakalo na sodbo okrog dve sto petdeset mož, med njimi — Jak Papež.

OSMO POGLAVJE

Minilo je nekaj dni. Še so bili po vsem mestu vidni sledovi zatrtega upora: velike temne krvave lise po vegastem tlaku, v hišnih zidovih sledovi francoskih krogel, ob hišah v gornjem koncu trga svetlikajoči se drobcí razbitih šip, ki jih je vtrl zračni pritisk francoskih kanonov. Na velikem širokem trgu se je ustanovil čuden sejem: francoski vojaki so tam prodajali stvari, ki so jih zaplenili po vaseh, preden so jih požgali. Tu je bilo razpostavljeno najrazličnejše pohištvo, vozovi, poljsko orodje. Na vozovih si videl posode, obleko, obutev. Vse, karkoli je bilo potrebnega v gospodinjstvu in gospodarstvu, je bilo tu naprodaj.

Toda — kupcev ni bilo. Meščani so le od daleč, izza zastrtih oken, opazovali početje tuje soldateske. Vsi so se tiščali svojih ognjišč. Le redkokdo se je odločil za pot izven svojih štirih sten. Vsem je še strah tičal v kosteh.

Vsa razburjena je Iza, stoječa v stričevi sobi kraj okna, opazovala dovažanje naplenjenega blaga. Ubogo ljudstvo!

Pomagati mu!

Ampak kako? Po vseh gozdovih in hribih so se razbežali, nihče ni imel poguma, da bi se vrnil na svoj dom — na golo pogorišče.

»Najprej bi jim morali priskrbeti dovoljenje, da se vrnejo in obnove domove,« je izpregovoril pri drugem oknu Izin bratranec Anton baron Schweiger z Ruperčvrha.

Iza se je zdrznila. Za trenutek ji je zastal dih. Ali ni bil v bratrančevih besedah skrit predlog, naj se ona zavzame za nesrečne pogorelce? Zopet ona! Ali jo bodo še enkrat pognali skozi šibe novomeških opravljivih pogledov in jezikov?

Odločno je dvignila glavo:

»Ne verjamem, da bi vojaška oblast izdala to dovoljenje. Preveč so razjarjeni zaradi upora. Ne pozabi, da poleg kmečkega ljudstva sumničijo tudi meščane in plemstvo.«

»Tudi jaz mislim, da jih moramo najprej nekoliko potolažiti,« se je z blazinjaka oglasil glavar Hohenwart. »Samo kako?«

Nehote se je njegov pogled s strani splazil k lepi ženi, ki je še vedno opazovala početje vojaštva na trgu.

Kakor da čuti prijateljev pogled, se je Iza okrenila.

»Mislim, da je bolj nujno, da priredimo zbirko za pogorelce. Če nimajo sredstev, si domov ne morejo obnoviti, tudi če bi dobili dovoljenje.«

»Tudi to zbirko bi morali Francozi najprej dovoliti,« je pripomnil glavar in si z zdravo roko popravil belo obvezo na glavi.

Iza se je ugriznila v ustne ... Zopet ponižanje, zopet prošnja do okupatorja ...

»Mogoče bi jih potolažili, če jih povabimo medse,« se je oglašila gospa Coppinijeva, ki je sedela poleg glavarja. »Na zabavni družabni prireditvi se jim marsikakšna želja neprisiljeno predloži.«

»Glej, Frančiška, to je zelo pametna misel!« se je v naslanjaču vzravnal njen tast.

»Res je. Saj se moramo generalu še oddolžiti za njegov sprejemni večer na magistratu,« je pritrdil Hohenwart.

»Kaj, če bi prosil očeta, da priredi domač ples na Otočcu?« se je ponudil mladi baron Schweiger.

»Krasno!« je vzkliknila Coppinijeva.

»Dobro!« je pritegnil glavar. »In kjerkoli se bo komu izmed nas ponudila prilika, naj napelje vodo na naš mlin: zbirka za pogorelce, vrnitev pregnancev iz gozdov.«

»Da, ampak ne stavljajte nobenih nasvetov in nobenih zahtev! Odklonili bi jih. Vse naj prihaja iz nas le kot skrb za red in varnost v deželi!« je svetovala Iza.

»Haha! Glejte diplomatko!« se je zasmel glavar. »Imate prav, Iza, kajti vse, kar prihaja od nas, bo okupator sprejel z nezaupanjem.«

Dvignil se je, da se poslovijo. Iza je pristopila in mu popravila suknjo, ki mu je bila zdrknila z obvezane prestreljene roke.

»Še nekaj!« je predlagala Iza s pogledom na trg, »ali ne bi bilo prav, da z nakupom rešimo ljudstvu najpotrebnejše za obnovo kmetij, orodje in živino?«

Molče in resno se je glavar zagledal v lepi, blede obraz mlade žene. Potem je dejal z nasmehom:

»Naša Iza je med nami vsemi vedno najsposobnejša glava.« Potegnil je iz fraka listnico, vzel iz nje sto goldinarjev in jih iz-

ročil Izi: »Tu, lepa gospa Langerca, je moj prispevek. Jaz nimam posestva, da bi bil upravičen za tak nakup. Kupite vi namesto mene, kar se vam zdi potrebno za pogorelce.«

Odšel je.

Iza ga je spremila do stopnic. Tu se je ustavila in zašepetala:

»Grof! Kresija je polna ujetih trpinov. Ali bi ne bilo mogoče, da vam uidejo? Saj so le slabo zastraženi!«

Hohenwartovo zdravo obličje je potemnelo.

»Gospa Iza! Vse, kar je prav. Ne pretiravajte svoje skrbi za ljudstvo, ker pri njem ne boste želi nobene hvaležnosti!«

»Gospod glavar! Nikoli nisem take hvaležnosti pričakovala. Poznam naše ljudstvo.«

»Potem ne razumem, zakaj se tako goreče pullite zanje.«

»Ker nikoli ne pozabim, da je moj praded izšel iz istega ljudstva. Njegova kri se pretaka tudi po meni,« je resno izjavila.

»Da, tako je govoril tudi vaš oče. Ampak, draga Iza, v tem primeru vašemu ljudstvu ne morem pomagati. Prenevarno je, kar zahtevate od mene.«

»Grof!« Iza je proseče sklenila roke. V njenih lepih, velikih, modrih očeh so se zelesketale solze, ko je šepetaje nadaljevala: »Ali nismo mi sami spravili ljudi v to nesrečo? Naša dolžnost je, da jim pomagamo! Zgodi se vse v vaši odsotnosti, morda prav o priliki našega plesa. Nihče vam ne bo mogel naprtiti odgovornosti za njihov beg. Ni vam treba storiti drugega, kakor da pozabite ključ v železni blagajni, kamor zaklepate vsak večer ključje jetniških vrat. Pomislite, grof: Dve sto petdeset življenj je v vaših rokah!«

Vroče so prihajale proseče besede na glavarjevo uho. V zadregi je dvignil beli cilindar in se podrgnil po bradi.

»Če bi ključ rajši pozabil v domači halji, ko se preoblečem za ples?« se je naposled vdal.

Iza ga je zgrabila za roko. Dve solzi sta se utrnili iz njenih lepih oči in spolzeli po bledih licih.

»Hvala! Hvala!« je zašepetala in dodala: »Pošljite mi perico Marjeto!« Zbežala je v sobo.

Glavar je zmajal z glavo in odšel po temnih lesenih stopnicah navzdol... »Neugnana revolucionarka! Da reši kup sodrge, tvega svojo in — mojo glavo...«

Godrnjaje je zavil v temni veži proti cesti.

Manica, ki je z dvorišča stopila v vežo, ga je slišala in zmajala z glavo: »Menda mu ni udarec s koso po glavi zmešal pameti?«

Šla je navzgor in potrkala na sobna vrata. Vstopila je tiho in tiho pozvala Izo:

»Gospa, prosim, pridite ven!« In ko je Iza stopila v predsobje, je šepetala: »Gospa, ko bi mogli rešiti tega reveža izpod gnoja! Že vse dni leži tam spodaj na smeteh. Bojim se, da ne zbolí.«

»Hm. Če bi ga mogli prepeljati čez Krko? Ampak čolna nimamo.«

»Saj ga imajo očetje frančiškani. Ali naj grem prosit gvardiana?«

Iza je kratko pomislila in odločila: »Ne. Kar ve gvardian, ve ves samostan in vse mesto. Dobiti moramo človeka, ki zna molčati. Ta naj si izposodi čoln in prepelje mizarja Oblaka.«

»Oh, vzgojitelj Zalokar zna veslati. In če mu vi rečete, bo molčal ko zid.«

Iza se je nasmehnila.

»Nu, dobro.«

Res je še tisto noč pod zaščito neprodirne teme mladi vzgojitelj prepeljal dotlej skritega upornika čez Krko.

»Recite gospe, da se ji zahvaljujem za rešitev. Če nje ne bi bilo, bi me zdajle žrle ribe tu spodaj,« je pokazal Oblak na črno brezno Krke. Skočil je iz čolna med grmovje na breg in dostavil: »Hvala za prevoz!« In že se je pognal po bregu navzgor.

Mladi teolog je obrnil čoln, zadovoljen, da se mu je posrečilo ustreči lepi gospe Langerjevi, ki jo je skrivaj častil, kar se sicer ni ujemalo z njegovo teologijo, pač pa z njegovimi mladimi leti.

General Zucchi je hodil v svojem najlepšem paradnem fraku, od vratu do škricev pošitem z zlatom, po sobi in čakal na trenutek, da se odpelje na ples. Njegova hoja je postajala hitrejša in hitrejša. Naposléd se je ustavil pred oknom in ga odprl na iztežaj. Zunaj je že mrak legal na pokrajino. Temnozelen in mirna se je vila Krka v globoki strugi onkraj novomeške kasarne in izginjala za gozdom, ki je v poslednjem večernem siju žarel v jesenskih barvah.

»Tam doli nekje je grad Otočec, kjer jo bom danes videl,« je pomislil Zucchi in se zagledal v prostrano dolinico pred seboj.

Valovje gozdov jo je polnilo, v ozadju pa jo je obrobljal hrbet Trške gore, posute z belimi zidanicami.

Mladi mož se je okrenil in stopil zopet po sobi. »Danes se mora odnos med nama razčistiti,« je razmišljal. »Jutri že odrinem proti Ljubljani.«

Stopil je k pisalni mizi, prijel za dekret, ki je ležal razgrnjen na njej, ga še enkrat prebral in jezno zalučal nazaj. »Prekleta! Prav zdaj mora odriniti d'Hilliers iz Ljubljane in me postaviti za svojega namestnika! Kako naj si lepo Izabelo osvojim v enem samem večeru? Na moč je ponosna in svoeglava. Moral bi jo dobiti v Ljubljano... A kako?«

Pol ure pozneje se je generalova četverovprežna ekvipaža v spremstvu cele kavalkade oficirjev ustavila na cesti, ki je vodila mimo gradu Otočec. Na eni strani so se skozi drevje belila gospodarska poslopja, na drugi strani je onkraj lesenega mostu ležal na tesnem otoku najlepši grad, kar jih je Zucchi v teh krajin doslej videl. Mogočni, široki, okrogli vogalni stolpi so se svetili iz mraka in se zrcalili v temni vodi pod seboj...

General in njegov adjutant sta izstopila in odšla čez leseni z lampijončki razsvetljeni most proti gradu, za njima ves oficirski zbor. Skozi obokani prehod so prišli na ozko dvorišče, ki se je zadaj razširilo. Na levi je stala mogočna stavba osrednjega grajskega poslopja s širokim, gotsko zašiljenim, stoletja starim vhodom, starogotskimi okni in krasnimi arkadnimi hodniki v prvem in drugem nadstropju. Vse poslopje je bilo slavnostno razsvetljeno.

V veliki dvorani prvega nadstropja je baron Schweiger pl. Lerchenfeld poleg svoje žene, sina in dveh hčera sprejemal došle goste. Stari baron je bil še krepak mož, že drugič oženjen, njegova žena pa je poleg njegovih otrok izgledala, kakor bi jima bila sestra. Bila je vedno vesela in nasmejana, cvetočih lic. Ni čudno, če so znanci njo in obe njeni pastorki imenovali »tri rože z Otočca«.

Prijetno presenečen je general pozdravil gostiteljevo družino, potem pa so njegove oči pod svitom lestenca iskale samo »njo«. Ni je še bilo v dvorani. ... O! Pač! V sosednjem prostoru, bogato opremljenem salonu, je sedela v večji družbi dam in gospodov. Videl je samo njen profil: lepo čelo, plemenito začrtani nos, lepo zaokrožena bradica, črni kodri po vratu, v majhnih uhljih veliki zlati obroči — ali ni bila kakor lepota iz njegove rodne sončne Italije? ... »Paziti moram, da se ne zaletim in ne vzbudim zopet

njene nejevolje,« je sklenil in dostavil: »Pokoriti se bom moral ozkosrčnim družabnim navadam te podeželske fevdalne gospôde.«

Zatrl je posmeh, pristopil in se poklonil družbi. Vsa družba je vstala in se mu globoko priklonila kot zastopniku mogočnega osvajačca Napoleona. Prijazno je pozdravil vsakega posebej, se dal po glavarju predstaviti še tej ali oni dami, potem pa zapletel glavarja in pristopivšega domačina v razgovor o gospodarskih potrebah novomeškega okraja in Dolenjske sploh. Ostali okrog so prisluhnili, saj jih je vprašanje vse zanimalo.

»Po pravici vam povem, gospôda, Dolenjska se mi zdi izmozgana, siromašna; pa je bila doslej vendar daleč proč od vojne vihre. Ne morem si tega prav razlagati.«

»Res nam je vojna doslej skoraj docela prizanesla. Toda naša zemlja je bila prehodna dežela nešteti vojaških formacij. Večne vojaške nastanitve so jo izmozgale. Pogosti vojaški nabori so nagnali ljudi v gozdove, zato domačije propadajo in revščina narašča,« je pojasnil glavar.

Iza je brž izrabila priliko:

»Človeka je strah, če pomisli, koliko brezdomcev se zdaj že potika po gozdovih. Ko bi jih bilo mogoče prisiliti, da se vrnejo na razpadajoče domove in se zopet lotijo obdelovanja zemlje, bi bile razmere na Dolenjskem kmalu urejene in ljudstvo ne bi stradalo.«

»Madame, resnico ste povedali. Kaj menite, gospod glavar, ali bi kazalo pozvati begunce k vrnitvi?«

Glavar je zmajal z glavo.

»Brez amnestije, ekscepenca? Težko, da bi ljudje zapustili varna zatočišča, dokler se boje kazni za svoje prestopke, kajti največ je med njimi dezertirjev in upornikov.«

»Hm. In če jim razglasimo amnestijo?«

»Gotovo bi potem ne imeli več vzroka, da se klatijo po gozdovih in napadajo mirne popotnike.«

»Dobro. Torej poizkusimo z amnestijo.«

Za trenutek je Iza zakrila obraz s pahljačo, ki jo je držala v roki.

Sluga je pristopil k domačinu in javil, da je večerja pripravljena. Na baronovo povabilo so vsi odšli v veliko jedilnico in se zvrstili v dolgo omizje. General je sedel tako, da je imel na desni domačico, na levi Izo.

»Ali ste nocoj zadovoljni z menoj, madame?« je tiho vprašal lepo ženo.

»Hvala vam, ekscelenca. Mojstrsko ste rešili problem varnosti in miru v deželi.«

Generalov obraz je prešinil nasmeh:

»Popraviti moram, kar sem zadnjič z vojaško strogostjo zagrešil v vaših očeh.« In tiše je pristavil: »Rad bi vam ugajal, madame. Rad bi, da bi mi zaupali.«

V Izino blede obličje je planila rdečica.

Sluga, ki je serviral jed, je prekinil generalov drzni naskok. Komaj pa se je sluga odstranil, je že Zucchi nadaljeval:

»General en chef me je danes pozval v Ljubljano, da ga nadomeščam. Jutri se odpeljem. Ali vam ne bo prav nič hudo? Morda se ne vidiwa nikoli več!«

Žlica v Izini roki je zažvenketala ob krožnik. Toda že se je lepa žena zbrala.

»Ekscelenca! Nikoli ne pozabimo, karkoli ste našemu mestu dobrega storili,« je mirno odgovorila.

Zucchi je umolknil... Ali nikdar ne otajam tega ledu? — se je vprašal. Obrnil je svojo pozornost na baronico in se prijazno šalil z njo. Ize pri mizi ni več ogovarjal.

Po večerji so se vrnili v prostrane sprejemnice. Med kramljanjem s sorodniki in znanci se je Izin pogled zopet in zopet vračal k Zucchiju, kakor da ga vleče tajna sila, ki se ji ni moči upirati... Gledati ga vsaj smem — danes še, jutri ga tako ne bom več mogla...

Dvakrat se je njen pogled srečal z njegovim, vselej se je mirno obrnila drugam. Togota in žalost sta se menjavali v njem.

Naposled je otvoril z domačico ples. Raztreseno je poslušal njeno pripovedovanje in mislil samo eno: za prihodnji ples zaprosim »njo«, držal jo bom v rokah in — nikoli več je ne izpustim. Po končani polonezi je peljal domačico na njen prostor in se neprisiljeno približal Izi.

»Madame, ali smem upati, da mi naklonite prihodnji ples?«

»Žal mi je, oddala sem ga že grofu Hohenwartu, ekscelenca,« je bil njen odločni odgovor.

Komaj, da je premislil, kako naj si jo pribori, da ne vzbudi njene nejevolje — že mu je usoda priskočila na pomoč. Opazil je ob vhodu v dvorano ordonančnega oficirja, ki je nekoga iskal. Pridružil se mu je adjutant, stopil z njim v stran in nekaj sta si pri-

šepetavala. Takoj nato je adjutant nameril korake naravnost proti poveljniku.

»Ekscelenca, prosim! Nujna zadeva!«

Stopila sta k oknu, kjer ju nihče ni mogel slišati.

»Torej?« je pozval general nestrpno.

»Ekscelenca! Vsi ujetniki so pobegnili iz kresije!«

»Per dio! Kakšna svinjarija je pa zopet to? Pokličite ordonančnega sem!«

Prišel je ordonančni oficir in javil isto. Poleg tega je segel v frak, izvlekel pismo in ga izročil generalu.

»Ključ od ječ so bili v glavarjevi blagajni, ki je bila odprta s ključem, katerega je v glavarjevi sobi izmaknila stara perica, že dolgo osumljena glavarjeva sodelavka. Ker je bil zaradi nje osumljen tudi glavar, smo porabili priliko in preiskali še njegovo pisalno mizo. Našli smo v skrivnem predalu tole pismo.«

General je izvlekel pismo iz omota in ga prebral — prebral dvakrat. Od razburjenja se mu je pričela tresti roka. Povesil jo je in se zagledal v tla... Tako torej! Široko zasnovana zarota! In ban Gyulay naj bi jim priskočil na pomoč...

Ha! Pa je ostalo vse samo pri ponesrečenem poizkusu uboge kmečke raje, ki jo je fevdalna gospoda brezvestno pustila na cedilu, ko jo je poprej nepremišljeno poslala v klavnico... Ha! To mi boste drago plačali, gospodje!... Sicer pa — ali se je mogla stvar zame in za lepo, ponosno mojo Izabelo bolje obrniti, kakor se je?

General je vzel iz žepa svinčnik in papir in napisal kratko povelje. Potem je dejal ordonančnemu:

»Vzemite še dva oficirja iz mojega spremstva in na mestu aretirajte glavarja. Prepeljite ga naravnost v Ljubljano in javite se pri gospodu guvernerju! Svoj pismeni raport pošljem jutri zjutraj za vami. Vi pa —,« se je obrnil k adjutantu, »preberite takoj moj proglas vsemu plemstvu!« in izročil je adjutantu povelje, ki ga je bil pravkar spisal. »Odredite, da bo vhod v dvorano zavarovan!«

Obrnil se je v dvorano, pristopil zopet k lepi ženi in ji tiho dejal:

»Poskrbel sem, da boste ta ples lahko plesali z menoj, madame.«

Presenečeno se je ozrla vanj. Nekaj okrutnega je ležalo okrog njegovih tankih ust in v njegovih iskrečih se črnih očeh.

Že so prihajali preko dvorane trije oficirji... Ali je bil slučaj, da so vsi trije držali roke na pištolah?... In oni štirje, ki so zasedli vhod? Kaj je to?... Izo je spreletel mraz.

Vprašaje je pogledala Hohenwarta, ki je sedel med njo in svojo ženo. Glavar pa je tisti trenutek strmel ves bled v bližajoče se oficirje, potem je skrivaj stisnil ženi roko in zagodrnjal:

»Margret, zbogom! Bodi pogumna!«

Že se je trojica francoskih oficirjev ustavila pred njim.

»Okrožni glavar grof Hohenwart!« je pozval eden izmed njih. Glavar je vstal.

»To sem jaz.«

»V imenu Njegovega Veličanstva cesarja Napoleona: Aretirani ste!«

Molče se je glavar obrnil in se poklonil osupli družbi prijateljev. Potem se je zopet zasukal, stopil naprej in odvedli so ga.

Njegovo ženo so odnesli onesveščeno v sosedno sobo.

Vsa družba je nemo strmela v generala, ki je stal s prekrižanimi rokami poleg Izinega stola in zrl temno predse. Tedaj je stopil adjutant sredi sobe in povzdignil glas:

»Gospe in gospodje, prosim posluh! Povelje gospoda generala Zuchija, namestnika generala en chef: Zaradi zadnjih dogodkov je francosko vojaško poveljstvo prisiljeno, da odredi: Vse plemstvo novomeškega okrožja, bodisi gospodje ali dame, se mora brez izjeme v enem tednu preseliti v Ljubljano, kjer naj se javi mestnemu poveljstvu.«

Družba se je nemo spogledovala.

General pa se je oglasil z mirnim, prijaznim glasom, kakor da se ni nič zgodilo:

»Gospôda! Oprostite to motnjo! Nadaljujmo z zabavo!« in sedel je v naslanjač poleg Ize.

»Perfidno!« je siknil stari baron svojemu sinu Antonu v uho.

Skrivaj so švigali divji pogledi na okupatorja, ugovarjati se seveda ni drznil nihče. Počasi se je iz šepetanih opazk razvil po dvorani polglasen razgovor. V sosedni plesni dvorani so zopet vabili glasovi klavirja na ples. Ves bled je učitelj Košiček razbijal po tipkah.

General se je dvignil in se priklonil pred Izo.

»Ali smem zdaj prositi, madame?«

Ne da bi ga pogledala, trdo stisnjenih usten in s proč obrnjenim obrazom, je lepa žena molče vstala in odšla ob njegovi roki v dvorano.

»Uboga Iza!« je zašepetala Tekla Jelovškova svoji sestri gospe Coppinijevi.

Počasi in obotavlja se so se zavrтели drugi pari za generalovim.

»Madame! Prosim, ne hudujte se! Zamislite se v moj položaj! Komaj zatrem upor, odkrijem zaroto. Našli smo dokazilno pismo bana Gyulaya —.« Čutil je, kako se je njena ročica v njegovi zatresla, — »moral bi vašega prijatelja glavarja ustreliti na mestu — samo vam na ljubo ga nisem. Ne maram si mazati rok z njegovo krvjo, ker ne maram videti vaših žalostnih oči. Naj ga sodi maršal Marmont sam. Da napravim konec tej komediji tu, sem povabil plemiško gospôdo v Ljubljano. Poglejte me, madame, in recite, da niste hudi name, ker vas vzamem s seboj na novo službeno mesto!«

Zdajci je dvignila glavo in ga pogledala z neskončnim prezirom — če ji je srce razbijalo do vratu in se krčilo v bolečini — kaj zato!

»Ekscelenca! Ne razumem vas. Niti malo ne mislim na to, da bi se kamorkoli preselila iz Novega mesta.«

Posmeh se mu je zarezal okrog ust.

»Madame! Odredil sem preselitev vseh plemiških rodbin — brez izjeme. Preselitev se bo eventualno izvršila prisilno!«

Mirno in trdo so ga pogledale njene lepe oči, ko je izjavila:

»Preselitev plemiških rodbin me ne more zanimati, ekscelenca, ker kot preprosta Izabela Langerjeva ne spadam v vrsto plemičev.«

Povesila je oči pred njegovim presenečenim, žarečim pogledom... Ali je čutila zadoščenje?

Zavedala se je zgolj velike bolečine.

Po tem plesu je odšla v garderobo in se od tam izmuznila na hodnik. V temnem kotu si je poizkusila umiriti živce. Solza za solzo ji je vrela iz oči... Ubogi glavar! Če ga ustrele — ona bo kriva njegove smrti. Če bi ne bil pristal na beg ujetih upornikov, bi tudi ne našli onega pisma... Kaj naj zdaj stori? Prosi generala milosti?... Za kakšno ceno?... Izi je vročina udarila v lica. Telo pa ji je stresel mrz, kajti hodnik je bil odprt in njena plesna obleka tanka in globoko izrezana, jesenska noč pa že prav hladna. A rajši je trpela mrz kakor vročino njegovih poželjvih pogledov.

»Iza! Kaj delaš tu? Prehladiš se! Bolna boš,« jo je nagovorila Coppinijeva. »Ledeno mrzle roke imaš. Vsa razgreta od plesa, pa stojiš tu na mrazu.«

»Franciška! Pojdimo čimprej domov! Jaz — jaz tega ne morem več prenašati, ne morem in — nočem!« Jezno si je obrisala obraz s čipkasto rutico.

»Iza! Potrpi! Saj vidiš: vsi smo v njegovih rokah. Ubogi Hohenwart. Uboga Margret! Komaj so jo obudili k zavesti. Iza! Ali — ali bi ne mogla vložiti dobre besede za njenega moža? Vsi pravijo, da — da —«

Reski!

Izina slonokoščena pahljača je bila prelomljena. Z divjo togoto — kakršne Coppinijeva še nikoli ni opazila pri Izi — je mlada žena vrgla zlomljene dele po tleh.

»— da naj se mu prodam, da vas rešim!« je siknila Iza. »Rajši se vržem še nocoj v Krko!«

»Iza! Za božjo voljo! Iza!« jo je mirila sorodnica.

Izo pa je streslo ihtenje.

Coppinijeva ji ni vedela pomoči.

»Iza, počakaj tu! Prinesem ti plašč in obvestim tasta. Najbolje bo, če kar na tihem odidemo in vzamemo Margret s seboj.«

Tako so storili. Prvi so odšli s plesa.

Drugega dne je Iza obležala z visoko vročino v postelji. Malo Florico so s Ciliko vred preselili v sprednje stanovanje h Coppinijevim. Pri Izi je ostala le stara Manica — nikogar drugega ni bolnica trpela poleg sebe.

»Pljučnica!« je skomignil zdravnik doktor Pober, ko je prišel iz bolniške sobe.

Opoldne je Coppinijeva rodbina doživela še veliko razburjenje. General Zucchi se je najavil k poslovilnemu obisku. Ko so mu povedali, da je Iza resno bolna, je vidno pobledel. Izročil je šopek rož gospe Coppinijevi in drugega za Izo ter se kmalu poslovil.

Postavili so rože v Izino sobo, a rože so uvele in se usipale — mlada žena pa jih ni videla. Ležala je teden dni v močni vročici med življenjem in smrtjo. Njena uboga, že prej ne kdo ve kaj trdna pljuča se niso in niso hotela zaceliti. Samo Manica, ki je stregla svoji ljubljenci, je vedela: Iza je med boleznijo bruhala kri...

Že dan po Zucchijevem odhodu je pridrvel iz Ljubljane sel in oznanil: V Schönbrunnu pri Dunaju je bil že štirinajstega oktobra

— torej pred osmimi dnevi! — sklenjen mir. Avstrija je ustavila vse sovražnosti proti Napoleonu, ki mu je pripadel velik del avstrijskega ozemlja: del Koroške, Kranjsko, Gorica, Gradiška, Trst, Istra, del Hrvatske in Dalmacija. Ustanovile so se »Ilirske province«.

Novomeščani so se nekoliko oddahnili. Prenehalo je obsedno stanje. Francosko vojaštvo je do zadnjega moža odšlo proti Ljubljani. Namesto njih je Meščanska straža prevzela skrb za varnost in red v mestu.

Uporniki — kar jih je ostalo živih — so se vračali na svoje domove. Bilo je že v začetku novembra, ko se je v Rormanovi hiši oglasil mlad popotni človek, ves s prahom pokrit, shujšan v obraz — Jak Papež.

Stopil je naravnost v kuhinjo in vprašal debelo kuharico Lizo:

»Ali je Metka še pri vas?« V'glasu mu je trepetal strah pred odgovorom.

»Še,« je pokimala. »Danes je šla že sama na vrt.«

»Rad bi govoril z njo,« je rekel vidno olajšan.

»Kar pojdi čez dvorišče! Tam zadaj za kaščo jo dobiš na klopi.«

Šel je.

Res jo je zagledal na klopi, kjer se je grela v zavetju na opoldanskem soncu. Ni bila sama. Rormanca je sedela poleg nje. Obema se je še poznala bolezen na obrazu. Toda medtem ko je bil obraz mlade gostilničarke dasi bled že zopet vesel in nasmejan kakor nekdanj, je bila Metka resna in nad svoja leta postarana. Sklanjala se je nad kosom belega tankega platna. Radodarna Rormanca ji ga je podarila celo balo.

»Metka!« je poklical Jak.

Metka se je ozrla in — ustrašila. Da, prav ustrašila. Zbolelo ga je, ko je videl v njenih očeh edinole — strah.

»O, gospod Jak!« ga je Rormanca veselo pozdravila. Potem je videla poglede obeh mladih ljudi, zamrmrala nekaj v izgovor in odšla čez vrt in dvorišče v hišo.

»Dekletu priskrbim lepo nevestimo opremo. To je moja dolžnost. Saj je namesto mojega moža nosila pisma iz mesta,« je razmišljala dobra žena. »In samo zaradi tega je zašla v nesrečo.«

Jak je prisedel k Metki in vzel njeno roko v svojo.

»Metka, zdaj sem zopet pri tebi. Nikoli več te ne izpustim!«

Hotel ji je oviti roko okrog pasu, ona pa se mu je počasi izvila.

»Ne, Jak, pusti me! Med nama je vse končano!«

»Metka! Kaj govoriš? Ali nimaš srca, dekle?«

Bridek nasmeh ji je splaval preko bledega obličja.

»Srca? O, bolje bi bilo, ko bi ga ne imela!«

»Ali me več ne ljubiš?«

Nekaj trenutkov je zrla molče predse, potem je vzdihnila:

»Da. Še te ljubim. Bolj te ljubim kakor kdajkoli prej. Ampak — prav zato ne morem biti nikdar tvoja, Jak.«

»Ha! Tvoje govorjenje je res kar smešno! Lepo te prosim, ne norčuj se iz mene! Tri dni sem hodil skoraj neprestano, samo da te čimprej vidim in izvem, ali si še živa ali ne. Zdaj pa me takole sprejmeš!«

»Jak! Saj se ne norčujem. Poslušaj, da me razumeš: ne morem biti tvoja, ker — ker — so me v ječi —«

Temna rdečica ji je zalila obraz.

On je razumel. Toda — skočil je kvišku:

»Metka! Vem, kaj hočeš reči. Ampak to bova pozabila. To si kar izbriši iz spomina. Nikoli več ne smeš misliti na to. Nikoli več ne bova govorila o tem!«

V njenih zlatorjavih očeh so se zalesketale solze. Toda stresla je z glavo:

»Ne, Jak. Dober si. Morda bi to res pozabil, sčasoma. Ampak jaz — jaz tega ne bi nikoli pozabila. In — vedno bi se bala, da — da se tudi ti ne spomniš zopet na to. Vedno bi stalo med nama. Jak, veliko sem razmišljala o tem in moj sklep je trden. Ni je sile na svetu, ki bi ga mogla omajati.«

Žalostno jo je pogledal. Videl je, koliko trpi. Ampak to je bilo vendar vse samo umišljeno! Če se on ne bi spotikal ob to, če on ni bil tako ozkosrčen... Saj ji vendar ni mogel očitati nobene krivde!

»Metka, čuj! Za leto dni pojdem za pomočnika k usnjarskemu mojstru v Ljubljano. Oče se je zadnjič dogovoril z njim. Ko končam učno dobo in postanem mojster, se vrnem. Takrat boš o vsem tem drugače mislila.«

»Nikoli, Jak,« je žalostno odkimala.

On je bil sicer drugih misli, toda zatajil jih je, da je ne oplaši.

»Ali se vrneš k teti, ko ozdraviš?« jo je vprašal, da napelje pogovor drugam.

Začudeno ga je pogledala:

»Ali ne veš?«

»Kaj?«

»Ali sploh ne veš, kako ste bili rešeni iz ječe?«

»Vem samo toliko, da nam je tvoja teta Marjeta odprla vrata in rekla: Bežite proti Kapiteljskemu hribu! Ucvrli smo jo v temi čez cesto pod zid vojaških skladišč, potem pa na hrib. Vsi smo srečno prišli v gozd. Slišali smo sicer streljanje v dolini, ampak nihče nas ni zasledoval.«

Metka je prikimala.

»Ker je teta speljala stražo na napačno sled. Takole so mi pravili: Teta je napojila oba stražnika v kresiji z žganjem. Ko sta zaspala, je prišla v glavarjevo stanovanje po sveženj perila, ki je bil v glavarjevi sobi pripravljen zanj. Takrat je vzela bržkone ključe iz blagajne. Glavarjeva služinčad je bila navajena, da je teti zaupala, ker je bila z glavarjem tako domača, zato je ni nihče spremil v sobo. Nu, potem vas je vse izpustila. Ko je zadnji odšel proti kapiteljski pristavi, pa so ljudje videli patroljo, ki je prihajala od skladišč navzdol, da zamenja straže po mestu. Nekaj so morali vojaki opaziti, ker so pričeli teči. Takrat se je teta Marjeta, ki je šla zadnja za vami, spustila v dir čez cesto in proti Ločni. Hotela jih je speljati v napačno smer. To se ji je tudi posrečilo. Tekli so v temi vsi za njo in pričeli divje streljati. Obležala je sredi ceste, predrta od štirih krogel.«

Metka je končala. Solze so ji kapljale na blede roke.

»Žrtvovala se je za našo stvar,« je dejal Jak ves presunjen.

Metki se je stemnilo obličje.

»Ne,« je rekla odločno. »Vest jo je pekla, ker vas je v službi gospôde pognala v nesrečo.«

»Metka!« je vzkliknil Jak v brezmejnem začudenju. »Ali si tudi ti že izprevidela?...«

Dekle je resno prikimalo.

»Da, Jak. Že dolgo je temu, kar so se mi odprle oči. Že takrat, ko so me prisilili, da sem v tvojem spremstvu raznašala njihove vesti po okolici. Kaj jim je bila mar čast nedolžnega dekleta! Celo moja gospodinja, gospa Langerjeva, ki je sicer dobra ženska, me je brez pomislekov žrtvovala. Gospôda nas je brezvestno izrabljala, nas reveže. V upor so pognali zgolj siromake — kmete in begunce iz hoste in nekaj mladih ljudi iz mesta — gospôda je ostala za pečjo. Ali ni res?«

Jak se je zagledal v tla in počasi prikimal.

»Da, res je.«

Dolgo je molče zrl predse. Že takrat, na dan upora, se je nekaj podrlo v njem. S kolikšnim navdušenjem je nekoč služil »veliki stvari«! In potem? Da, Metka ima prav.

Dekle pa je nadaljevalo:

»Včasih se mi zdi, da so nas nalašč napačno učili, da bi ne izpregledali. Vsako nedeljo so grmeli s prižnic zaradi zvestobe, našemu presvitlemu cesarju Francu, pozivali so nas, naj se pripravimo, da zapodimo »antikrista iz dežele« in darujemo, če bo treba, tudi življenje za domovino... In zdaj! Pravijo, da se je škof pripeljal iz Ljubljane mirit dolenjsko ljudstvo. Naenkrat jim je vse prav in lepo v deželi, le mi smo butci, ker tega ne razumemo dovolj hitro in delamo zmešnjavo in nered in sitnosti pri oblasteh... Ali ti to razumeš, Jak?«

Jak je počasi zmajal z glavo:

»Ne. Res so nas nesramno izrabljali za svojo korist, potem pa nas pustili na cedilu. Drli smo pred francoske kanone kakor teleta v mesnico. Gospôda pa nas je izdala.«

»Da. Mislim, da je to tudi moja teta izprevidela. Zeliščarica Gričarica je bila pri meni in mi povedala, da je teta tistega dne po uporuh preklinjala glavarja in župnika. Tudi njej so se oči odprle.«

»Tudi njej...« je zamišljeno ponovil Jak.

Zopet so oživele steze po gozdovih in ceste po dolinah, ko so se trume beguncev vračale v požgane vasi. V mrazu in deževju novembrskih dni so pospravljali ožgano tramovje s pogorišč, sekali drevje po gozdovih, spravljali les na žage in si stavili nove domove. Moški in ženske in otroci — vsi vprek so bili na delu, da bi dobili čimprej streho nad glavo. Le orodja jim je primanjkovalo in voz. Kako bodo spravljali repo z njiv in zelje — jih je skrbelo.

»In kako bom oral, ko v vsej vasi ni niti enega pluga?« je jadikoval stari Cesar, dasi je imel eno samo njivo.

»Oh, kaj mi, kočarji!« ga je zavrnila žena, »kako pa bodo orali gruntarji?«

Res je vse skrbelo. Saj so bili klicani v mesto in so dobili vsak nekaj goldinarjev podpore, ki so jo meščani nabrali za pogorelce. Ampak — kaj bi zdaj s tistimi goldinarčki? Kaj bi kupili, ko pa primanjkuje vsega, prav vsega pri hiši!

Toda kadar je sila najhujša, je pomoč najbližja.

»Žena! Poglej!« je starec prvega sončnega dne po deževju iztegnil roko in pokazal na cesto.

Žena je izpustila desko, ki jo je hotela pribiti kot pregrado za kravico, ki naj bi to zimo delila z njima edini prostor v koči. Skočila je skozi nizka, še ne dodelana vrata in stopila na kamenito stopnico pred njimi. Po cesti od Kapiteljskega hriba proti Bršljinu so v sončnem svitu počasi prihajali štirje težko naloženi vozovi.

»Oh! Čigavo pa je to bogastvo?«

Za siromašne bršljinske pogorelce je bilo naloženo blago res pravo bogastvo: pohištvo, posoda, orodje, plugi, brane...

»Saj to je Jak!« je vzkliknil stari Cesar, ko je zagledal na prvem vozu mladega moža poleg Rormanovega hlapca Gašperja.

Z nasmehom je Jak skočil z voza in povedal:

»Poslušajte! Takole je s to stvarjo: Tu smo pripeljali štiri vozove, v mestu so še štirje. Na teh prvih vozovih so reči, ki so jih Francozi pobrali v Bršljinu in Prečni in manjših zaseljih. Gospe v mestu, pred vsemi gospa Langerca, so pokupile te stvari za vas in vam jih vračajo. Zložili jih bomo z vozov in razpostavili tamle pred Jelovškovo hišo, ki edina ni pogorela. Vsak naj si jih dobro ogleda in, če svoje spozna, naj pove. Če se do večera ne oglasi res nihče drugi, jo bo takoj dobil. V nasprotnem primeru pa bo moral privedi priče za svojo lastnino. Obvestite takoj še ljudi iz Prečne in drugih vasi tod okrog!«

»Dobro! Tako naj bo!«

»Na vsakem vozu je poleg voznika prišel z menoj še po en mož meščanske garde, ki jo imamo zdaj v mestu. Ti bodo skrbeli za red. Če kdo med temi stvarmi ne najde svojih, naj se ne žalosti preveč. Dobil bo pa od tistih reči, ki so vam jih meščani podarili in jih še pripeljemo. Bližnje graščine bodo tudi dale vsaka vsaj po en voz takšnega blaga. Gospa Langerca ga tam nabira za vas.«

»Živela Langerca!« je vzkliknil logar Cesar.

A kmetje naokrog so nezaupljivo molčali... Kaj bi slavili gospôdo! Speljala jih je za svojo korist v upor in se potem potuhnila. Samo gospôda je kriva vse nesreče...

»Zdaj pa pomagajte, da brž izpraznimo vozove!« je pozval Jak in sam prvi poprijel za delo.

Ob isti uri je Izina ekvipaža drdrala po cesti proti Otočcu. V njej so sedeli: Iza, Cili, mala Flora in Maniča. Prvikrat se je Iza peljala na izprehod po prebiti bolezni. Še ji je lica pokrivala nezdrava bledica, še je stalno pokašljevala in čutila se je utrujeno,

vse telo ji je bilo še razboleno, a gnala jo je iz hiše skrb za ogoljufano ljudstvo. Vest jo je mučila dan in noč, saj je bila — čeprav z odporom — tudi ona izmed tistih, ki so pomagali pripravljati upor. Kakor môra jo je tlačila misel na vse žrtve, mrtvece in še žive ranjence, ki jih je temna Krka morala sprejeti v svoje brezdanje naročje.

»Mamica Iza, poglej! Kaj pa imajo ljudje tam ob Krki?« je pokazala Cilika, ki je sedela poleg mačehe.

Iza se je okrenila, se zdrznila in pridušeno vzdihnila... Kjer se že blizu Otočca Krka široko raztegne v plitvino, tam je na bregu stala večja gruča ljudi, sredi reke pa sta dva sedela v širokem čolnu in vlekla iz vode — na pol nagega utopljenca... Krka je vračala žrtve!

Iza, ki otrok ni hotela plašiti z vso resnico krvave grozote preteklih dni, je s težavo obvladala glas in odgovorila:

»Nekoga so rešili iz vode.«

Dekle je zamišljeno prikimalo.

Iza pa se je vsa bleda naslonila na blazine... Strahotna podvodna procesija utopljenцев v temnem globokem Krkinem dnu! Več kakor štirideset mrtvih in še živih so bili Francozi zmetali v Krko — ribam v gostijo. In drugega za drugim jih bo voda pahnila iz sebe... obtočene od skalovja... obgrizene od rib... sluzaste, nabrekle, neme — a vendar — strašno obtožujoče!

Izi so se tresle noge, ko je pred gradom stopila z voza.

»Bleda si še zelo,« jo je pokarala sestrična po prvih pozdravnih besedah.

Stric pa je pristavil:

»Res si prezgodaj vstala, draga Iza. Pljučnica ni v štirinajstih dneh odpravljena!«

»Oh, saj mi nič ni, le oslabela sem tako, da sem sama sebi v napoto. Nujna zadeva me je privedla k vam.«

In razložila je sorodnikom zadrego ubogih pogorelcev in dodala iskreno prošnjo, naj poiščejo, kar morejo pogrešati pohištva, orodja itd. in brž pošljejo v Bršljin ali v Prečno, da siromakov ne zaloti zima povsem nepripravljenih.

»Saj mi ne odrečes te prošnje?« je milo pogledala strica.

Stari gospod si je pogladil brado in se nasmehnil:

»Kdo pa je lepi Izi še kdaj kaj odrekel? Takoj grem, da določiva z oskrbnikom, kaj moremo v gospodarstvu pogrešati. Mislim,

da bo pri hiši precej takšne ropotije, ki se potrebuje v kmečkem gospodarstvu.«

»Jaz grem pa na podstrešje, kjer je kup starega pohištva: mize, stoli, omare, skrinje,« se je ponudila najmlajša baronesa.

»Krasno!« je vzkliknila živahna Cilika. »S teboj grem, tetka. Strašno rada brkljam po takšni ropotiji.«

»Nu, kar pojdiva!«

Odšli sta.

»Iza, ti pa izvoli iti v mojo sobo,« je baronica pozvala mlado sorodnico. »Tam te lepo položim na blazinjak, toplo pokrijem, in počivala boš — hočeš nočeš — dokler te ne pokličemo h kosilu.«

Veselo se je zasmejala in odtirala lepo ženo iz sprejemnice. Iza se je rada uklonila tiraniji dobre domačice. Bila je še tako slabotna, da je le s težavo zatajevala bolečine, ki jih je še čutila v prsih.

Ko se je v baroničini sobi zleknila po mehkem, skrbno pripravljenem ležišču, se je šele zavedela, kako zelo je izmučena... Kaj bo z menoj? — se je vprašala. — Ali ne bom nikoli več zdrava?

Prvikrat ji je ostra skrb presunila srce: kaj, če se me loti naša rodbinska bolezen — sušica?

Potem pa je sama sebe nejevoljno zavrnila: saj to je bila vendar pljučnica! Nisem je še povsem prebolela.

Ni je prebolela niti, ko se je bila že preselila na Pogance in se je sredi zime vrnil Langer domov. Bil je izčrpan od naporov dolge poti in bolan na srcu, zato ženine bolezní sprva niti opazil ni. Tudi je vsega prevzela ena sama želja: izrabiti čas za dosego edinega smotra — plemstvo.

Peljal se je v Ljubljano, govoril s tem in onim, iskal med člani deželnih stanov znance in prijatelje, ki bi v zboru glasovali zanj. Glede na njegovo požrtvovalno delo kot poveljnik brambovcev so mu vsi obljubili svoj glas.

Vrnil se je dobre volje in vse dneve prečepel pri pisalni mizi in sestavljal prošnjo za podelitev plemstva, ki jo je hotel odposlati na Dunaj takoj, »ko se umaknejo Francozi«.

Deželni stanovi so ga res sprejeli medse in ga o tem obvestili. Langer — toliko da ga ni zadela kap od veselja, ko se mu je posrečil prvi korak do smotra. Toda smoter je bil še daleč, ker —

se Francozi niso in niso hoteli umakniti in je med Langerjem in cesarjem še vedno ležala — meja Ilirskih provinc.

Polagoma se je zopet vživel v svoje delo. Le ob večerih je bil bolj utrujen kakor nekdanj. Posedal je rad po večerji v ženinem budoarju in ji pripovedoval o svojih vojaških doživljajih in o trdem pustem taboriščnem življenju na Ogrskem in večnih vojaških vajah, ki jih je bil sit do grla.

»Samo misel na tebe me je bodrila, da sem vzdržal,« je nekoč končal.

Njo je njegova ljubezen bolela. Njegovo nežnost pa je prenašala le z naporom vse volje... Ali naj bi se mu izpovedala in govorila o tem, kako se je njeno srce v njegovi odsotnosti prebudilo? Kako je le s težavo zmagala v borbi s samo seboj?... Ali ji bo verjel? Ali ga ne bo preveč zadelo — zdaj, ko je bolan na srcu, ko se ne sme razburjati? Ali naj mu vzame mirno zaupanje, ga vrže v pekoče dvome?

Ne! Nima pravice, da za ceno lastnega olajšanja ruši njegov mir.

Molčala je.

Nekoč je prišel iz mesta, vzel njeno lepo glavico med svoje roke, ji smehljaje se gledal v krasne oči in rekel:

»Stric Coppini trdi, da si o priliki upora samo ti rešila Novo mesto pred jezo francoskega generala — kako mu je bilo že ime?«

Rdečica ji je planila v obraz. Z nejevoljno kretnjo se je osvobodila njegovih rok in stisnila skozi zobe:

»Zucchi.«

Čudila se je sama sebi, da je prišel glas iz njenega zadržanega grla.

On si je njeno razburjenje tolmačil kot jezo ob neprijetnem spominu.

»Nu, lahko si mislim, da ti pot ni bila prijetna. Ampak — dokler stoji Novo mesto, ti bodo meščani hvaležni za rešitev.«

Skomignila je z rameni.

»Morda ali tudi ne. Zase vem: nikoli se še nisem čutila tako ponižano kakor s tisto potjo.«

»To ti rad verjamem!«

Pogledala je od strani v njegov zadovoljni široki obraz in globoko vzdihnila... kako miren je bil! Kako ravnodušno je govoril o njenem posredovanju pri generalu!... Če bi vedel, zakaj je bilo

to posredovanje uspešno! ... Če bi videl svoji mirni lepi ženi v srce! ...

Iza se je zgrozila. Tesneje si je zavila veliko toplo ogrinjalo okrog ramen in sklonila glavo nad obleko, ki jo je vezla za svojo malo hčerko Florico.

On pa je nadaljeval:

»Še nekaj sem zvedel v mestu, kar te bo veselilo: kazenski postopek proti Hohenwartu je ustavljen. Baje so ga v Ljubljani že izpustili iz ječe.«

»O! Ali res? Močno sem se bala zanj.«

»In — da ne pozabim: nocoj se peljeva v mesto. Jelovškovi naju vabijo na domačo zabavo s plesom. Josip se je vrnil z drugimi talci vred iz Palmanuove.«

Ustrašila se je ... Pleše naj? Saj ob zbadanju v prsih komaj diha! ... Toda zopet ni imela poguma, da bi mu priznala, kako je z njenim zdravjem.

Šla je torej in — plesala vso noč.

Ko sta se ob jutranjem svitu vrnila na Pogance, je komaj še dosegla svojo sobo. Ležala je potem nekaj dni — samo stara Manica je vedela, kako je bila Iza bolna. A Manica je morala molčati. Langer pa ni ničesar slutil.

»Še vedno kašljaš!« je rekel čez nekaj tednov, ko je Iza sedela na balkonu, kjer je rada vdihavala vonj visokih smrek iz grajskega parka, ki so segale prav do balkona.

»Prehlajena sem še.«

Poleti je že prav težko hodila po stopnicah.

»V Šmarjetne toplice pojdemo,« je odločil Langer. »Tople kopeli ti ozdravijo noge.«

Preselili so se za nekaj tednov na Stari grad, od koder se je Iza vozila vsak dan v toplice. Noge se seveda niso izboljšale, saj je Izina bolezen tičala vse globlje.

Toda dolgo Iza ni vzdržala na očetovem gradu. Preveč jo je razburjalo divjanje norega brata, ki je včasih po cele noči tulil kakor zver, da je odmevalo po vsem poslopju. Še pred koncem poletja se je Langerjeva rodbina vrnila na Pogance.

Uredili so si življenje tako, da je Iza le redkokdaj hodila po stopnicah. Cilika je prevzela gospodinske ključe in tekala z njimi — resno se zavedajoč svojega gospodinskega dostojanstva — po stopnicah gor in dol.

V družbi s staro Manico je Cilika prevzela tudi skrb za siromake in bolnike v vasi.

Nekoč — bilo je že pozno jeseni — sta nesli stari Oblakovki, ki je že dva meseca ležala na postelji, nekaj jedi in vina in spalno srajco, ki jo je Iza dala zanjo. Ko sta stopili v nizko kočo, je Cilika potisnila robček na nos: v kočici je vladal strašen vonj. Edino okence je bilo zaprto in muhe so brenčale po umazanem ležišču.

»Nekaj sva vam prinesli,« je rekla Manica in hitela izpraznjevati veliko košaro na klop poleg ležišča.

Starka ni odgovorila. S trdim, sovražnim pogledom se je po strani ozrla na Ciliko, ki je položila srajco starki na posteljo.

»Nu, ali vam je všeč?« je vprašala Manica in pokazala na srajco iz finega, tankega platna.

»Kaj mi nosiš to!« se je namesto zahvale zadržala starka. »Brez te cunje bi prav tako strohnela v grobu, kakor bom z njo!«

»Eh, Oblakova, ne bodite tako surovi! Zahvalite se gospodični, ki že dva meseca skrbi za vas!«

Zdajci se je starka oprla na komolec, se na pol dvignila v postelji in pokazala z iztegnjeno roko skozi okno na pogorišče, zaraslo z grmovjem. Iz starih kalnih oči je švignil na graščakovo hčerko pogled, poln sovraštva.

»Kaj? Glej tisto pogorišče! Moj ded je imel bogato kmetijo, pa mu je graščak Mindorf vse pobral, požgal in še deda zaprl v grajsko ječo, češ da se je tlaki upiral. Na dedovem svetu stoji vaš grad! In zdaj, ko mi grajska gospôda vrača od časa do časa kakšno drobtinico tega, kar je njen prednik ugrabil mojemu dedu — zdaj naj se ji za to še zahvaljujem! Prekleta sodrga gosposka! Ven!« je zapovedujoče iztegnila koščeno roko.

Plašno se je Cilika umaknila in zbežala iz koče. Manica za njo. Vsa razburjena je Cilika doma stekla po stopnicah v drugo nadstropje.

»Mamica Iza! Pomisli! Stara Oblakovka me je zapodila!« je planila v delovno sobo. Glas se ji je prelomil od razburjenja.

»Cili!« jo je opomnil oče.

Dekle se je ozrlo in zagledalo v naslonjaču pri mizi gosta.

»Oprostite,« se je priklonila, se zdrznila in skočila h gostu: »O! Stric grof! kako sem vesela, da vas Francozi niso ubili!« In krepek mu je stresla roko.

Bil je res grof Hohenwart, ki so ga bili Francozi po sklenjenem miru že pred meseci izpustili iz ječe, dasi ga je maršal Marmont obsodil na smrt. Smejal se je njeni vihri in dejal mežikaje:

»Pa si postala močno navdušena francoska državljanka, odkar se nisva videla.«

»Uh!« je zaničljivo našobila zajčjo ustnico.

»Nu, kaj pa sta imeli s staro Oblakovko?« se je zanimala Iza in potegnila Ciliko k sebi na nizek stolček poleg naslonjača.

»Oh, veš, tako je bilo,« je Cilika začela in opisala ves dogodek.

Globoko presunjena je Iza molče sklonila glavo... Da, da, to je bilo, to, kar ji je večno zapiralo pot do srca njenih tlačanov! Strašna krivica, v katero je bilo vključeno to ljudstvo že stoletja...

»Nesramna ženščina!« se je jezil Langer. »Vidiš, Iza! Saj sem ti že tolikokrat dejal, da je ves tvoj trud zaman. Teh ljudi si ne pridobiš, pa četudi bi jim razdelila polovico posestva.«

»Tako je. Čim več jim damo, tem več zahtevajo,« je prepričano pritegnil Hohenwart.

»Ker jim nikoli nočemo dati vsega, kar jim po pravici gre,« je mirno izjavila Iza.

»Iza!«

»Kaj pa naj bi jim po vašem mnenju dali, gospa Iza?« je s posmehom vprašal bivši glavar in se udobno zleknil v naslanjaču.

»Vse, kar so predniki ljudstva nekoč imeli, pa jim je vsiljeni jim fevdalni sistem vzel.«

»In to je?«

»Pravzaprav samo dvoje: zemlja in oblast.«

»Hudiča! To ni veliko! Hahaha!« se je zasmejal grof.

»Grof! Ali se spominjate razgovora, ki smo ga nekoč imeli pri baronu Zoisu? Ali še veste, kaj nam je pravil profesor Vodnik o starih Slovenih, prednikih našega ljudstva? Z mečem v roki so si osvojili to zemljo in doslej jih nihče ni mogel pregnati z nje. Torej je po vsej pravici ta zemlja njihova do današnjih časov.«

»Hm,« je v zadregi zagodrnjal bivši glavar.

»Kljub temu so izgubili svobodo,« je nadaljevala Iza. »Ne morda zato, ker bi ne bili dovolj hrabri, da bi jo branili. Ne. Zvijačni sosedje, frankovski Germani, so si naredili krinko vnetega krščanstva, razdvojili narod v dve stranki, v kristjane in pogane, in ga potem z lahkoto podjarmili, ko so razpalili v njem versko mržnjo.«

»Ampak Iza!« je protestiral Langer in se vrgel v naslanjač poleg žene, da je peresje zaškripalo pod težo njegovega obilnega telesa.

Lepa žena pa je resno pojasnila:

»To je zgodovinsko dejstvo, dragi Franc. Dandanes se ljudstvo tega dejstva ne zaveda več, kajti s svobodo so Slovenci izgubili svojo demokratično oblast. Prej so živeli kot enakovredni člani svojih zadrug. Volili so iz svoje srede starešine in vojvode, ki so vladali po ljudski volji. Zdaj pa so jim zavlado vsiljeni tujci, fevdalci — posvetni in cerkveni, ki so si lastili vso pravico do ljudi in zemlje. To je krivica, ki se je našemu ljudstvu zgodila. Te krivice pa se ljudstvo še vedno dobro zaveda. Dokler se ta krivica ne popravi, ljudstvo po vsej pravici sovraži svoje zatiralce. Odkrito vama povem: kadar se peljem skozi vas in čutim od vseh strani zaničljive, sovražne poglede naših tlačanov, ki jih ni mogoče podkupiti z nobeno dobroto — takrat mi vselej sili kri v obraz, tako globoko čutim, da je v našem nasilnem početju nekaj sramotnega, civiliziranega človeka nevrednega.«

»Ampak dovoli, Iza! To so vendar že revolucionarne jakobinske ideje!«

»A čista resnica, dragi gospod Langer,« je z nesramnim posmehom priznal grof. »Toda bati se nam je za sedaj še ni treba. Sicer nam je pred dvajsetimi leti res grozila nevihta iz Francije. Ampak ostalo je pri bliskavici za gorami. Nas pred takšno revolucijo ni strah. Saj nam je lanski ljudski upor proti Francozom na Dolenjskem dokazal, kako naše ljudstvo ljubi svojo cesarsko oblast — hahaha!«

V Izin blede, shujšani obraz je stopila živa rdečica sramu in jeze nad prijateljevim nesramnim posmehom.

»Grof! Sami najbolje veste, da je bilo ljudstvo k tistemu uporju zapeljano! Prepričana sem, da je marsikdo prav ob tem uporju izpregledal.« Glas se ji je potresel.

Langer je položil roko na ženino laket.

»Lepo te prosim, ne razburjaj se!«

Iza ga je živahno zavrnila:

»Pusti me; naj povem še tole: Dosti sem razmišljala o ponesrečenem uporju. Prišla sem do spoznanja, da je bila tista nesreča našemu ljudstvu potrebna.«

»Potrebna?« se je začudil Höhenwart.

»Da. Ljudstvo je izpregledalo in vrnilo se bo k samemu sebi.«

»Ne razumem, kaj mislite s tem: k samemu sebi —.«
»Nu, k tistemu pravcu, po katerem je hodilo že pred več kakor dve sto leti v svojih kmečkih puntih.«

»Za vraga! Če vas človek posluša, gospa Iza, bi ne verjel, da ima pred seboj — graščakinjo.«

»Graščakinjo, ki ima pod seboj tlačanke, kakršna je — stara Oblakovka, kajne? Hahaha!« se je Iza sproščeno zasmejala. Potem se je zresnila in dodala: »Nu, ohranila sem si svobodo duha, četudi sem svoj živ dan živela med vami, zakrknjenimi fevdalci. Vzgaljal me je pač oče, ki me je naučil ljubiti resnico in pravico. Zato vem, da ima stara Oblakovka — prav.«

Zdajci je planila kvišku Cili, ki je dotlej naslanjala glavo ob Izina kolena.

»Mamica Iza!«

»Pst! Dete, ti tega še ne razumeš!« jo je pomirila lepa mačeha in si pritisnila robček na usta, ker jo je napadel močan kašelj.

Langer se je podrgnil po široki bradi in dejal:

»Radoveden sem, kdaj se naveličaš tega svojega nehvaležnega ljudstva. Zase vem le toliko, da me je še vedno razočaralo.«

»Ker si vedno stal izven ljudstva, dragi Franc. Nikoli se nisi priznaval k njemu, nikoli se nisi čutil kot del ljudstva samega.«

»Nu, tudi jaz moram reči, da se za vaše ljudstvo nisem mogel nikoli ogreti,« se je oglasil Hohenwart.

»To je nekaj drugega, grof. Vi ste temu ljudstvu tujec. Vam ni bilo nikoli do pravic in do svobode ljudstva. Vam je šlo vedno le za to, da utrdite oblast vladajoče kaste fevdalcev in klerikov. Niste bili z ljudstvom, zato vaše delo ni moglo imeti trajnega uspeha.«

»Ne verjamem, da bi bila povezanost z ljudstvom pogoj za trajen uspeh.«

»In vendar se mi zdi, da je tako. Kdor je proti ljudstvu, je proti razvojnemu zakonu sveta; njegovo delo je že naprej obsojeno na neuspeh.«

»Ne bo držalo, draga gospa Iza. Poglejte Napoleona! Ali si morete misliti večjega sovražnika ljudstva, kakor je ta diktatorski vladar — samozvanec? Ljudstvo mu je bilo le odskočna deska, s katere se je vzel do absolutne oblasti. Izdal je ljudstvo. Zatrli je doslej že vse uspehe francoske revolucije. In vendar se mu kopiči uspeh na uspeh. Zavojeval je že pol Evrope. Zdaj se je celo poročil s cesarjevo hčerjo.«

Iz bledega obraza mlade poganške gospodinje so v vročem žaru notranjega razburjenja zasijale njene prelepe modre oči. Na licih sta zagoreli dve živordeči lisi.

»Prepričana sem, da prejme Napoleon nekoč plačilo za svoje izdajstvo nad ljudstvom. Ali se vam ne zdi, da stoji na vrhuncu svoje slave?«

»Nu, skoraj si ne morem misliti, kam naj bi se še više povzpел.«

»Tudi jaz si tega ne morem predstavljati. Zato mislim, da ne bo dolgo, ko bo njegove slave — konec. Vrhunec življenja je obenem preval življenjske poti — je rekel moj oče.«

»Hm!« se je oglasil Langer. »Zdi se mi, da bi se Evropa oddahnila, če bi se tvoja prerokba uresničila. Vsekakor je Napoleon človek izrednega duha, zavojevalec, ki nam bo dal še veliko opravka. Za sedaj nam še kar trdno stoji na tilnikih. Tudi tvoja pobožna želja, draga žena, ga še ne spravi tako hitro ob tla. Zdaj si se pa utrudila, Iza. Čas je, da greš zopet počivat,« je odločil. »Cili! Pelji mamico v spalnico in pokliči Manico, naj pride k njej in ji postreže. Za nas pa poskrbi, da pripravijo večerjo spodaj v jedilnici!« In skrbno je ogrnil ženi volneno ogrinjalo.

»Glejte, grof! Tako so me degradirali: iz gospodinje so me napravili za otroka pri hiši. Kar ubogati moram. Zbogom! Pozdravite Margret!« se je poslovila Iza in ob Cilini strani počasi z utrujenim korakom odšla.

Skozi vrata, ki so se zaprla za njo, se je čulo njeno suho pokašljevanje.

DEVETO POGLAVJE

Minilo je več kakor leto dni po nesrečnem uporu. Dež in sonce sta izbrisala zadnje sledove krvi z novomeških ulic in s pragov novomeških hiš. Naposled pa je sneg pokril nekaj razbitin, ki so še vedno ležale po trgu in ulicah. Življenje Novomeščanov se je polagoma vrnilo v stari tir. Mesto je dobilo zopet francosko posadko: četo lovcev in četo grenadirjev. Vojaki nove posadke so se prijetno razlikovali od prejšnjega italijanskega polka. Bili so Francozi, živahni, vendar lepega, prikupnega vedenja, skoraj sami kmečki sinovi. Hitro so se vživeli v rodbinah meščanov, se dvorljivo šalili z dekleti, prijazno igrali z otroki in radi pomagali gospodarjem pri kmečkem delu, saj je vsak meščan, bodisi trgovec, gostilničar ali rokodelec, imel zunaj mesta njive, travnike in vinograde.

Prišlo je v mesto tudi nekaj francoskih uradnikov in preustrojili so upravo. Okrožje, ki so ga imenovali distrikt, so razdelili na osem kantonov, vsak kanton je obsegal več občin.

Takoj po novem letu so nastavili za distriktnega načelnika — imenoval se je subdélégué ali podintendant, ker je bil podrejen intendantu grofu Farguesu v Ljubljani — barona Tauffererja, svaka barona Schweigerja z Otočca. Za novomeškega župana — »maire« so mu rekli Francozi — pa so predlagali Josipa Jelovška pl. Fichtenaua, ki je bil župan že pred prihodom Francozov. Imenovanje pa si je pridržal cesar Napoleon sam za vse maire. Pustili so Jelovšku tudi pošto, čeprav so jo takoj podržavili in ukazali, da naj imajo pismoonoše in postiljoni našive v francoskih barvah, na rokavih pa ploščice z napisom: »Pisna pošta iz ilirske pokrajine«.

»Kar čudno me presune, kadar vidim ta napis v domačem jeziku,« je pri stalnem omizju Rormanove gostilne rekel profesor Košiček. »Pod avstrijsko vlado takšnih napisov nismo videli.«

»Imena so se izpremenila, vladni način je ostal isti,« je modroval Papež. »Spet imajo plemiči prvo besedo v deželi. Guverner je vojvoda, intendant grof, podintendant baron, maire pa vitez. Odločajo Francozi vse sami. Meščanov sploh nič ne vprašajo. Boste videli, da bodo še občinski svet sami iz rokava stresli. Vse bi radi obrnili po svojem kopitu. Pa ne vem, če bo šlo.«

»Da, da,« mu je pritrdil mladi profesor. »V Franciji so drugačne razmere. Tam je revolucija temeljito pomedla stari režim in z lahkoto so potem uvedli nove smeri v upravi. Pri nas pa še nismo tako daleč.«

Rorman, ki je sedel poleg usnjarja, se je nagnil nad mizo in povedal s pritajenim glasom:

»Naš podintendant je strašno oblasten človek. Jelovšek bo kmalu za vsak krajcar izdatka posebej tekkel k baronu Tauffererju po dovoljenje.«

»Skoparijo, da je kaj,« se je oglasil Grm, — »samo da čimveč izvlečejo iz nas.«

»Tega bi ne mogel trditi,« je mirno dejal Košiček. »Meni so zvišali plačo na letnih devet sto frankov. Tega si pod Avstrijo niti sanjati ne bi upal.«

Vsi so ga pogledali, se spogledali in za nekaj trenutkov je nastal v sobi mučen molk. Drug drugemu niso prav zaupali.

»Zato so pa ukinili višje tri razrede in moramo fante pošiljati v Ljubljano, če hočemo, da se šolajo še dalje!« je Govekar pomagal Grmu iz zagate. »Ej, Francozi že gledajo, da zravnaajo svoje račune! Kar poglejte, kakšne davke nam nakladajo!«

»In kakšni se nam še obetajo!« je zategnil Grm in zavil oči proti stropu.

»Na okna in vrata — hahaha!« je pomagal Rorman.

»In na kočije in na hlapce in na dekle!« je zastokal Govekar.

»Na potratno stanovanje in življenje,« je suho pritaknil mladi profesor Košiček in posmehljivo pogledal debelega Govekarja in pretirano skrbno zlikanega Grma.

»Baje je maire pravil lekarnarju Žagarju, da je maršal Mar-mont izračunal, da bo potreboval letno osemnajst do devetnajst milijonov frankov za upravne in vojaške stroške v Iliriji — davkov pa je letos dobil le pet milijonov.«

»Ha!« je zamrmral Rorman. »Zdaj si naj pa kar vsak izračuna, koliko davka bo plačal prihodnje leto, da spravijo ta proračun v ravnotežje!«

»Preklete nam bodo še puščali kri!« je dopolnil Grm strupeno.

Papež ga je posmehljivo pogledal in dejal s poudarkom:

»Tebi je ne bodo mogli.«

»Zakaj ne?«

»Ker se v tvojih žilah pretaka žolč namesto krvi.«

»Ne bodi neslan! Pusti že vendar moj žolč pri miru!« je Grm zlovoljno zavrnil zbadljivca. »Premisli rajši, kako rešiš sina pred novačenjem.«

»Zakaj? Saj je sin meščana!«

»Po francoskem zakonu ga ne ščiti noben privilegij. Splošna vojaška obveznost — je Napoleonova iznajdba, haha!« se je zlobno režal Grm. »Tvoj sinko se je vrnil o pravem času, da ga ujamejo zdajle, ko tako pridno love novake.«

Papež je za trenutek prepadeno zastrmel vanj, pa se je hitro znašel. Pogled mu je ušel proti vratom posebne gostilniške sobe, v kateri je v poznih popoldanskih urah šivala in likala Rormanova »hišna« Metka. Že več kakor pol ure je slišal Papež iz te sobe glas svojega sina.

Vstal je in zamahnil z roko:

»Malenkost! Oženim ga, pa naj se Napoleon obriše pod nosom.«

»Ho! Pametna beseda, France!« je velikanska Rormanova šapa udarila po mizi, da so kozarci zažvenketali. »Najbolje bo, če se takoj lotiš posla...« je namignil proti sosedni sobi. Potem si je z razkrečenimi prsti popravil goste dolge kodre, ki so ob sencih postali zadnje leto močno sivi... Strah pred posledicami njegovega sodelovanja pri pripravah na upor je Rormanu pobelil lase.

»Saj se ga tudi bom,« je pritrdil Papež in stopil odločno proti vratom. Vendar je prej obzirno zaropotal s kljuko, kakor da bi se mu sprožila v roki, potem šele je previdno odprl vrata in vstopil... Njegova obzirnost je bila — nepotrebna.

Sin je stal — z rokami v žepu — pri oknu in molče gledal na zasneženo cesto. Metka pa je sedela ob drugem oknu in mirno krpala raztrgan gostilniški prt.

»Nu, ali sta se dogovorila?« je Papež vprašal kar naravnost.

Sunkoma se je sin okrenil.

»Dogovorila? Bil sem pri njeni materi v Ljubljani in vse sem se lepo dogovoril. Zdaj pa pridem sem — no, kar naj ti pove, kako sva se pa midva dogovorila! Jaz sem tega ‚dogovarjanja‘ sit!«

S trdimi koraki je stopil do nasprotnih vrat, ki so vodila v točilnico, jih urno odprl in odšel. S treskom so se vrata zaloputnila za njim.

»Kaj je?« je vprašal Papež in položil roko na dekletovo glavo.

Pogledala je kvišku k njemu in odgovorila tiho, vendar odločno:

»Prosila sem ga, naj si izbere drugo dekle.«

Sédel je na stol poleg nje.

»Drugo? — Ali — ali ga nimate radi?«

Sklonila je glavo.

»Da, rada ga imam.«

Lagati ni hotela.

»Nu, zakaj ga potem pošiljate proč? Oprostite, gospodična Metka, res vas ne razumem. Kot njegov oče imam vendar pravico do tega pojasnila.«

Zopet ga je pogledala in v njenih zlatorjavih očeh je bila silna muka. Rdeče ustne so se ji zatresle.

»Nimam več pravice, da postanem njegova žena.«

Skočil je kvišku, da je stol zaropotal po tleh. Potem je prekrizal roke na hrbtu in napravil nekaj trdih korakov po sobi. Nato se je vrnil.

»Ali se še vedno niste otresli te neumne misli! Če je on tako pameten, da ne vidi v vaši nesreči nobene krivde na vaši strani — kako da vi tako trdovratno teptate svoje in njegovo srce! Ali ne vidite, da s takšno trmo lahko priključete največjo nesrečo?« Povesila je pogled. Dvoje solz ji je kanilo v naročje.

Papež ji je položil roko na ramo.

»Metka! Bodite pametni! Pozabite to, kar je bilo! Ljubezen mojega sina vam bo pomagala preko vseh pomislekov.«

Zdajci je vstala, položila prtljago v košaro in si z roko obrisala solze, ki so se ji ulile po licih.

»Ne morem,« je izjavila tiho, a odločno, »vem, da bi me vedno preganjal strah pred morebitnimi očitki. Oprostite! Bolje je tako zanj in zame. Jaku sem povedala, da se vrnem v Ljubljano k mami. Pisala sem ji že. Ko me ne bo več videl, me bo pozabil in si izbral drugo nevesto.«

Glas se ji je potresel; šepetaje je pristavila: »Hvala vam, gospod Papež! Bili ste vedno dobri z menoj. Zbogom!«

Brž je odšla.

Drobni Papež je stal in gledal na vrata, ki so se zaprla za dekletom. Potem se je z globokim vzdihom okrenil in stopil k oknu, pred katerim je prej stal sin. Torej — nič. Priznati si je moral, da se je čutil globoko razočaranega. Ko mu je sin pred letom dni ob odhodu v Ljubljano govoril o svoji ponesrečeni snubitvi in svojem trdnem upu, da si dekle vendarle osvoji, se je on, stari Papež, že kar vživel v prijetne sanje o lepem življenju, ki ga bo mladi par zanesel v njegov dom. Sinova izvoljenka mu je bila močno po srcu. Res je bila revna kakor cerkvena miš. A nevestine dote Papeževa hiša ni potrebovala. Bolj pridnega, spretnega, pametnega in značajnega dekleta pa ni poznal. In nekaj mehko pristrčnega je bilo v tej mični Metki. Žal, da je imela napako: neuklonljivo trmo, ki se je globoko zakoreninila poleg njenega poštepanega deklinškega ponosa.

Saj je dekle razumel: prej samozavestna v svoji deklinški nedotaknjenosti, jo je zversko posilstvo popolnoma strlo. Ampak — kako bo Jak prenesel njeno izgubo?

Papež se je močno zaskrbljen vrnil med svojo družbo. Večerjal je tam in se šele pozno na večer vračal po sneženi gazi domov. Ko je križal Uskoško ulico in se bližal vrtu za Lukmanovo gostilno, je čul iz gostilne petje in razgrajanje. Za trenutek se je ustavil. Zdelo se mu je, da je med razgrajči zaslišal sinov glas. Potem je zamahnil z roko in nadaljeval pot. Saj sin ni nikoli zahajal v Lukmanovo gostilno. Lukman — bivši oskrbnik mokronoške graščine — je veljal v mestu še vedno za tujca. Tako je bilo pač vedno: prišel je človek od nekod, se slučajno ali namerno naselil mednje in poprijel za delo. Nekaj let so ga gledali od strani kot »pritepenca«. Tisti, ki jim je delal konkurenco v obrti, so ga nekaj časa napadali z besnim sovraštvom in ga poizkušali izgrizti iz mesta. Marsikdo je izgubil pogum in se zopet izselil, pljuvaje na domišljavo »purgarsko« svojat. Drugi, vztrajnejši, so si pridobili odjemalce, prijatelje, zaščitnike, kupili so si v mestu hišo, posestvo, si priborili meščanstvo in bili čez dvajset, trideset let — domačini. Da, tako je bilo povprečno z vsemi rodbinami. Tako so prišli v mesto skoraj vsi sedanji meščani ali njihovi predniki: Papež, Grm, Govekar, Rorman, Škrem, Jakomini, Langer, Pleško, Jelovšek, Lužar, Pober, Nachtigall, Kuthiaro, Krašovec, Mahorčič, Praunsseis, Rozman, Kalčič, Kastelic in drugi, vsi so med prejšnjimi domačini veljali nekoč za priseljence, za tujce. Tako je tudi z Lukmannom. Zdaj se še lovi. Na hrani ima francoske oficirje in nekaj uradništva.

Domačini so pri njem še redki gostje ... On, France Papež, še ni prestopil tistega praga.

Prestopil pa ga je njegov sin. Ko je Jak ves obupan taval proti domu, ga je zvalilo razgrajanje, vpitje in petje pijancev. Bilo mu je pri srcu, da bi tudi sam kričal, razgrajal, pil in pel. In — zavil je v gostilno.

Odprl je vrata v točilnico. Petrolejka pod stropom je slabo razsvetljevala sobo, polno dima in razgretih obrazov. Po večini je sedelo pri mizah moštvo francoske posadke, lovci in grenadirji. Tam v kotu blizu tople peči so sedeli pri dveh mizah domačini: pri eni kmetje, ki so svoj tržni izkupiček nalagali v vino, pri drugi je opazil Jak človeka, katerega navzočnost mu je v navalu besnega sovraštva pognala v glavo vroč val krvi: agenta Grošla, ki se je bil preselil v Luckmanovo gostilno, odkar so mu v Rormanovi zaradi Metke postala tla prevroča.

Ko se je Grošlov pijani pogled srečal s sovražno srščim pogledom mladega Papeža, je izdajalec vztrepetal od glave do peta in bil je namah trezen. Ampak s prirojeno nesramnostjo je zatrl v sebi strah, segel po kozarcu in ga dvignil:

»Na zdravje, mladi gospod Papež!«

Za trenutek je Jak otrdel. Molče je z žarečim pogledom prebadal prihuljeno zver. Zdelo se je, da se zakadi v nesramneža in ga pobije s pestmi. A obvladal se je, stisnil obrvi in stopil mimo njega k drugi mizi, pri kateri je sedelo nekaj tovarišev iz uporniških dni: kmet Šetina iz Gotne vasi, mizar Oblak s Poganc in dva poganška podložnika, stari Jernejec in mladi Mišjakov Dreja.

»Semkaj sedi, Jak!« je pozval Šetina. Prijel je majoliko, se nagnil k Jaku in mu prišepnil: »Puntarji vkup!« Pomežiknil je in izpil vino na dušek. »Bokal vina in dve čaši!« je zaklical natakari, ki je postavila na sosedno mizo pred Grošlja pladenj z večerjo.

Natakarica Lojza, načičkana ženščina okroglih udov, razgaljenih ramen, bujnih prsi in rdečih lic, v mastno se svetlikajočih temnih kodrih nekaj živobarvnih izzivajočih pentljic, vsa pokrita s cenenim lišpom, je pristopila z zvedavim pogledom na novega, mladega gosta, sina bogataša Papeža.

»Kaj zijaš!« jo je nahrulil Šetina. »Vina prinesi!«

Deklina se je odzibala z jeznim pogledom na nestrpnega kmeta. S praga se je še enkrat ozrla na mladega, zalega meščana.

Grošl, ki je opazil njen pogled, se je nestrpno zasmejal:

»Hehehe! Všeč ste ji, gospod Papež!«

Jak Papež se je zganil, a se ni ozrl. Šetina pa je osovraženega agenta brž okrcnil:

»Ne budali, golazen strupenal!«

Pijanega Grošla je še gnala zlobnost:

»Morda se vam posreči, da zasedete mesto v Ljubljano prestavljenega adjutanta? Lepa Lojza je zdaj prosta.«

Bilo je več, kakor je mogel Jak prenesti. Da se je izdajalec, ki je Metko pahnil v nesrečo, drznil omeniti dekletovega skrunilca — in to z očitvidno zlobno naslodo — bi bilo tudi manj občutljivega fanta spravilo iz ravnotežja. Preden so se prisotni zavedeli, kaj se godi, se je Grošl s krvavim obrazom pobral s tal, kamor ga je bila treščila Jakova klofuta. Krožnik, ki ga je bil v padcu zbil z mize, se mu je prevadil s hrbta, s tilnika se mu je cedila razmazana jed.

Natakarica, ki se je vrnila z vinom, se je glasno zakrohotala:

»Hahaha! Kdor išče, ta najde.«

Postavila je vino in čaše na mizo pred Šetino in se nasmehnila mlademu Papežu, ki je ves blede od gneva — zopet sedel na svoj prostor.

»Kar si dobil, si pošteno zaslužil, prekleti podrepanik izdajalski!« se je Šetina obregnil ob agenta, ki se je trudil, da si obriše kri, ki mu je lila iz nosa. »Če bi te jaz, bi ti razbil črepinjo. Kakor strupeno kačo bi te strl!«

»Ha! Nič vas ne bi bilo škoda!« je pritegnila Lojza in pozvala grešnika: »Pojdite z menoj, da vam zlijem škaf vode za vrat!«

Krohote gostov je spremil odhajajočega agenta, tresočega se v onemoglem besu.

»Živel Jak! Dobro si ga pobožal,« je Šetina napil mlademu gostu, mu navdušeno pokimal in izpil čašo rdečega dolenjca.

Jak je prijel polno čašo in zvrnil vino v grlo. Šetina mu je iznova natočil.

»Kar odleglo mi je, ko si potipal volkodlaka. Na zdravje, Jak!« mu je napil Jernejec, koščen, v kmetiškem delu zgaran možic.

Zopet je Jak izpil polno čašo na dušek. Šetina mu je hitel natakati in od sonca ožgana lica so mlademu kmetu žarela v veselju.

»Dobro si ga čehnil. Bog te živi, Jak!« je še Oblak dvignil svoj kozarec.

In zopet je Jak pil.

»Veš kaj, Jak, kar žal mi je po tistih časih, ko smo bili skupaj v hosti,« je Šetina pritajeno povedal.

»Meni tudi,« se je brž oglasil mladi Dreja.

»Da, da. Le škoda, da smo ga tako polomili,« je zamišljeno zašepetal Jernejec.

Jak je temno pogledal drugega za drugim.

»Škoda, da smo se tistega dela sploh kdaj lotili,« je dejal trdo in glasno.

»Res je,« mu je pritrdil Šetina. »Bili smo slepo orodje v rokah naših gosposkih zatiralcev.«

»Gosposkih in duhovskih —« je pristavil Jak, »— ki so nas v odločilnem trenutku nesramno pustili na cedilu.«

»Eh,« je zamahnil Šetina. »Prav se nam je godilo. Zakaj smo bili takšni bedaki, da smo se hoteli puliti za pravice naše gospôde! Mar bi mislili na svoje lastne...«

Mizar Oblak mu je brž pritrdil: »Res smo bili bedaki, posebno še tiste čase, ko smo hodili z Langerjem po prašnih cestah brenclje sekat in prah kosit...«

Utihnil je, ker se je vrnila natakara, da pobere Grošlov kastorec, ki je ležal na tleh. Z izzivajočim smehom se je deklina zamotovilila okrog mladega Papeža in se sklonila za klobukom. Iz globokega izreza pod golimi rameni in vratom se je prevalilo dvoje golih dojk. Od sosedne mize, kjer so sedeli vojaki, je zadonel prešeren krohot. Stari Jernejec je dregnil deklino v napeto debelo zadnjico in zaničljivo siknil skozi škrbaste zobe:

»Svinja!«

Jak se je s kalnimi očmi ozrl po ženski, ki je vstala in si z narejeno sramežljivostjo zakrila golo belo nadržje s črnim kastorcem ter odbežala iz sobe. Mladi Papež je prijel za čašo in jo zopet izpraznil na dušek. Soba se je že zibala okrog njega. Skozi oblak dima, ki se je valil po sobi, je opazil prihuljeno, sključeno Grošlovo postavo, ki se je ob zidu približala mizi, kjer so sedeli francoski vojaki. Nekaj jim je vneto razlagal in pokazal proti mizi, kjer je sedel Jak. Nato je agent odšel iz sobe, takoj za njim pa štirje vojaki. Jaku se je zdelo, da so se vsi ozrli vanj.

»Pazite se, gospod Papež, ta hudič vas je na muho vzel!« mu je mimogrede prišepetala natakara in se ozrla za odhajajočimi.

Jak je skomignil z rameni. Plačal je, izpil svoje vino in hotel oditi. Čutil je, da ima pijače že več ko dovolj.

»Počakaj vendar! Saj pojdemo tudi mi,« ga je zadržal Šetina in mu iznova nalil vina.

Jak se je vdal. Toda kmalu mu je glava klonila na prsi. Nekajkrat se je še zdrnil, potem je položil lakti na mizo, naslonil težko glavo nanje in trdno zaspal.

Prebudilo ga je čofotanje z vodo. Odprl je oči in se začudeno ozrl po — tuji sobi. Tam pri umivalniku poleg vrat je stala na pol oblečena ženska in se umivala — natarica Lojza. Z debelimi, klobasasto zažetimi rokami si je pljuskala vodo v obraz.

V trenutku je Jak skočil s postelje in se s stisnjenimi pestmi zaletel proti njej.

»Ti! Ti! ... Svinja!«

Okrenila je svoj mokri obraz proti njemu.

»O! ... Oh, ljubček! Ali je to tvoja zahvala, da sem te sinoči skrila in rešila, ko so te hoteli ujeti med novake?«

Povesil je roko, ki jo je bil dvignil nad vlačugo.

»Lažeš!«

»Tako? Nu, potem pojdi in vprašaj, kam je izginil tvoj sinočni sopivec, Mišjakov Dreja! Kakor on, bi bil izginil z njimi vred ti. Pred eno uro so jih v jutranjem mraku gnali po trgu proti Ljubljani — okrog dvajset mladih novakov.«

Umaknil je sršči pogled in ga zapičil v tla. Potem je izpod čela sovražno premeril vsiljivo priležnico. Gnus ga je stresel od glave do pete. Obrnil se je, poiskal svojo obleko in se oblekel. Ne da bi še pogledal žensčino, si je poveznil kastorec na glavo in odšel.

Ko je iz dekletove tople kamre stopil v mrzlo vežo, se je od dolge mize, pri kateri so se ob sejmskih dneh gostili sejmarji, dvignil droban človek ...

»Oče!«

Od sramu in togote so mu stopile potne srage na čelo.

S klopi ob zidu se je oglasil znan meketajoč smeh:

»Hehehe! Ali vam nisem rekel, da vašega sina niso odpeljali, da ga boste videli, če pojedete z menoj? Hehehe! Samo meni se mora zahvaliti, da ne stopa zdajle uklenjen proti Ljubljani.«

Slaba bi predla podlemu lažnivcu, če bi oče ne prestregel razjarjenega sina. Kakor podlasica je Grošl smuknil skozi vrata in jo ubral po trgu navzgor. Z zlobnim nasmehom je razmišljal po poti: k Rormanu grem, k lepi Metki, naj velja, kar hoče. Poplašam jo za njeno nekdanje predrzno vedenje proti meni. Hehe! Dekleta bo

zanimalo, kje je njen ljubček sinoči prenočeval. Saj vem, da je sama kriva, če je dečko padel najslabši novomeški vlačugi v naročje. Sta že imela kakšen ljubezenski prepirček med seboj. Ali jo bo zbolelo! Hehe! Večjega veselja bi si ne mogel privoščiti...

Oba Papeža, oče in sin, pa sta se molče napotila v nasprotno smer. Kakor da sta se dogovorila, konec trga nista obrnila korakov proti Ulici sv. Jurija, ampak zavila v ulico Pri mesnicah in od tod naravnost na Loko, kjer ob tem zimskem jutru ni bilo žive duše, da bi ju motila. Zmrzli sneg jima je škripal pod nogami, ko sta drug za drugim korakala po ozki gazi ob Krki navzgor: oče naprej, sin za njim.

Ob vzhajajočem soncu se je iskriilo ivje na grmovju in na drevju. V Krki se je bleščal sončni odsev kakor zlata cesta. Ob bregu se je delala na vodi tanka plast ledu. Mehke snežne blazine so se lesketale po skalovju nad bregom. France Papež se je ustavil in s pogledom objel lepoto zimskega jutra.

»Kako čudovito lep je svet!« je rekel.

»In kako poln grdobije!« je s temnim pogledom predse dostavil sin. Lepote ni hotel videti.

»Tudi grdobija je potrebna človeštvu,« se je nasmehnil oče, »kar je življenju v naravi gnoj, brez katerega ničesar ne uspeva, to je našemu notranjemu življenju grdobija, žalost, gnus, ki se te dotakne. Ob takem doživetju spoznaš vrednost dobrote in lepote in se z novimi močmi zaženeš, da jih dosežeš. Le tako notranje rasteš.«

Sin je nekoliko presenečen pogledal očeta. Potem je zaničljivo skomignil z rameni, češ: Kar govori in modruj! Vse tvoje govorice ne izbriše moje nesreče.

Obrnila sta se in se molče vračala po isti poti.

Zdajci je Jak, ki je stopal spredaj, obstal in z roko zadržal očeta. Stala sta za grmom na ovinku, ko je — ne da bi ju opazila — prihitela od mostu navzdol Metka in naglo zavila po gazi proti zasneženemu perišču. Preden sta se oče in sin zavedela, kaj se godi, je dekle — izginilo v bleščeči se vodi...

Za trenutek sta okamenela, potem sta se zagnala po stezi, odklopila čoln, privezan na perišče, skočila vanj in že sta z vso močjo udarjala z vesli po vodi. A zaman sta s pogledi prodirala v strašno globino.

»Tukaj je! Tukaj! ... Tukaj!« jima je nekdo kričal z mostu in kazal z iztegnjeno roko pod most.

Res je tam za nekaj trenutkov zamotovila roka vrh gladine. Pognala sta čoln na tisti kraj. Nekaj svetlega je plavalo v temnozeleni globini. Jak je strgal zimsko suknjo s sebe, da ga ne bi ovirala, in že se je potopil v ledenomrzlo vodo.

Papežu se je zdelo, da ga celo večnost ni bilo nazaj. In vendar se je že nekaj trenutkov pozneje pojavil nad vodo in privlekel Metko za roko s seboj. Ko je zajel sapo, je pograbil onesveščeno dekle za lase, da je ostala njena glava nad vodo, in bil je v nekaj sunkih pri čolnu ter se prijel zanj.

»Kar veslajte do stopnic!« je velel očetu ves zasopel.

Vsa sosesčina je bila že na mostu in več ljudi jim je priteklo na stopnice poleg mostu naproti. Zanesli so Metko v mitnico, jo položili na klop in Papež in mitničar sta se trudila, da jo obudita z umetnim dihanjem.

»Morda ne delata prav? Zakaj ne pride zdravnik?« je obupoval Jak.

»Saj že gre!« se je oglasila mitničarjeva žena od okna.

Res je takoj nato stopil doktor Pober skozi nizka vrata.

»Prav, prav! Kar nadaljujta!« je pohvalil oba samaritana.

Jaku se je zdelo, da je zdravnik mnogo prepočasi slačil kožuh. Nestrpno mu ga je iztrgal iz rok in ga vrgel na stol.

»Ali še živi?« ga je vprašal s tolikšnim strahom v glasu, da ga je zdravnik, ki se je sklonil nad utopljenko, začudeno pogledal in odgovoril:

»Upajmo, da se nam posreči jo obuditi. Ljudje, zdaj pa kar ven! Dovolj nas je, da storimo, kar je potreba,« je odločno naglal radovedneže iz mitnice. »Vi pa stojte pri peči, mladi mož, da se ogrejete,« je zapovedal Jaku.

Slušali so ga vsi. A zunaj pred mitnico so še postali in premlevali dogodek. Takrat je z vozom pridirjal po mostu poganski oskrbnik Belingar, ustavil konja in vprašal zbrane meščane, kaj se je zgodilo. Povedali so mu.

»Ali ste poklicali zdravnika?«

»Smo. Saj je notri.«

Belingar je skočil z voza in prosil najbližjega meščana:

»Prosim, držite mi konja! Tudi jaz sem prišel po zdravnika.«

Stopil je v mitnico in se kmalu vrnil v spremstvu doktorja Poberja. Iz množice, ki je stala pred mitnico, se je prerila do voza stara Gričarica, prijateljica pokojne Marjete Gosarke.

»Gospod doktor! Kaj je z dekletom?«

Zdravnik, ki mu je bila stara zeliščarica dobra znanka, se je nasmehnil in pokimal:

»Živi.« Zlezel je na voz in Belingar je pogнал konja, da na trgu obrne.

Iz mitnice je stopil Papež in zaklical, da so čuli vsi, ki so stali naokrog:

»Gričarica! Prosim, stopite k Rormanovim po topla oblačila, da se dekle preobleče! Pa povejte, da je ne bo nazaj, ker jo odpeljemo k nam in ostane kar pri nas! Rešili smo jo zase,« je pristavil s svojim značilnim hudomušnim mežikanjem in odšel proti domu, da prinese za sina suho obleko in perilo in naroči ženi, naj pripravi toplo posteljo. Na ovinku je srečal poganški voz in zamahnil je doktorju z veselim smehom.

Doktor Pober je ves zamišljen odzdravil... Da, tu je šla smrt tik mimo mladega življenja, a tam na Pogancah je drugače. Tam bo trda borba z njo! Vse kaže, da je mlada gospa Langerjeva podedovala staro rodbinsko bolezen. Sicer jo taji in skriva... »Ampak mene, zdravnika, ne bo preslepila. Najraje bi govoril z Langerjem. A kaj, ko mi je prepovedala, ker se boji, da se ne bi razburil. Mož res ni v dobri koži. Temeljito si je pokvaril srce,« je razmišljal zdravnik po poti.

Na Pogance so se vselili hudi časi. Prehlad, ki si ga je Iza nakopala ob nastopu mraza, se je izprevrgel v pljučnico.

»Pljučnica tu, pljučnica tam,« je godrnjal doktor Pober proti Manici, ki se skoraj ni ganila od svoje ljubljenske.

»Ali ima Metka tudi pljučnico?« je vprašala starka.

»Seveda, kopel v Krki ob takšnem letnem času ne more biti nekaznovana.«

Toda medtem ko je Metka svojo bolezen s pomočjo in nego skrbne Jakove mame kmalu premagala, je poganška graščakinja ležala še tedne in tedne — saj se je že drugič v življenju borila s pljučnico.

»Ko ozdraviš, pojdemo zopet na Stari Grad, da se boš kopala v toplicah in se temeljito pozdravila,« jo je tolažil mož.

Res je naposled spet vstala. Toda zdravje se ni hotelo vrniti. Zdravnik je bil stalen gost pri Langerjevih. Izina lica pa so ostala vdrta in zelenkasto bleđa.

Toplega pomladnega dne so se odpravili na Stari Grad. Vožnja skozi prekrasno pomladno zelenje in cvetje je Izo izprva neizmerno poživela. Z očmi je žejno pila lepoto dolenjske pomladi. Globoko

v blazine pogreznjena je s pogledom spremljala svežezeleno gričevje, vasice, polja in travnike, ki so se pomikali mimo okna njene kočije.

Ko so dospeli na Stari grad, pa je bila močno utrujena. Nekaj dni je ležala, potem so jo začeli voziti v toplice. A Iza ni vzdružala več niti tople kopeli niti sonca. Kopel jo je dušila, sonce ji je povzročalo bolečine v glavi. Vrnili so se prav kmalu na Pogance.

Nato je obležala. Ni mogla več vstajati. Bili so dnevi, ko ni smel nihče k njej razen stare Manice, ki ji je stregla. Kadar je bila Iza boljša, si je želela videti svojega otroka. Samo videti. Prinesli so lepo dekletce v Izino spalnico, ampak k postelji otrok ni smel. Kako rada bi bila Iza milovala krasnega otročička! Le enkrat še si ga je želela držati v rokah, stisniti toplo mehko telesce k sebi, poljubiti napeta rožna ličeca, pogladiti zlate kodrčke in čutiti z vsem svojim bitjem: To je moje! Moje!

A bala se je, da otrok ne naleze bolezní, in nikoli se ga ni dotaknila, da si jo je od hrepenenja bolelo srce. Kakar koli so potem otroka zopet odnesli iz sobe, jo je obšel strah: Morda ga vidim zadnjikrat... In skrivaj je jokala v blazine.

Nekega dne, ko je Langer tožil o pritisku, ki ga je večkrat čutil na srce, pa je Izo pretresla misel: Jaz umrem prav kmalu, on pa tudi najbrž ne bo dolgo živel — kaj bo potem z mojim otrokom? Spomnila se je, da je Langer, preden je šel z brambovci od doma, napravil oporoko in določil, da v primeru njegove in ženine smrti prevzame skrb za vse tri otroke njegov svak Klassenau, graščak v Boštanju ob Savi.

»Potem pride tudi moja Florica v roke tisti brezvestni ženski — Klotildi!« se je ustrašila Iza.

Odslej je mnogo razmišljala o tem, kako naj to prepreči. Naprositi moža, da izpremeni oporoko, ni mogla — saj mu ni hotela priznati, da jo njegova srčna bolezen resnično skrbi. Sklenila je, da sama napravi oporoko in z njo zavaruje vsaj svoj del premoženja pred grabežljivimi rokami sorodnikov Langerjeve prve žene. Predvsem mora rešiti svojega lastnega otroka pred tistimi ljudmi...

Nekega jutra v začetku avgusta se je počutila prav slabo. Pretekla noč, s strašnim napadom, ji je izčrpala vse moči. Ležala je na belih blazinah, voščeno blede, zaprtih oči. Langer, ki je tiho vstopil, da ji želi dobro jutro, se je ustrašil. Proti volji mu je ušel vzkrík groze:

»Iza!«

Zganila se je in široko odprla velike, vročično svetle oči. Nasmehnila se mu je, ko je pristopil in ji poljubil shujšano zelenkastobledo ročico.

»Franc!«

Njen glas je bil tanko piskajoč, tuj. Nekaj časa ga je molče gledala. Dihala je naglo. Potem je dejala tiho, komaj razločno:

»Franc, prosim, poklič! oskrbnika Belingarja — za pričo! Rada bi napravila — svojo — oporoko...«

Langerjevo obličje se je strahovito izpremenilo. Prisrčen nasmeš je otrdel v spačeno krinko največje groze. Vsa kri mu je izginila z obraza. Bled kakor mrlič je zajecjal:

»Op - p - poroko!«

Kri mu je šumela v glavi. V trenutku je postal ves rdeč in potan... Bog! O, bog! Ali je res tako bolna?... Smrt?... Konec?... Ne, ne! Njegova lepa, dobra, pametna žena!... Ne, saj ni mogoče!

Toda njene prelepe, velike, modre oči so ga gledale resno, proseče. Zdajci so se zalile s solzami... Razburjati je ne smel! Mora ji izpolniti željo...

Čutil je, kako se je pričel ves tresti. Roke, noge — celo drobovje se je treslo v njem.

»Iza! Ljubica! Saj ti izpolnim željo. Toda ne smeš se po nepotrebnem razburjati! Saj kmalu ozdraviš! V Ljubljano pojdem po doktorja Jevnikarja. On te gotovo ozdravi. Najboljši zdravnik je in rad te ima kakor lastno hčerko. Ali ti bo prav, če ga pripeljem?«

Pokimala je. Dvoje solz se ji je utrnilo iz velikih, temno obrobjenih oči.

»Mirna bodi! Takoj napišem, kar želiš. Grem po papir.«

Opotekel se je iz njene sobe. Zunaj ga je slišala zvoniti. Nekaj je naročal staremu Andreju. Potem je slišala, kako je s čudno drsajočimi koraki odhajal po hodniku proti delovni sobi, da prinese papir.

Vrnil se je skozi njen budoar. Istočasno je s hodnika po kratkem trkanju vstopil oskrbnik Belingar. Z globokim poklonom in prestrašeno razprtimi očmi je obstal pri vratih. Za njim je tiho vstopil stari Andrej, plašno pogledal gospodarico, prijel mizico, ki je stala poleg okna, in jo prenesel k postelji. Zraven je postavil stol, vzel z lžine pisalne mize tintnik in gosje pero, postavil oboje

na mizico in odšel s poklonom in dolgim, solznim pogledom na gospodarico.

Langerju so klecala kolena, ko je pristopil in položil papir na mizico. Peresje v stolu je zaškripalo, ko se je težko spustil nanj. S tresočo se roko je prijel za gosje pero in ga omočil. Pogledal je ženo — krčevit ihtljaj se mu je izvil iz zadržanega grla. V prsih je čutil silno bolečino.

Iza pa je mirno uprla vanj oči in narekovala:

»Jaz, Izabela Aurora Langer, rojena Pleško pl. Breckerfeld — a! — aaa!« se ji je izvil strašen krik iz grla... Langer se je bil pred njenimi očmi brez glasu zvrnil s stola!

Belingar je priskočil in se trudil, da dvigne težko gospodarjevo telo. Toda — Langerjeva glava z mrtvaško bledim obrazom in osteklenelimi očmi je brezmočno omahnila.

»Mrtev! ... Mrtev! ...« je z grozo v očeh zašepetala Iza.

Belingar je počasi izpustil gospodarjevo truplo na preprogo, skočil k zvoncu in pozvonil na vso moč. Pritekla je služinčad, z njo vred Langerjevi otroci. Jokaje se je Cili vrgla preko očeta. Franci, ki je šele pred dvema dnevoma prišel domov, je obstal pri vratih kakor ukopan... Nikakor ni mogel razumeti strahote, ki jo je videl: Štirje izmed slug so dvignili očetovo truplo in ga skozi materin budoar in delovno sobo zanesli v njegovo spalnico. Molče je krenil mladenič za njimi. Cili pa je glasno hlipala ob Izini postelji, dokler je ni Manica dvignila in odvedla iz sobe.

Nekdo je dirjal z vozom po zdravnika.

Doktor Pober je prišel, a ni mogel ugotoviti drugega kakor — smrt.

»Saj so pravili, da je na srcu bolan, ampak, da ga bo tako hitro pobralo, tega si nisem mislil,« je stari Jernejec rekel Oblaku, ko je še tistega dne sedel na deskah v mizarjevi delavnici.

Oblak je odložil oblič, zavrtel vijak in vzel desko iz skobelnika. Prikimal je in ugotovil:

»Da, da. Pred smrtjo smo vsi enaki, graščaki in tlačani. To tolažbo vsaj imamo.«

»Hm. Kako pa misliš — kaj bo zdaj z našo tlako? Treba bo na graščinskih njivah krompir izkopavati —.«

Staremu Jernejcu je zastal glas, tako grdo ga je pogledal mizar.

»Kaj pa nas brigajo graščinske njive! Graščinski naj svoj krompir kar sami pobirajo. Francozi so tlako odpravili — kaj nam mar, če si naša gospoda francoske razglase po svoje tolmači.«

Stari Jernejec je prikimal. Mizar pa je nadaljeval:

»Razglas pravi: Robote strogo osebnega značaja so odpravljene brez odškodnine. No, ali ni jasno, da nam ni treba robotati?«

»Že. Ampak tam govori tudi o nekih pravicah, ki so odkupljive.«

»To so pa takšne pravice, ki izhajajo iz nekdanje prepustitve zemljišč. Takšnih pravic pa pri nas sploh ni, ker so bila vsa zemljišča, ki jih imajo ali so jih imeli graščaki, našim pradedom s silo vzeta.«

»Jej — ne vem, če niso graščaki tega že pozabili?...«

»Jih bomo že spomnili! Glavno je, da so Francozi podložništvo popolnoma ukinili. Zdaj bodo naši nekdanji gospodje stali vštric nas pred sodnikom. Temu pravijo Francozi enakost.«

»Da, da. Samo — kdo bo pa zdaj na graščinskih njivah delal?«

»To naj vas pa nič ne skrbi, oče Jernejec! Če bodo hoteli imeti njive obdelane, si bodo že najeli toliko dninarjev, da bo vse opravljeno.«

»No, saj! Mislil sem samo... Gospa so bili dobri z menoj — poslali so mi nekaj moke in kos slanine —.«

»In za to mislite svojo pravico prodati? Prekleto ste poceni! Jaz pa sem gospodi takole sporočil, ko me je prišel hlapec vabit na mlačvo: Na tlako naj me nikoli več ne vabi, ker me ne bo. Če pa mislijo, da sem jim za dobrote, ki so mi jih že izkazali, kaj dolžan, naj mi najprej vrnejo vso zemljo, ki so jo mojemu dedu vzeli, potem pa priložijo račun za tisto, kar so mi dali — prav rad jim ga poravnam.«

»Ti si pa tič!«

»Kaj — tič! Mar ni pravica na moji strani? Ali sem jaz kriv, da sem siromak? Ni dovolj, da so nas okradli, še svojega življenja nam ne puste živeti.«

»Jure!« se je iz temnega kota, kjer je dojila svoje tretje dete, oglasila njegova žena. »Zdaj pač ne smeš biti več tako trd do graščinskih, ko bo gospa sama gospodarila. Čeprav je gospoda vseh muh polna in nas tlači, kjer more, vendar se mi zdi, da smo to žensko krivično sodili. Je pač bela vrana med gospodo. Pomisli, rešila ti je pred dvema letoma življenje z lastno smrtno nevar-

nostjo! In če ne bi stalno skrbela za naše otroke, bi lahko že vsi trije od lakote pomrli.«

Mož je pritrdil novo desko v skobelnik in prijel za oblič. Na pol se je okrenil, ko ga je nastavil, in dejal po kratkem molku:

»Če so mi rešili življenje, to jim še ne daje pravice, da bi me silili na tlako. Gospa — o tem sem prepričan — nas sploh ne bo pritiskala k tlačanskemu delu, kakor nas je njen mož. Bolje jo poznam kakor ti. Še vsako delo, četudi bi ga moral opraviti na račun tlake, mi je pošteno plačala. Če ne z denarjem, pa z blagom. Za tole krsto mi je poslala les, zraven pa za okras toliko denarja, da bi zadostoval za pet krst.«

»Z - z - zek! Z - z - zek!« je zapel oblič preko deske, name-njene Langerjevi krsti. Oblanje je letelo na vse strani. Po delavnici se je širil prijeten vonj po novem lesu. Ko je za trenutek prenehal ropot, se je oglasil starec:

»Dobra je Langerca, kar je res, je res. Takšnih graščakinj je malo ali nič tod okrog. Ne bo nam preveč hudega pod njo.«

»Hudega? Dokler smo bili komu podložni, nam je bilo hudo — pa najsi bi nam bila gospodarila sama dobrota.«

»Hm. Bojim se le, da Langerca ne bo dolgo gospodarila. Pre-hudo je bolna — pravijo.«

Jure Oblak je prikimal:

»Bolna, da. Kdo ve, kakšnega hudiča dobimo potem na grad!«

In z jezo, kakor da ima bodočega graščaka pod seboj, je Jure z obličem obdeloval desko. Nekaj časa se je slišalo v delav-nici le rezko brenčanje obliča. Potem je izpregovorila mlada Oblakovka:

»Ali misliš, da dobimo potem druge ljudi na grad?«

Mož je v začudenju ustavil oblič:

»Menda ne pričakuješ, da bi sedemnajstletni mladi gospodič prevzel gospodarstvo?«

Žena je odtegnila otroku dojko in si jo malomarno potlačila v ne preveč čist ošpetelj.

»Ne, samo tako sem mislila — če — če bodo drugi ostali na gradu...«

»Kdo?«

»Nu, služinčad.«

Nekaj je bilo v njenem hripavo prelomljenem glasu, da jo je stari Jernejec pogledal izpod čela, ne da bi premaknil glavo.

Jure je za trenutek okleval, nato je ostro siknil:

»Če ti je kdo izmed njih posebno k srcu prirastel, ga pa povabi k sebi v službo!«

Vzela je otroka iz naročja in stopila proti vratom. Na pragu se je ustavila, vsa oblita z žarom opoldanskega sonca, in zasmehljivo vrnila možu:

»Zakaj ne? Plačeval ga boš pa ti, ki imaš zmeraj denarja na pretek.« In odšla je proti koči, drsaje z bosimi nogami po mehki travi.

»Jezik strupeni,« je zagodrnjal Jure Oblak in nadaljeval svoje delo.

S pogledom, polnim zadrege, je ošinil starega Jernejca. Ta pa je vzel pipo iz ust in pljunil na tla med bleščeče oblanje. Ni se ozrl na mladega soseda. Na vasi je že nekaj slišal o mizarjevi ženi in graščinskem kočijažu, ki je včasih mimogrede odložil v mizarjevi koči priboljšek, ki ga je poslala grajska gospa, in ostal — če Oblaka ni bilo doma — v sumljivo dolgih razgovorih z mlado ženo... E, kar te ne peče, ne pihaj — si je mislil starec in molčal.

Juretove zle slutnje glede bodočega gospodarja na gradu so se uresničile prej, kakor je mislil. Že drugega dne po pogrebu je varuh Langerjevih otrok, graščak Klassenau v spremstvu oskrbnika Belingarja pregledal gospodarstvo. Mogočno vzravnal je jahal med njivami na vrancu pokojnega svaka, se ustavil konec poljske poti, iztegnil roko kakor poveljnik v vojski in dejal oskrbniku Belingarju:

»Tistile ječmen je treba požeti in zgodnji krompir izkopati. Skličite jutri tlačane na delo!«

Oskrbnik je pridržal konja in si v zadregi popravil čepjco.

»Da — ampak — hm!«

»Nu?«

»Da, milostivi gospod!« se je ojunačil oskrbnik in v mislih pristavil: Poklical jih bom, ampak če bodo prišli? Vsi gotovo ne... In pogled mu je ušel tja proti grapi konec graščinskega parka, kjer je slonela Oblakova bajta.

Še istega dne proti večeru so graščinski hlapci raznesli po vaseh poganške gosposčine poziv: Jutri ob svitu vsi podložniki na delo v graščino!

Molče, z mrkimi pogledi so tlačani sprejemali poziv. S treskom so se zapirala vrata za glasniki in udušila marsikakšno kletev.

Nekoliko pozneje pa sta ob mesečnem svitu obhodila vse domove dva moža: stari Jernejec in mizar Oblak. Trkala sta na okna spečih vaščanov, jih klicala in pozivala:

»Nihče več na tlako! Tlaka je odpravljena. Nič nam ne morejo, če ne pridemo.«

»Tako je!«

»Tudi jaz mislim tako!«

»Nismo več tlačani!«

»Sami naj delajo, če hočejo jesti!«

»Plačajo naj nam delo, pa pridemo!«

Tako in podobno so se odzivali kmetje na Juretov in Jernejčev poziv.

»Ampak — kako se bom odkupila tlaki! Kje naj vzamem toliko denarja?« je zajavkala Mišjakova mati.

»Odkup naj vas nič ne skrbi, mati! Tisti je samo na papirju. Ko se vaš Dreja vrne iz vojske, bodo na odkup že pozabili. Zdaj smo svobodni kmetje. Francozi so tlako odpravili in pri tem ostane. Noben graščak nas več ne more siliti. Nihče ne pojde jutri na tlako. Vendar ne boste izmed vseh vi sami hodili tja?«

»Tisto pa ne! Če drugi ne pojdete, ostanem tudi jaz doma.«

Bilo je okrog polnoči, ko sta se Jernejec in Oblak vračala domov.

»Mislim, da sva kar dobro opravila, haha! Ali bodo jutri gledali graščinski, ko opazijo, da smo se spuntali!« se je veselil Oblak in dostavil: »Upam, da je Šetina pri onih z Ruperčvrha prav tako dobro opravil, kakor sva midva pri nas. Velmožni gospod baron Schweiger z Ruperčvrha bodo jutri zjutraj tudi debelo gledali. Pa se bo gospoda že morala sprijazniti z našim uporom.«

»Hehe! Tisti časi so minili, ko so valpti z bičem zganjali tlačane,« je pritrdil starec.

Drugega jutra ob svitu so se zbrali na dvorišču pred gradom vsi graščinski posli, ki jih je zvečer oskrbnik določil: dva konjska hlapca, ena izmed kravjih dekel in svinjski pastir. Pod ostrešje konjskega hleva so prislonili orodje: kup motik in kopico srpov. Iz kolarnice so potegnili tri lojtrske vozove in voz s košem za krompir, vpregli konje in vole in — čakali. Skoraj si niso upali pogledati drug drugega.

Oskrbnik Belingar se je nestrpno oziral po poti — nikogar. Sonce je že osvetlilo vrhove drevja na hribu, tedaj je oskrbnik spoznal: Tlačanov ne bo.

Zgoraj se je odprlo okno v gradu. Klassenau je pogledal skozenj, z nočno čepico na glavi.

»Kaj je? Zakaj se ne odpeljete na polje?«

»Tlačanov ni,« je odgovoril oskrbnik in spoštljivo snel pokrivalo.

»Kaj?«

»Očitno so se vsi tlačani uprli, milostivi gospod. Ne vem, kaj naj zdaj napravimo. Premalo nas je.«

»Vražja zalega puntarska!« se je jezil Klassenau. »Pridite gor, Belingar!« In zaloputnil je okno.

Ko je oskrbnik Belingar stopil v sobo Langerjevega svaka, je le-tá s pomočjo svojega sluga oblačil frak. Pred ogledalom si je skrbno nataknil starinsko lasuljo s čopom, kakršno so tiste čase nosili le še stari gospodje, ki se kljub visoki empirski dobi niso otresli kavalirskih razvad rokokoja. Preko ramena je dejal vstopivšemu oskrbniku, medtem ko mu je komorni sluga popravljaval pentljo na lasulji:

»Ali ste že obvestili milostivo gospo?«

»Ne, nisem. Tako zgodaj zjutraj — in milostiva gospa so bolehní —«

»Feliks! Javite milostivi najin obisk. Recite, da je zadeva nujna!« je brezobzirno zapovedal Klassenau.

Iza ni spala, ko ji je stara Manica javila Klassenauovo željo.

»Ah! Tlačani!« je vzdihnila in prikimala. »Dvigni me nekoliko in ogrni mi šal!«

Manica je dvignila gospo — bila je lahka kakor peresce — in jo podprla z blazinami. Potem je vzela s stola širok, topel kašmirov šal in ga ogrnila svoji ljubljenci okrog ozkih, povešenih, do kosti shujšanih ramen.

»Tlačani...« je razmišljala Iza. »Upirajo se tlaki! Saj sem vedela, da jih ne bo... Prav je tako. Še je trdno naše ljudstvo. Tisočletno suženjstvo mu ni strlo hrbtenice... Klassenau je mislil, da bo kaj opravil s strogim pozivom vsakega posameznega tlačana... Oh! Sram bi me bilo, če bi poganški kmetje klecnili pred njim, ko so se že Langerju upirali...«

Odložila je ročno ogledalo, ko ji je Manica rahlo počesala črne lase okrog rumenkasto bledega obraza, in pomignila je z roko proti vratom.

Manica jih je odprla in javila čakajočemu Feliksu:

»Milostiva prosijo!«

Kmalu se je slišalo trkanje.

Na Izin poziv je s poklonom vstopil Klassenau, za njim Belingar. S kratkovidno prižmurjenimi očmi je boštanjski graščak radovedno zapičil pogled v bolno mlado vdovo. Nekaj kakor zaničljivo hudoben posmeh se je zatreslo v koticih njegovih tankih usten, češ: Pa ste res že močno na koncu svojih moči, gospa Langerjeva! Prav nič se ne čudim, da me doslej niste hoteli sprejeti...

»Klanjam se, milostiva! Oprostite zgodnji obisk. Toda —.«

»Že vem, gospod plemeniti Klassenau. Upor naših kmetov — ali ne?«

»Nimam pravice, da bi sam odločal, ampak treba je takoj ukreniti nekaj, kar bo temeljito in za vselej uklonilo to uporno drhal.«

Iza je dvignila prozorno, blede roko in utrujeno zaprla oči. Klassenau jo je začudeno pogledal.

»Ali ne mislite tudi vi tako, milostiva?«

Odprla je velike modre oči in trdo pogledala zoprnega plemenitaša.

»Ne!« je rekla razločno, dasi hripavo. In odločno je pristavila: »Kmet je človek kakor vi ali jaz. Svobodno voljo ima in zemlja je njegova last. Skoraj vsi graščaki so tujci na tej zemlji, ki so jo kmetu ukradli. Francoska oblast je to pravilno razumela in odpravila osebno tlako. Saj vam je znan Osnovni dekret z dne 15. aprila tega leta, ali ne, gospod plemeniti Klassenau?«

»O! Dovolite... jaz...« je zajecjal graščak in stopil dva koraka proti vratom, prepričan, da se Izi blede v vročici.

»Nimamo več pravice, da bi ljudstvo silili k tlaki. Naj gre danes na njive vsa služinčad, razen kuharice in Manice,« je končala Iza, obrnjena k Belingarju.

Oskrbnik je razumel svojo gospodarico, ker jo je poznal. Globoko se je priklonil in odprl vrata. Klassenau ga je pogledal, ves zmeden, se priklonil Izi in brž odšel.

»Revica! Ne bo dolgo živela,« je šepetal graščak oskrbniku, ko so se zaprla vrata za njima. »In kaj zdaj?«

Belingar je skomignil z rameni in urno odvrnil:

»Kakor milostiva gospa želijo, tako moramo napraviti, da se ne bodo razburjali.« In zvito je pogledal nadutega plemenitaša.

»Seveda, seveda!« je prikimal Klassenau, čeprav bi najraje pograbil pasji bič in v divji jezi vse pretepel.

Belingar pa — v graščinski službi osiveli starec — je čutil, kako mu razbija srce v prsih. Saj je tudi on zrastel iz kmečkega ljudstva. Skokoma je hitel po stopnicah v pritličje, da skliče vse uslužbenke.

Iza se je zopet zleknila v postelji in prisluhnila, ko je spodaj zapel zvonec. Nasmešek ji je hušknil po bledem obrazu, a brž je splahnel... Danes je še ona gospodarica tega posestva, še more obvarovati ubogo ljudstvo pred nasiljem. Ampak — koliko časa še?

Iztegnila je koščeno roko in vzela ogledalce z nočne omarice. Počasi ga je dvignila z desnico, prste leve pa je krčevito iztegnila in skrčila na svileni odeji... Strahota! Ali je ta mrliško bledi, z velikimi temno obrobljenimi očmi, štrlečimi ličnicami, vdrtimi lici in majhnimi, bolešno stisnjenimi ustnami res njen obraz? Obraz »lepe Langerce?« Da, da. S trdimi, neizprosnimi koraki se ji bliža smrt. Videla je umirati mater, obe sestri, očeta... Oh, do-dobra pozna vse znake bližajočega se konca. Še nekaj tednov — morda samo dni? — in ležala bo spodaj v prvem nadstropju v grajski kapeli, ležala v krsti, ki jo bo napravila mišičasta, žuljeva roka mizarja Oblaka, tistega moža, ki je dvignil upor proti njej.

Saj ga ni obsojala zaradi tega. Prav gotovo ne. V skrivnem kotičku njenega pravicoljubnega srca se je celo skrivalo nekakšno zadoščenje: Ljudstvo zmaguje! Ljudstvo, iz katerega je izšla tudi ona, oziroma njen praded. Ljudstvo, katerega pravice je spoštoval njen dobri oče, pa so se mu zato posmehovali vsi drugi graščaki in mu bržkone privoščili gospodarski polom.

Z bridkostjo v srcu se je Iza spomnila na leta pomanjkanja, ki jih je z očetom, sestrama in duševno bolnim bratom preživela v Ljubljani... Zakaj pomanjkanje? Ali ga niso največ zakrivili Avstrijci, katerih vojaške nastanitve so pogoltnile vse pridelke, požrle vso živino na Starem gradu? Seveda pa je tudi resnica, da oče ni maral pritiskati tlačanov. Ni hotel izžemati iz njih, kar mu po njegovem poštenem srcu ni šlo... »Gospodariti ni znal,« je rekel o njem Langer. »Ni znal ceniti zemlje,« je rekel glavar Hohenwart.

»Zemlje?«

Izin pogled je zamišljeno zablodil proti oknu preko prelepega gozdnatega gričevja... Zemlja? Rodovi, plemena prihajajo in odhajajo. Zemlja jih redi, vzgaja jih, privlači in odbija in naposled — sprejme vase. Takrat je vsa njihova. Da, da, zemlja je last mrtvih. Vsa je prepojena z njimi, ki so del zemlje same.

A živ človek? Ali ima pravico do zemlje? Ali je pravzaprav kdaj zemlja last živega človeka?

Nikoli!

Ni človeka, ki bi imel pravico do zemlje. Človek, živ človek, ima le pravico do dela in njegovih sadov. Zemlja je skupna last vsega človeštva. Nesmiselne so meje med tlačanovo in graščakovo pravico do zemlje, nesmiselna je meja med posestvom in posestvom, med državo in državo. Vsi ljudje bi morali to spoznati, potem bi bilo vsem dobro. Ne bi bilo več pohlepa po zemlji, ne izkoriščanja siromakov. Na vsej zemlji bi ne bilo več ne prepirov, ne uporov, ne sovražnikov, ne vojska, pa tudi ne revščine, ne bogastva. Ljudje bi pomagali drug drugemu. Vse človeštvo na zemlji bi bilo kakor ena družina. Kako čudovito lepo življenje bi bilo to!

Iza je odvrnila velike vročične, žareče oči od okna in se ozrla po svoji prostorni, razkošno opremljeni spalnici. Čelo se ji je stemnilo. Med črne obrvi se je začrtala ostra guba. Zaprla je oči. Rdečica sramu ji je počasi pokrila blede obraz.

Kako je smešna s svojim človekoljubnim razmišljanjem! Sama pa živi — toda kako bedno! — v največjem razkošju in sanja o enakosti vseh ljudi na zemlji. Kako daleč je še do tistih časov, da se na vsej zemlji uveljavi geslo francoske revolucije: Egalité, fraternité et liberté! Enakost, bratstvo in svoboda!

Kdaj se uveljavijo na svetu?

Ne prej, preden se njih smrtna sovražnica Sebičnost ne potopi v požrtvovalnem delu vseh za skupnost. Za takšen preobrat pa bo treba ljudi šele vzgajati. Ali ni ona sama, kljub svoji »dobrodelnosti« velika sebičnica? Svoje dedno premoženje je hotela z oporoko ločiti od posesti Langerjevih otrok iz prvega njegovega zakona in ga zapustiti edinemu lastnemu otroku, mali Florici... In vendar nosi njena mala edinka v sebi sami veliko bogastvo: svojo izredno lepoto in prikupno milino. Njena nelepa po pol sestra Cilika pa — kdo ve, kako se ji bo še godilo?

»Ah, da, strašno sem sebična! Sama sem tistemu idealnemu človeku bodočnosti še najmanj podobna...«

Tako je razmišljala mlada žena in se nebogljeno trudila, da bi doumela človeka sedanjosti in si v domišljiji naslikala tistega v bodočnosti. Seveda pa ni poznala neizbežnega zakona, po katerem se razvija človeška družba... Nejasno je videla, kako se pod ruševinami in pepelom dogorele francoske revolucije včasih ven-

darle vžigajo iskre novih sil, ki niso propadle, ki bodo morda na novih tleh, v novih deželah zanetile nove mogočne požare. Že sama enakost vseh državljanov, dasi po ustanovitvi cesarstva propadla, je vendarle načelno ostala in se javljala v propadu vseh prvenstvenih pravic, v podržavljenju vseh šol, v prenehanju graščinskega sodstva nad tlačani in drugod. Predvsem pa so vse te in še druge novotarije, vpeljane v Ilirskih provincah, dale fevdalnemu gospodstvu smrtni sunek.

»In prav je tako...« so šepetale blede Izine ustne.

Vsa utrujena je poganška graščakinja obrnila glavo, da zaspi. V polsnu je še slišala, kako se je grajska služinčad z veselim smehom spravljala na vozove, zadovoljna ob prijetni izpremambi v enoličnem hišnem delu.

DESETO POGLAVJE

Janez Košiček je previdno postavljaj dolge suhe noge po krompirjasto vegastem tlaku temne ulice Pri mesnicah. Njegova previdnost je imela dva tehtna vzroka: Prvič je bil novomeški tlak odlično sposoben, da ti zlomi nogo, drugič pa so bili Košičkovi čevlji v takšnem stanju, da se je revež v šoli na vso moč trudil sedeti na odru tako, kakor da je ob tla pribit. Nikakor ni smela razposajena novomeška mladina videti njegovih podplatov, kajti te podplate je omenjeni novomeški tlak že odglodal do gole Košičkove kože.

Pa bi kdo rekel: Gimnazijski učitelj in tako slabo obut!

No, temu bi mladi — bilo mu je komaj trideset let — blede profesor takole razodel svoje misli: Pred dvema letoma sem pod preljubo Avstrijo dobival plačo boljšega hlapca. Hlapec je imel poleg tega vso oskrbo, jaz pa sem moral s plačo letnih sedem in trideset goldinarjev — seveda brez oskrbe — živeti ali umreti. To pa zato, ker so novomeški mestni očetje poizkušali naprtiti revnim frančiškanom vso skrb za vzdrževanje gimnazije in nikakor niso hoteli prevzeti nobenih stroškov za šolanje svojih nadbudnih sinov.

Nove Ilirske province so podržavile vse šole. To je prav. Zvišale so mi plačo na devet sto frankov. To je lepo. Ampak — zdaj smo v drugi polovici avgusta, meni pa so Francozi dolžni plačo od marca dalje...

Ob takšnem razmišljanju je Košiček zavil po trgu navzgor in v ozko ulico, ki je bila speljana mimo šole, cerkve in samostana proti mlinu barona Avgušтина Zoisa, graščaka na Grmu, in potem še dalje ob Krki in nazaj na trg. Košiček se je, še vedno globoko zamišljen, vzpel iz slabo tlakovane šolske veže v prvo nadstropje, kjer je domovala novomeška gimnazija.

Pred vrati pisarne je že slišal globoki direktorjev glas. Potrkal je in vstopil, ne da bi čakal na odziv.

Na preprostem stolu s slamnatim sedežem je sredi sobe sedel pred pisalno mizo frančiškan, širokega koščenega, rdeče zagorelega obraza in svetlih las. Široka pleča so nosila rjavo frančiškansko kuto. Bil je to direktor, pater Gratus Mauermayer, Bavarec, ki je z nekaterimi drugimi brati o priliki razpusta bavarskih samostanov pribežal v novomeški samostan.

»Grüß Gott!« je pozdravil Košička. Dasi je bil že sedem let v Novem mestu, se domačemu jeziku ni privadil najbrž iz trmo-glave nemške prevzetnosti. »Sedite, gospod profesor! Odpraviti moram še dva dijaka.« In zamahnil je z gosjim peresom proti dvema mladeničema, ki sta stala poleg direktorjeve mize.

Košiček je sedel na stol blizu vrat in se nasmehnil dijakoma, ki sta se mu spoštljivo priklonila.

Direktor pa se je obrnil na prvega dijaka.

»Torej, Kušljan, vi ne mislite več pohajati v šolo? Prav. . se mi, da vam bo jezik bolj gladko tekkel, če boste doma očetovo kisko vino pretakali, kakor če bi v šoli stali pred tablo in rimske cesarje naštevali.« Hudomušno je pogledal fanta in vstal, da na rjavo pleskani, z zelenim zastorom zagnjeni polici poišče izpričevalo.

Fant je namreč že tretje leto ponavljal drugi humanitetni razred in ga zopet ni izdelal.

Mauermayer je izvlekel sveženj izpričeval in poiskal pravega. Pomolil ga je fantu in mu pokimal v slovo.

»In vi, Levstek?« je vprašal drugega dijaka.

»Prosim za potrdilo, da lahko prestopim na gimnazijo v Gradcu.«

»Zakaj se pa selite tako daleč? Kakšna muha vas je pičila?!« je vzrožil direktor, ki je sovražil vsako nepotrebno pisanje.

»Doma sem onkraj meje Ilirskih provinc.«

»A — tako! Potem pa že.«

Frančiškan se je vrnil k pisalni mizi, spisal zahtevano listino in pritisnil nanjo pečat: Gymnase de Neustadt.

Ko sta fanta odštorkljala, je Mauermayer zasukal svoj stol proti Košičku.

»Torej, gospod kolega, stvar je taka: Bil sem pri podintendantu baronu Tauffererju, opravil pa sem slabo. Francozi so nam ukinili tri razrede gimnazije, da nam ostaneta samo dva: Prima gimnasii clasis in secunda gimnasii clasis. In tu ne pomaga noben svetnik, ker na šolo se je vsega skupaj vpisalo le petinštirideset

učencev, vsi drugi pa so odšli v Ljubljano ali kam drugam. Učitelja ostaneta samo dva in jaz kot direktor. Prevzeti pa sem moral še nadzorovanje ljudskih šol po vsem distriktu.«

Košičkova roka, ki je držala čepico na kolenu, se je pričela tresti... In kaj bo z njim? Postavili ga bodo na cesto, to je gotovo; saj je edini posvetni učitelj na gimnaziji, vsi ostali so frančiškani...

Odprl je usta za usodno vprašanje, glasu ni spravil iz zasušene grla.

Tedaj je direktor sam začel:

»S podintendantom sva že sestavila učni načrt za oba razreda in tudi določila, kdo bo kakšen predmet učil.«

Zdajci je Košiček ves prebledel in izdaval:

»Kdo?«

Mauermayer, za direktorja dokaj mlad, komaj šestintridesetleten mož, je šele zdaj opazil veliko razburjenje mladega tovariša. Hudomušno se je posmehtil in nalašč počasi našteval:

»Jaz prevzamem francoščino v obeh razredih in latinščino, zemljepis in zgodovino v višjem razredu. Mogoče tudi verouk v obeh razredih. Zinsmeister —«

Mauermayer je opazil, kako se je Košiček zganil, a mirno je nadaljeval:

»— bo poučeval aritmetiko in nauk o meri in vagi, mogoče tudi verouk v nižjem razredu!«

»In?« je Košiček dahnil.

»In italijanščino in naravoslovje — če nam ga dovolijo, ker so ga črtali — pa vi.«

Košičkova tresoča se roka je izpustila čepico, z drugo pa se je prijel ubožec za čelo, kakor da bi se hotel prepričati, ali bedi, ali sanja.

Mauermayer je zatrl smehljaj. Spomnil se je, kako je Košička rešil pri podintendantu s pripombo, da edino on zna poučevati italijanski jezik, ker to že dela v zasebnih urah, ki jih ima v rodbinah po mestu.

»Tako. To vam morem povedati glede ureditve šole. Kajpak gre zdaj šele podintendantov predlog v Ljubljano. Če predlog potrdi intendant grof Fargues, potem smemo začeti s poukom, prej pa ne. In — to se razume — tudi naša imenovanja ne izvrši podintendant sam, ampak ima to pravico generalni v Ljubljani. Pouk se bo letos pač zelo zapoznil. Zdaj pa še nekaj, dragi kolega,«

Mauermayer se je zasukal na stolu in pobrskal med papirji na mizi, dvignil enega izmed njih, namrščil obrvi in se z obupanim pogledom ozrl v Košička: »Pomislite, prišel je odlok, da moramo uvesti pouk slovenskega jezika! Sicer ne takoj, pač pa, kadar dobimo slovensko slovnico, ki jo je — kakor mi piše nadzornik iz Ljubljane — sestavil za šole neki Vodnik. Ali ga poznate?«

»Seveda ga poznam. To je tisti, ki zлага pesmi in piše tudi pratiko. Kar se tiče slovenščine, se je pa ne bomo ustrašili. Tukaj vsi govorimo ta jezik. To je naš ljudski jezik, naš deželni jezik.«

»No, potem je stvar v redu! Če bo treba, naprtimo slovenščino vam. Še nekaj novotarij bomo prisiljeni upoštevati letos. Na primer se bodo morali dati vsi šolski otroci cepiti proti kozam, drugače jih sploh ne smemo sprejeti v šolo. Začeli so že s cepljenjem. Ampak ljudje tega ne razumejo in cepljenju na vse kriplje nasprotujejo. Pa Francozi ne bodo popustili.«

»Čul sem, da je naš intendant posebno vnet za to.«

»To je res. Med nama povem: ta človek se mi zdi precejšen stremuh. Na vso moč bi se rad prikupil Francozom. No, saj Francozi včasih uvedejo kaj pametnega. Na primer: odpravili so tajno ocenjevanje. To je za tovariški odnos med direktorjem in učitelji zelo važen ukrep. Ali ne? No, ta francoska novotarija mi ugaja. Le to mi ne ugaja, da se tako krčijo, kadar je treba žrtvovati kakšne franke za šolstvo.«

»Vojak, Italijan, mi je pravil, da Napoleon šolstvu ni posebno naklonjen. Ni mu za višjo izobrazbo ljudstva, pa tudi ne za to, da bi vzgajali može, ki bodo iskali resnico, pravico, lepoto in zdravje. Znanstvenikov ne mara in umetnikov tudi ne. On potrebuje zmožne upravne uradnike, ki mu z vojaško strogostjo upravljajo novo zavojevano dežele.«

»Intendant me je opozoril, da zahteva Napoleon, naj uvedemo po šolah vojaško disciplino. Celo uniforme si bodo morali dijaki priskrbeti. In posvetni profesorji tudi. Še sreča, da nosim kuto!« se je smejal pater.

»Tako? No, naj mi najprej dado, kar so mi že od marca dalje dolžni, da si bom mogel kupiti nove podplate.«

In Košiček je dvignil nogo in pokazal svojemu predstojniku neusmiljeno zevajočo luknjo v podplatu.

»Ampak — prijatelj! Tak vendar ne morete hoditi okrog! Saj se bliža jesen!«

Košček je skomignil z rameni, vstal in pobral svojo čepico... Kaj podplati! Da je le obdržal službo!

»Jutri se torej prično izpiti?«

»Da, in sicer najbrž zadnjikrat z razdelitvijo nagrad. Za dijaške nagrade Francozi nimajo smisla. Če bomo hoteli ta lep običaj obdržati, bomo morali prihodnje leto sami najti vir za kritje stroškov. Ali ste oddali seznam tvarine, ki ste jo letos predelali?«

»Že davi sem vam ga položil na mizo.«

»Prav.«

»Na svidenje, gospod direktor!«

»Zbogom!«

Kakor da bi mu bile zrasle na strganih podplatih nevidne peroti, je profesor Košček lahnih korakov stopal po trgu navzgor in zavil na Ljubljansko cesto v Rormanovo gostilno, kjer je bil že več let na hrani. Dobra Tereza Rormanova ga ni še nikoli vprašala, kdaj misli plačati, kar je že vse te mesece pojedel. Nasprotno! Prav zato, ker je vedela, da ne dobiva plače in z zasebnim poukom zasluži komaj toliko, da more zvečer sedeti v gostilni pri kozarcu vina, prav zato mu je tem skrbneje oblagala krožnik.

»Jejte vendar!« ga je opominjala, kadar je za nekaj minut prišla v sobo, če so bili gostje stalnega omizja sami med seboj. »Saj me je sram, ko ste tako suhi. Ljudje vendar vedo, da ste že nekaj let pri nas na hrani!«

»Mamka Rormanova, nič se ne jezite!« se je vtaknil vmes jezični Papež, ki se je pretegoval na nasprotni strani mize na usnjenem blazinjaku tik okna. »Košček ne bo nikoli debel, če ga še tako pitate. Pravzaprav bi se moral pisati Koščiček, ker so ga same koščice. Če bi jaz toliko pojedel kakor on, bi bil debel kakor naš Govekar.«

Govekar, ki je že pred večerjo prihajal na polič cvička, da si napravi tek — v resnici pa, da si privošči priboljšek iz Terezine kuhinje — se je zganil in s polnimi usti nekaj zamomljal. Košček pa je v zadregi zajemal ajdove žgance s telečjo obaro in v tej zadregi iztegnil pod mizo svoje dolge noge, da so segle Papežu, ki je na pol ležal v blazinjaku, skoraj prav pod nos.

Papežev pogled je slučajno obstal na Koščikovih podplatih, ki jih je polno osvetlil ob sončnem zatonu nad hišo žareči oblak. Usnjarju so se razprle oči. Rekel pa ni ničesar.

Govekar, ki je šele zdaj prišel do sape, se je obregnil ob jezičneža:

»Ne vem, zakaj ti je moj trebuh vedno v napotje«

»O, jaz pa vem, da bi se ga tudi ti rad znebil, če bi se ga le mogel. Veš kaj: kot bodoči občinski svetnik —«

»Zakaj bodoči?«

»No, zato, ker intendant še ni sestavil občinskega sveta, oziroma še ni potrdil občinskih svetnikov, ki mu jih je maire Jelovšek predlagal.«

»Ali ima pri občinskem svetu tudi intendant svoje prste vmes?« je vprašal Košiček.

»Seveda, kje jih pa nima? Samoodločba meščanov je šla po vodi. Saj ni bila dosti prida, ampak vendar smo sami volili svoje občinske može, čeprav je volitve potrdil glavar. Hotel sem reči, Govekar, da boš kot občinski svetnik lahko predlagal za vse meščane obvezno cestno robotanje. Pa bomo v vsej novomeški občini popravili ceste, da se bomo vozili v kočijah po njih in nas ne bo skrbelo, da bi se z razorane ceste ne prekucnili v jarek. Najlepše pri tem cestnem robotanju pa bi bilo to, da bi naš Govekar izgubil trebuh.«

»Hm, ceste! Fancozom res niso všeč naše ceste. Baje so jih v Dalmaciji s prostovoljnim robotanjem že popravili. Ljudem je všeč delo, ki je vsem v korist, le siliti se ne dajo k njemu,« je Govekar modro preslišal zbadanje. »Sicer pa bi bile dobre ceste pri nas tudi Francozom v korist, ker bi jih lahko uporabljali za svojo trgovino s Carigradom. Zato hočejo menda tudi Savo uravnati.«

»Saj pravim, da je vsa francoska gospodarska politika v naših deželah bolj sebične narave. Napoleon baje ne dovoli niti franka francoskega denarja Ilirskim provincam,« je trdil Papež.

»Oprostite, slišal sem, da je novi generalni guverner Bertrand izposloval, da je Napoleon podaril sedemdeset tisoč frankov za Tržič, ki je marca pogorel,« je Košiček nasprotoval nezadovoljnežema.

»Kajpak, lahko jih je dal, če jih je vzel iz 'Izredne blagajne'!« je vzkliknil Papež.

»Kakšna je pa ta?« je vprašala Tereza Rormanova in pomignila natakariči, naj pospravi krožnike z mize.

»To je pa posebna iznajdba cesarja Napoleona. Kadar se mu hoče denarja, mu je treba samo reči, na primer: idrijski rudniki

so moji! ... Ali: vse Govekarjevo premoženje je moje! ... In že je „Izredna blagajna“ polna,« je s posmehom razlagal Papež.

»Mhm, to imenujemo pri nas ropanje.«

»Seveda, če ti kdo potegne stotak ali tisočak iz žepa. Če pa spravi nase celo bogastvo, je to pravica „Izredne blagajne“.«

»Res čudna pravica!« je zagodrnjal Govekar, poravnal z natakario račun in vstal.

Tudi Papež je plačal in odšel. Pred ozko stransko ulico sta se poslovila z Govekarjem in Papež je odhitel domov.

Stopil je v kuhinjo, kjer je pri mizi sedel meščanski črednik Mihec in večerjal.

»Mihec, oglasi se po večerji v moji delavnici!« je mimogrede naročil usnjár in odšel v jedilnico.

V Geglovi hiši, ki je stala poleg Koširjevega vinotoča, skoraj nasproti Rormanove gostilne, je v pritličju stanoval profesor Košiček. Soba, oziroma kamrica, je imela edino okno obrnjeno na dvorišče. To okno je bilo vedno vso noč odprto.

Tudi tisto noč je skozi odprto okno odmevalo Košičkovo smrčanje — to je z zadovoljstvom ugotovil nočni čuvaj Mihec, ko se je eno uro pred polnočjo ustavil poleg sosednega pogorišča. Ozrl se je na vse strani in stopil na kamen ob vegastem plotu. Onstran plotu, na ozkem dvorišču, ni v temi razložil ničesar drugega kakor svinjak ob drugi strani dvorišča in ukrivljeno slivo, ki je povešala veje globoko nad svinjak.

Čuvaj Mihec Rozman je sezul čevlje in jih tiho spustil na dvorišče. Potem se je oprl ob debeli drog helebarde, se vzel na plot in po drugi strani skočil na tla. Prisluhnil je. Košičkovo smrčanje se je brez odmora razlegalo v noč.

Mihec je stopil k nizkemu oknu in pogledal v sobico. V njej je v svitu mesečine razložil profesorjevo posteljo in stol, ki je nadomeščal posteljno omarico. Pri oknu je stala miza. Na njej je ležalo nekaj knjig in papirjev. Na vratih pa je visel Košičkov edini frak in njegova ponošena suknja.

Čuvaj je po prstih stopil skozi nizko okno v sobo. Ob koncu postelje je na tleh zagledal profesorjeve čevlje. Pobral jih je in se vrnil z njimi na dvorišče. Tukaj je stopil čez nizki zid, ki je ločil dvorišče od vrtička sosedne hišice čevljarja in mestnega biriča Antona Prokla. Mihec se je splazil čez vrt in rahlo potrkal na Prokljevo okno.

»Kdo je?« se je takoj oglasil iz hiše glas.
»Le odpri! Jaz sem.«
Pri oknu se je pokazal blede podolgovati obraz biriča Prokla, obrobjen z mastnimi cimastimi lasmi. Odprl je okno.

»Kaj je?«
»Pst!« je miril Mihec, potegnil izza pasu velik kos debelega usnja in pomolel Proklju čevlje in usnje pod nos. »Na!« je zašepetal. »Tukaj imaš čevlje in usnje in —« segel je v telovnik in izvlekel svetel denar, »— tukaj je srebrnjak za delo. Popravi mi čevlje še to uro. Bom kar tukaj na vrtu počakal, bos sem.«
Prokl je debelo pogledal od srebrnjaka na čuvaja in zopet na denar. Potem je zagodrnjal:

»Zmeraj imaš kakšne neumne muhe v glavi! Ali ne znaš priti podnevi?«

»Saj te nikoli ne dobim doma! Pa tudi priti bi ne mogel, ker pasem krave. Kar brž napravi!«

Prokl je še nekaj zagodrnjal, pa se je le vdal. Prižgal je lojenko in si postavil svečnik na čevljarsko mizico.

»Zapri okno, da z razbijanjem ne zbudiš ljudi v sosesčini. Ne bi rad, da me vidijo tukaj sedeti, namesto da bi bil na stražnem obhodu.«

Prokl, ki je že sedel na čevljarski stolec, je vstal in zaprl okno, godrnjaje nekaj o nočnem čuvaju, ki sam kali ljudem nočni mir. Ali bi vzrožil, če bi videl, kako se mu je mali Rozman na vsa usta režal!

Približno eno uro pozneje je Prokl odprl okno in zarenčal:

»Na!«
»Pridi jutri zvečer na bokal vina k Rormanu. Plačal bom jaz.«
»Ali si v loteriji igral in terno zadel?«
»Ne, pošteno sem zaslužil,« se je smejal Mihec. »Lahko noč!«
Prokl pa je zaprl okno in ugasnil luč.

Mihec se je previdno splazil čez zid in brez najmanjšega šuma vrnil čevlje na njihovo mesto. Nato je obul svoje čevlje, vzel helebardo in se odpravil po isti poti, kakor je prišel. Videl ga ni nihče.

Drugega dne je Papež že pred poldnem odšel iz delavnice. Za nič na svetu ni hotel zamuditi prilike, da vidi, kako se bo prikazal Košiček z novimi podplati na čevljih.

Komaj je odzvonilo poldne, vstopi v gostilniško sobo Košiček, z nasmehom okrog ust.

»Kaj ste pa vi tako dobre volje, gospod profesor? Ali so izpiti dobro potekali?«

»M — he! Dobro. Direktor je bil zadovoljen in mi je ves vesel stisnil roko, ko smo končali, čeprav sva se danes že skoraj skregala.«

»Skregela? Zakaj pa?« je vprašal Papež.

Mladi učitelj se je ozrl po sobi in, ker sta bila sama, je zaupljivo pripovedoval:

»Veste, takole je bilo. Včeraj, ko sva govorila o naših zastalnih plačah, sem Mauermayerju pokazal, da imam strgane podplate. Razburjal se je, češ da v jeseni ne bom mogel hoditi na pol bos. No, ko se davi zbudim in sežem po čevljih, da jih obujem, opazim, da imajo lepe, močne, nove podplate. Glejte jih!«

»Nove podplate?« se je začudil Papež, »kako je to mogoče?«

»Popolnoma enostavno. Mauermayer je hudomušen človek. Poslal je nekoga, ki mi je medtem, ko sem spal, vzel čevlje in jih nesel k čevljarju. Ko sem prišel davi v šolo, sem se mu šel zahvalit. On pa je tajil in rekel, da si je moral šalo dovoliti kdo drugi. No, kljub temu sem se mu še enkrat prav prisrčno zahvalil in mu obljubil, da mu stroške povrnem, kadar mi izplačajo zaostalo plačo. Takrat pa Mauermayer plane kvišku, me nahruli, da sem pijan, me prime za ramena in me — hrust, kakršen je — porine skozi vrata. Žal mi je bilo, da sem ga tako razjezil. Menda ni pričakoval, da bom takoj uganil darovalca... Hude jeze je naš direktor. Ali se vam je zaletelo?«

Papež je pokimal, potegnil žepno ruto iz fraka in hrkal in kašljal in se smejal. Prav živo si je predstavljal besnenje jezliivega Bavarca, ki po svojem neponižnem značaju pač ni spadal v kuto prosjaškega meniškega reda.

Vrata, ki so vodila v kmečko sobo, so se odprla, vstopil je Rorman in obesil svoj široki klobuk na kljuko. Izza širokega pasu je potegnil pisano ruto in si obrisal potno čelo in tilnik.

»Kje pa si bil, da si tako razgret?« je vprašal usnjar, ko je prijatelj sedel kraj njega k mizi.

»Na njivi v Lazah,« je odgovoril mesar in iztegnil medvedjo šapo, da pritisne na namizni zvonec. Pozvonil je tako rezko, da so se takoj odprla vrata na desno in na levo. Pri prvih je pogledala v sobo natakarcica, pri drugih Rormanca.

»Lačen sem,« se je Rorman nasmehnil ženi.

»Takoј ti pošljem kosilo in vam tudi, gospod profesor. Kar z menoj pojdi!« je Rormanca velela natakariči. Ko sta odhajali, je planilo v sobico hrumenje iz kmečke sobe. Papež, ki je vstal, da se odpravi domov, je skozi odprta vrata zagledal rdeči nos agenta Grošla, ki je sedel med kmeti.

»Ali se ta izdajalec spet smoli okrog kmetov po tvoji gostilni?« je vprašal prijatelja.

Rorman je zamahnil z roko in obraz se mu je stemnil. Rekel ni nič.

»Ta človek je kakor zoprna konjska muha,« je usnjar siknil med zobmi.

Zdajci je mesar stisnil mogočno pest na mizi in zagodrnjal:

»Bojim se, da ga nekoč tako mahnem, da ga prilepim na zid kakor strupeno muho. Res se bojim, da ne bom mogel premagati v sebi gnusa, ki me prešine, kadar ga zagledam.«

Dobra dva meseca pozneje, konec oktobra, sta prišla opoldne Jak in njegov oče domov.

Stopila sta v kuhinjo, kjer sta se poleg služkinje vrteli okrog štedilnika Jakova mati in sestra, pri oknu pa je sedela s šivanjem v rokah mlada Jakova žena — Metka.

Jak je pristopil in pogladil Metko po zlatih laseh. Metka je dvignila glavo in ga pogledala s srečnim nasmehom.

»Ali zopet vbadaš, dušica. Ni zdravo zate, če sediš vedno sključena nad šivanjem,« jo je v skrbah karal.

»Res, res,« mu je pritegnila mati. »Preveč je pridna. Saj sem jo že priganjala, naj gre rajši na izprehod. Bolj bi koristilo njej in — mojemu bodočemu vnuku.«

»Vnuku?« se je nasmehnil stari Papež. »Kaj pa, če bo vnukinja?« je podražil ženo.

»Nak!« se je odrezala, »vse kaže, da bo fant.«

»Jaz bi pa rajši imel še eno Metko,« je vztrajal usnjar v običajnem vsakodnevem prepirčku z ženo. Pomežiknil je sinu in odšel preko veže v jedilnico.

Metka je zložila šivanje in vstala. Vzela je iz omare pribor in prt in odšla za tatom, da pogrne mizo v jedilnici. Milka je nabrala skladanico krožnikov in jih odnesla za Metko. »Pojdi po vino v klet!« je pozvala brata.

Jak je prijel za steklenico in stopil v vežo. Skozi odprta vrata jedilnice je ujel prisrčen nasmeh svoje mlade žene. Toplota mu je zažarela v pogledu.

Ko se je vrnil z vinom in ga postavil na mizo, je zamišljeno sedel na svoj prostor in se igral s prtičem. Metka je postavila na mizo košarico s kruhom in mimogrede pobožala moža po roki.

Tedaj pa se je oglasilo s kapitlja zvonjenje mrliču. Nobeden ni opazil, da je Jak prebledel.

V sobo je stopila mati in prisluhnila. Za njo je prišla Metka.

»Komu zvoni?« je vprašala Milka in postavila na mizo kadečo se juho.

»Ali še ne veš?« se je začudil usnjari in prijel za zajemalko. »Davi so našli v Ločni sredi ceste tistega izdajalca, agenta Grošla — umorjenega. Velik dolg nož mu je tičal v hrbtu.«

Predirljivo je pogledal sina. Jak je povetil oči in počasi mu je temna rdečica lezla v obraz. Stisnil je obrvi, s ključovalno samozavestjo dvignil glavo in se zagledal mimo žene skozi okno.

Mati je zamišljeno prikimala:

»Kar je iskal, to je našel...« je dejala.

Oče je pristavil mirno in resno:

»Zaslужil je, kar je dobil. Prav je storil — kdor je storil — in pravično ga je sodil — izdajalca ostudnega. Saj našli njegovega sodnika ne bodo nikoli, ker je ponoči izpral dež vse sledove.«

Metka je povedala roko z žlico. Mraz jo je stresel, ko je pomislila na ono zver v človeški podobi, ki ji je prizadela toliko hudega. Kar odleglo ji je, ko je pomislila, da izdajalca ni več med živimi.

Tistega dne proti večeru jo je razburila še ena vest. Prinesel jo je Jak, ki je bil popoldne pri kmetu Šetini v Gotni vasi, kjer je kupil nekaj sadja za dom. Takole je pravil:

»Šetina, to ti je mož! Ali veš, da je priredil upor vseh tlačanov na Pogancah in na Ruperčvrhu? On in mizar Oblak, pa stari Jernejec. Od hiše do hiše so hodili in vse nahujskali, da nikogar ni bilo na tlako, ko je bilo treba izkopati krompir, požeti ajdo in orati za ozimino. Tudi na Hmeljniku so se baje uprli kmetje tlaki in v Zalogu in v Luknji.«

»Nu, dobro delajo!« se je oglasil stari Papež. »Kaj bi tlačanili gospôdi! Kmet naj dela na svoji zemlji! Saj je tlaka že zdavnaj odpravljena! Že v aprilu so v osnovnem dekretu razglasili:

robote strogo osebnega značaja so odpravljene brez odškodnine. Nu, spomladi je obveljalo, zdaj v jeseni so graščaki na ta dekret že pozabili. Prihodnjo pomlad pa bodo morda že iskali zaščite pri oblasti. Vse kaže, da prijemajo Francozi našo fevdalno gospôdo z rokavicami. Tako bodo ostale vse preosnove v zemljiškem pravu le na papirju.»

Sin je prikimal in povzel: »Še nekaj sem zvedel pri Šetini: danes je umrla gospa Langerjeva. Sušica jo je pobrala.«

Metka se je prestrašeno ozrla v moža. Milka pa je vzdihnila:

»Oh! Dolgo je trpela revica!«

Oče je resno pristavil:

»Našemu mestu je bila največja dobrotnica, to mora vsak priznati. Čeprav mi je vsa graščinska gospôda zoprna, moram reči: Če lepe Langerce ne bi bilo, bi zdaj tudi Novega mesta ne bilo več.«

»Eh, kaj!« je zamahnil sin. »Tudi ona je bila med onimi, ki so pripravljali naš ponesrečeni upor. Če bi bila pravočasno obvestila Langerja, pa bi se upor ne bil ponesrečil in Krka bi ne bila požrla tistih štirideset mrličev... Kaj pa ti je, Metka?«

S široko razprtimi očmi je Metka vsa otrpla strmela v svojega moža. Potem si je zakrila obraz z rokami in zaihtela:

»Saj sem jaz — jaz zakrivila tisto nesrečo!«

»Ti! Kako vendar?«

»Oh!« je zaječala mlada žena, sedla na stol poleg njega in povedala vse o tistem nesrečnem pismu, ki ga je bila vrgla v Krko. »Saj nisem vedela, kakšne strašne posledice bo to imelo!« je ihtela končala.

Mož ji je molče položil roko na mehke lase. Srce se mu je stisnilo ob težki ženini samoobtožbi. Zato — zato torej ni bilo od nikoder pomoči tistega usodnega dne!

»Metka!« se je resno oglasil stari Papež. »Očitek, ki si ga sama delaš, je prav nesmiseln. Ravнала si, kakor bi bil ravnal vsak, ki si svoje časti ne da blatiti. Pomisli, kaj bi se bilo zgodilo, če ne bi bila vrgla pisma v Krko! Agent bi bil dobil pismo pri tebi, aretirali bi poleg tebe gospo Langerjevo, glavarja in Jaka in kdo ve še koga. In vse bi postrelili. Ne, ne! Nič si ne delaj težke vesti! Odgovornost in krivdo za vso kri, ki je nepotrebno tekla v tistih dneh, nosi edinole naša gospôda, fevdalna in duhov-

ska, ki je naše ljudstvo — kakor vedno — hotela porabiti za to, da bi kot slepo orodje branilo njene lastne koristi.«

»Da, oče, da, resnico govoriš,« je olajšano vzdiknil sin. »Ampak nič zato! Kri ni tekla zaman. Izdajstvo gospôde je kmetu odprlo oči. In danes — saj sem vam pravil — je naš kmet spet na pravi poti: na poti odločnega združenega upora zoper svoje zajedalce.«

Vsi so globoko čutili, da ima mladi mož prav.

K o n e c

Zgodovinski viri za roman »UPOR«

I. Arhivi:

1. **Novomeški** (takrat še neurejeni) **muzejski** (mestni) **arhiv**:
Razni seznamhi hišnih posestnikov, popisi prebivalcev, davkoplačevalcev, plačnikov kontribucije, darovalcev dobrodelnih zbirk itd. Zapisniki pogodb in tožb, osnutki za izdane potne liste s popisi zunanosti posameznih oseb itd.
Načrt Novega mesta iz l. 1808/9.
2. **Arhiv ljubljanskega muzeja**:
 - a) fasc. Breckerfeld (topografski opis Novega mesta, Pleškovi slovarski zapiski, topografski opis Poganc itd.).
 - b) urbarji graščine Klevevž — podatki o nekaterih novomeških rodbinah, potomcih uskokov.
 - c) Vodnikova rokopisna ostalina.
3. **Ljubljanski mestni arhiv**:
f. 21/3, f. 23/1 in 2, f. 23/14, f. 23/15, f. 23/21, f. 23/14, f. 23/V,
IV. IV. IV. IV. IV. III.
f. 23/15, f. 28/96, f. 1/b, f. 1/d, f. 1/g, f. 4/63, f. 26—28, f. 123—125,
IV. IV.
f. 12/92, f. 12/71 itd.
4. **Novomeški kapiteljski arhiv**:
Razni izpiski iz matičnih knjig o rodbinah Rorman, Papež, Jelovšek itd.
5. **Župni arhiv v Šmihelu**:
Izpiski iz matrik o rodbini Langer.

II. Knjige in revije:

1. Vošnjak, Ustava in uprava Ilirskih dežel.
2. GMS XIII 1932 (Zwitter: Socialni in gospodarski problemi Ilirskih provinc).
3. Zwitter, Les origines de l'illirisme politique.
4. Dobrovoljc - Charles Nodier, Statistique Illyrienne.
5. Vrhovec, Zgodovina Novega mesta.
6. Dimnitz, Geschichte Krains.
7. Wells, Svetovna zgodovina.
8. Schlosser, Weltgeschichte.

9. Wurzbach, Biog. Lexikon.
10. Schiwitz, Der Adel in den Matriken.
11. Hoff, Gemälde Krains I., II. in III.
12. Richter, Sigmund Zois.
13. Semrov, Ljubljanska pošta.
14. Radicz, Die Post in Krain.
15. Mitteilungen d. hist. Ver. 1848, 1851, 1853, 1857, 1861, 1865, 1868.
16. Musealheft 1856, p. 9.
17. Gruden-Mal, Zgodovina slovenskega naroda.
18. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva.
19. Kidrič, Korespondenca Janeza Primica.
20. Tavzes, Slovenski preporod pod Francozi.
21. Racine, Geschichte des Kostums.
22. Histoire du costume en France (Encycl. par l'image).
23. Dolenjske novice 1905, 1906, 1907, 1919.
24. Laibacher Zeitung 1809, 1813.
25. Ljubljanski Zvon 1894, Vrhovce, Francozi so tu.
26. Slovan 1909, p. 194.
27. Laibacher Wochenblatt 1806, 1809, 1886 (No. 315).
28. Programm d. Laib. Obergymnasiums 1875.
29. Petelin, Francija in francosko ljudstvo.
30. Glasnik Muzejskega društva 1897, Vrhovce, Gorski zakon in gorske pravde.
31. ČZN 1931 (La vie économique des Prov. Illyriennes).
32. Gruda I., p. 150.
33. Sodobnost VI. (Marmont).
34. Vodnik, Album, p. 34.
35. Carinthia 1824.
36. Zbornik znanstvenih razprav I., 1921, p. 24, in V. 1926 (Pravosodstvo klevevske in boštanjske graščine).
37. Veda I., 1911 (Priatelj, Slovenščina za Napoleona).

III. Osebni viri:

1. Ustno izročilo o Izabeli Langer po pripovedovanju potomca njene pastorka, zadnjega posestnika gradu Pogance. Ogled gradu.
2. Ustno izročilo o moji prababici Terezi Rorman po pripovedovanju moje tete, pok. Mar. Rorman.
3. Pripovedovanje sorodnice, pok. F. B., o Francozih v Novem mestu po izvirnem pripovedovanju starih Novomeščanov.
4. Pripovedovanje posestnice Langerjeve v Bršljinu. Ogled rodbinskih portretov. Izpiski iz Langerjeve rodbinske kronike.

Ilka Vaštetova

UPOR

Izdal

Slovenski knjižni zavod

v Ljubljani

Za založbo

Mile Klopčič

Natisnjeno januarja 1951

v 3000 izvodih

Tiskala

Tiskarna Ljudske pravice

v Ljubljani

Sk1
VAŠTE I.
Upor
100966

201700983

COBISS 0